هەندرێن

زمان ئاسۆیەکە لە نێوان ئاسمان و زەوییدا

2010

سوێد

ناوی کتێب: زمان ئاسۆیەکە لە نێوان ئاسمان و زەوییدا

نووسەر: هەندرێن

خانەی کتێب: ئێستێتیکای رەخنەیی

چاپی یەکەم: 2010

نەخشەسازی و بەرگ: ....

تیراژ: 500

چاپخانە: **هەنار**

ISBN 978-91-977419-1-0 (ژمارەی سپاردن لە سوێد)

ژمارەی سپاردن لە کوردستان:

فەهرەست

دەستپێك

بەشی یەکەم I

1. زمان ئاسۆیەکە لە نێوان ئاسمان و زەوییدا
2. پۆستمۆدێرنیزم: خودێکی نائامادە یان دەقێکی بێماڵ
3. ئاستەنگی ئاڤاندتگاردیزم لە ئەدەبی
4. پێرگریی رەخنەگر: ئەفراندنی گەندەڵی
5. شیعری گەنج: بوونێکی سەرنجراکیشە نەك خۆکردنە بە سەرنجکێش
6.
7. تەوەرە ئەدەبییەکان: بە کاڵاکردنی تەنگژە ئەدەبییەکان
7.........
8. .
9. ئەدەبی ژنانە

بەشی دووەم II

1. چەمکی کولتوور و کولتووری کوردیی
2. گۆرانی نوێ: هونەرێك لە سەرسوورهێنەریی و وزەیەك بۆ رسکانی کولتووریی.
3. تەلارسازیی........

تێبینی: ئەو دێڕ و کۆپلانەی کە بە رەنگی سۆر نووسراون، سانسۆری چاپخانەی وەزاراتی رۆشنبیری "چاپخانەی هەنار"ن. مەهانەی سانسۆرکردنی ئەو دێڕ و کۆپلانە ئەوەیە، گوایە ئەو روانگە و دەربڕینانە لەگەڵ گۆڤاری هەنار ناگونجێن و هاوکاتیش چونکە بودجەی ئەو چاپخانە و گۆڤاری "هەنار، لەلایەن" "وەزارەتی رۆشنبیریی– سلێمانی" ەوە دەدرێت، نابێت رەخنە لە دیاردە و هەڵەکانی ئەو وەزارەتە بگیرێت!

دەستپێك

ئاخاوتن لە ئاستەنگی رەخنە و رەخنەگریی لە بواری ئەدەب و هونەری کوردییدا، ئاخاوتنێکی نوێ نییە. چونکە خوێنەر، رەخنەگری کوردیی هێشتا نەگەیشتۆتە ئاستی بیرکردنەوەیەکی رەخنەیی، بە هزرکردنی دەق. بەمجۆرە ئەوەی کە کێشەی لاوازیی و نەبوونی رەخنە و رەخنەگریی کوردیی ئالۆزتر دەکا، نائامادەیی بنەمایەکی مارێفیی و زانستی رەخنەیی کوردییە. بۆیە ئەوەی کە رەخنەی کوردیی چاوەڕێی دەکات، لە دایکبوونی رەخنەیەکی ئیدیالییە، لەوێدا رەخنەگر بە دیدێکی فرەدەنگییەوە مامەڵە لەگەڵ دەق و نووسەردا بکات. لێ هاوکاتیش پێویستە ئەو فرەدەنگە رەخنەگرە ئامادەبووانە لەو رەخنەیەدا دەست بە رەهەندی گفتوگۆکردن، واتا دەنگی ئەوانیتر و جوانبێژییەوە بگرن. ئەو تەرزە رەخنەیە رەخنەگرێکی خاوەن تێگەیشتنی بابەتەکی (ئۆبێکتیڤ)ی گەرەکە، تاکوو ئەو نەریتە باوە، واتا خودی رەخنەگرتن لە خودی نووسەری دەق و تاکدەنگیی تێبشکێنێت. لێرەوە رەخنەگری کوردیی، بە واتای هزرینی ئێتیکی لێڤیناس، لە دیدارێکی بێپێشمەرجدا گفتوگۆیەکی ئاوەڵا لە نێوان دەق خودی خۆیدا بسازێنێت. لە کن لێڤیناس مرۆ گەرەکە لە ئاستی ئێتیکییدا رەفتار لەگەڵ ئەوانیتردا بکات. مرۆ گەرەکە بە دەر لە بڕیاری پێشوەخت، بە دەر لە واتای گشتاندن و بیرکردنەوەیەکی سەپێنەر و قالبدارەوە، رووخسار بەرانبەر رووخسار بەویتر بگات. لەو دیدەوە رەخنەگر ئەرکی داپلۆسین و رەتکردنەوەی دەق و نووسەرەکەیەوە، گەرەکە چەشنە رەڤەیەکی ئاوەڵا لە دەقێکی ئەدەبیی و هونەریی پێشکەش بە خوێنەر بکات. بەمجۆرە بە رێگای ئەو تەرزە رەخنەوە پەیوەندییەکی ئاوەڵا لە نێوان دەق و رەخنەگردا دێتە ئاراوە.

کەواتە کێشەی سەرەکی رەخنە و رەخنەگری کوردیی، وێڕای نائامادەیی دابڕانی هزریی لە بونیاتی ژیانییدا، قەتیسمانە لە تێگەیشتنێکی باو و چەند ناوێکی ئەدەبییدا. بۆیە رەخنەگری کوردیی هێندەی سەرقاڵی گۆشکردنی خوێنەرە بە "زانیاریی ساختە"، پەسندان یان داپلۆسین نووسەر و سادەکردنەوەی دەقێکی ئەدەبیی یان بەرهەمێکی هونەریی، ئەوەندە پەرۆشی هەڵکۆڵین و راڤەکردنی رەهەندەگەلە ئێستێتیکیی و هزرییەکانی جیهانە نوێیەکانی ناو زمانی ئەو دەقە ئەدەبیی و بەرهەمە هونەرییەوە نییە. ئەمڕۆ ئەو پێڕەی کە بە رەخنەگریی کورد ناوزەد دەکرێت، بێجگە لە ئەفراندنی گەندەڵی هیچی تری بەرهەمنەهێناوە. ئەو رەوشەی رەخنەش بەشێکە لە کۆی ئەو بیرکردنەوە جەڵەبییەی کە لە بوارە جوداکانی ژیانی سیاسیی و کولتووریی ئێمەدا باڵادەستن.

بۆیە ئامانجی ئاخاوتنی نووسەری کورد لەمەڕ ئاستەنگەکانی رەخنەی کوردییدا دابڕان نییە لەو دیکۆتۆمی، بیرکردنەوە باوانەی کە بەربەستن لە بەردەم ئامادەبوونی توانای تاکەکەسە جیاوازەکان، بەڵکوو لەمدیو ئەو ئاخاوتنانەوە هەمان دیکۆتۆمی بەرهەمدەهێننەوە. چونکە زۆرینەی نووسەرانی کورد بە رێگەی ئەو تەرزە رەخنە باوەوە پایەکەیان بەدەستهێناوە، لەبۆیە ئەو چەسنە نووسەرە هەوڵدەدا بە رێگەی ئەو ئاخاوتنانەوە هەم خۆی لە بەرپرسیاریی ئەو دۆخە بێبەهاکراوەی رەخنەی هونەریی و ئەدەبیی کوردیی بدزێتەوە و هەمیش ئەو نیگەرانییەی کە لە ئارادایە بێبەها بکات. لێرەوە یەکێك لە هۆکردەکانی قەتیسمانی بزاڤی نوێخوازیی ئەدەبیی و هونەریی و داماڵینی کورد لە ویستی ژیانێکی شکۆمەند، پەیوەندی بەو ئاکارە رووالەتییە و دووڕوویییەی نووسەری کوردەوە هەیە. بەمجۆرە لە کاتێکدا وێڕای ئەوەی کە خودی شاعیر، چیرۆکووس نووسەری کورد نەبوونی ئەو رەخنە و رەخنەگرە و ئەو جۆرە رەخنەیەی کە لە ئاستی

پەیوەندییە دۆستایەیی و دوژمنایەتییەکاندا لە ئارادایە بە گرفت دەزانن، کەچی ئەمڕۆ لە هەموو کات زیاتر هەر خودی ئەو شاعیر، چیرۆکنووس و نووسەرە باوانەی، کە بە هۆی ئەو دۆخە سیاسیی رۆشنبیرییە نەریتییەیەوە بازاڕیان بە هەرمێن بووە، دەمڕاستیی ناوەندە رۆشنبیری و ئەدەبییەکان دەکەن. ئەمانەش ئەو تەرزە رەخنەیەی کە مجگێز و مەیلی شارچییەتیی، هاوڕێچییەتی و حیزبپەرستیی هاندەرینە، پەرە پێدەدەن و بە قووڵکردنەوەی ئەو رەخنە وابەستەیەوە هەوڵدەدەن هەتا هەتایێ دەمڕاستی زمانی کوردیی بن. بەردەوامبوونی ئەو رەوشەش کوشتنی ویستی جیاواز و دۆزینەوەی ئاسۆیە نوێیەکانی داهێنانە کە لە خودی زماندا ئامادەییان هەیە تەڤلەهەڤتر دەکا. بەڵێ، هەر خودی ئەو تەرزە نووسەرە باڵادەستانەشن، وەك سیاسییە باڵادەستەکان، دەخوازن نیگەرانی خۆیان لەو دیاردە گەندەڵەی رەخنە دەربڕن.

ئەمڕۆ سەرچاوەی بەردەوامیی و قووڵبوونەوەی ئەو تەرزە رەخنە پێرگرییەی کوردیی، خودی ئەو شاعیر، چیرۆکنووس و هونەرکارانەن کە بە هۆی ئەو توانا ئابوورییە فرەوانەی کە لەو دوو حیزبە دەسەڵاتدارانەوە پێیان دەبەخشرێ، خۆیان کردۆتە دەمڕاستیی چاند و هونەری کوردیی.

ئەمڕۆ یەکێك لە ئاستەنگەکانی رەخنەی کوردیی، دیاردەی بەرتیلدانە بە رەخنەگر و بەڕادانداني پەسندانە. ئەو دیاردەیەش، وەك رەنگدانەوەیەك لە نەریتی خێڵەکیی جڤاکی کورد، مانای ئەوەیە کە تۆ سەر بە پێڕێك لەو پێڕانە نەبیت کە بواری چاپەمەنیی و ناوەندە رۆشنبیری و سیاسییەکانیان تەنیوەتەوە، کەس بایەخ بە توانا تاکەکەسییەکەت نادات. دواجاریش ئەو کەژ و هەوایە نەك هەر ویست و مەیلی داهێنانی تاکەکەسەکانی دەمبەستکردووە، بەڵکوو زەمینەی فرەدەنگیی و کێبەرکێی ئەفراندنیشی لە زمانی کوردیی و ژیانی جڤاکییدا بێبەها کردووە. یەکێك لەو هۆکردانەی کە وای لە مرۆی کورد کردوە کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا ژیانی لە بێمانابیدا بگوزەرێنێ، باڵادەستی ئەو هێزە رۆشنبیریی، سیاسیی و ئاینییە کە هەر یەکە و بە رۆڵی خۆیانەوە لە هەوڵی ئەوەدان بوونی هەموو تاکەکەسە جیاواز و سەربەخۆکان بخەنە ژێر رکێفی خواستەکانی خۆیانەوە. ئەگەر کەسێکیش لەو خواستەی ئەو پێرگەلە لە هێزە رۆشنبیریی، سیاسیی و ئایینییە نەریتگرە یاخی بوو، بە گەمەی جیاواز و شەڕی دەروونی خوێنتاڵی دەکەن و لە ژیانی جڤاکدا تووری هەڵدەدەن. دیارە ئەو کەسایەتییە ئاڵۆز و رەخنە مجگێزییەی کە لە زمانی کوردییدا برەوی هەیە دیاردەیەك نییە لەو کۆنتێکستە کوردییەوە بەدەر بێت، بەڵکوو بڕیاردەری پەیوەندی نێوان رەخنەگر و دەقنووسی کوردییە.

لێرەوە، وەك نەریتێك لە خێڵ، کتومت وەك ئەوەی لە ئاستی سیاسییدا دەگوزەرێت، ئەو نووسەر و شاعیرە کە ئەمڕۆ لەسەر ئەو مێنتالە حیزبیی و نەریتە خێڵەکییانەوە بەسەر بواری رۆشنبیریی کوردییەوە باندەستن بە رێگای بەرتیلەوە بەناو رەخنەگریی دەرویش و پەسندەرییان لە خۆیان کۆکردۆتەوە. هەر بۆیە ئەمڕۆ ئەو گۆڤار و رۆژنامە و وەشانانەی کوردستان کە خودی ئەو نووسەر و شاعیرە بەرتیلخۆر و بەرتیلسازە بەڕێوەیان دەبەن، تژین لەو تەرزە رەخنە بەرتیلخۆرە. بەمجۆرە ئەمڕۆ زمانی کوردیی بۆتە خاکێك بۆ بەرهەمهێنانی ئەو چەشنە نووسەر و شاعیر و رەخنەگرە بەرتیلخوازە. لەو دیدەوە ئەو ناوەندە ئەدەبیی و هونەرییەی کە ئەمڕۆ لە ئارادایە، رەوتێکی بەرتیلخوازە نەك نوێخواز.

پەرۆشی ئەم کتێبە لە دوو بەشدا ئەوەیە، بەشی یەکەم لە سەرەتادا وەك پاشخانێك بۆ رەنگدانەوەی رەوت و تیۆرییەکانی رۆژئاوا لەسەر دۆخی ئەدەبدا بە گشتی، سێ وتاری تیۆریی جیاواز، کە دەکرێت هەر سێ وتار وەك تێگەیشتنێك بۆ پەیوەندی فەلسەفە و ئەدەب–شیعر، مۆدێرنیزم، زمانسالاریی و پۆستمۆدێرنیزم فامبکرێن، دەکەم بە دەروازەیەك بۆ ئەم کتێبە، دواجاریش هەوڵدەدەم لە وتارگەلێکی روانگەی جوداوە، رەهەندەگەلێك لە بواری ئەدەبیی و هونەریی کوردیی راڤە بکەم کە هەنووکە تێیدا دەژیت. بەشی دووەمیش، چونکە چەمکی "کولتوور" رەهەندێکی سەرەکییە لە هەموو نەتەوەیەك و

خودی روانگەکانمان بۆ ئەدەب و هونەر، بۆیە وەک دەروازەیەک سەرەتا راڤەیەک لە چەمکی "کولتوور" و کولتووری کوردیی پێشکەش دەکەم و دواجاریش دیمەنێك لە رەوشی موزیك، گۆرانیی و تەلارسازیی شیدەکەمەوە.

لێ ئەم کتێبە نیازی نییە کۆمەڵێك رێنمایی و ئامۆژگاریی لەمەڕ چییەتی رەخنە و ئەرکی رەخنە پێشکەش بە خوێنەر بکات، بەڵکوو مەبەستی ئەم کتێبە نیشاندانی ئەو رەوشە ئاڵۆزەی ئەدەب و هونەریی کوردییە کە بێڕەخنەیی یان رەخنەی مجگێزیی بەرهەمی هێناوە. بەمجۆرە پردە هاوبەشەکانی ئەم کۆوتارە بە گۆهێنانی مەیل و پەرۆشیەکی ئێستێتکیی و ئێتیکییە بۆ تێگەیشتن لە رەهەندە بەهادارەکانی ئەدەب و هونەردا کە ئاکاری پێڕگریی رەخنەگر بێبەهایکردوون.

بەڵێ، یەکێك لەو کیشانەی کە وادەکا رەخنەی کوردیی، ژیانی جڤاك یان بیرکردنەوەی کوردیی لە بنەوەڕا نەگۆڕێت، شێوازی نووسەر و هونەرمەندی کوردە لە گواستنەوەی پچڕپچڕ یان رووکەش و نەفامی ئەو شێواز، تیۆریی و چەمکگەلە رۆژئاوایی و بیانییانە بۆ ناو زمانی کوردییەوە. گرفتی ئەو شێوازە لەوەدایە، نووسەری کورد تەنیا وتەیەك یان دەقێك، تیکێك لە دیوە رووکەشەکەی ئەو ناوکۆکیی، تیۆریی و چەمکگەلە دەگوازێتەوە. ئەو تەرزە لە تێگەیشتنە تەنیا کاردانەوەیەکی رووکەش لەسەر ژیانی نووسینی کوردییدا دروستدەکا نەك گۆڕانێکی بنەڕەتی. دواجاریش ئەو جۆرە گۆڕانە رووکەشە دوای ماوەیەکی کورت نەك هەر قەتیسدەمێنێ و لە توانایدا نییە بفراژێ، بەڵکوو بە هۆی وێڵبوونی ئەو ئاراستەوە بەرتەکێکی نەریتخوازانە، دژە نوێخوازیی دەهێنێتەوە ئاراوە. ئەو دیاردەیەش یەکێکە لە گرفتە سەرەکییەکانی ئەزموونی رۆشنبیریی کوردیی.

دواجاریش ئەوە ئەرکی خوێنەر، رەخنەگری نەوەی نوێیە کە وەك دیاردەیەکی ئەم رۆژگارە فرە رەهەند و بزۆکەوە، نەوەیەك کە هەڵگری ویستیکی نوێی بەختەوەریی و بەرهەمدارییە، هەوڵبدا دابڕانێك لەو نەریتە ویستکوژ و چەقیووە دروستبکات. دوای ئەمەش، بە گرتنەبەری رێگەیەکی نوێ، ژیانێکی جیاواز و ئاوەڵاتر بە زمانی کوردییەوە ببەخشێت.

بۆیە ئەم کتێبە دەمڕاستی تاکە راستییەکی نەگوتراو ناکات، بەڵکوو دەخوازێت لە راڤەگەلێکی ئاوەڵادا ناوکۆیی لە کۆی ئەو ئاستەنگەی رەخنەی کوردیی و ئاکامەکانیدا دیارییبکات. بۆیە ئەم کتێبە دەکرێت وەك نمایشێك لە فرەدەنگی راڤەیی بخوێنرێتەوە.

ئەو وتارانەی کە هەر یەکە و بە شێوازیی جیاوازەوە جەستەی ئەم کتێبە دەچننەوە، کۆی دەنگ و ئاراستەی پرسیاری کایەکانی زمانە کە رەخنە بەرهەمدەهێنێت نەك دەمڕستی زمانێك لە رەخنەدا دەکا. ئەگەر کۆی پەیوەندی ئەو فرە دەنگانە بە ئاراستە جودایەکانیانەوە، ئاکامگیرییەك بخەملێنن، ئەوکات دەکرێ خوێنەریش، دوای کۆتایی هێنان بە خوێندنەوەی ئەم کتێبە، وەك دیمەنێکی موزاییك، هەمەرەنگیەك لە تیۆریی و راڤەکردن" ئاخاوتن و کرداندن" پرسیار و بەشدارییکردن و... تاد، سەیری بکات. دواجاریش مەیلی ئەم کتێبە ئەوەیە، کە خوێنەر دەکاری چێژێك لە کۆی یان بەشێك لەو روانگانەی کە ئەو رەهەندە موزاییکە پێکدێنێت، بچێژێ یان بچنێتەوە. ئەگەریش ئەم کتێبە ئەو کردەی بۆ خوێنەر مەیسەر نەکردبێ، باشترین شێوە ئەوەیە، کە خوێنەر دوای خوێندنەوەی کتێبەکە، رێگای خۆی بگرێتەبەر" بە خۆی راڤەیەك لەو رەشە ئاڵۆزەی رەخنەی کوردیی بکات کە ژیانی ئەفراندنی کوردیی شەل و بێویست کردووە.

هەندرێن

2009.12/ ستۆکهۆلم

I

زمان ئاسۆیەکە لە نێوان ئاسمان و زەوییدا

بەرایی

کاتێك مرۆڤ بە جووڵە دەکەوێ و بە دوای ماڵنشینێك دەگەڕێ، ئەو جووڵانەوەیە وەك مەیلێکی مرۆڤانە خۆی بەدیار دەخات. مرۆڤ بۆ ئەوەی بوونی بەرجەستە بکاتەوە، لەو مەیلەڕا هەوڵدەدا خۆی بدۆزێتەوە. ئەو ویستە بۆ دەرکەوتن، خۆی لە خۆیدا، لە روح و توانستی مرۆڤدا جێنشینە. ئەمەش مرۆڤ هاندەدا کە لە ژیانی خۆییدا بهزرێت. هزرینیش بزوان و رێکردنە بەرەو بوون. خودی بوون لە رێگای ئەو جووڵانەوەیەوە دەبێتە هزرین. ئەو جولانەوەیە، لە سەمتە هێڵەکێیەکەیدا، دەنگ و ئاواز پەرژ دەکاتەوە. ئاکامی پەرژبوونەوەی پرۆسەی ئەو جولانەوەیە دەبێتە پەیڤین. پەیڤینیش گفتوگۆکردنە لەگەڵ ئەو دەوروبەرەی کە مرۆڤی تێیدا جێنشینە. لەو دەوروبەرەشدا هەموو چەشنە شتێك هەیە و ئەو شتانەش بۆ مرۆڤ دەبنە دەروازەیەك بۆ بانگهێشتنی مرۆڤ.
گشت ئەمانە لەناو زماندا جێنشینن و زمانیش بۆ خۆی ناولێنانی ئەو تشتانەیە. بۆیە زمان مرۆڤە، مرۆڤیش زمانە. چونکە ئەوە زمانە کە ژیانی مرۆڤ وێنا دەکا.

لێ لە دیدی خوێندنەوەی هایدگەرەوە خودی زمانە، ئەو پرسیارە ئاوەڵا دەکاتەوە کە چۆن ئێمە خۆمان لە زمان نزیك بکەینەوە؟ زمان چۆن بوونمان بینراو دەکا و بانگمان دەکا؟ دواجار زمان چۆن دەدوێ؟
لێرەوە بە خوێندنەوەی دەقێکی هایدگەر "رێگای بەرەو زمان/ "On the way to language

هەوڵدەدەم بۆ ئەو پرسیارانە، وێڕای بەرسڤ و شرۆڤە وتراوەکان، ڕەهەندێکی تر ئاوەڵا بکەمەوە.
بۆ ئەوەی لەبەر پەرێشانی هایدگەر زمان، سادە نەبێتەوە، هەوڵدەدەم لە بری درێژدادڕی لە وشە، وەك هایدگەر لە کۆتایی کتێبی "نامە لەسەر هومانیزم" دا دەڵێ: لەو جیهانە سەختەی کە ئێستا لە گۆڕادانە ئەوەی پێویستە: "کەمێك لە فەلسەفەیە، بەڵام وریایەکی زێدەتر لە هزرین" کەمترکردەوەی ئەدەب بەڵام زیاتر دەستپێوەگرتن لە پیتەکان"، بە چڕی بدوێم، یان دەست بە وشەوە بگرم.

زایاڵەی بوونایەتی لە بێدەنگی _ زماندا

شیعر زمان ختۆکە دەدا و ئەو زەوییە لە ئامێز دەگرێ، هەروەك خۆی لە زەویڕا هاتبێ. بەمەش شیعر زمان بە ئاوەڵایی، بیستراو و بینراو دەهێڵێتەوە. لەوێدا پەیڤە شیعرییەکان دەبنە زمان کە زمان دەتوانێ دوور لە نەوایەکانی لەبەرانبەر خۆیدا، هەست بەخۆی بکات و خۆی ببیستێ. بە واتای هایدگەریانە: پەیڤ وەك کاکڵەی هەستکردن بەخۆی دەتوانێ لە نێوان زەوی و ئاسماندا یارییەکانی ئاسۆ کراوەتر بکات. ئاسۆ لە ڕێگای زمانەوە دەتوانێ ئاوەڵا بێتەوە، لەو ئاوەڵا بوونەوەیەدا، شوێنێك بە مرۆڤ دەبەخشێت کە تێیدا بژی. شوێنیش کۆتایی زەوی و سەرەتای ئاسمانە، واتا ماڵی جیهانە.

بۆ ئەوەی زایاڵەی زمان وەك پەیوەندییەك لە نێوان زەوی و جیهان خۆی نیشانبدا، ئەو زایاڵەیە دەمانپێکێ تاکوو لەناو ئێمەدا جینشین بێ و لە ڕاگەیاندنەکانی زمانی ڕۆژانەدا دوورمان دەخاتەوە.
کاتێك زمان بۆ خودی خۆی دەگەڕێتەوە واتا زمان بۆ پایەکەی خۆی دەگەڕێتەوە، کە ئەمەش پایەی بەناوکردن و ئاوەڵاکردنەوەی تشتەکانە وەك خۆیان.

هایدگەر لە هەستکردنەوە بە ناخی زەویی هەوڵدەدا پانتایی سروشت: بەرد، درەخت، بۆشایی و ئەو نەوایە وێڵانەی کە پڕن لە دەنگ چڕبکاتەوە. ئەمانە هەمووی، لە ڕوانگەی پڕشنگی زمانی هایدگەرەوە، جۆرە خەلۆوتێکە لە سیمای ژیاندا. چونکە بەر لە هەموو تشتێك شیعرییەت لە ڕێگای توانستی بەناوکردنی پەیڤەوە زمان ڕووندەکاتەوە، ئەو توانستە بەسەر شاعیر و زماندا دادەبارێ و شیعراندنیش ئاستی ئەو توانستی بەناوکردنە پایەدارتر دەکا. بە واتایەکی تر، هایدگەر بەمجۆرە ئەمە شرۆڤە دەکا: "ڕووخساری سروشتی زمان هەمیشە بۆ ئێمە، تەنانەت لە کۆتایی زمانیشدا بێ خۆی بە بینراوی دەنوێنێت، هەتا ئەو کاتەی کە ئێمە بە شێوەیەکی تەواو خۆمان بەو بیرکردنەوەی کە ئێمە پێشتر لەسەری ئاخاوتن دواوین و ئەوەی کە وتراوە نابەستینەوە." (ڕێگای بەرەو زمان، لاپەڕە 121)
زمان هەڵگری مێژوو، بوونێکە لەو ڕەچەڵەکە ئاوەڵایەی، کە لە دەستپێکدا شوێنەکەی بە مرۆڤ بەخشی.
لێرەدا هایدگەر دەخوازێ بێژێ کە مرۆڤ تاکە بوونەوەرێکە کە لە سنوورێکدا ئۆقرە ناگرێ. بۆیە دەبێ بە دوای شوێنە ڕاستینەکەی خۆیدا بگەڕێت.
مرۆڤ بە خۆی هەر لەو کاتەی کە دەستیکرد بە ئاخافتن و بەکار هێنانی زمان، ئەو شوێنە ڕاستینەی داهێناوە و لەگەڵ

خۆیدا هەڵیگرتووە. واتا بە دربڕینی هایدگەر: "لێرەدا ئەو چەشنە "پەیڤاندن"ە تەنانەت بە سروشتی خۆشی، بە چەشنێکی گەوهەریی وەك داستانە، لێتێگەیشتن نییە. رەنگە پەیڤاندن بە شێوازی جۆرج تراکل لە نێو رستەکانەوە بەکار هاتبێ.
"سەنگی دەستپێوەگرتنی دەربڕین لەو سەرچاوە شینەدا؟ گەوهەریی بوونایەتی زمان پەیڤاندنە/گوتنە وەك رووحێك لە نیشاندان. خاسڵەتی ئەو پەیڤاندنە لە هەر هێمایەك کە دەیبینین دروست نەکراوە" بەڵکوو بنەچەکەی هەموو هێمایەکان بە دیار خستنە، جا ئەو هێمایانەش کە لە نێو هەر جۆرە وڵاتی پاشایەك و بۆ هەر مەبەستێکیش بن دەکرێ هێما بن." ("رێگای بەرەو زمان" لاپەڕە: 123)

شوێن لە ئاخاوڤتنی مرۆڤ" لە زماندا هەیە. لێ زمان بەو پەیڤانەی کە دەوترێن دەنگ بڵاو دەکاتەوە. زمان ئەو وشانە دەبێژێ و بەدیاریان دەخات، بێدەنگییەکان رووتدەکاتەوە. وێجا بێدەنگی روو دەکاتە ئاخاوتن. دەبا لەگەڵ هایدگەردا کۆپلەی هەشتەم لە شیعری هۆلدەرلین بخوێنینەوە:

"زێتر، لە سپێدە و بەردەوامییەك،
چونکە ئێمە ئاخافتن بووین و گوێمان لە یەکتر دەبوو
مرۆڤایەتی لەوە فێر بوو" لێ هەر بزانە بووین بە گۆرانی."

("رێگای بەرەو زمان"، لەپەڕە:135)

هایدگەر لەمەڕ ئەوە دەبێژێ: "زمان رەچەڵەکی شیعرە واتا ئەوە نەتەوەیە کە بوون دەشیعرێنێت. بە پێچەوانەش ئەوکاتەی شیعری مەزن دەستپێدەکا گەلێك بە شێوازی زمانەکەی لە مێژوودا بە دیار دەکەوێ. گریکییەکان بە هۆی هۆمیرۆسەوە ئەو شیعرییەتەیان ئەفراند و تاقیکردەوە. زمان وەك دابڕانێك لە بوون ژیانی ئەوانی، وەك وێناندنی دەستپێکێك لە بوونایەتی، خەملاند و نیشاندا. "گۆرگی شتاینەر، دەروازەیەك بۆ هایدگەر"، لەپەڕە: 72)

شیعراندن ئەو تشتانە بینراو دەکا کە لە زمانی رۆژانەدا پەنا دەدرێن، ئەو زمانەی کە خەڵك بۆ دەربڕینی خۆی وەك کەرەسیەك بەکاری دەهێنێت. وشە لە بەرهەمهێنانی تشتەکاندا توانادارە، ئەو توانستەش لە زمانی کەرەسەدا نییە، بە واتای مالارمێ: ئەوە شیعراندنە کە تشتەکان بە دیار دەخا، هەروەك ئەوەی بۆ سەرەتای سەرهەڵدانی بگەڕێتەوە. هەروەك ئێمە بۆ یەکەمجار بێ کە ئەو تشتەمان بینیبێ. ئەم گۆڕانەش بەوە بەند نییە کە تشتەکان لەگەڵ وشەدا بە دیار دەکەون، بەڵکوو بۆ ئەوەی لە سەرەتاوە توانستی خۆی بدۆزێتەوە، وێجا رێگا بە ئاوەڵا بوون دەدا.
ئەو چەشنە وزەیە لە خەیاڵی ناوەکی شاعیرەوە هەڵناقوڵێ، بەڵکوو ئەو وزەیە لەو بە دیار خستنە سەرچاوە دەگرێ، کە بەر لەوەی زمان بێدەنگ بێ، زەمینەی بۆ خۆشدەکرێ.
کەواتە مرۆڤ لە رێگای زمانەوە، بۆ پەیڤەکان خۆی ئاوەڵا دەکاتەوە. ئەو پەیڤانەش بوونی مرۆڤن. کاتێك مرۆڤ دەستیکرد بە چێکردنی وشە و زمان هەروا لەرینەوەی بوونیش دەستپێکرد. واتا، بە دەربڕینێکی دیکەی چڕتر: کاتێك زمان دەپەیڤێ ئێمەش لە هەمان کاتدا گوێمان لە دەنگی بوون دەبێ. بەمجۆرە گەوهەری مرۆڤ لە زماندا، کە ماڵی خۆیەتی، ئاشکرا دەبێ.

مرۆڤ، بە لای هایدگەرەوە، گوێ بۆ بوونی خۆی رادەدێرێ و بەمەش لەسەر ئەو بوونە وشیار دەبێتەوە. هاوکات مرۆڤ لە ئاخافتندا بوونایەتییەکەی دادەمەزرێنێ و ئاوەڵا دەکاتەوە.

لێرەدا ئێمە دەتوانین بڵێین کە زمان مێژووە، هەروا بە پێچەوانەشەوە. چونکە مرۆڤ لە رەچەڵەکی خۆیدا ئاخافتنە و لە رێگای ئاخافتنیشەوە خۆی بە دیار دەخا. بەمجۆرە مێژوو دەستپێدەکا تاکوو لەناو زمانی مرۆڤدا بژی. بە واتای هایدگەر: "چونکە رێگای مێژوو بەرەو زمان دیاریکراوە، ئەمەش هەر تەنیا لە دەستەواژەکانی زمان وەك خۆییدا نییە، بەڵکوو زیاتر بە دەستەواژەگەلێك لە هەوڵدان دیاریدەکرێ بۆ ئەوەی پێناسەیەکی مێژوویی لە تەواوی مێژووی فراژانی هەمەکی رووحانییەتی مرۆڤ و هەروا تاکگەرایەتییەکەی پێ ببەخشێ." ("رێگای بەرەو زمان"، لاپەڕە: 118)

وێڕای ئەمەش زمان چاوی بوونە" واتا رۆناکی بوونە.

لە روانگەی روانینی هایدگەرەوە بۆ زمان، زمان دەبێتە ماڵێك، ئەمەش واتا بوارێکمان بۆ ئەو بوونە راستینەیە ئاوەڵا دەکاتەوە. بوون ئەفراندنێکە بۆ ئەوەی مرۆڤ بتوانێتت مێژوو دامەزرێنێ. هەر بۆیە وشە، وەك زماننـاس پێناسەی دەکا، بریتی نییە لە دەنگ و هێما، بەڵکوو وشە بۆ نیشتەجێ بوونی مرۆڤ لەسەر زەوەیدا سەرچاوەیەکی رەهەندییە.

لە گۆشەنیگای دیدی پەرۆشخۆرانەی هایدگەریانەوە بۆ زمان، زمان دەبێتە رەچەڵەکی شیعراندن، کە جیاوازەکانی نێوان جیهان و تشتەکان، ئاوەڵایی و کۆتاییەکان و هەروا لە نێوان حەشاردراو و ئاشکراکراوەکان لە خۆیدا کۆدەکاتەوە. چونکە ئەوە: "لە سروشتی زماندا بۆ ئەوەی دڵنیا بێ، کە خودی زمان لەوێدا تێگەیشتووانە ئەو دڵنیاییەی دەستەبەر کردووە، بەڵام دەستەبەر کردن لە تێگەیشتنی تشتێکی ترە لەوەی کە زمان خۆی بێ." ("رێگای بەرەو زمان"، لەپەڕە: 119)

بەمجۆرە خودی زمان ئاوەڵایی و بەرهەڵدانە بۆ ئەوەی مرۆڤ گوێی لە بانگکردن بێ. هاوکاتیش مرۆڤ فێر بێ چۆن لە جیهاندا جێنشین بێ. هایدگەر لە کتێبی "رێگای بەرەو زمان"دا دەبێژێ: "لە دواجاردا ئێمە خۆمان ئەو بوونەوەرەین کە لە بارماندا هەیە بپەیڤین، بۆیە هاوکات خاوەنەکانی دەسەڵاتی ئاخافتن، خاوەندارێکی دڵنیا نین." ("رێگای بەرەو زمان"، لاپەڕە: 113-114)

بەمجۆرە دواجار، ئەگەر ئێستا زمان بۆ بوون و مرۆڤ دامەزراندن بێ، کەواتە لە گەوهەری خۆیدا، ئەوە شیعراندنە.

چونکە ئێمە حەز دەکەین لەسەر زمان وەك خۆی بپەیڤین، کەواتە هاوکات ئێمە دەبێ ئەوەمان لە یاد بێ کە مەترسییەك لەسەر ئەو ناودێرکردنەدا هەیە. ئەوە ناودێرکردنە کە تشتەکان بە دیار دەخا و دەدۆزێتەوە، ئەو تشتانەی کە بە جوڵانەوەیەکی دۆستانە بەرەو لای ئێمە دێن تاکوو بێنە ناو بوونی جیهانەوە.

بە واتای هایدگەر، زمان جێنشین بوونە لە جیهان و داهێنانەوەی ئەو جیهانەیە بە چەشنێکی نوێ، چەشنێك کە تەواوی نێوەرۆکەکەی بە مرۆڤ ببەخشێ.

بۆیە کاتێك زمان ئاستی باڵای توانستی خۆی دەپێکێ ئەوکات ئەو توانستە بۆ ناخی مرۆڤ دەنێرێ و تژی دەکا لە روانینگەل. دوای ئەوە مرۆڤ لەو جیهانەدا، "هەبوونایەتی جیهان" خۆی دەبینێ و لێی تێدەگا.

لێرەدا، لەم شوێنەدا، پەیڤ هێمایەکی رووت نییە، بەڵکوو روانین و تێگەیشتنە، چونکە گشت تێگەیشتنێك تەرزێکە لە روانین و بینایی.

لێرەدا دەبینین هایدگەر وزەی ئاوەڵایی زمان لە ناودێرکردنی مەترسی دەبینێت، کە وا لە زمان دەکا بێتە ناو

"لۆگۆس/ئاوەز"ەوە.

ئەوەی کە دەئاخڤێ مرۆڤ نییە، بەڵکوو ئەوە ئاخافتنە، ئەمەش مانای ئەوە نییە کە هایدگەر نکۆڵی لەوە بکات کە ئاخافتن موڵکی مرۆڤە. لەمەڕ ئەوە هایدگەر دەبێژێ: "ئاخافتن دەئاخڤێ بۆ ئەوەی گشتایەتی خود کۆبکاتەوە، زرینگانەوەیەك بە بێدەنگی ببەخشێ."

ئێمە دەتوانین بلێین ئەوە مرۆڤە کە کۆکردنەوەی گشتایەتی خودی داهێناوە. دواجاریش بە دەربڕین هایدگەرییانە، مرۆڤ وەك بوونەوەرێك ئاخێوەرە، کاتێك ئاخافتن بێدەنگ بوو" واتا بوو بە شیعراندن، زمانیش بۆ ئێمە دەئاخڤێ.

ژێدەرەکان:

1. Martin Heidegger. 1982. ”On the way to language”, translated by Peter D. Hertz, Harper San Francisco.

2. Martin Heidegger: 1996. ”Brev om humanismen” , ö versä ttning av Daniel Brinbaum och Sven-Olov Wallenstein, Bokfö rlaget Thales. Stockholm.
3. Steiner George: 1994, ”Martin Heidegger -En introduktoin”. Lund: Daifalos, P. 3.

تێبینی: ئەم وتارەم لە ڕەچەڵەکدا لە زانستگای سۆدەرتۆرن، بەشی فەلسەفە، بۆ کۆرسێکی تایبەت بە بابەتی "شیعرییەتی وەرچەرخان" سەبارەت بە هایدگەر و شیعر، بە زمانی سوێدی پێشکەشکردووە. هەڵبەتە ئەمڕۆ لەناو بڵاوکراوەکانی کوردییدا، تشتگەلێکی زۆر لەمەڕ هایدگەر و شیعرییەت دەبینرێن، بۆیە منیش بە ڕەوام زانی، پوختەیەك لەم وتارە، کە سەرەنجامی دوو مانگ گوێگرتن لە وانەی مامۆستا هایدگەرناسەکان و بەشدار بوون لە سێمینارەکانە، بە زمانی کوردیی پێشکەش بکەمەوە.

پۆستمۆدێرنیزم: خودێکی نائامادە یان دەقێکی بێماڵ

بەرایی

دیارە هەر لە کۆتاییەکانی نەوەدەکان و بە تایبەتیش دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعسییەوە، بازاڕە هەمەتەرزەکانی جیهانگریی

به شەپۆلگەلێك لە مۆدەکانییەوە کۆمەڵگای کوردستانیان تەنیووە. یەکێك لەو مۆدانەی کە وەك بەشێك لەو بازاڕەوە بووە بابەتی رووپەڕ و وێردی سەر زاری نووسەر و سیاسەتوانی کوردەوە، چەمکی پۆستمۆدێرنیزم، پاشنوێگەریی و فەیلەسووفگەلێکی پۆستمۆدێرنیست بوون. دیارە زێدەڕۆیی ناکەین ئەگەر بێژین، کە دوای ئەوەی ئەو چەمکە لە خودی ڕۆژئاوادا کاڵبۆوە، ئەو چەمکەش وەك هەر چەمکێکی دیکە، جا چ لە رابردوو بێ یان هەنووکەدا، بێ هیچ گۆڕانێکی بونیاتیی و بوونی زەمینەیەکی ڕۆشنبیریی و جڤاکیی" بێ بوونی ئامادەییەکی ئاگایی گشتی" بێ ئاوڕدانەوە لە پێداویستبوونێکی ڕۆشنبیریی، بێ وەرگێڕانی دەقگەلێك لە سەرچاوەکانی ئەو چەمکە و ڕاڤەکردنێکی خەملێوی ئەو ناوکۆییەی کە ئەو ڕەوتە هزریی و ڕۆشنبرییەی بەرهەمهێناوە، لە ژیانی ڕۆشنبیریی و سیاسیی ئێمەدا بە هەرمێن بوو. لەوەش بترازێین، جێگەی دۆشدامانە کە ئەو چەمکە هەر نەبوو بە مۆدەی بڵاوکراوە ڕۆشنبیرییەکان، بەڵکوو بوو بە مۆدەی لاپەڕەی ئۆرگانی حیزبەکانیش، لە کاتێکدا زۆرینەی ئەندامانی سیاسیی و کادیرانی ئەو حیزبانە نەك هەر لەو چەمکە بێخەبەرن یان بە لایانەوە گرنگ نییە، بەڵکوو چەمکی مۆدێرنیزم و ئەوانیدیکەشیان لە کن گرنگ نییە.

هەر چۆنێك بێ، لێرەدا نە مەبەستم ئەوەیەکە لە خولیاکانی ئەو ڕەوتە ڕۆشنبیرییە کەمبکەمەوە و نە گرفتەکانی ئەو بونیاتە ڕۆشنبیرییەش ڕاڤە بکەم. لێ لێرەدا دەکرێ ئاماژە بەوە بکەین، کە ئێمە دەبێ خاوەن ئەو ئاگاییە بین کە هەموو دیاردە و مۆدەی شەپۆلە تیۆرییەکان، هەروەك هەموو دیاردەیەکی دیکەی زانستیی و بگرە دەقێکیش بە دیدێکی ڕەخنەیی و مەودا وەرگرتنێك لێیانەوە بخوێنینەوە. بەهای تێگەیشتن لەوەدایە، کە ئێمەی خوێنەر نەبینە دیلی کتێب و مۆدە هزرییەکان. کەواتە ئەو کاتە ئێمەی خوێنەر بە خۆمانین، کە توانیمان گفتوگۆ، پرسیار و پشکنینەوەیەك بەرانبەر ئەو دیاردە هزریی و تیۆرییانە بەرهەمبهێنین.

هەرچۆنێك بێ، لەم نووسینەدا هەوڵدەدەم لە ڕوانگەیەکی بێلایەنییەوە وێنایەك لە کایەکانی پۆستمۆدێرنیزم لە ئەدەبدا نمایشبکەم. هەڵبەتە بەندە بابەتی نوێگەریی و پاشنوێگەریی وەك بەشێك لە خوێندنی فەلسەفەی خوێندووە و ئەو نووسینەش کورتیلەیەکی دەرەنجامی ئەو کارانەیە کە لە زانستگا کاری لەسەر کردووە. بەو ئومێدەی ئەو دەقەش وەك وێنایەك لە پاشنوێگەریی، بۆ خوێنەری ئەو بوارە جێگەی گفتوگۆکردن و ڕەخنە بێ.

دیارە لە کۆتایی شەستەکاندا گفتوگۆی پاشنوێگەریی (پۆستمۆدێرنیزم) لە بواری هونەر، ئەدەب و فەلسەفەدا بوو بە بابەتێکی بە هەرمێن. چەمکی پاشنوێگەریی بە شێوەی جوودا شرۆڤە دەکرێ، کەچی هاوکاتیش ئێستاش فامکردنی ئەو چەمکە بۆ زۆر خوێنەر و نووسەر ئاسان نییە. ڕەنگە ئەو فرە شرۆڤەکارییەش لەو چەمکە پەیوەندی بە دۆخی پاشنوێگەرییەوە هەبێ. چونکە ئەو دۆخە پاشنوێگەرییە بە گومانەوە لە ئاوەز و یەکایەتی یان باڵادەستی دەڕوانێ. هەر بۆیە ئەو تەرزە گومانەی پاشنوێگەریی گەیشتە ئەو ئاستەی کە ئەو ڕاستیی و زانینە گەردوونییەی، کە نوێگەریی (مۆدێرنیزم) بڕوای پێ هەبوو، ڕەتبکاتەوە. هاوکاتیش ئەو چەمکە هەمیشە وەك ئاراستەیەکی ڕەخنەیی بە دژی نوێگەریی فامدەکرێ.
پاشنوێگەریی بە دژی ئاوەزگەرییەوە وەك شێوازێکی ڕچەشکێن بواری هونەری تەنییەوە. هاوکاتیش پۆستمۆدێرنیزم لە بواری تەلارسازییدا بە شێوەیەکی تەواو ڕووبەڕووی تەکنیك بووەوە. هونەرمەند لەو دۆخە پاشنوێگەرییەدا چیتر بڕوای بە

دیرۆك و جیهانێكی كۆمەڵی نەماوەتەوە. دۆخی جوانناسی (ئێستێتیكا)ی پاشنوێگەریی هەوڵدەدا لە سنووری نێوان كات و شوێندا خۆی رزگار بكات. بەمجۆرە مرۆڤ لە هونەری پاشنوێگەرییدا وەك كۆچەرێك لە دیمەنە هونەرییەكاندا خۆی دەبینێتەوە، لەوێدا مرۆڤ بە هۆی ئاگاییەكەیەوە بزواوەكەیەوە بەناو شێوەكاندا نمایشدەكرێ. هەڵبەتە ئەگەر مرۆ سەرنجبدا ئەوە دەبینێ كە لە كارە هونەرییە پاشنوێگەرییەكاندا سنوورەكانی نێوان تاكەكەس و دیمەن و بگرە سنوورێكیش لە نێوان تاكەكەس و هونەر نەماوەتەوە. دیارە هونەر كەژ و هەوایەك ساز دەكا كە مرۆ لەوێدا خۆی وەك كەسێكی دیكە دەبینێتەوە.

Jonathan Levine Gallery

وەك دەبینین هونەرمەندێكی وەك شێری لیڤین(Sherrie Levine) بە هێنانی وێنەیەك لە سییەكانەوە، وێنە یان تابلۆیەكی تەواو نوێ ساز دەكاتەوە. لە كن هونەرمەندە پاشنوێگەرەكانەوە، وێنە بزۆكەكان، حیكاتەكانی هۆلیوود و گۆرانی هیپ-هۆپ چەشنێكە لە وێنەی جیهانەكەیان.

Sherrie Levine - Cadeau (Sculptures

لەو روانگەیەوە لەو نووسینەدا هەوڵدەدەم، بە خوێندنەوەیەك لە كتێبەكەی ستیڤن كۆنۆر (Stetven Connor "كولتووری پۆستمۆدێرنیستی: دەروازەیەك بۆ تیۆریی سەردەمی پۆستمۆدێردن/ Postmodernistic Culture: An Inteoduction to theories of the Postmodern era” (1997)، كە سەرچاوەیەكی بەنرخە بۆ تێگەیشتن لە پۆستمۆدێرنیزم، وێنایەك لەو دیاردانە نمایشبكەم كە بە سەردەمی پۆستمۆدێرن پێناسە دەكرێن. لێ لە بەراییدا پێویستە پاشخانێك بۆ ئەو سەردەمە پۆستمۆدێرنە نمایشبكەم. دواجاریش بە پێناسە كردنێك لە هونەر و ئەدەب، ئاكامگیرییەك بۆ كۆی ئەو نووسینە دەچنمەوە.

وێنایەك لە پاشخانی پاشنوێگەریی

مێژووی فەلسەفەی نوێگەریی (مۆدێرن) لە هێگل بە دواوە وەك پرۆسەیەكی مێژوویی لە واقیعی ژیانی دەڕوانی. لە روانگەی ئەو فەلسەفەوە مێژوو ئامانجێكی هەیە، هەر بۆیە بۆ ئەوەی مرۆ بتوانێت ئەو رۆژگارەی خۆی فامبكات، دەبوو ئەو دۆخەی كە تێیدا دەژی تێبگات. لەو روانگەیەوە دیدی رێژەگەرایی مێژووی سەدەی نۆزدە، كە ئەو دیدەش جیهانبینی رۆمانتیك، لە گریمانەی كتێبەكەی هۆسێرل، "فێنۆمێنۆلۆگیی و تەنگژەی فەلسەفە" و هەتا دەگاتە هایدگەر كە لە هەوڵی ئەوەدا بوو مێتافیزكی رۆژئاوایی تێكبشكێنێت، بە دوای خۆی هێنا. بەمجۆرە فۆكۆ بە دیار دەكەوێت و ئەو سەرە داوە یان پرۆسە فەلسەفییە دەگرێتە دەست. دواجاریش لیۆتار قووت دەبێتەوە و لە كتێبەكەی "دۆخی پۆسمۆدێرن/(1978) La condition postmoderne"دا ماڵئاوایی لە "داستانە مەزنەكان" دەكا.

هەڵبەتە ئەوە فەلسەفەی کانت بوو کە دەروازەیەکی بۆ فەلسەفەی رۆشنگەریی و روانگەیەکی نوێی بۆ تێگەیشتن لە بوونناسی ئاوەڵا کردەوە. کانت بۆ یەکەمجار بە شێوەیەکی راشکاو وەك پرۆسەیەکی مێژووی چەمکی رۆشنگەریی پێناسە دەکا و دەنووسێتەوە. لەوێوە بۆ یەکەمجاریش چەمکی رۆشنگەریی دەبێتە هاوواتای ئاگایی مرۆڤ لەسەر خودی خۆیدا. هاوکاتیش بۆ یەکەمجار لە کن کانتدا ئەو تێهزرینە فەلسەفییە دەخوێنینەوە، کە چۆن بوارە جووداکانی نوێگەریی پێناسە بکەین. بە واتایەکی دیکە: بۆ یەکەمجار کانت پێماندەڵێ چۆن فەلسەفە، زانست، ئێتیك، سیاسەت، جوانناسیی و ... تاد ناسبکەین و لێکجوودابکەینەوە.

لەو دیدەوە پرسی رۆشنگەریی و پەیوەندییەکانی بە پرسی ژیربێژیی، لۆگیکەوە لەوەدا چڕ دەبێتەوە: دەبێ چی بزانم؟ دەبێ چی بکەم؟ دەبێ چ خواستێکم هەبێ؟ گشت ئەمانەش لەوەوە سەرهەڵدەگرن: مرۆڤ چییە؟

بەمجۆرە کانت لە خەمی ئەوەدا بوو کە سنووری بوارەکانی فەلسەفە بە دیار بخات. لەبۆیە هزری کانت بە فەلسەفەی رەخنەیی ناوزەد دەکرێ. ئەو فەلسەفە رەخنەییەش مانای نەریتی فەلسەفەی ئەو ناگەیەنێ، بەڵکوو چونکە فەلسەفەی کانت سنوور و ریشەی بۆ وشەکانمان دیارییکرد و دووتای کردنەوە. بە واتایەکی روونتر: سنووری و ریشەی نێوان "رەخنە" و "تەنگژە"ی دەستنیشانکرد.

دواجار ئەو پرسیارەی کە نەوەی دوای کانت پێیەوە سەرقاڵبوو: نوێگەریی چییە؟ ئەو سەردەمەی ئێمە چی دەگەیەنێ؟ چۆن ئەو سەردەمە ناسبکەین؟ ئەو پرسیارانەش وەك بابەتێك گشت فەلسەفەی رۆمانتیك، لە شیلەرەوە بە دواوە سەرگەرم دەکەن. لەو روانگەیەوە دەبا بزانین ئاخۆ پرسیارەکانی پاشنوێگەریی چییە؟

سەردەمی رچەشکێنی پاشنوێگەریی

لە دەستپێکدا وتمان، کە پاشنوێگەریی پێناسەی هەمەرەنگی بۆ دەکرێ. مرۆ دەتوانێ لەمەڕ پێناسەی یەکەمەوە، پاشنوێگەریی وەك درێژبوونەوەیەك لە مۆدێرنیزم، نوێگەریی سەیر بکات. سەبارەت بە پێناسەی دووەمیشەوە دەکرێ پاشنوێگەریی لە کۆی خولیاکانیدا وەك دابڕانێك بە دژی نوێگەریی ناسبکرێت. سەبارەت بە ئەدەب ستێڤین کۆنۆر وەك نموونەیەك لەو دابڕانە دەبێژێ: "هەرچەندە ئەو جۆرە نووسەرانە بە گشتی بە پۆستمۆدێرنیست ناودێر دەکرێن، ئەگەر بەشی یەکەمی ئەو ئەدەبە پۆستمۆدێرنیزمە، کەواتە لە بری ئەوە مۆدێرنیزم رەتکاتەوە، دەبێ خاوەنی چەشنە رەخنەیەك بێ کە پەیوەندی بە مۆدێرنیزمەوە هەبێ."(1) هاوکاتیش، بە واتای هابرماسی، دەکرێ وەك بەردەوامییەك لە پرۆسەی نوێگەریی سەیری پاشنوێگەریی بکەین. هەر چۆنێك بێ، گشت ئەو پێناسە جیاوازانە جەختکردنەوەیکن لە بوونی تەنگژەیەك لە سەردەمی نوێگەرییدا، کە ئەمەش مانای بوونی تەنگژەیەکە لە دۆخێکی کولتووریی و جڤاکییدا. دیارە ئەو تەنگژەیەش لە خودی بە خەونکردن و ئاوەزاندنی نوێگەریی هەڵقووڵاون.

چونکە مۆدێرنیزم بڕوای بە ئاوەزگەریی و ئاوەز هەیە، کە ئەمەش بە واتایەکی ئەرێتی، وێنەی جیهانێکی میکانیکیی لەگەڵ خۆیدا دەهێنێ و بڕوای بە هۆشمەندی مرۆڤیش دەبێ. لێ لە روانگەی ستێڤین کۆنۆرەوە:"هەرچەندە لە 1950 و 1960ەکانەوە چەمکی "پۆستمۆدێرنیزم" لە لای گەلێك نووسەر بەکار دەهێنرا، کەچی پۆستمۆدێرنیزم تا ناوەڕاستی 1970ەکان خۆی نەسەپاند. کاتێك ئەو چەمکە رەوایەتی خۆی وەرگرت، دیاردە جڤاکیی و کولتوورییە جیاوازەکان لە نێو بوارگەلێکی ژیان و ئەکادیمییەکاندا، فەلسەفە، تەلارسازیی، خوێندنی فیلم و بابەتی ئەدەبیدا سەخت بوون و بە دژی

دەوەستانەوە." [2] ئەوکات لیۆتار لە کتێبەکەی، "دۆخی پاشنوێگەریی"دا کۆتایی "داستانە مەزنەکان" رادەگەیەنێ. ئەو بە جۆرێك نێوەڕۆکی کتێبەکەی گەڵاڵە دەکا کە بڕەندە بێ. ستێڤین کۆنۆر دەبێژێ: "بەڵگەی رەخنەییەکەی لیۆتار لە کتێبەکەیدا بە دەوری کردەی داستان لەناو گوتارێکی زانستیی و زانیندا دەخولێتەوە. بایەخی ئەو وەك خۆی زۆر لە زانیاری زانستی و رێرەوی شێوازەکانیدا نییە، بەڵکوو لە شێوەدایە کە ئەو چەشنە زانیاریی و رێڕەوی شێوازانە رەوایەتی خۆیان وەربگرن یان رابگەیەنن." [3] کتێبەکەی لیۆتار لە دوو تێڕوانیندا چڕ دەبێتەوە، یەکەم تێڕوانین بەندە بە نەبوونی نزیکایەتییەکی هاوبەش، بۆ نموونە خوا، راستی. دووەم تێڕوانینیش پێی وایە کە چاوگەکانی زمان لە خودی خۆی دەهەزرێ. لە روانگەی لیۆتارەوە رۆژ دوای کۆپێرنیکۆس هەمان ئەو رۆژەی پێشتر نییە. لە کن لیۆتار، ئەوە بڕوا بوون بە ئاوەز کە مرۆڤی گەیاندە دیکتاتۆری. بەمجۆرە بە پێی خوێندنەوەی کۆنۆر لە لیۆتارەوە بۆمان دەرکەوت کە: "راستییەکەی مۆدێلەکەی لیۆتار دوو قات بە تاکڕەوییکردنە چونکە هەردوو بڕواکەی ئەو بەندن بە روانینێك لەمەڕ دارمانێکی سەرتاسەری لە مێتا–داستانەکاندا، لە گشت لایەك و بۆ هەمیشەش، لێ هاوکاتیش بەندە بە بڕوایەکی قەتیسماو و بە دەڤەرێکی دابڕاو (dominion) لە مێتا–داستانێك بەر لەوەی کە دۆخی پاشنوێگەری سەریهەڵدابێ." [4] لە دیدی لیۆتارەوە خود (سۆبژە)، دەمڕاستی، واتا و راستی سازێنەری ئەڵقەبەندییەکە کە دەبێ لێکبپچڕین. تێگەیشتن لە خود و تاکڕەوی ئاوەز وەك ماڵئاواییەك لە "داستانە مەزنەکان" و نوێنەراتییەکی بنەمایی (فۆندەمێنتال) خۆی دەنوێنێ و رەوایەتی کۆتایی دێت.

لە هەمبەر ئەوەدا فەیلەسووفی پۆستمۆدێرنیستی ئەمریکی ریچارد رۆرتی پێی وایە زمانی یەکاتی زمانی گشتگریی مۆدێرنیتە زمانێکی مێتا، بان داستانی سازاند. بە لای رۆرتییەوە هەموو کەس دەتوانێ راستییەك دروستبکات. بەمجۆرە لە دیدی کۆنۆرەوە "رۆرتی، وەك ئاشکرایە ئەوەی قەبووڵە کە جیاوازییەکی کولتووری هەیە، ئەو نکۆڵی لەوە دەکا کە ئەو جیاوازییە کولتوورییانە دەبنە هۆی سازاندنی چەشنە پرینسیپگەلی جیاواز کە نەکرێ لێکگرێبدرێن." [5]

وەك بەردەوامییەك لەو دیدە رەخنەییە لە هەمبەر مۆدێرنیتە و ئاوەزگەرییدا، کۆمەڵناسیی پۆلۆنی بە رەگەز جوولەکە، سیگمۆند باومان بڕوای وایە کە هۆکردی کۆمەڵکوژیی جوولەکە و بە بیرۆکراتیکردنی کۆمەڵگا بەرهەمی خودی مۆدێرنیتەیە. باومان پێی وایە، ئەو ژیارەی کە مۆدێرنیتە سازیکرد زەمینەی بۆ کۆمەڵکوژیی جوولەکە و بیرۆکراتی رەخساند کە ئەمەش خۆی لە خۆیدا ئاکامێکی چاوەڕوانکراو بوو. ئاکامی ئەو بیرۆکراتییەش بوو بە تاکڕەویی، رۆتین و مرۆڤی لە هەستی مرۆڤایەتیدا داماڵی.

لە کتێبی "ئێمە لە پاشنوێگەریی نیگەرانین"دا دەبێژێ، کە دەستپێکی پاشنوێگەریی لە گەڕەکێکی ئەمریکادا دەستییپێکرد. لەو گەڕەکەدا خانووەك سازکرا کە نەدەگەیشتە زەوی، ئەمەش تاکوو وێنەیەکی ئاسان بە بینەر ببەخشێ. ئەو خانووانە دەرگا و کلیلگەلێکیان هەبوو کە تێکچوو بوون. لە بنەڕەتدا ئەو خانووانە سازکران بۆ ئەوەی رەش پێست و سپی پێستەکان پێکەوە تێیاندا بژین. لەساڵی 1972دا دەسەڵاتداران گشت ئەو خانووانانەیان رووخاند. بەمجۆرە بە واتای باومان، لەوێدا پرۆژەی مۆدێرنیتێت کۆتایی پێدێت. بە دیدی باومان، ئاگایی و هاوئاهەنگی دژەکان ئەوە دەگەیەنێ کە مرۆڤەکان لە یەکتر جیاوازن. لێرەوە مرۆڤەکان بریتین لە چوار جۆر. لە روانگەی جۆری یەکەمەوە هەموو تشتێك رووکەشە، جۆری دووەمی مرۆڤ خۆی وەك گەڕۆکێك وێنا دەکا، ئەمەش بریتییە لە هەستی بێماڵیی و ئازادییەکی رەها. مرۆڤی گەڕۆك هیچ شوێنێك بە ماڵی خۆی نازانێ، لەبۆیە هەمیشە لە سەفەردایە. جۆری سێیەمی ئەو مرۆڤە بریتییە لە مرۆڤێکی گەشت و گوزاریی، ئەو جۆرە مرۆڤە وەك گەشتکار ناخوازێ لە شوێنەکەی خۆیدا بژی. ئەو مرۆڤە هەمیشە بە دوای

تشتی نوێدا دەگەڕێ و لە گەڕان و سووڕاندایە. لە کن ئەو جۆرە مرۆڤەدا ماڵ بریتییە لە چەشنە زیندانێك. جۆری چوارەمی ئەو مرۆڤە بریتییە لە مرۆڤێکی گەمەباز. لێ مەبەستی ئەو مرۆڤە لەو یارییە دروستکردنی کاریگەریی نییە و هیچ ئامانجێکیشی نییە. دواجاریش باومان پێی وایە، کە مەرگی مرۆڤ لە دیدی پاشنوێگەرییەوە بە مێدیاوە گرێدراوە تاکوو ئەو مرۆڤە لە ڕێگای مێدیاوە هەست بە نەمری بکات، کە ئەو نەمرییەش بە سەیرکردنی ناوە ناسراو و پاڵەوانی فیلم و سترانبێژەکانەوە دەستەبەر دەکا. هەر بۆیە ئەو مرۆڤە گەمەبازە هیچ تشتێك بە گرنگ وەرناگرێت.

ڕەهەندی جوانناسی لە جیهانی پاشنوێگەرییدا

دیارە وەك بینیمان بەرجەستەکردنەوەی پاشنوێگەریی لە تاکە پێناسەکەیدا تشتێکی ئاسان نییە. هەروەك ئاسانیش نییە کە نوێگەریی لە پێناسەیەکدا بەرجەستە بکەینەوە. لێرەدا دەکرێ بڵێین کە نوێگەرەکان پێیان وایە کە لەمەڕ جیهان و مرۆڤدا تەنیا تاکە ڕاستییەك هەیە. لێ پاشنوێگەرەکان، بە پێچەوانەی نوێگەرەکان، پێیان وایە کە هیچ ڕاستییەك بوونی نییە یان ڕاستی تشتێکی بزواوە و فرە ڕەهەندە. هەر بۆیە ئەو دیدانەی پاشنوێگەرەکان لە کن نوێگەرەکان مایەی ورووژاندنە.

یەکێك لە تابلۆیە پاشنوێگەرییەکانی هونەرمەندی سوێدی ئرنیست بیلگرێن.

لەو دیدەوە هونەری نوێگەریی لە چوارچێوەی یەکاتییەکدا فامدەکرێ، لە هەمبەر ئەوەشدا تێگەیشتنی پاشنوێگەرەکان بریتییە لە وێنەیەکی پچڕ پچڕ و لێکترازاو، لە یەکاتییەکدا جێگەی نابێتەوە. بە دیوێکی دیکەوە لە کن نوێگەرەکاندا هونەر و جوانناسی ئامادەییەکی بێهاوتای هەیە. لێ هونەری پاشنوێگەریی بوونێکی نائامادە، پەرادۆکس و بێخود دەنوێنێ. ستێڤێن کۆنۆر لەمەڕ دەقی پاشنوێگەرییەوە دەبێژێ کە: "ئەڵقەی نێوان دەق و جیهانی پاشنوێگەریی لێکچنراون، ئەمەش مانای سڕینەوەی دەق نییە تاکوو بتوانێت بگەڕێتەوە واقیعی خۆی، بەڵکوو ئەوە چرپی و تۆکمەیی دەقگەری (textuell)یە کە هەڵگری ئەو واقیعەیە. کاتێك ئەو واقیعە دەگاتە گوتارێك، بەمجۆرە تشتێك بۆ حەپەسان نامێنێتەوە کە پێویست بێ نێوان دەق و جیهان پڕبکاتتەوە."[6]

تابلۆی پاشنوێگەرەکان چەشنە وتەیەکی بێنووسەرە. وێنەی هونەریش بریتییە لە زمانێك، سیستەمێك لە ئاماژە، ڕێزمانێکە یان وەرچەرخانێکی زمانەوانییە. لێرەوە ئاماژە و هێما لە تابلۆیەکی پاشنوێگەرییدا دەبێ چەندان ناوکۆیی جیاوازی هەبێ. هاوکاتیش لە تابلۆیەکی پاشنوێگەرییدا بارێکی چۆڵ ئامادەیی هەیە کە مرۆڤ وەك چەشنە نائامادەییەك لە واقیع دەتوانێ تێیدا بژی. لەوێدا تابلۆ ناگەڕێتەوە لای خۆی، بەڵکوو دەگەڕێتەوە لای جڤاك، ئەو شوێنەی کە بوونی هەیە. بەمجۆرە دەکرێ دەقێك یان تابلۆیەك بە هۆی زنجیرەیەك لە ڕوانین و وێنگەلەوە وەك دەق و تابلۆیەکی دانسقە بنوێنن، کە ئەمەش واتای تەرزە ڕامانێك لە ژیان و جیهاندا نمایشدەکا.

تابلۆی شێوەکاری پاشنوێگەری سوێدی، ئرنیست بیلگرێن

بۆ نموونە لە تابلۆیەکدا کورسییەکی تەواو و وێنەیەك لە هەمان کورسییەوە دەبێـە یارییـەك لـە نێوانیانـدا دەسـازێنێت. هـەر بۆیە فونکشۆنالیزم لە بواری تەلارسازییدا وەك شێوە و سازکردن بۆتە شێوازێکی بە هەرمێن.
هەڵبەتە شاری مۆدێرن لەسەر بنەمای ئامانج و لایەنی کردەیی، ساکاریی و ئاوەزییدا سازکرا. وەلێ گوتمان کە پاشـنوێگەریی بـە گومانـەوە سـەیری بـڕوا بـوون بـە ئـاوەز دەکـا کـە مـۆدێرنیزم و مۆدێرنیتـە بڕوایـان پـێ هـەبوو. هاوکـاتیش لـە دیـدی پاشنوێگەرییەوە نە راستییەکی رەها هەیە و نە نـۆرم و شـێوازێکی نموونـەییش. هاوکـاتیش لـە کـن پاشـنوێگەرەکاندا چـەند راستیی هەیە. لەبۆیە ئەو بەهایانە هەموویان بە دژە شاری مۆدێرن فامدەکرێن.

لە روانگەی پاشنوێگەرییەوە تاکوو ئەدەب بتوانێت ئەزموونەکانی ژیان بەرجەستەبکاتەوە، دەبێ هەمیشـە شـێواز و میتـۆدی نوێ تاقیبکاتەوە چونکە ژیان هەمیشـە لـە گـۆڕان دایـە و رەهەندەگـەلی جـوودای هەیـە. سـەبارەت بـەوەوە سـتێڤین کۆنـۆر دەڵێ: "رەنگـە وەك ئـەوەی کـە ئێمـە چاوەڕوانیمان دەکـرد، کـە لەمـەدیو ئـەو چەشـنە وێناکردنانـەی کـە بـەوە رازییـە بـە شێوەکەی تیۆریگەلێك ئاوڕ بۆ دواوە یان بۆ پێشەوە بدەنەوە لەمەڕ نووسینی پاشنوێگەرییەوە رابگەیـەنرێن."(7) لـە هەمبـەر ئەوەدا پاشنوێگەرەکان پێیان وایـە کـە مـرۆ دەتـوانێ سـوود لـە شـێوازە جوودایـەکانی مێـژوو ببیـنن و لـە دەقێکدا لێکیـان بترنجێنن، مرۆ لە دەقێکدا دەتـوانێ شـێوە دەربڕینێـك بـەکار بهێنێ، کـە دەکـرێ ئـەوە دەربڕینێکـی دادایـزم و سـوریالیزم، سومبولیزم و زمانی رۆژانەیی بێ و گشت ئەو شێواز و دەربڕینانە تێکەڵاو بکات و لە شێواز و دەربڕینی هەمـەجۆردا بـەکاریان بهێنێ. ئەمەش لە کن ستێڤین کۆنۆر بریتییە لەوەی کە: "پاشنوێگەریی بـە پێچـەوانەی دیـدی گەردوونگـەرایی نوێگەرییـەوە، هەستەوەریی دێهاتی جیهانی، کۆسمۆپۆلیتزمێکی تەنزئامێز (ئیرۆنی) پێشکەش دەکا. ئەمـەش بوارێـك بـۆ گەڕانـەوە بـەرەو مۆدە، شێواز و نەریتەکانی ئاوەزگەریی دەڕخسێنێ."(8) بەمجۆرە بە واتای پاشنوێگەرەکان شـیعرێك داهێنـانێکی ئۆرگینـاڵ، رەسەن نییە. چونکە، وەك پاشنوێگەرەکان دەڵێن، ئێمە لە جیهانێکدا دەژین کە تژییە لـە کۆپلـە دەربـڕین و زمـانی جیـاواز، هەر دەقێکیش پڕە لە وتە و زایەڵەی دەقەکانی دیکە. بە دەبڕینێکی دیکە: دەقی پاشنوێگەریی بریتییە لە دەقئاوێزانی. لـەو روانگەیەوە ئەو تێڕوانە لـە بـواری هونـەردا ئاکامگرییـەکی تایبـەتی هەیـە: "هونـەری پاشـنوێگەریی وەك کۆنتراسـتێك خـۆی دەنوێنێ. تاکوو دان بە گشت توانا، واتا کایەکانی هونەر بنرێت. بە ویستی هونەرمەند و بینەرەوە پێکـەوە خـود (سـۆبژە) و خولیا و حەزی کاتێکی مەودا درێژ لە ئەمێز دەکەن."(9)
هەڵبەتە پێتشتر هونەر بڕوای بە بابەت هەبوو. هونەری نوێگەریی لەسەر بنەمای تیۆریی ساز کرا، لێ پاشنوێگەریی خوازریـار و سازکردنەوەی هونەرێکی رەسەنە. هەموو دەق، شـیعر و رۆمـانێکی نـوێ ئـاوێزانی گفتوگـۆکردن و تێکـەڵاوکردنی یـەکترن. دەقی پاشنوێگەریی هیچ چاوگەیەکی نییە، وتە وەرگیراوەکان لە دەقە جیاوازەکاندا دەبنە دەقێکی تـر و ئـەو دەقئاوێزانییـە کاریگەریان لەسەر یەکتردا هەیە. لە تابلۆیەکی پاشـنوێگەرییدا، هونـەر و دەق کاریگـەریان لەسـەر یـەکتردا هەیـە، کـە ئـەمڕۆ ئێمە دەتوانین بە شێوەیەکی گشتی لـە بـواری ریکـلام و راگەیاندنەکانـدا ئـەو وێنایـە ببیـنین. مەبەسـت لـەوەش ئەوەیـە کـە پەیامەکان یەکسەر کاریگەریی لەسەر مرۆڤەکاندا دروست بکەن و بە ئاسانیش فامبکرێن.

هەڵبەت کاتێك لە هەشتاکاندا شیعری پاشنوێگەریی فراژا، زۆرینەی رەخنەگرانی ئەدەب بـە دژی وەسـتانەوە. لەوێدا بەشـێك لەو رەخنەگرانەی ئەدەب پێیان وابوو کـە ئـەو چەشـنە شـیعرە هـەڵگری نێـوەرۆك و یەکاتییـەکی بابـەتی نییـە، بـەڵکوو ئـەو

چەشنە شیعرە دەخوازێ بە شێوازە جیاواز و پەرادۆکسە راشکاوەکانییەوە پایە و دەسەلاتی زمان بەسەر واقیعدا بسەپێنێ. ئەو رەوتە شیعرە بەهرەی لە شەپۆڵە هزرییەکانی پاش بنەماگەریی و تیورییەکانی ژولیا کریستیڤا لەمەڕ زمانی رەمەکیی و منداڵانە و هەڵوەشانەوەگەریی دێریدا و هزرڤانە پاشنوێگەرە فەرەنسییەکانی دیکەوە وەردەگرت.

ئەو مەیلەی پاشنوێگەریی لە هەوڵی ئەوەدایە، کە دابڕانێك لەو منە رەسەنە، توانسی زمانە دروستبکات، کە گوایە دەکارێ وێنەیەکی راستینە لە واقیعدا بسازێنێ. چونکە نوێگەریی بڕوای بەوە هەبوو و پێشی وابوو کە ئەوە ئەرکی نووسەر و هونەرمەندە کە ئەو رۆڵە راپەڕێنێ. بە واتای پاشنوێگەرییەوە هونەرمەند و نووسەر دەبێ ئیش لە زمان و وێنە جیاوازەکاندا بکەن و لێکیان هەڵبوەشێننەوە دواجاریش شیعر و تابلۆیەکی نوێیان لێ ساز بکەن. بەمجۆرە خودی شاعیر و هونەرمەندیش دەبێ وەك یەکتر رەخنەی خوێنەر و بینەر قەبووڵ بکەن. کەواتە کاری هونەرمەند و نووسەر لێکچنینییەوەی دەقگەل و وێنەگەلە بە زمانێکی بزۆك، کە ئەمەش بوار بۆ راستییەکی نوێ لە واتا و هەستەکان دەڕەخسێنن.

هاوکاتیش لە کن پاشنوێگەرەکاندا دەنگ لە تابلۆیەکدا، بریتییە لە شیعر و واتایەکی بێ یەکایەتی. ئەو یارییەش لە بەرهەمێکدا، بە دیدی پاشنوێگەرەکان، لە نێوەڕۆك گرینگترە. لەبۆیە دەبێ خوێنەر یان بینەر سەرنج لە زایەڵە و تێڕامانی ئەو یارییانە لە شیعرێك یان تابلۆیەکدا بدەن. چونکە لە کن پاشنوێگەرەکاندا ئەو یارییانە لە تێگەیتشتن و کۆی وردەکارییەکانی دیکەی بەرهەمێکدا گرینگترن.

وەك دەزانین، کە نوێگەرەکان بە شێوازی بەرهەمە هونەریی و ئەدەبەکانی خۆیانەوە فێریان کردین کە دەبێ وەك یەکاتییەك سەیری شیعر و تابلۆیەك بکەین. لێ پاشنوێگەرەکان جیهانێکی ئاوەلا سەیری دەق و تابلۆ دەکەن، کە لەوێدا مانا و وێنەکان بە شێوەیەکی جیاواز خۆیان دەنوێنن. هەر بۆیە دەبێ نووسەری پۆستمۆدێرنیش وەك خودی چەمکی هونەر ئاوەلا بێ. بەلام وێڕای ئەمەش لە کن پاشنوێگەرەکان هەموو تشتێك تەرزە تێگەیتشتنێکی هونەرییە، کە ئێمەش ناتوانین خۆمان لەو راستییە بدزینەوە. ئەمەش دەبێتە هۆی ئەوەی، کە ئەگەر ئێمە دەقێك بەرهەمبهێنین کەواتە ناتوانین بانگەشەی تشتێکی نوێ، یان کارێکی رەسەن و جۆرە وێنایەکی هونەری لە خۆماندا بنوێنین، کە مرۆ لە نوێگەرییدا دەیتوانی ئەوە رابگەیەنێ.

بەمجۆرە، وەك دەزانین، کە لە بەراییدا سەردەمی پاشنوێگەریی لە بواری ئەدەب و تالارسازییدا سەریهەڵدا. بەمجۆرە متشتومرەکانی پاشنوێگەریی لە بواری هونەردا کۆمەڵێك پرسیاری کلاسیکی و جوانناسیی وروژاند، بۆ نموونە پاشنوێگەریی پرسی ریالیزم، هەستێکی بالای روحی لەمەڕ مانا، ئاوەزگەریی، چەمکی کولتووری توێژگەریی و پسپۆڕی هەڵوەشاندەوە. لێرەوە دەکرێ پاشنوێگەریی لە بواری هونەردا وەك یاخیبوونێك بە دژی چەمکی یەکایەتی نوێگەریی بخوێنینەوە. پاشنوێگەرەکان پێیان وایە کە شێوەی جوانناسیی پاشنوێگەریی دڵنەوایی و رازیکردنێك بە خوێنەر و بینەر دەبەخشێ. لێ هاوکاتیش پاشنوێگەریی لە دیمەنی خۆیدا وەك جوانناسییەکی بێ شێوە خۆی دەنوێنێ. کەواتە جوانناسی پاشنوێگەریی لە شێوە چێژدارەکەیدا دڵنەواییەکی ناوەکیمان پێدەبەخشێ، کە ئەمەش وامانلێدەکا لە ئێستادا بژین.

پاییزی 2007

ستۆکهۆلم

سەرچاوە:

1. Steven connor, ”Postmodernist Cultur: An introduktion”, Oxford 1989, لاپەڕە 108.
2. هەمان سەچارە، ل: 6.
3. هەمان سەرچاوە، ل: 28.
4. هەمان سەرچاوە، ل: 36.
5. هەمان سەرچاوە، ل: 37.
6. هەمان سەرچاوە، ل: 127.
7. هەمان سەرچاوە، ل: 108.
8. هەمان سەرچاوە، ل: 89.
9. هەمان سەرچاوە، ل: 89- 90.

ئاستەنگی ئاڤانتگاردیزم لە ئەدەبی کوردییدا

هەڵبەتە هەموو دیاردە نوێگەرییەکانی رۆژئاوا، لە ئەدەب، هونەر، شیعر، هزرەوە بگرە هەتا دەگاتە بواری کۆمەڵایەتیی و سیاسیش خاوەن چەمکگەل یان کۆدگەلێکە، بێ فامکردن لە رەهەند و سەرچاوەکانی ئەو چەمکگەلە ئاسان نییە لەو دیاردە نوێگەرییە تێبگەین. هەر بۆیە یەکێك لە ئاستەنگە سەرەکییەکانی رۆشنبیریی کوردیی ئەوەیە کە بە شێوەیەکی سیتەماتیکی تۆکمەوە لە بوار و ئاستە جوودایەکانی ئەدەبی، رەخنەسازیی، هزریی، کۆمەڵایەتی و سیاسییەوە، ئەو دەستەواژانەی بە زمانی کوردیی پێناسە و شرۆڤە نەکردووە، بەڵکوو زمانی کوردیی تەنیا لە پاڵ وەرگێڕان و نووسیندا بە شێوەیەکی لاوەکیی و سەرپێیەوە ئەو چەمکانەی بەکارهێناوە. لەبۆیە رەنگە لە ئاکامی ئەو جۆرە بەکارهێنانە نازانستی و ئاڵۆزییەدا، رەهەندەکانی خودی نوێگەریی لە زمانی کوردییدا لە هەموو ئاست و بوارەکاندا بە نیوەچڵیی و کرچ و کاڵییەوە بەکار بهێنرێن. دواجاریش بە هۆی ئەو جۆرە گواستنەوە نالەبار و رووکەشییەوە نوێگەریی نەیتوانیووە وەرچەرخێنەرانێکی بنەڕەتی یان رچەشکێنی لە پانتایی رۆشنبیریی کوردییدا دروست بکات و ئاسۆی جیهانێکی نوێ بە زمانی کوردیی ببەخشێ.

لەو روانگەیەوە دەبینین دەستەواژەیەکی وەك " Avantgarde /ئاڤانتگارد"، دەستەواژەیەکە لە ناوکۆیی ئەدەبی نوێگەریدا رەهەندی خۆی هەیە. لێ ئەوەندەی ئێمە ئاگامان لێ بێ ئەو دەستەواژەیە لە زمانی کوردییدا ئامادەبییەکی رۆشن یان خەملێووی نییە. بە کورتی چەمکی "ئاڤانتگارد" لە بنەڕەتادا وشەیەکی دووانەیە و دەچێتەوە سەر وشەی "ئاڤانت"ی فەرەنسی، کە واتای بەرانبەر یان پێشتر دەگەیەنێ، "گارد"یش مانای پاسەوان دەگەیەنێ و لە بنەڕەتادا وەك چەمکێکی سەربازی بەو لەشکرە تایبەتییانە دەوترا کە لە بەرانبەر کەژاوەی لەشکرێکی گەورەتردا کاریان نمایشکردنی مارشی سەربازی بوو، واتا ئەو کۆمەڵە سەربازە بچووکەی کە رێگایان بۆ کەژاوەی لەشکرە گەورەکان خۆشدەکرد. بەڵام ئەو چەمکە لە بواری مێژووی هونەرییدا ئاماژەیەکە بۆ جیاکردنەوەی ئەو شێوە و چالاکییە هونەریانەی کە لە گەرمەی شەڕی یەکەمی

جیهانیدا بەناوی دادایزم، فتوریزم و سوریالیزم لە ئارادا بوون.

بەمجۆرە "ئاڤانتگارد" وەك چەمكێكی مێژوویی بە واتای نوێكردنەوە بەكار دەهێنرێ كە پرۆسەی مۆدێرنیزمی رۆژئاوا بەرهەمهێنەری بوو. ئەو چەمكە لە خودی خۆیدا وەك جیهانبینییەك خولیای دابڕانێك بوو لە روانگە باوەكانی ئەدەبدا. لەوەش زیاتر، ئەو چەمكە وەك وەرچەرخانێك لە هەوڵی ئەوە دا بوو كە بوارەكانی ئەدەب، تەكنیك و زانست بتەنێتەوە و پەیوەندییە كۆمەڵایەتیەكان هەڵوەشێنێتەوە و ئاكارە باوە قەتیسماوەكان سەرەو ژێر بكاتەوە. هەر بۆیە ئەو چەمكە هەڵگری بیرۆكەی ئاییندەیەك بوو كە لەوێدا گەردوونێكی باشتر بۆ ژیان و مرۆڤ و داهێنان دەستەبەر بكات. بە واتایەكی دیكە ئەو دەستەواژەیە خەونی بە جیهانێكی نموونەییەوە دەبینی كە لەوێدا رووخسارێكی نوێ بە مرۆڤ و داهێنان ببەخشێ. لەبۆیە چەمكی "ئاڤانتگارد" كاكڵەی مۆدێرنیزم و مۆدێرنییتە بەرجەستە دەكاتەوە.

وەلێ وێڕای ئەوەی كە ئەو چەمكە بەندە بە سەدەی بیستەوە، كەچی هەتا ئەمڕۆش لە بواری هونەر و ئەدەبدا خەمەكانی بیرۆكەی "ئاڤانتگارد" لە برەو دایە. بەمجۆرە بیرۆكەی "ئاڤانتگارد" هەڵگری رەهەندێكی بێكۆتاییە“ خەمی داهێنان هەمیشە رماندنی جیهانبینییە باوەكانە، یان كردەی رچەشكێنیی و نوێكردنەوەی روحی ئەفراندنە. كەواتە بەهای ئەو چەمكە لەوەدا چڕ دەبێتەوە كە هونەر و هونەرمەند“ شیعر و شاعیر“ ئەفراندن و ئەفرێنەر تاكوو هەمیشە ژیانێكی نوێ بە ئەفراندن ببەخشێ، ئەركی ئەوەیە هەمیشە لە شۆڕشێكی بەردەوامدا بێ. لەبۆیە لە تەواوی سەدەی بیستەم و ئێستاشدا چەمكی "ئاڤانتگارد" هەمیشە بە چەندان واتا و شێوە شرۆڤە كراوە. ئاشكرایە لەم رۆژگارەی ئێستاماندا كە بە "پۆستمۆدێرنیزم" ناودێر دەكرێ، بۆ نموونە لە زمانێكی وەك سوێدییدا، وێڕای نووسین و وەرگێڕانی وتارگەل و كتێبگەل لەمەڕ ئەو چەمكەوە، هەمیشە لە زۆربەی گۆڤارە هونەریی و ئەدەبییەكاندا ئامادەیی هەیە.

لەو ناوكۆییەوە ئێمە كاتێك سەبارەت بە چەمكی "ئاڤانتگارد" دەدوێین، ناتوانین ئاماژە بە داهێنەرێكی وەك مارسل دۆشمان نەكەین، كە وەك ئاڤانتگاردێك بەهایەكی تایبەتی خۆی هەیە. هاوكاتیش، بۆ نموونە، ئاڤانتگاردگەلێكی نوێگەریی دەستبژێری وەك (كلێمێنت گرینباری) ئەمریكیی و سیاسییەكی ماركیستی ئاڤانتگەردی وەك (پێتەر بورگەر)، كە لە پرۆسەی مۆدێرنیزم و مۆدێرنیتێتدا رۆڵێكی گرنگیان هەبووە. هاوكاتیش ژان فرانسوا لیۆتار و بۆدلیارد بوون وەك دوو فێلەسووفی پۆستمۆدێرنیست لە بواری فەلسەفە و هونەردا رۆڵێكی گرنگیان هەبوو لە جۆشدانی گفتوگۆیەكانی "ئاڤانتگارد".

هەڵبەتە ئەمڕۆش لە بواری گفتوگۆیەكانی "ئاڤانتگارد"دا، راڤەكردنەكەی والتەر بینیامین بۆ شاعیرێكی وەك بۆدلێر، كە بە دەستپێكی پرۆسەی مۆدێرنیزم دەژمێردرێ، وەك سەرچاوەیەكی بەهادار سەیر دەكرێ. هەروا بیرۆكەكانی بێنیامین بە راڤەكردنی فۆتۆگرافییەكانی بیستەكان و شەستەكانی كولتووریی هۆمۆ (هاورەگەزبازەكان) لە سەدەی بیستەوە بە میتۆدە هەڵوەشاندنەوەگەراكەییەوە زێتر رەهەندی ئاڤانتگاردیانەی بەرجەستە كردەوە.

لێرەدا ئێمە مەبەستمان نییە تەواوی ئەو گفتوگۆ و بەرهەمە گرنگانەی ئەڤانتگاردیستەكان تاو توێ بكەین، بەڵكوو مەبەستمانە بەو دەروازە خێرایەوە سەرنجی خوێنەر و نووسەری كورد بۆ بەهای ئەو چەمكە گرنگەی پرۆسەی مۆدێرنیزم و مۆدێرنیتەی رۆژئاوا كێش بكەین. لێرەوە بۆ ئەوەی بتوانین، بە جۆرێك لە جۆرەكان، پەیوەندییەك لە نێوان بزاڤە نوێخوازەكانی ئەدەبی كوردی و چەمكی "ئاڤانتگارد" ساز بكەین، دەكرێ ئاماژە بەو هەولگەلە شیعریی، رۆشنبیریی، سیاسیی و كۆمەڵایەتییەكانی سی و چلەكانی سەدەی بیستەم بدەین. هەروەك دەزانین شیعری كوردی لە چل و پەنجایەكانی سەدەی بیستەمدا بە گشتی لە هەوڵە شیعرییەكانی پیرەمێرد، شێخ نووری، گۆران و دواجاریش كامەران

موکرییەوە نوێکردنەوەیەکی وەرچەرخێنەری بە خۆیەوە بینی. ئەو وەرچەرخانەش لە شیعری کوردییدا دەرهاوێشتەی ئەو بزاڤە رۆشنبیریی و سیاسیانە بوو کە خۆی لە چەند گۆڤار و چاپەمەنی بەرجەستە دەکردەوە. لێرەدا دەکرێ ئاماژە بە هەوڵە دڵسۆزانەکانی چاپەمەنی حوزنی موکریانی و پیرەمێردی نەمر بکەین. هاوکاتیش خولیایە رۆشنبیریی و سیاسییەکانی دڵداری شاعیر، ئەمین زەکی بەگ، رەفیق حیلمی، ئەحمەد بەگی ساحێبقران جەمیل سائیب و چەند رۆشنبیریی کوردی ئەو سەردەمە بکەین، کە وەك پاشخانێك بۆ ئەو ئاکامگیرییە شیعریی و رۆشنبیرییە، رۆڵێکی گرنگیان هەبوو لە نوێکردنەوەی رۆشنبیریی کوردییدا و ئاسۆیەکی نوێیان بە روانینی بیرکردنەوەی کوردی بەخشی.
بەمجۆرە لە حەفتایەکانی سەدەی بیستەمدا ئەو رەوتە نوێگەرییە لە زمانی کوردییدا لە "روانگە" و ئەو گروپانەی تر رەنگیدایەوە کە خولیای نوێکردنەوەی شیعری کوردی بوون. هاوکاتیش ئەو سەردەمە لە بوارێکی بەرتەسکدا وەك هەوڵێك بۆ گواستنەوەی شیعری سوریالی و دادابیانە لەناو شیعری کوردیدا هاتە ئارایەوە. هەڵبەتە چەمکی "ئاڤانتگارد" لە رۆژئاوادا لە بواری هونەردا ئامادەییەکی بەرچاوی هەیە، وەلێ لە جیهانی کوردیدا، وێڕای ئەوەی کە هونەر بە گشتی و هونەری شێوەکاریش بە تایبەتی سەری هەڵدا، کەچی لە بواری رەخنەی کوردیدا بابەتی هونەر گرنگی پێنەدرا. بەمجۆرە جێگەی سەرنجە، رەخنەی کوردیی بە گشتی، وەك هاوتەریبێك لەو هەوڵە نوگەرییانەی شیعر و هونەری کوردیی، نەیتوانی ببێتە دیاردەیەك بۆ بەرجەستە کردنەوە و هاوێر کردنی ئاستە جوودایەکانی ئەو خولیایە نوێگەرایانە لە زمانی کوردییدا.
بێگومان رەنگە شەرمنی پرۆسەی ئەو "ئاڤانتگارد"ییە لە زمانی کوردییدا، بۆ ئەو دوو روویییەی کە شاعیر و هونەرمەند و رۆشنبیریی کوردی هەڵگرینە بگەڕێتەوە: شاعیر و هونەرمەندی کوردی، لەلایەکەوە، هەڵگری بانگەشەی نوێکردنەوەی شیعر و هونەری کوردیین یان خەون بە ژیانێکی نوێ دەبینن، لە لایەکی دیکەشەوە، بە هۆی خۆ بەستنەوەیان یان وابەستەیی شاعیر و داهێنەری کوردی بە نەریتە باوە قەتیسماوەکان، ئەوکات و ئێستاش، نەیانتوانیووە دابڕانێکی وەرچەرخێنەرانە لە زمان و ئاسۆی بیرکردنەوەی کوردیدا دروست بکەن. چونکە وەك لە سەرەتادا ئاماژەمان پێکرد، لە سەردەمی مۆدێرنیزم و پۆستمۆدێرنیزمیشدا، خولیای سەرەکی چەمکی "ئاڤانتگارد"، دابڕاندنی جیهانبینی ئەفراندن و مرۆڤ بوو لە نەریتە باو و قەتیسماوەکاندا. هەر بۆیە بزاڤی ئاڤانتگاردگەرایی هەر لە سەرەتایەکانی سەدەی بیستەوە هەتا شەستەکان توانی کۆمەڵێك پرنسیپ و نەریتی باو لە بواری ئەفراندنی هونەریی و ئەدەبی بە تایبەتی و رۆشنبیریی بە گشتی هەڵوەشێنێتەوە و دواجاریش روانگەیەکی نوێ بە جیهانبینی مرۆڤی رۆژئاوایی بەخشیێ، کە هەنووکەش بە گوڕ و جۆشەوە لە نوکردنەوەدایە.
هەر چۆنێك بێ ئەو بزاڤە نوێگەرایییە لە زمانی کوردییدا بە هەمان ئاست لە هەشتایەکان، نەوەدەکان و دوای نەوەدەکانیش لە هەوڵی نوکردنەوەی زمان و جیهانبینی مرۆڤی کوردیدا بووە، لێ ئەو رەوتە هەمیشە بە ئامادەیەکی شەرمن یان پەراوێزکراوی هەبووە/هەیە.
کەواتە دەکرێ لە روانگەی چەمکی "ئاڤانتگارد"ییەوە بێژین، ئەو هۆکردە سەرەکیانەی کە وایانکردووە ئەو بزاڤە نوێگەرایانە لە زمانی کوردییدا ئەو دابڕانە وەرچەرخێنەر و رچەشکێنە لە ژیانی کورددا دروست نەکەن، نەبوونی بزاڤێکی خەملێو و تۆکمەی وەرگێڕانی ئەو سەرچاوە گرنگ و سەرەکیانەی بزاڤە شیعریی، هونەریی و رەخنەیە نوێگەرییەکانی رۆژئاوایە. بەمجۆرە زمانی کوردییی، بە هۆی وابەستە بوونی بە زمانی عەرەبی و فارسییەوە، لە ئاستێکی پچڕاو یان نیوەچڵدا ئەو بزاڤە نوێگەرایانەی ناسیووە. لێرەوە یەکێك لە ئاستەنگە سەرەکییەکانی بزاڤی نوێگەریی کوردی، سەرچاوەیە – هەروەك گوتاری نەتەوایەتی کوردیش دەرگیری هەمان گرفتە–. هەر بۆیە گرفتی رۆشنبیریی کوردی، بە تایبەتیش لە حەفتایەکانەوە تاکوو ئەمڕۆش، لاساییکردنەوەی رووی دەرەکی و دەستی دووەمی، نەك قووڵایی و سەرچاوەکانی، ئەو

بزاڤە ڕۆشنبیرانەی دەرەوەی خۆیەتی. ئەم دیاردەیەش بۆتە چەشنە نەریتێکی ڕەگئاژۆی نووسەری کورد. لەو ڕوانگەیەوە، ئەگەر خوێنەری وریا سەرنج لە دۆخی ڕۆشنبیریی دوای نەوەدەکان و ئێستای بدا گرفتی ئەو لاسییکردنەوە و ڕووکەشییە بەدی دەکا. هاوکاتیش یەکێك لە نیشانەکانی لاوازی ئەو خولیایە ئەدەبی و ڕۆشنبیرییانە، نەبوونی ڕەوتێکی پوختەی ڕەخنەسازییە. کەواتە ئەوکاتە بزاڤی "ئاڤانتگارد"ی کوردی دەتوانێ وەرچەرخان و دابڕانێکی ریشەیی لەگەڵ نەریتە باوەکان دروست بکات، کە زمانە کوردییەکەی بوو بە سەرچاوەیەك بۆ ئەو بزاڤە ماریفیی و خولیایە نوێگەرییەکانی خۆی و ڕۆژئاوا. هاوکاتیش بزاڤی ڕەخنەسازییەکی کارا و زانستی، وەك هاوتەرییەك لەگەڵ بزاڤی ئەفراندە ئەدەبی و هونەرییەکاندا، لە پرۆسەیەکی ئاراستەکراوی سیستەماتیکیدا ئەو وەرچەرخانە سەرتاسەرییە بەرجەستە بکاتەوە.

تێبینی: شایەنی گوتنە، ئێمە لەم وتارەدا بە مەبەست ناوی ئەو گرووپانەی ترمان فەرامۆش نەکردووە کە لە نووسینی کوردی بە نوێخواز ناودێر دەکرێن، بەڵکوو هەوڵماندا وەك دیاردەیەك ئاماژەیەکی خێرا بە چەند نموونەیەك بەو ڕەوت و دیاردە نوێخوازیانەی کوردیی بکەین. بە بۆچوونی من، ئەو ڕەوتە نوێخوازانەی دوای ئەزموونی گۆران، هەر لە حەفتایەکانەوە هەتا ئەمڕۆش، وێڕای ئامادەیی گوڕ و جۆشی نوێخوازیی لە سەرەتای نووسینگەلێکی ئەو گرووپانەوە، لێ هیچیان ڕچەشکێن نەبوون/نین. ئەو نوێکارییەی کە ئەو گرووپانە لە بواری شیعر، ئەدەب بە گشتی ئەنجامیانداوە، تەنیا شێوە و ڕووکەشی بووە و نەبوونەتە ئاسۆیەك بۆ وەرچەرخاندنی کایەی داهێنان لە زمان و ژیانی کوردییدا. بە واتایەکی دیکە: ئەو دیاردە ڕۆشنبیرییانەی کە چ خودی ئەو ئەو نووسەر، شاعیرانە و چ ڕەخنەگرانی لایەنگر بە "داهێنانی نوێ" ناوزەدی دەکەن، لە نوێکردنەوەیەکی ڕووکەشییەوە نەبوونەتە نوێکردنەوەیەکی ناوەکیی. هەڵبەتە ئەوە ئەرکی لێکۆڵەرەکانی زانستگایە کە ڕاڤەکاریی و لێکۆڵینەوەی فرە ڕەهەند لەسەر ئەو بابەتە بکەن. وەکی دیش ئێمە لە داهاتوودا، ئەگەر کات و گوڕاح بوارمان بدەن، دەگەڕێینەوە سەر ئەو بابەتە.

پێڕگریی ڕەخنەگر: ئەفراندنی گەندەڵی

هەندێك جار خوێندنەوەی کتێبێك یان دەقێك سوودمەندتر و چێژدارترە لە نووسین لە بارەیەوە. هاوکاتیش دەکرێ زۆر جاران پەیوەندی لە نێوان ڕەخنەگر و کتێبدا بە پێچەوانەوە بێت: دەکرێ خوێندنەوەی کتێبێك بە قەد ڕەخنەگرتن لێی دژوار بێت. دەکرێ ڕەخنەگر، کە مەبەستمان خوێنەری هۆشیاریشە، توانای تێگەیشتنی لە کتێبێکدا زیاتر بێ، لێ هاوکاتیش دەکرێ ڕاڤەکردنی ڕەخنەگر مەبەستی خودی نووسەری کتێبەکەش هەڵەتە بکات. لێرەوە گەمەکردن بە پەیڤ و چەمکەکان لە لایەن ڕەخنەگرەوە کارێکی مەترسیدارە، وەلێ هاوکاتیش دەکرێ ئەو یاریکردنە مایەی سەرنجکێشانیش بێ. چونکە خودی پرۆسەی نووسین چەشنە دۆستایەکە لەگەڵ وشە و ئاوڵاکردنەوەی ڕەهەندە نادیارەکانی. لێ ئەوە مانای ئەوە نییە کە ئەو یارییکردنە بێ دەستپێوەگرتنەی ڕەخنەگر لەگەڵ چەمکەکان و پەسندانە جەڵەبییەکەی ببێتە سەرگێژکردنی خوێنەر. ڕەنگە ڕەخنەگر لەو یاریانەدا نەتوانێ ئەو مەبەستە بەرجەستە بکاتەوە کە نووسەر گەرەکیەتی.

لەو ڕوانگەیەوە نووسینی ڕەخنەیەك یان کتێبێکی چاك لەسەر بابەتێك یان دەقێك، دەبێ هەڵگری قوورسایی" واتایەکی زیندوو بێت. خوێنەری وریا، خودان چێژ، بە جۆشەوە ئەو جۆرە ڕەخنە و کتێبەش دەخوێنێتەوە. مەستمان لە کتێبێکی

چاکدا: له یەکاتییەکدا هەڵگری بابەتێکی دڵفڕێن" ڕێنیشاندانی خوێنەرە بەرەو گەردوونێکی نادیاری وێناکراوی هونەری، چنینەوەی پێشهاتێکی ژیان و رەهەندە پەنهانەکانی مرۆڤ. هەروەك کتێبێکی خراپیش، بریتییە لە زمان، شێواز، بابەتێکی بێتام، زارقەڵبەڵغی، پێوەنانێکی بێبنەما لە وێناکردنی بابەتێکدا. بە کورتی کتێبێك کە هیچ رەسەنایەتییەکی تێدا نەبێ و بە زمانێکی لەرزۆك نووسرا بێ. هەڵبەتە ئێمە لە نووسینی کوردییدا رۆژانە ئەو تەرزە بۆچوونە دوژێن، جنێو ئامێزانە نەك هەر لە بارەی دەقی نووسەر و شاعیرە لاو و "نەناسراو"ەکاندا دەخوێنینەوە، بەڵکوو لەمەڕ دەقەکانی نووسەر و شاعیرە "ناسراو"ەکانیش دەبیستین و دەخوێنینەوە.

لێرەوە ئەرکی "رەخنەگر"ی کوردی، (کە هەمووومان بە گومانین لە ناسنامەکەی، لێ وەك گریمانەیەك وێنەی دەکەین)، ئەوەیە نە هێندە لە روانگەیەکی هەمەگیریی، گۆترەییەوە بەرهەمی ئەو نووسەرانە داپڵۆسێ، کە بە مجگێزی خۆی یان هاوپێڕی خۆی نییە، نەك لە ئاستی داهێنانەوە، کە کەیفی پێنایەت، نە ئەوەندەش، بە هۆی دەروێشایەتی، هاوشاریی و هاوپێڕییەوە، بە پێوەنانێکی مەیلکوژەوە بەرهەمەکانی بە "تاکە داهێنان"ی کوردیی، بنرخێنێ. دیارە ئەو دوو شێوە لێکدژە، کرۆکی ئەو بەناو رەخنەسازییە کوردییە پێکدەهێنن. هەر بۆیە مرۆ بە دەگمەن رەخنەیەك لەسەر کتێبێك، شیعرێك، رۆمانێك، بەرهەمێکی هونەریی دەخوێنێتەوە کە ناچاری بکات بە تاسەوە بیخوێنێتەوە. وەلێ هاوکاتیش ئێمە خوێنەر و نووسەرگەلێکمان هەیە کە شاگردێکی شەیدای ئەو دوو شێوە رەخنەیە دوژێن و پەسەندەرەن.

ئەمەش چونکە هێشتا دەستاوێژ و کەڵکەڵەی ئەو رەخنەیە، لە سەلیقە و یەکلابینی و داخراوی روحی خێڵ و حیزبییەوە، خۆراك وەردەگرێ. بۆیە خوێنەر لەمدیو زۆرینەی ئەو رەخنەیەدا، مەیلی لایەنگیریی و خودزالیی یان گتشتگیریی، سڕینەوە و دەڤەراندنی نووسەر دەناسێتەوە. لەوەش زیاتر، ئەو رەخنەگرانە، وەك چەشنە هاڤرکییەك لەگەڵ یەکتردا، تەنیا سەرقاڵن بە گەرمکردنی ئەو شەڕە رەخنە لێکدژە، پیاهەڵدان و لێکترازاندنی پەیوەندییە رۆشنبیریی و ئەو نووسەرانەی، کە وەك دوو پێڕ، هەریەکە و لە دەڤەرێکدا باڵادەستی بە هەرمێنن. لێ بە دەگمەن ئەو رەخنەگرە توانیوویەتی دەنگێکی نادیاری نوێ، نووسەرێکی "نەناسراو" ئاشکرا بکات، یان لەسەر دەقێك بنووسێ کە جیاوازە لەو شێوازە باو و دەقگرتووەی ئەمرۆ. ئەو قەتیسمانەی رەخنەگری کورد لەو سنوورە باوەدا هۆکردگەلێکی هەیە: بۆ نموونە، وێڕای ئەو فرچکگرتنە رەگئاژۆیەی رەخنەگر بە نەریتی خێڵ و ئاکار مێگەلییەی حیزبایەتییەوە، کە بریتییە لە ئاوێزان بوون بە نەگۆڕیی و پیرۆزاندنی چەند نووسەرێك، چڕکردنەوەی دەڤەرچییەتییەکی سیخناخ بە بوغز. هاوکاتیش ئەو رەخنەگرە، بە هۆی پاشکۆیی بە رۆشنبیرییەکی دەڤەریی و زمانی سێیەمەوە، هەڵگری رۆشنبیرێکی بزۆك نییە. لەبۆیە سەرچاوە ماریفییەکانی دیاریکراوە و خولیای گەڕانیشی بە دوای کۆزانینی، ماریفەی نوێ و گەشەدان بە زانیارییەکانی کەم خەیانە. بە دیوێکی دیکەوە، رەخنەگری کوردی، وەك بواری سیاسییمان، بە ئاگاییەکی رەخنەییەوە ئیش لەسەر ئەزموونەکانی رابردووییەوە ناکا، بەڵکوو هەمان ناوکۆیی، نەریتە نەخۆشەکانی ئەو ئەزموونە نەریتگر و باوانەی رابردووە بەرهەمدەهێنێتەوە. بە دیوێکی دیکەشەوە، لە بری ئەوەی دیوە باشەکانی ئەو ئەزموونە رەخنەسازییەی رابردوو بە روانگە نوێیەکانەوە بفراژێنێ، شەن و کەوی بکات، کەچی تەواو فەرامۆشی دەکا، یان بە جۆرێك ئەو پشتینە رەخنەییە دەسڕێتەوە، وەك ئەوەی ژیانی ئەدەبی کوردی هەر ئێستا دەستپێکرد بێ. هەر بۆیە زۆرێك لە رخنەگر و نووسەرانی ئەمرۆ دەخوازن بەوە رازیمان بکەن، کە ئەدەبیانی دوای راپەڕینی بەهاری 1991ەوە "شاکار"یان بەرهەمهێناوە، نووسینەکانی رابردوو هیچیان "شاکار" نین. دیارە بۆ نەگبەتیمان کە کورد لە فەرامۆشکردنی یادەوەریی زۆر زرینگە، بۆیە ئەمرۆ بە دەگمەن نووسەرێك خوێندنەوەیەك یان ئاوڕێك لە بوارە جوودایەکانی رۆشنبیریی رابردووەوە دەنووسێ. بەمجۆرە ئێمە، لە جیاتی ئەوەی وەك کۆچەرێك لە

هۆبـه بـه هۆبـەی یـادەوەریی زمانەکەمانـەوە بـەرەو ئێـرە و داهـاتوو گەشـت بکـەین، کەچـی خـەریکی تـاڵانکردنی ئـەو یادەوەرییەین.

لـە ئاکـامی ئـەوەدا، ئـەو ژیانـە رۆشـنبیرییەی کـە ئـەو رەخنـەگرە تییـدا دەژی، بـە مشـەخۆریی، کاڵاگـەریی و گەنـدەڵی گەمارۆدراوە. لـەو دۆخـەدا رەخنـەگر مـەیلی گـەڕان بـە دوای دەنگـە نـوێی و دۆزینـەوەی رەهەنـدە جیاوازەکـانی ژیـانی لـە دەستداوە، خەیاڵ و ئەندێشەی بە جۆرێك گۆج بـووە کـە نـەتوانێ بـیر لـە دەرچـوون لـەو دۆخـە چـەقگرتووە بکاتـەوە. لـەو روانگەیەوە، دوور لە هەر مەبەستی تایبەتییـەوە، رێگامـان بـدەن بێـژین، کـە ئـەمرۆ رەخنـەگری کـوردی، وەك سیاسـەتوانی کورد، تەنیا لە ئاستی دروشمدا زارگەرمە بە کۆمەڵێك چەمکی وەك: "ئازادی"، "رەخنەگرتن"، "دیمۆکراسـی"، "مـەدەنی"، "خوێندنـەوە"، "راڤـەکردن" و ئامـاژە کـردن بـۆ تیۆرییـەکان و ... تـاد، کەچـی لـە ئاسـتی کردەییـدا دوورە لـە بـەهای رەخنەگرتندا. ئەو رەخنەگرە، لە لایەك، بە هۆی باڵادەستی ئەو چـەمکانەوە، نائاگایانـە وابەسـتەی چـەمکگەلێك و دروشمـی رەخنەگرتنـە، کەچـی وەك ژیـان نـاتوانێ لـە هەمبـەر دەق و نووسـەردا ئـەو پرینسـیپ و مەرجانـەی کـە لـە پشـتەوەی ئـەو چەمکانەوەیە بێەزموونێنێ، پیادە بکات. بەمجۆرە باسی "رەخنەی ئاوەزگەریی" دەکا، کەچی لە رەخنەکەیدا سـەبارەت بـە دەقێك هەست و سۆز، لایەنگریی یان دژایەتی جڵەوی زمانی رادەکێشێ.

کەواتـە، بەشـێك لـە قەتیسـمان، پاشـاگەردانی لـە زمـان و نووسـین و بـێ کایـەی رۆشـنبیریی کوردییـدا، لـەو دوو شـێوە رەخنەگرتنەوە سەرهەڵدەگرن. چونکە ئەو رەخنەیە، لە جیاتی رەخنەگرتن دابڕان لەو دۆخە چەقگیرە و دۆزینەوەی ئاسـۆیە نوێیەکان، خەریکی قووڵکردنەوەی دیاردەی پێرگـەرایی و بـێ بـەهاکردنی زمـانی بیرکردنەوەیـە. لـە کاتێکدا ئـەرکی رەخنـە پێوانەیەکە بۆ هاوێرکردنی جوانی لە کرێتی" گۆشکردنە بـە هزرانـدن و خـەملاندنی بـەهای بیرکردنـەوە و هاوئاهـەنگی دەق و زمان" هاندانە بۆ گەڕان بە دوای دۆزینەوەی نادیارییەکانی ژیان و بەرهەمداری زمان.
لێرەوە مرۆ برێك جار لـە بەرانبـەر ئـەو دوو ئاراسـتە دژە، پەسـەندەرە چێژکۆژ و بوغزاوییـەی رەخنـەی کوردییـدا، شـێواز و هەوڵی نووسەرانی سەدەی رابردووی، وەك عەلائـەدین سـەجادی، شـاکر فـەتاح، شـرۆڤەکانی ماڵبـاتی فـاتیح عەبدولکریم مودەریس لە شاعیرانی وەك نالی و مەحوی، خوێندنەوە دانسقەکانی مەسعود محەمەد لە بارەی نالی و حـاجی قـادری کـۆیی و نووسـەرە هاووێنـەکانی ئەوانـەی بـە یـاد دێتـەوە. ئـەو نووسـەرانە لـە هەوڵـە رەخنەییەکانیانـدا بـە جۆشـێکەوە دەق و بابەتگەلێکی مێژوویی و ئەدەبییـەکان هەڵدەسـەنگاند کـە چێژیان بـە خوێنـەر دەبەخشـی و ئاسـتی زانیارییشـی لەمـەڕ ئـەو بابەتانـەوە بـەرز دەکـردەوە. بـە کـورتی ئـەو نووسـەرانە بـە رەخنـە و لێکۆڵینەوەکانیانـەوە خوێنـەریان بـە پێرگـەریی، دەروێشگەریی، شارگەریی و ... تاد فرچك نەدەدا. وەلێ هاوکاتیش ناکرێ روانگەی رەخنە و لێکۆڵینەوەکانی ئـەوان، لەگـەڵ خواسـت و پێداویسـتییەکانی ئێسـتای رەخنەسـازییدا بـەراورد بکـەین. چـونکە لـەو قۆناغـەدا ئـەرکی ئـەو نووسـەرانە، وەڵامدانەوەی پێداویستییەکانی ئەو رۆژگارەی ئەدەبی و خوێنەر بووە. هەروەك، وێڕای رەچاوکردنی رۆژگـار و بێلایەنییـەوە، لە ئاستی جوانناسییدا زۆرێك لەو رەخنە و لێکۆڵینەوانەی ئەوان بۆ ئەوکات و ئێستاش جوانناسیی خۆیان هەیە. بۆیـە ئـەرکی رەخنەگری ئەمڕۆ ئەوەیە، کە ئەو ئەزموونە رەخنەیی و رۆشنبیرییانەی رابردوو تەتەڵە بکـات، دیـوە هەڵـەکانی لەگـەڵ دیـوە جوانەکانی هاوێر بکات و لەگەڵ تیۆرییە نوێیەکانی ئێستا بیخەملێنێت، تاکوو ئەو ئەزموونانـەی رابـردوو ببنـە وزە و بەهایـەك بۆ ئەرکەکانی رەخنەسازیی ئەمڕۆ داهاتوومان.

مرۆ دوای ئەزموونی ئەو نەوەی پێشوو چاوەڕێی ئەوەی دەکرد کە ئەو نەوەی ئێستا بە روانگەیەکی سیستەماتیکی و دیسپلینێکی تۆکمەتر، تیۆریی و مێتودی بزاو، چڕ و خەملیو دەقی ئێستایان بخوێندبایەوە، واتا بە رەچاوکردنی تایبەتمەندییەکانی زمان و ئەدەبی کوردییەوە، و ناوکۆیی ئەو تیۆر و میتۆدانەی کە لە رۆژئاواوە دەیانگوازێتەوە شرۆڤە بکات و بیانکوردێنێ. کەواتە ئەوە ئەرکی رەخنەگرە کە بە دەستپێوەگرتنەوە وردبینانە و دوور لە پاشکۆیی یان رقی کەسێتیەوە پەیامی دەق بە خوێنەر رابگەیەنێ. چونکە وەك چۆن رەخنەگر بە پەسندانێکی بێتام، کاریگەریی لەسەر مێشك و چێژی خوێنەر بەجێدەهێڵێ، هاوکاتیش نووسینێکی رقهەڵگر و دوژێنیش هەمان کار ئەنجامدەدا. ئەکامی ئەو دوو شێوە رەخنەیە، بەرهەمهێنانی پەروەردەیەکی گەندەڵانەی نەوەی ئێستا و سازکردنی نووسەری تاکڕۆ و پیرۆزاندنی نووسەرە لە شێوەی دیکتاتۆرەکانی رۆژهەڵاتدا. کەواتە ئەو رەوتارە جەڵەبیی و بەرتیلخۆرەی رەخنەگری کورد، هەروەك زۆرینەی رێکخراوە بەناو "مەدەنی"یەکان، دەرهاوێشتەیەکـن لە تێگـەیشتنی چەمکـی "مـەدەنی"دا. لە ئاکامی ئەمەشدا، ئەمرۆ لە کوردستاندا نووسین بە هەموو ژانرەکانییەوە، وەك ئاکاری باڵا، بەهایە نیشتمانییەکان، ئەڤین، دۆستایەتیی و... تاد، بەرەو هەڵدێرانێکی خەمهێنەر دەچن و ئەو رەخنەگر و نووسەرە پێرگرەش، وەك بەرپرس و بازرگانە پێرگرەکان، لەبەر مەستبوونی بە زیاتر و زیاتر پارە وەرگرتن و نووسینی رەخنە بە راداندراوەکەی لە لایەن سەرۆك پێرەکانی گۆڤار و رۆژنامەکان و کۆکردنەوەی کۆی شیعرەکانیی و بۆ چەند بارە چاپکردنەوەیان، ئاگای لە هەڵدێرانی ئەو بەهایە رۆشنبیریی و جڤاکییانە نەماوە. چونکە ئەو پێرانە خۆیان بەشێکن لە هەمهێنانی ئەو دۆخە داڕماوە.

بەمجۆرە کاتێك خوێنەرێکی وریا ئەو دوو شێوە رەخنە هزرکوژ و بەهاکوژە" نووسەر پەرست و نووسەرداپڵۆسێنەرە دەخوێنێتەوە، دەبێ لە خۆی بپرسێ: ئاخۆ ئەو رەخنەگرە بە چاکی لەو دەقە یان کتێبە گەیشتووە کە باسی چی دەکا؟ گەلۆ ئەو رەخنەیە لە دەقەکەیە یان هەستی نەخۆشی رەخنەگرە لە نووسەری دەقەکەیە؟ بۆیە پێویستە خوێنەری وریا شەقێك لەو دوو شێوە رەخنەگرییە هەڵبدا و دوای ئەوەی خۆی ئەو دەقە یان کتێبە بخوێنێتەوە و دواجار بە خۆی هەڵیسەنگێنێ نەك ببێتە کۆیلەی ئەو رەخنەگرە.

لەو روانگەیەوە، بە پێچەوانەی وێنەی ئەو رەخنەگرە پێرگرە، ئەرکی رەخنەگرێکی دڵسۆز ئەوەیە کە بە شێوەیەکی هێور، بە دوای مەبەستی ئەو دەقە یان کتێبەدا شۆڕ بێتەوە. کاتێك رەخنەگر دەقێکی شیعری یان ئەدەبی دەخوێنێتەوە، دەبێ وەك ئەزموونێکی سەربەخۆ، بێلایەنگرییەکی سۆزئامێز هەڵیسەنگێنێ، نەك وەك ئەوەی ئێستا لە بواری رەخنەسازیی کوردیدا بۆتە مۆدە کە رەخنەگر، بێ ئەوەی شارەزاییەکی پێویستی لەو تیۆر و رێبازە رەخنەییانەوە هەبێ، بە هانکە هەنکەوە دەقێکی شیعریی یان ئەدەبیی و هونەری دەخاتە بەر رەحمەتی تیۆرییەکەوە، کە بە لینگاوقووچی لە دەستی سێیەم و چوارەمی وەریگرتووە، یان بە لاساییکردنەوەی رەخنەی نووسەرێگەلێکی عەرەبیی و فارسی یان بە قرتاندنی چەند دێرێکی وەك دێریدا، رۆلان بارت، فرۆید و... لە کتێبێکی فارسی یان عەرەبییەوە بەر دەبێتە گیانی دەقێکەوە، لە قاڵبیدەدا، کە راستییەکەی رەنگە دەقەکەش فری بەو تێگەیشتنانەوە نەبێ، هەڵگری خەمێکی دیکە بێ. کێشەی ئەو رەخنەگرەی کورد ئەوەیە، کە لە شێوەی بەرادانی جلوبەرگدا دەقێکی هاوڕێیەکەی لە روانگەی ئەو فێلەسووف و رەخنەگرانەوە هەڵدەسەنگێنێ، سەرنج لەوە نادا کە رەنگە تیۆرییەکانی ئەو فێلەسووفانە، نەك هەر لەگەڵ ناوکۆیی ئەو دەقە کوردیانەوە نەسازێن، بەڵکوو رەنگە لەگەڵ یەکتریشدا جیاواز بن. دواجار خوێنەر کە ئەو تەرزە رەخنە جەڵەبییە دەخوێنێتەوە نەك هەر لەو دەقە نزیك نابێتەوە، بەڵکوو وایلێدەکا کە نووسەر و دەقەکەشی لەبەرچاو بکەوێت. من خۆم یەکێکم لەو خوێنەرانەی کە هەمیشە دوعای خێر بۆ ئەو چەشنە رەخنەگر و خوێنەرانەی ئەو دەکەم. بەمجۆرە بە هەرمێن

بوونی ئەو چەشنە رەخنەیە چێژی خوێنەر و کتێبیش دەشێوێنێ. (هەڵبەت هەمیشە ئەو رەخنە ژیاندۆست ومەیلە و هیدڵی، جددیانەمان رەچاو کردووە، کە ناشکرێ هەمیشە ئەوە جەخت بکەینەوە).

لەو روانگەیەوە دەبێ ئاگاما لەوە بێ کە رەخنەی ئەدەبی لە گشت وڵاتاندا هاوچەشن نین. مرۆ ئەگەر، بۆ نموونە، سەیری رەخنەی سوێدی بکات، (کە من بە هۆی جێنیشین بوونم لەو وڵاتەدا، کەم تا زۆر ئاگام لێیە)، بە ئاسانی ئەو جیاوازییە دەبینێت. مرۆ لێرە لە سوێددا، دەتوانێ بە شێوەیەکی گشتی بێژێ، کە رەخنەسازی سوێدیی لە روانگەگەلێکی تیۆرییەوە دەقی ئەدەبی و هونەری دەخوێنێتەوە، کە ئەو نەریتەش لە سوێددا یەکی دووری هەیە. بە کورتی لە سوێددا شتێکی ئاشکرایە کە ئەوانەی رەخنەگرن، زۆرینەیان، خاوەن کارنامەی فەلسەفە، زانستی ئەدەب، مێژووی هزر و... تاد لە زانستگایەکاندا. هەر ئەو چەشنە رەخنگەرەشن کە لە بەشی کولتووری رۆژنامە ناسراو و گۆڤارە ئەدەبییەکاندا ئیشیان رانان و رەخنەگرتن، راڤەکردنی دەقی ئەدەبییە. هەڵبەتە لە بواری هونەریشدا هەر وایە. بەمجۆرە کاتێك ئەو رەخنەگرە لە بەشە کولتوورییەکاندا کتێبك دەناسێنێ، لای خوێنەر رەنگدانەوەی خۆی هەیە. لێرەدا دەبێ ئەوەش بڵێم، کە رەخنەگری سوێدیش گرفتی خۆی هەیە کە من لێرەدا باسکردنی بە پێویست نازانم. لێ بۆ نموونە، زۆر جار ئەوەندەی ناوی رەخنەگر لای خوێنەری سوێدیی گرینگە، خودی کتێبەکە هێندە گرینگ نییە. بەمجۆرە رەخنەگر بۆتە دادوەرێکی باڵادەست کە لای خوێنەر ناوی ئەو لە کتێب و نووسەرەکەش زاڵتر بێت. هاوکاتیش ئەگەر رەخنەگرێکی پسپۆڕ و بەرهەمدار لەسەر کتێبێك بنووسێ، ئیتر کتێبەکەی ئەو نووسەرە بازاڕی بە هەرمێن دەبێت. لە هەمان کاتدا دەیان کتێبی باش بڵاودەبێتەوە، لێ لەبەر هۆگەلێك، وەك چاپخانەیەکی نەناسراو، لە ئاستێکی دیاریکراودا دەناسێنرێت.
کەچی لە بواری رەخنەسازیی کوردییدا، دیاردەیەکی عەنتیکەمان هەیە: ئەمرۆ ئەوەی کە لە بواری رەخنەسازیی کوردییدا مانای نەبێت، ئەوانەن کە لە زانستگایەکانی کوردستاندا ئەدەب و بەشەکانی دیکەی رۆشنبیرییان خوێندووە. بۆیە رەخنەگری کوردیی بریتین لەوانە، کە بە هۆی هاوڕێیاتیی، باڵادەست بوونیان لەو بڵاوکراوانەی کە لە لایەن حیزبەوە پشتیوانییەکی ئابووریی و کار ئاسانییەکی زۆریان بۆ دەکرێت، یان ئەو نووسەرانەی کە زارقەڵەباڵغن لە چەمکە باوەکانی ئێستا، کە زۆربەیان لە رێگای عارەبیی و فارسییەوە لاسایی مۆدەکانی رەخنەی فەرەنسی دەکەنەوە. بەشێکیان چەند کەسێکی ناو ئەو پێڕانانەن کە بە هۆی توانای ئابووریی و دەسەڵاتدارییەوە خۆیان کردۆتە موختاری رەخنەی کوردی. کێشە لەوەدایە، بێ ئەوەی ئەو رەخنەگرەمان بیری لەوە کردبێتەوە، کە بۆ نموونە، بزاڤگەلێکی وەك: "دادایزم"، سوریالیزم"، یان "سیمەنتیك، واتاسازیی لە زماندا، "فێنۆمێنۆلۆگی"، "مەرگی نووسەر"، "دەقئاوێزانی/ئینترتێکستوالێت، "هەڵوەشاندنەوەگەریی"، "هەرمێنتیك" و ... تاد، پەیوەندی بە تایبەتمەندی فەلسەفەی نەریتی رۆشنبیریی فەڕەنسیی لە بواری زمان و بگرە فەلسەفەی"کۆنتینێنتال–ئەلمانی و فەرەنسی"، کە ئاراستەیەکی جیاوازە لە فەلسەفەی "ئەنگلۆساکستیك"ەوە هەیە. کەچی ئەو رەخنەگرە، بێ شیکردنەوە و وریاکردنەوەی خۆیی و خوێنەر لەو رەهەندانە، لە ئاستێکی لاساییکردنەوە، نەك بەشداریکردن و خەملاندندا، سەرگەرمە بەو بزاڤە رەخنەییانەوە. هەرچەندە زۆرێك لەو چەمك و ئاراستە رەخنەییانە لە خودی فەرەنسیشدا گۆڕانیان بەسەر داهاتووە، لك و پۆی دیکەیان لێ زاوە، کەچی ئەو رەخنەگرە پێڕگەرمە هەتا ئەوکاتەی مۆدەیەکی دیکەی رەخنە لە عارەبیی و فارسییەوە بەسەردا دەسەپێنرێ، کە رەنگە ئەو مۆدەیەش لە سەرچاوەکەیدا بەسەر چوو بێ، وەك چەشنە بڕوایەکی ئایینی، دەستبەرداری ئەو چەشنە رەخنەیە نیوەچڵە نابێ.

دیاره ئەوە مانای ئەوە نییە، کە رەخنەگر دەبێ دەرچووی زانستگا بێت، لێ راستییەکەی ئەگەر رەخنەگرێك بە شێوەیەکی سیستەماتیکی، ئەکادیمی ئەو تیۆرییانەی نەخوێند بێ، مەحاڵە بتوانێت بە شێوەیەکی درووست و قوول لەو چەمك و تیۆرییە رۆژئاواییانە تێبگا. رەخنەگرێك ئەوکاتە دەتوانێ بە وردی لەو چەمك و تیۆرییە رەخنەییانە شارەزا بێ، کە بە باشی زمانێکی ئەورووپی بزانێ، هاوکاتیش، بۆ نموونە کە لە روانگەی رەخنەی فەرەنسییەوە دەقی کورد دەخوێنێتەوە، دەبێ شارەزاییەکی کەم تا زۆری لەو زمانەوە هەبێ.

جێگەی سەرنجە، بۆ نموونە لە سوێددا ئەوانەی کە لە گۆڤارە تیۆرییە هونەریی و ئەدەبییەکاندا رەخنەگرن، زۆرینەیان ئاستی خوێندنیان لە ماجستەر کەمتر نییە. هەر بۆیە ئاسان نییە کە نووسینی رەخنەگرێك لەسەر تیۆرییەك یان چەمکێکی رەخنەسازیی بڵاوبکەنەوە، کە لەو بوارەدا پسپۆڕ نییە. بەڵام لە بواری رەخنەسایی کوردییدا، رەخنەگر ئەوەیە کە بە زمانی عارەبیی و فارسی چەند وتارێکی، بۆ نموونە، لەسەر چەمکێکی رەخنەیی فەرەنسی خوێندۆتەوە، دوای ئەوە هەوڵدەدا ئەو مۆدیلە لەسەر دەقێکی کوردیش پیادە بکات. دەکرێ هەندێك لەو رەخنەگرانە هەوڵی باشیان دابێ، بۆیە نابێ ئەو هەوڵانە فەرامۆش بکەین. لێ ناساندنی ئەو رەخنەگرە، وەك دەمڕاستی رەخنەی کوردیی، بۆ نموونە، کردنیان بە دادوەریی لێکۆڵینەوە و بڕیاردەری دەقی "باش" و "خراپ" لە "فیستیڤاڵ" و ئەو چالاکییە مینا ئاهەنگ/پرسەنامانەی ئەمڕۆی باشووری کوردستاندا، پێویستی بە هەڵوەستەکردن هەیە. چونکە ئەو ئەرکە، وەك هەر ئەرکێکی دیکەی لەو تەرزە، کارامەیی زانستیی، رۆشنبیرییەکی رسکاو، ئاکاری بێلایەنیی، ویژدان و ... تاد گەرەکە. هاوکاتیش ئەو رەخنەگرە، بەو زمانە فارسییەی کە لە رێگای "فەرهەنگی عمید یان منجد الطلاب"، بە هۆی شەیدا بوون بە دەنگی "داریۆش یان کازم ساهیر" و خوێندنەوەی شیعرەکانی "فروغ و سپێهری"یەوە فێری بووە، ناتوانێ بە وردی ئەو چەمك و تیۆرییە رەخنەییە بیانیانە تێبگا و راڤە بکات.

بەمجۆرە هەروەك پێشتر، زۆرینەی رەخنەگرەکانی حەفتا و هەشتاکان لە روانگەی "ریالیزمی سۆسیالیستی"وە، "پاڵەوان و ترسنۆك"، "شۆڕگێڕ و خائین" و ...، هەموو دەقێکی ئەدەبیی و هونەری، جا ئەگەر ئەو دەقانە پەیوەندیشیان بەو خەسڵەتانەش نەبووایە، هەڵدەسەنگاند. دواجار هەتا بلۆکی سۆڤییەت ئاوا نەبوو، ئەو رەخنەگرە لەو "رایالیزمی سۆسیالیستی"یە ماڵئاوایی نەکرد. مخابن گشت ئەو بەزمانەش بە رێگای شارەزاییەکی کرچ و کاڵ لە زمانی عارەبیی و فارسییەوە وەردەگرین، ئەوجا دێین بە منەتەوە دەقی ئەدەبیان پێوە لە قەپاندەدەین. دواجاریش وەك پرۆسەیەك هەمیشە نەوەکانی دوای خۆمان بەو دیاردە رۆشنبیرییە نیوەچڵانانەوە گۆشدەکەین.

ئەو دیاردەش یەکێکە لەو هۆکردە سەرەکیانەی کە وایکردووە، رەخنەی کوردی لە ئاستی پێڕبازییدا، قەتیس بمێنێت. هەر بۆیە ئێستا دەبینین، کە کۆمەڵێك لەو تاقمە رەخنەگر و شاعیرە، وەکی پێڕێکی قوماربازیان "سێکت"گەلێك لە بەشی "ئەدەب و هونەر" یان بەشی "رۆشنبیریی" رۆژنامە حیزبیی و "سەربەخۆ"یەکاندا، یان لە گۆڤارە دەڤەریی و شارەکاندا کۆبنەوە و رۆژانە خەریکی پیاهەڵدان، وێناکردنی "داهێنان"ی بێوێنەی یەکتر بن یان بێ بەهاکردنی پێڕە دژەکەی خۆیان بن. جێگەی سەرنجە، کە پەیوەندییە پێڕگرییەکانی ئەو رەخنەگر و ئەدیبە لێکجوودایانە لەگەڵ یەکتردا دابڕاو قەتیسماون. لە ئاکامی ئەوەشدا لە هەر یەك لەو شارانە و ناو ئەو شارانەشدا، هەر کۆمەڵە شاعیر، چیرۆکنووس و رۆماننووسێك وەك یەکتر بنووسن. لێرەوە ئەوانەی کە لە دەرەوەی ئەو دوو سێ شارەن، لە گوند و شارۆچکەکاندا دەژین، یان لە کوردستاندا نین ناچارن لە خەمی ئەوەدا بن کە چۆن یەکێك لەو پێڕانە، یان بڵاوکراوە رۆشنبیرییە مینا قومارخانانە پێکیان بکەن، ببنە

هاوپێڕیان، تاکوو جارێك دەقێکیان بۆ بڵاوبکەنەوە، بانگهێتشتی "فیستیڤاڵ"ێك بکرێن، "خەڵات"ێکیان بەرکەوێ. بەمجۆرە ئەگەر نووسەرێکی لاتەریك، یان "نەناسراو" خولیای ئەو پێڕبازیی و وابەستەبوونەی بەو ناوەندە رۆشنبیریانەی نەبوو، ئیتر نە کەس کتێبێکی بۆ چاپدەکا، نە بانگهێشتی بەزمی "فیستیڤاڵ"ەکان دەکرێ. بە کورتی خوێنتاڵ دەکرێ و دواجاریش یان دەبێ واز لە نووسین بێنێ، یانیش لە چاوەڕوانی گۆدۆی رەخنەگر و بڵاوکراوەکاندا بژی.

جێگەی سەرنجە، هەر پێڕەو بە یاری خۆی هەڵدەڵێ، هەر پێڕە و بە شێوازێکی نووسینەوە ئاوێزانە: تاقمێك لەوانە سەرگەرمن بە "مۆبایلە شیعر"، ئەویتر مەستە بە نووسینی شیعری "ئاشقانە–سکسی"، (کە بێبەرین لە چێژ و بەهاکەشی)، یەکێکی تر، کە گوایە دوا نوێگەرە، بە شیعر و رۆمانی "فەنتازیا" و "حیکاتاندنی زمان" سەرگەرمە... تاد. لێرەوە ئەگەر تۆی خوێنەر و نووسەر هاوڕێ و وابەستەی ئەو پێڕگرییەی ئەدەیب و رەخنەگرانە نەبیت، ئیتر، وەك چۆن لە بواری ئیشکردندا ئەگەر "واسیتە"یەکی باشت لە ئاستی حیزبییدا نەبێ، کەس و کارت دەسەڵاتدار نەبێ، نەك هەر هەوڵدەدەن لە لاپەڕە "رۆشنبیریی" و "فیستیڤاڵ"ەکانیان پەراوێزت بکەن، بەڵکوو بێزیشت لە کردەی نووسین و رۆشنبیرییش بیێتەوە. لەو روانگەیەوە، بواری رۆشنبیرییش، وەك ئەو بوارە حیزبێنراوەکانی کوردستان: "ئیش و کار"، "تەقاویت"، "شەهیدانە"، "زەویی و خانوو وەرگرتن" و... تاد، بە مۆدەی بەرتیلخۆریی، واسیتەکاریی، واتا پێڕبازییەوە تەنراوەتەوە. کەواتە ئەگەر تۆی نووسەر و شاعیر بێکەس بیت، هاوپێڕی ئەو رەخنەگر و نووسەرە باڵادەستانەی بواری رۆشنبیری نەبیت، ئیتر هاووڵاتییەکی سەر بەو زمانە نیت، هەر خزمەتێکت کردبێ، دەیان کتێبیشت بۆ کوردیی وەرگێڕا بێت و داتهێنابێت، ئەگەر کتێبێکی فەلسەفی وەك "کۆمار"ەکەی پلاتۆ یان "وەرزێك لە دۆژ"ەکەی ئارتور ریمبۆش بنووسی، فەرامۆشدەکرێیت.

کێشەش لەوەدایە، کە ئەو رەخنەگرە وەرزشکارە بە وشە و سەرمەستە بە چەمکبازییە، هاوکاتیش ئاکار ئێلیی و زمان خەسێنە، پێچەوانەی رەخنەگرە نەریتگر و رووخێنەرەکە، لە بری ئەوەی بە زمانێکی راستەوخۆ و خەملێو و بوێرانەوە کتێبەکانی پێڕەکەییمان بۆ بناسێنێ، کە زۆر جار ئەو جۆرە رەخنانە، سەرۆکی بەشی رۆژنامە "رۆشنبیریی"یەکان بە رادانیان داون، کەچی سەرەتا بە پێشەیەکی فرەگۆ و وڕێنە ئاسا دەستپێدەکا و وێجا بە زمانێکی لەچکدار و فەلسەفێنراو دێتە سەر دەقەکە. دواجار کە خوێنەر بە ناچاری تەواو دەبێ، نازانێ لە کوێوە بچێتە ناو دەقەکەوە، لە دەقەکە تێبگا و لە کام کون و دەرگای ئەو زمانە رەخنەییە قۆقزەشەوە دەرباز بێ. بۆیە زۆر جار خوێنەر کە ئەو "رەخنە"، "خوێندنەوە" کۆکتێلانە دەخوێنێتەوە، هەستدەکا کە رەخنەگر کۆمەڵێ دەستەواژە و قسە نمایش دەکا کە کەم و زۆر پەیوەندی بە دەقەکەوە نییە، هەر یەکە و بە ئاوازێك هەڵدەپەڕن. بە دیوێکی دیکەشەوە، بە جۆرێك بەسەر ئەو کتێبە و نووسەرە هاوڕێیەکەیدا هەڵدەڵێ، کە مرۆ نەتوانێ ئەو رەخنەیە بە رەخنە ناسبکات. هەروەك رووە پێچەوانەکەی ئەو رەخنەیە، کووشتەی هەمان رەوتارە.

هەر بۆیە لەو پرۆسەیەدا بەهای ئەدەب و رەخنەگریش لە کن دەسەڵات و هاووڵاتیانی خاکیدا، نەك هەر رەنگدانەوەیەکی نییە، بەڵکوو بە سووکیش سەیر دەکرێ.
بە کورتی، هەروەك ئێمە لە وتاری "مەسعود محەمەد" ئێستێتیکای شوازاندنی هزرێکی خۆکرد" ئاماژەمان پێکردبوو، کە دۆخی رۆشنبیری و ئەدەبیشمان، وەك دۆخی سیاسیی و بەرپرسیارانمان، کوشتەی پێڕبازیی و بە هەرمێنکردنی بەهای

بەرتیلخۆریی، قۆرخکردنی بواری رۆشنبیرییە" داهێنانی گەندەڵییە.

ئاشكرایە كە ئەو رەخنەگر و ئەدەبییە پێرگرییە وەک دیاردەیەکی رەخنەیی هەموو بوارەکانی رۆشنبیریی قۆرخکردووە. بۆیە بە کەیفی خۆیان سامانی تەنیا خەریکی ستایشکردنی هاورێیەکانی خۆیانن. ئەو پێرەش، کە خاوەن دەزگا رۆشنبیرەکانن، ساڵانە پارە بۆ داوەتکردنی دەیان نووسەرە عەرەب و فارس بە فیڕۆ دەدەن، تاکوو دوای "فیستیڤاڵە"کانیانەوە ئەو میوانە بیانییانە ناچار بکەن بە چەند نووسەرێکی پیرۆزێنراوی پێرەکانیانی خۆیان هەڵبلێن.

مایەی سەرنجە، لەو ماوەیەدا رەخنەیەکی جینگز ئاکارم لەسەر نووسینی چەند قسەی نووسەرێکی عەرەب خوێندەوە، کە وەك پێشەکیەك بۆ شاعیرێکی کوردیی نووسیووە. بە کورتی ئەو نووسەرە دەخوازێ پێمان بلێ، کە ئەو شاعیرە عەرەبە بێئاگایە لە شیعرە باشەکانی کوردی، بۆیە ئەو شاعیرە کوردە "ناگرینگ"ەی پەسنداوە. لێرەوە مرۆ هەستدەکات کە ئەو نارەحەتیی و جینگزییەی "رەخنەگر" لەو شاعیرە کوردەی کەو ئەو شاعیرە عەرەبە لەسەری نووسیوە، لەبەر ئەوە نییە کە شیعرەکانی "باش" نییە، بەڵکوو لەبەر ئەوەیە کە خۆشی ناویێ" هاوپێر نین. لە کاتێکدا ئەو شاعیر و رەخنەگرە عەرەبە ساڵانە بۆ "فیستیڤاڵ"ەکان بانگەکرێن و شیعرو دەقە رەخنەییەکانیان کراون بە کوردیی و چاپیشکراون، ئەمەش تاکوو رۆژێك دڵی نەرم بێ و لەسەر ئەو شاعیرە ئەدیبە "مازن"انە بنووسێت، کە نموونەی ئەو رەخنەگرە تووڕەیەی کە باسمانکرد، بە داهێنەری "راستەقینە"ی شیعری کوردیان دەزانێت.

لەوەش بترازێین، خەمی سەرەکی بەشێك لە سەرنووسەرانی ئەو رۆژنامە و گۆڤارە ئەدەبیانە خودی گەشەدان بە ئەدەبی کوردیی و ناساندنی رۆشنبیریی کوردی نییە بە زمانی بیانییەوە، بەڵکوو خەمی گەورەکردن و پیرۆزاندنی چەند شاعیر و نووسەرن کە بوونەتە "پسپۆر"ی بواری فەلسەفیی، ئەدەبی، تیۆریی، سیاسیی و جڤاکییەکان. هەر بۆیە بودجەی تایبەتیان بۆ وەرگێران و ناساندنی خۆیان و وەرگێرانی هاوپێرەکانیان تەرخانکردووە. ئەمەش گوایە بە وەرگێران و ناساندنی ئەو دەقانەوە، ئەدەبی کوردی دەبێتە جیهانی! هاوکاتیش ئەو بلاوکراوە "رۆشنبیریی"یانە، کە وەک پەراوێزێکی ئەو چەند شاعیر و"تاکە داهێنەر"انە، باسی ئەم نووسەر و ئەو شاعیرانە دیکە دەکەن کە بە دڵی خۆیانە. کەواتە دیاردەی رەخنەگر و رەخنەلێگیراوەکان بە نۆرمکردنی رەخنە و رۆشنبیرییەکی نەساغ یان قووڵکردنەوەی دژە کولتووریی خوێندنەوە و رۆشنبیرییەکەی فرەرەهەندییە؛ فەرامۆشکردنی ئەرکی هزرکردنە. لە کاتێکدا دەبوو بواری رۆشنبیرییمان لە خەمی ئەوە بێ کە ئەو دۆخە پاشکۆییەی ئەدەب و رۆشنبیریی کوردیی وەربچەرخێنێت.

بەهەمە حاڵ، رەخنەگری ئەمرۆی کورد وا دەزانێ کە ئەگەر لەو روانگانەی کە بوونەتە مۆدە رەخنە لە دەقێك نەگرێ، کەواتە نابێتە نوێگەر و مەعلان. لە کاتێکدا رەخنەگرێکی چاك و وردبین مەرج نییە تەنیا بەو روانگە بە هەرمێنانەی ئەمرۆوە نوێگەر بێ، بەڵکوو دەتوانێ لە روانگەی خۆیەوە جوانترین رەخنە یان خوێندنەوە لەسەر دەقێك بنووسێ. بە کورتی کێشەی رەخنەگری کوردی دوێنێ و ئەمرۆ بە گشتی لەسەر "رێسێپت"، رێنمایی و قالبێکی حازربەدەستدا، دەق بپێوێ. هەر بۆیە،

وەك پێشتر ئاماژەمان کردبوو، کە ئەرکی رەخنەگر لە حەفتا و هەشتاکاندا، پیاهەڵدان و گەورەکردنی چەند نووسەر و شاعیرێکی سەر بە رێبازی "ریالیزمی سۆسیالیستی" بوو. ئەو رەخنەگرە چیرۆکنووس و شاعیری کوردی ناچار دەکرد کە هاوشێوەی ئەوانە بنووسن. هاوکاتیش ئەگەر هەر دەقێك لە دەرەوەی ئەو قالبە مینا خشتبڕییە، "ریالیزمی سۆسیالیستی"یە نەبووایە، ئەوە بە دەقێکی "بۆرژوازیی" و دژە "هەژاران" لە قالبدەدرا و لەبەر چاوی خوێنەردا خوێنتاڵ دەکرا. هاوکاتیش رەخنەگری ئەوکات ئیشی ئەوە بوو کە قسە لەسەر "شێوە و نێوەڕۆك"، "شۆڕگێڕیی و شۆڕشی کرێکاران"، "خەونی سۆسیالیزم" و ... بکات.

پاشان رەخنەگرانی دوای نەوەدەکان، کە بریتین لە خودی سیاسیی، شاعیر، رۆماننووس... ئێمەیان فێری مۆدەیەکی دیکە کردووە، ئەویش ئەوەیە: ئەگەر تۆ بخوازی ببیتە چیرۆکنووس، رۆماننووس و شاعیرێکی بە هەرمێن، دەبێ بۆ نموونە، وەك گارسیا مارکیز، سەلمان روشدی، بۆرخیس، کافکا، ئەدۆنیس، سۆهراب سپێهری، فروغی فروخزاد و ... بنووسیت. بۆیە ئیتر زۆرینەی رۆمان چیرۆك، شیعری ئەو قۆناغەی ئێمە بریتین لە کۆپیکردن و لاساییکردنەوەی ئەو تەرزە شاعیر و ئەدیبانە. ئەو شێوازەش بریتییە لەوەی کە ئەو دەقە دەبێ تژی بێ لە "خەیاڵبازی"، "ئەفساندنی واقیع"، "زمانی شیعرییەت"، "ئەشقبازی" و ... جا ئەو مۆدەیەش، هەتا گەردەلوولێك لە زمانی باڵادەستانەوە مۆدەیەکی دیکەمان بۆ نەهێنێ، بازاڕی گەرمە. بە کورتی رەخنەگری ئێمە، وەك مامۆستایەکانمان، خەریکی ئەوەن کە نووسەر لە بچمی خۆیاندا بسازێنن.

لێرەدا، بۆ ئەوەی سادەتر رەنگدانەوەی ئەو رەوتارە خەمهێنەرەی رەخنەگر و رەوشە داهێزراوە رۆشنبیرییە تێبگەین، ئاماژە بە شاگردێکی عەنتیکەی ئەو پێڕگەراییەی رەخنەگر و ئەدیبان دەکەین. جارێکیان یەکێك لەو ئەدەبییە لاوانەی کە کە شاگردی ئەو دیاردەیە ناوبراوەیە و لە وڵاتێکی رۆژئاواییشدا دەژی، دەیویست بە تۆبزی منی نیشمەنی سوێد رازی بکات، کە شیعرەکانی یەکێك لەو ئەدیبانەی کە لای ئەو کورد "داهێنەر"ی وای هەرگیز نەبووە و نابێ، دەقەکانیشی لە "جیهانی"یش جیهانیترن، ئێستا شیعرەکانی لە "مەنهەجی خوێندن"ی خوێندگایەکانی سوێد دەخوێنرێن. ئەو دەگوت، مامۆستا و خوێندکارانی سوێد گوتوویانە کە ئەو ئەدیبە کوردە لە "ئاستی خەڵاتی نۆبل"دایە! گوتم کاکە بە جۆرێك ئەو قسە جەڵەبیانە پێوەنێ کە مرۆ، لە جیاتی بێزکردنەوە لە خۆت و نووسین، بەزەیی بە خۆت و نووسین بێتەوە. (کاکە کوردۆ ئەو کۆپلەیە توندی لە چی دایە؟ نموونەی واقیعییم هێناوەتەوە نەک تۆمەت) هەر چۆنێك بێ، کێشە لەوەیە، کە بێسوودە تۆ رەخنە لەو وەهمە کوشندەی ئەو تەرزە نووسەر و خوێنەرە گۆترە بێژە و دەروێشە بگری، چونکە، وەك پاشکۆیەکانی ئەو حیزبانە، بە "ئێرەیی"، "نەخوێندەوار"" قسەگەلێکی حازربەدەست و حیکاتێنراو تۆمەتبار دەکرێی. بێ لە گەمە، ئایا ئەوە نەگبەتی نییە، کە ئەو رەخنەگرە پێڕگەرە سازاندوویەتی؟ ئاخۆ ئەو تەرزە شاگردە خودی ئەو نووسەرەی کە کۆیلە ئاکارانە ئاوێزانییەتی، بێبەها ناکا؟ گەلۆ ئەو پەروەردە ئیفلیجە بەرهەمهێنەری بیرکردنەوە، ئاوەزی رەخنەییە، یان بە کۆیلەکردنی ئاوەزی خوێنەر؟ گوتمان ئەرکی رەخنەگر و نووسەر هاندانی کۆخوێنەرە کە بیربکاتەوە، خۆی سەروەری بڕیاردان بێ، فێری بکات بەرهەمهێن بێ. بەمەش کۆمەڵگا بەرەو دەستەبەکردنی ژیانێکی بەختەوەر و بزۆك رێبکات، نەك چەقین نەگۆڕیی، کوشتنی ئاوەزی رەخنەیی و دووبارە بەرهەمهێنانەوەی روحی پاشکۆیی و نەریتی باوکسالاریی و پیرۆزکردنی تاکەکەسە باڵادەستەکان.

لەو روانگەیەوە باسکردنی نەریتی فرچکدان و پەروەردەکردنی خوێنەر بە سەربەخۆیی و بەهای بیرکردنەوەی رەخنەگرتن نەك ملکەچکردن لە بواری خوێندگا و رۆشنبیرییدا، بابەتێکی بەهادارە، لێ ئەمە ئەرکی ئەم وتارە نییە، بەو ئومێدەی لە داهاتوودا، بە گوێرەی کات و توانامان، ئەو بابەتەش بەسەر بکەینەوە.

لێرەوە رەخنەگر ئەو کەسە نییە کە دەبێ لە رەخنەکەیدا وتەگەلێك لەم و لەو نووسەرە بیانییە ناسراوانە نمایيشبکات، بەڵکوو رەخنەگر دەبێ هەڵگری خەسڵەتی پەروەردەی ئازادی، چێژی جوانناسییەکی بەرهەمهێن بێ، هانی خوێنەر بدا خۆی بهزرێ. بە کورتی رەخنەگر دەبێ رۆشنگەرێکی مەیل ورووژێن و پەرۆشخۆر بێ. دەبێ شارەزای کارەکەی خۆی بێ، دەبێ پسپۆڕ بێ، مەبەستیش لەمە، تەنیا "دەرچووی زانکۆ" نییە. لێ مرۆ چۆن دەتوانێ لە پسپۆڕیش پسپۆڕتر بێ؟ بەڵێ، ئەو مرۆیە دەبێ لە خاوەن پیشەیەکی تەسکبین و باو، کاراتر و کارامەتر بێ. ئەوکاتە توانستی رەخنەگر و داهێنەر بەرجەستە دەبێتەوە، کە توانی سنووره دیاریکراوەکانی ببەزێنێ. رەخنەگر دەبێ وەك دکتۆرێکی خاوەن ئێتیك و بە ویژدان ئەو نەخۆشە سەختەی کە لەبەر دەستیدایە بە قسەی هێور و رێزدار بیلاوێنێتەوە. بە هەمان شێوەش نووسەر کە بە گشتی کەسێکی هەستدارە، بۆیە دەبێ رەخنەگر ئەوەش لە زەین بگرێ. رەخنەگر دەبێ جوانناسانە، نەك بە پیاهەڵدانێکی تامسارد یان دژایەتییەکی خوێنتاڵەوە، دەقێك هەڵسەنگێنێ. بەمجۆرە، ئەگەر رەخنەگر بە شێوەیەکی هێدڵیی (جددی)، دادپەرەوەر و راستگۆیانە رەخنەکەی نووسی، ئەوکاتە هەم نووسەر و هەمیش خوێنەر سوودمەند دەبێ.

لەو روانگەیەوە رەخنەگری سەرڕاست، وەك نووسەر، خولیای هونەری خۆیەتی و بە رێگای رەخنەکانییەوە دەخوازێ بوونی خۆی دەربڕێ. رەخنەگر پێویست ناکا لە رەخنەکانیدا بە زارقەڵەباڵغیکردن لە چەمکەکان، قسەی لە قوتووکراوەوە خۆێنی خۆی تاڵ بکات و خوێنەر بێهوودە بکات. دیارە بوونی رەخنەگرێکی ئیدیالی لە زمانی کوردییدا، شتێکی ئاسان نییە. وەلێ لەو دۆخەدا دەبێ بەوەندە دڵخۆش بین کە دەمنادەم رەخنەیەکی باش، ئەو رەخنەی کە هەڵگری گەمەی جوانناسییەکی خەملیو و رۆچوونێکی کارایە بەناو دەقدا، بخوێنینەوە. ئەو رەخنەگرە هەست و ویژدان فەرامۆش ناکا، کە ئەو لەبەرانبەر خوێنەردا بەرپرسیارە کە دادپەروەر و بە ئەمەك بێ، تاکوو خوێنەر بڕوای پێ بکات. بەمجۆرە رەخنەگر دەبێتە ئەو بەرپرسیارە دڵسۆزەی کە لە ئەرکە ئەدەبییەکەیدا بەرتیلخۆریی و گەندەڵی رەتدەکاتەوە. لێرەوە دەبێ ئێمەی خوێنەریش هانی گەشەکردنی ئەو چەشنە رەخنەگرە بدەین. تاکوو بواری ئەدەبیشمان، وەك بواری سیاسی، دانەهێزرێ، بە گەندەڵی ئەو نەوەیە گۆش نەکا.

بە دیوێکی دیکەش، هۆشیاری لەوەدایە کە خەڵکی گشتی خۆی فێر ئەوە بکات، دوور لە ناساندنە باش یان خراپەکانی ئەو رەخنەگرە خاوەن "رێسێپت"، قالبە ئازادانە کتێبی باش بخوێنێتەوە.

لێ دواجار، ئاخۆ ئەوە قەدەری نووسەر و رەخنەگری کوردە، کە هەتا هاتایێ پاشکۆی ئەو مۆدە ئەدەبیی و رەخنەییانە بێت، کە بە درەنگەوە لە عارەبیی و فارسییەوە ئاوەز و ژیانمان دەتەنن‌ەوە؟ ئەرێ ئەوە قەدەری کوردە، بواری رۆشنبیرییشمان، وەك بواری سیاسی، پشت لە کۆمەڵگا و ئایندەوە خەریکی قۆرخکردنی سەکۆیە رۆشنبیریی، رەخنەی بەرتیلخۆریی، دوژێن و پیاهەڵدەریی" گەندەڵاندنی ژیانی زمان بێت؟ کەواتە چارە چییە؟

لە وتاری داهاتوودا زیاتر وردەکارییەکانی ئەو رەوشە رۆشنبیرییە ئەمڕۆ و سەرهەڵدانی ئەو رەوتە نوێیەی کە بە "شیعری گەنج" ناودەبردرێت شیدەکەمەوە...

شیعری گەنج: بوونێکی سەرنجراکێشە نەك خۆکردنە بە سەرنجێکش

"کام ئاستەنگ ڕێگە لە ئێمە دەگرێت کە بە زەردەخەیەکەوە باسی هەقیقەت نەکەین".

هۆراتیۆس

(لە کتێبی: نیتشە "گرفت –ڕمانی ڤاگنەر– Fallet Wagnar")

***

شیعری کوردیی ڕابردوو، یان بە واتای تەوەرەکەی "کوردستان ڕاپۆرت" (2009.11)، کە تایبەتە بە شیعری "گەنج"، شیعری "ئەزموودار"ەکان لەگەڵ کۆتایی هاتنی سەدەی بیستدا، گیرۆدەی تەنگژەیەکی فرەرەهەند بووە: لە ڕووی فۆرم و بابەتەوە چیتر ناتوانێت خواست و چێژی خوێنەری ئەمڕۆ مەیسەر بکات. بۆیە ئەو شیعرە، هەروەك شاعیرە "گەنج"ەکان لە بەشی یەکەمی تەوەری ناوبراودا ڕایدەگەنن، مەیل و پرسیارەکانی ئەو خوێنەرە لەو سەردەمە ئێستاخواز و کاڵاسالارە دەربڕێت. بە واتایەکی تر: وێدەچێت شیعری"ئەزموودار"ەکان لە ئاستی بیرکردنەوە و ئێستێتیکییەوە چیتر نەتوانن ئەو واقیعە نائامادەیە بۆ ئەو خوێنەر و شاعیرە پۆستکوردایەتییە ئامادە بکەن کە سۆراغی دەکەن. هاوکاتیش ئەو شاعیرە "ئەزموودار"ە نەتوانێت ڕوحی ئەو سەردەمە بە جیهانیبوون، تەکنیکسالار و کاڵاخوازە دەربڕێت کە ئەو خوێنەر و شاعیرەی ئەمڕۆیان کردوتە وێنەی کاڵاکانی خۆیانەوە. بەمجۆرە ئەو شاعیرە "ئەزموودار"ە، ناخوازێت ئەوە قەبووڵبکات یان بیر لەوە بکاتەوە کە ئەو شاعیرە "گەنج"انەی کە حەز دەکەن خۆیان بە میراتگری شیعری هاوسەردەمی کوردیی بزانن یان دەنگیان ببیسترێت، تەنیا لەبەر ئەوە نییە کە ئەو چیتر ناتوانێت "داهێنان" بکات و "داهێنەر" بێت، بەڵکوو هاوکاتیش چونکە ئەو شیعرەی وی کە خەمەکانی زیاتر شەحنکراوە بە پرسی ئازادی نەتەوایەتیی، یان بە واتای ژان فرانسوا لیۆتار، هەڵگری "داستانە مەزنەکان"ە یانیش هەڵگری زمانێکی سیمبوولیی، هاوردەیی و ئاڵۆزکاوە.

کەواتە هەموو سەردەمێك زمان و دەنگێکی تایبەت بە خۆیەوە بەرهەمدەهێنێت. بەمجۆرە ناکرێت زمان و دەنگی شیعری ڕابردووی کوردیی، دەربڕی دەنگ و زمانی شیعری ئەمڕۆش بێت. ئەگەر ئەمڕۆ لە کوردستان دیاردە و دەنگی جیاواز لە بواری ئەدەب، هونەر و بوارەکانی تری ژیاندا لە دایك نەبوو بێت، کەواتە وادیارە جڤاکی کورد لە ڕابردوودا چەقی بەستووە و لەسەر مەرگدایە.

دیارە لە ئاکامی ئەزموونی 19 ساڵەی "کوردانە"ی **ئەزموونی سیاسیی کورد و باڵادەستی کاڵا هەوەسبزوێنەکانی بەجیهانیبوون و تەکنیکدا ئەو خەمە نیشتیمانیی و زمانە قورسەی لە کن**

ئـەوان کرێـت و بێبەهابوونـە. بـەمجۆرە ئـەو شـاعیرەی ئـەمڕۆ بـە پێچـەوانەی شـاعیری دوێـنێ دەخوازێـت بـە زمـانێکی کۆنکرێتییەوە خەمە خودیی و ئەو ڕۆژگارە لە بێماڵیی و بێڕەچەڵەکەی خۆی دەرببڕێت.

لـێ لـەو پەنابردنـەی "شـاعیری گـەنج" بـۆ شـاعیرە "ئەزموونـدار"ەکانـدا جـۆرە هاودژییـەك هەیـە" ئـەو جـۆرە داخـوازیی و پرسیارکردنە لە "ئەزموونداڕ"ەکان ڕاستەوخۆ ئەوە دەگەیەنێت کە ئەو شاعیرە "گەنج"ە دڵنیا نییە لەو شێواز و زمانەی کە هەیەتی. بۆیە بۆ متمانە کـردن بـە خـۆیی و شـیعرەکەی پێویسـتی بـە "ئامۆژگـاری" شـاعیرە "ئەزموونـدار"ەکانـەوە هەیـە. کەواتە هەرچەند لە لایەکەوە ئەو شاعیرە نوێیە مەیلی بۆ زمانێکی تری شیعریی و ئامادەکردنی واقیعێکی نائامادە هەیـە کـە ڕۆژگاری ئێستا پەرۆشییەتی، کەچی لە لایەکی تریشـەوە وێدەچێت هێشـتا نـەیتوانیبێت لـە جیهـانی ئـەو شـیعرەی ڕابـردوو دابڕانێکـی ئێسـتێتیکیی و مـاریفی پێشکەشـبکات. لـە هەمبـەر ئەوەشـدا ئـەو شـاعیرە "ئەزموونـدار"ە، کتومـت وەك بـواری سیاسیی و جڤاکیی، بـە هـۆی ئەجێندایـە کۆنپـارێزیی، مجگێـزە خێڵەکییەکەیـەوە، چـونکە لـە تاکـە ڕوانگەیـەکی نـەریتیی و بەسەرچوودا چەقیبەستووە، هەر بۆیە هەوڵدەدا بە بیانۆی نەبوونی جۆرە "ئێزافە"یەکی نـوێ لـە کـن ئـەو شـاعیرە نوێیـە و بەردەوامی "داهێنان"ی لە شیعری خۆیدا، مانەوەی خۆی وەك دەمڕاسـتی شـیعریی کـوردیی بپارێزێـت. بەمـەش ئـەو ڕەوتـە شیعرییە وەك ئۆپۆزیسیۆنێکی تازەباو پەراوێز بکات. لێبـەڵێ، کـاتی ئـەوە نـەهاتووە لـەو شـاعیرە ڕابـردوو، "ئەزموونـدار"ە پرسـیار بکرێـت، ئـەرێ دەکـرێ پێناسـەیەکی کـۆنکرێتی ئـەو "داهێنـان"ەی خۆتمـان بـۆ بکـەیت؟ ئـاخر ئـەو شـاعیرە "ئەزموونـدار"ە لەو تەوەرەدا بە تەرزێك قسان هەڵدەدات، هەروەك گوایە "شاکاری" جیهانی بۆ نووسیوین. بۆیە کـاتی ئـەوە هاتووە، بە واتای نیتشەیی، کە پێویستە ئێمـە "سـاتێك هـەوا بگـۆڕین. هـەوا! ئـاو و هـەوای زیـاتر!"[1]، تـاکوو ئـەو کـەژ و هەوایە نەگۆڕەی بواری ڕۆشنبیرییمان لەو گێژاوە بێدار بکەینەوە.

بەمجۆرە کاتێك ئەو ڕەوتە شیعرییە نوێیە دەتوانێت لەو دۆخە ئۆپۆزیسیۆنە پەراوێزکراوەوە ڕزگار بێت کە بە زمـانێکی نـوێی شیعرییەوە سەرنجمان بۆ ئامادەکردنی ئەو واقیعە نا ئامادەیە ڕابکێشێت کە خـۆی خـەونی پێیـەوە دەبینێـت. ئامـادەکردنی واقیعێکـی نائامـادەش، بـە گەڕانـەوە بـۆ نیتشـە، بێدارکردنـەوەی "مەزنـدە، پێشهەسـتیی و گومانەکانـە... ئـەو هـزرە کەڵەکـەبووە هێشـتا لـە دایك نەبووانەیـە... ئاژاوەیـەك کـە لـە نـوێڕا تووشمـان دەبێـت... ئـاژاوە مەزنـدە، پێشهەسـتیی و گومانەکان بێدار دەکاتەوە..."[2]

بەڵێ، ئەم نووسینە، بە واتای ژیل دولۆزیی، وەك نمایشی پێشەنگایەك، فیلمێك و کۆپلە کۆپلەی دیمەنگەلێکی ئـەو ڕەوشـە خەمۆکـە کولتووریـیە داپۆشـراوە، قـۆرخکراوە و دەمبەسـتکراوە، دوای تووڕەهەڵـدانی ئاسـتەنگەکانەوە، "بـە دەم زەردەخەنەیەکەوە هەقیقەت"ەکان پێشکەشدەکا و بە گۆ دەهێنێت. (سەبارەت بـەو شـێوازە دولۆزییـە، بڕوانـە: فەلسـەفەی کۆچەری، و. هەندرێن، چاپخانەی نما، هەولێر2005).

لێرەدا، لە کاتێکدا کە نووسەر و دەسەڵاتدارانی کورد زۆر حەز لە سوود وەرگرتن لـە ئـەزموونی جیهـانی دەکـەن، هەرچـەندە گوازتنـەوەی ئەزموونـە ڕۆشـنبیریی و سیاسـییەکانیش ڕەهەنـدی بازاڕییـان وەرگرتـووە نـە ڕەهەنـدی گـۆڕینی بیرکردنـەوەی کردەیی، بۆیە بێسوود نابێت ئەگەر سەرنج بۆ ئەزموونی ئێستای ئەدەبی سویدیی ڕابکێشم، کە هاوینی ئەمسـاڵ، 2009 لـە دەستپێکدا دەستەیەك لە شـاعیر و پەخشاننووسـی نـەوەی ئێسـتا "مانێفێسـت"ێکیـان بڵاوکـردەوە. لەوێدا ڕایانگەیاند کـە پێویستە شێواز و ناوەڕۆکی ئەو ئەدەبە باوەی سـوێدیی نوێبکرێتـەوە. لـە هەمبـەر ئەوەشـدا دەسـتەیەکی تـر لـە نووسـەری

ژانرنووسی جیاواز "مانێفێست"ێکیان بە پێچەوانەی ئەو "مانێفێست"ەوە بڵاوکردنەوە. لە ئاکامی ئەو دوو "مانێفێست"ە دژ بە یەکەدا نووسەرگەلێکی "گەنج" و "پیر" بۆ چەند مانگ مشتومڕێکی فرە روانگە و رەهەندیان لە مێدیاکاندا دروستکرد. دیارە ئەو مشتومڕانە لەسەر نوێکردنەوەی زمانی ئەدەبی سوێدیی، بە رێگای چاوپێکەوتنی ناچارکراو نەبوو، بەڵکوو نووسەران خۆیان بە نووسینی وتار رای خۆیان پێشکەش دەکرد. لێ لە کن نووسەر و مێدیای کوردییدا کۆی کێشە گەورەکانمان لە ئاستی چاوپێکەوتن و پرس پێکردنی سەرپێی قەتیس دەمێنن. بۆیە دوای خەتمبوونی چاوپێکەوتنەکانەوە کێشەکان وەك خۆیان دەمێننەوە و هیچ ئاکامێکیان نابێت. ئەمەش خوێنەر لە ئاستی دەڤۆکیی و بەرتەکیی هەستەکی دەهێڵێتەوە.

پرسیار ئەوەیە: تۆ بڵێی دەقی نووسەرە "ئەزمووندار"ەکانی سوێدیی "داهێنان"یان نەما بێت، بۆیە ئەو نووسەرە "گەنج"انە لە پێناو پەردەدان بە "داهێنان"ی نوێ ئەو "مانێفیست"ە یان بڵاوکردەوە؟ نەخێر، بۆ نموونە شاعیری ناسراوی سوێدیی تۆماس ترانسترۆمەر تا ئێستاش لە "داهێنان" بەردەوامە و یەکێکە لە کاندیدە نزیکەکانی"خەڵاتی نۆبل". هەروەك هێشتا چەندین شاعیر و رۆماننووسی نەوەی رابردوو سوێدییش لە ئاستی "داهێنان" جیهانیدان. بۆ نموونە، رۆماننووسی ناسراو تیسگ لارشۆن، کە لە 2004 دا مردووە، دوا کتێبی "پیاوان کە رقیان لە ژنانە"، کە جۆرە رۆمانێکی "دێکەرێ"، جۆرە رۆمانێکی ئاوێتەکراوە لە نێوان خەیاڵ و واقیع کە هەستی ترس بە خوێنەر دەبەخشێت، لە کۆی ئەو زمانە ئەورووپییانەی کە وەریان گێڕاوە، 25 ملیۆن دانەی لێ فرۆشراوە. کەچی هیچێك لەو نووسەر و شاعیرە "ئەزمووندار"انەی سوێدیی بەو نووسەر و شاعیرە "گەنج"انەیان نەگوت، کە ئێمە تا ئێستا "داهێنان" دەکەین و ئێوەش "ئیزافە"یەکتان نییە. هاوکاتیش کەسێك لەو نووسەر و شاعیرە سوێدییانەی کە نوێکردنەوەی زمانی ئەدەبەکەیان بە پێویست دەزانن، وەك نووسەری کورد لەو تەوەرەی "کوردستان راپۆرت" و بواری تردا دەیبینین، تکا لە نووسەر و شاعیری "ئەزمووندار" و بەناو ناسراو لێ دەمچەفت و سافیلکە لە ئاستی رەخنەدا ناکەن کە دەبێت قسان بکەن لەسەر شیعری نوێ و کۆن!

ئاخر عەنتیکەیە لەو تەوەرەی "ك. راپۆرت"دا نووسەر هەیە وەك "ئەزمووندار" تکای لێکراوە لەسەر شیعری "گەنجان بوەعزێنێت، کەچی ئەو "ئەزمووندار"ەش تکا لە شاعیرانێك دەکات قسان بکەن کە لە بواری رەخنەدا بێ زمانن. ئەو تەرحە لە نووسەرە تێنگات کە دەکرێت کەسێك چەند شیعری "باش" بنووسێت، یان لە کن پێرکدا شاعیرێکی تایبەت بێت، لێ مەرج نییە ببێت بە واعیزێکی شیعرناس و رەخنەگر. هەروەك دەکرێت کەسێك شیعری "خراپ" بنووسێت، لێ دەکرێت رەخنەگرێکی "باش" و داهێنەریش بێت. بەڵێ، لەم ساڵانەی دواییدا لە ناو پێڕی نووسەراندا بۆتە مۆدە، وەك خەسڵەتی قەل، عەلەشیش، ئەگەر نووسەرێکی "ناسراو" یان یەکێك لە سەرۆك پێرەکانی ئەو نووسەرانە ناوی نووسەرێك ببات، ئیتر ئەوانیتر پێکرا، وەك قیرە قیڕی عەلەشیش، لە هەموو قسەیەك کە بیکەن، بێ ئان و سات، ناوی ئەو چەند نووسەرە لەسەر زارانە دەجوونەوە.

لەوەش گەڕێین، لە پەیوەندی بە مەیل و دۆخی ئەو شاعیرە "گەنج"ەدا، رەنگە دەکرێت زۆرینەی ئەو شاعیرە "گەنج"ە چێژ لە "گازێك لە هەرمی روحەوە" وەرنەگرێت کە هی بەندەیە. چونکە ئەو نەوەیەی ئەمڕۆ لە یادەوەریی زمانەکەیدا خاوەن ئەزموونێکی ئەوها نییە، تاکوو نۆستالژیا و پەرۆشییەکی بۆی هەبێت، بەڵکوو ئەو خەریکی دەستبەرکردنی ئەزموونێکە لە ئێستا و داهاتوودا. بۆیە کێشەکە لە جیاوازی رووکەشی "شیعری گەنج" و "شیعری "پیر"دا نییە، بەڵکوو لە خەمی جیاوازی شیعر و مرۆڤەکاندایە. گوتمان دیارە ئەو شیعرە، بۆ ئەوەی ئەو یادەوەریی– شوێن–چیاکان کە شوێنپێی لە

روحی مندا ریشئاژۆیە بە دەست ئەو ئەخلاقە "مێشسالاریی"، دەغەزار، دەعەجانبوونەی ژیان کە لە کوردستاندا لە ئارادایە نەبێت بە "مێش"، بانگی ئەو رۆحە دەکات "هەڵنێت"، چونکە "هەڵهاتن بە مێش–بوونە". ئەو شەڕە ناوەکیی و پەرۆشی بۆ بەهای یادەوەرییە بۆ شاعیر و خوێنەرێکی شەیدای "خاریج"، جیهانی دیگیتالیی و رۆژنامەخوێن مانایەکی ئەوتۆیان نییە. بۆیە رەنگە زۆر ئاسان ئەو شیعرە بە شیعریش نەزانن. ئیٚ کەیفی خۆیانە، دەبا بەڕێگەی خۆیاندا بڕۆن. کەواتە ئەو شاعیر و خوێنەرە "گەنج"انە دەخوازن شیعرێك بنووسن و بخوێننەوە کە خەمە "وردیلە" خودیی و زمانی ئەمڕۆی ئەوان دەرببڕێت.

ئەگەر ژیان بریتی بێت لە سەفەرێکی هەمیشە و شیعریش سەفەرێکی ناوەکیی بێت بەناو ئەو ژیانەوە، کەواتە ئەوە ژیانە یان زایەڵەی زمانە بە دەمڕێوە شاعیری نویٚ بەرهەمدەهێنێت، تاکوو ئەودیوی ژیان، ئەو واقیعە نائامادەمان بۆ ئامادە بکات کە ئەو هەستی پێدەکات و مەیلی نماییشکردنییەتی.

لەو دیدەوە ئێستا مەیلێك بۆ رەوتێکی "نویٚ" شیعریی لە دایکبووە کە بە شیعری گەنج" ناودێر دەکرێت. دیارە من ئەو بەناوکردنەی "گەنج" بە کێشە دەزانم، چونکە دەستەواژەی "گەنج" زیاتر وێنەی تەمەنێکی فیزیکیی دیاریکراومان بە یاد دەهێنێتەوە نەك بیرکردنەوەیەکی نویٚ . بۆیە لێرەدا من حەز دەکەم دەسەتەواژەی رەوتێکی شیعریی نویٚ بەکار بهێنم. ئەو رەوتە شیعرییەش، لە پێناسەیەکی سادە و تاکڕەهەندا، هەرچەندە دیمەنە گشتییەکەی بە منداڵێکی باقۆ، هەراش نەبووی ئەو رەوشە سیاسیی، ئابووریی و جڤاکییە گەندەڵ و بیٚ "سیاسەتی کولتووریی"ە دەچێت. لیٚ بەشێکیان هەرچەند، بە واتای نیتشەیی، "ناتوانن ئەو بەها نەریتیی و چەقیوە شیعرییانە تێکبشکێنن، خەمی بە دیارخستن و بە گۆهێنانی واقیعێکە کە لە جیهانی شیعر–بوونایەتییەکەیدا پەنادراوە" ئەو واقیعەی کە وێدەچێت تەنیا دڵەخورپەکانی زیاتر بکات، تاکوو هەمیشە بگەڕێت، بنووسێت. گەلۆ شاعیر لە گەڕانی بەردەوامی بۆ ئامادەکردنی ئەو ژیانە نائامادەیەدا بێجگە لە بەرینترکردنی تەنیایی و دڵەخورپەکان، چیتری دەستدەکەوێت؟

بەهەمە حاڵ، تاکوو ئەو گومان و پرسیارانە لەمەر شیعری "رابردوو" و "ئەمڕۆ"دا کە لە ئارادایە بۆ "ئەوانیتر"–خوێنەرانیش ئاوەڵا بکەینەوە، دەکریٚ بپرسین: گەلۆ ئەو شاعیرانەی کە سەرچاوەی جیهانبینیی و نۆرمە شیعرییەکەیان لە بیرکردنەوە تاکڕەهەند و باوەکانی حەفتا و کۆتاییەکانی سەدەی بیستدا ریشئاژۆیە، کاتی دابڕان و "نویٚ"کردنەوەیان نەهاتووە؟ کێن ئەوانەی کە دەبێت ئەو ئەرکە لە ئەستۆ بگرن؟ ئەو رەوتە شیعرییەی کە بە "شیعری گەنج" ناودێر دەکرێت، کە لە بزاڤێکی بەرهەڵستکاریی پەراوێزخراو دەچێت، لە چتۆ ئاست و دۆخێکدایە؟

***

دیارە لێرەدا مەیلی ئەوەم نییە کە وەك "پسپۆڕ" یان شاعیرێکی "ئەزمووندار"، وەك قسەی مەجلیس یان بەرتەکێك لە مجگێزیی خێڵەکیی بڕیار لەسەر "داهێنەر"یی و "داهێنان"ی دەقەکانی شاعیری "رابردوو" و "ئێستا" بدەم. هەڵبەتە ئەوە
19 دەسەڵاتی ئەو پێوانە مجگێز (میزاج)ییە لە ئاستی سیاسیی و رۆشنبیرییدا ژیان، ماف، ئازادیی و ئەرکەکانمان دەقەبلێنێت. چونکە، وێڕای ئەوەی گەلحۆییە ئێمە بڕیار بدەین کە کیٚ بۆی هەیە بنووسێت یان نەنووسێت.

وەکو تر، لە کن من، ئەگەر دەقێك یان ئەزموونێك دڵکێشم بکات، وەك باوە، لە گفتوگۆیەك یان ستوونێکی رۆژنامەوانییدا ئاماژەی بۆ ناکەم، بەڵکوو بە گوێرەی توانا، چێژ و دۆخی دڵنەرمی کاتەوە، بە دەر لە رەهەندی "پیر" و "گەنج"، وەك

ئەوەی خۆم ئەو دەق و ئەزموونەم بە جوانیی و ناشیرینییەکانەوە بەرهەمهێنا بێت، مشتومالّی دەکەم، دەیلاوێنمەوە و سەرکۆنەی دەکەم. ئەگەر خوێنەریش ئێتیکی نووسینی هەبێت دەبێت ئەو ئاکارەی منی لە دیاد گرتبێت، کە من، لێرەدا بێ ئەوەی لەسەر خۆم بکەمەوە، لەسەر بەشێك لەو شیعرەم نووسیوە کە لەسەری نەنووسراوە، کە "نەناسراو" بووە و دەبوو/دەبێ ناسبکرێت. دیار من لە گفتوگۆیەکمدا لە گۆڤاری "رامان"دا، 2005 بە چڕی ئاماژەم بە گرینگی شیعری ئەو نەوەیەی ئێستا داوە.

ئاشکرایە دەمێکە دیاردەی ئەو بۆشاییە شیعرییە لە نێوان نەوەی رابردوو و ئەمڕۆدا لە ئارادایە. هاوکاتیش دەمێکە ئەو نەوە نوێیە لە بواری جووڵای رۆشنبیری و ئەدەبییدا ئامادەیی هەیە. وەلێ ئەگەر لە کن ئەو شاعیر و نووسەرە "ئەزموونداز"انەوە ئەو چەند شاعیرە "گەنج"ەی، کە لە وەلامە مەیلە و لە یەکچووەکانیاندا لە تەوەرەکەی " کوردستان راپۆرت"دا ئاماژەی پێدەکەن، شیعری "جوان" دەنووسن یان داهاتووی "باش"یان هەیە، ئەی بۆچی بەر لەو تەوەرەی کە لە ماوەی مانگی 11 و 12ی 2009 لە" کوردستان راپۆرت"دا سازکراوە جارێك لە جاران لە نووسینێکیاندا ئاماژەیەکی بایەخداریان پێنەکردوون یان کۆڕێکی تایبەتیان بۆ ساز نەکردوون؟ بۆ نموونە نووسەر و شاعیرەکانی "یەکێتی نووسەرانی هەولێر"، کە لە زۆر دەزگای تریشدا کاربەدەستن، دەکرێت پێکەوە بە گوێرەی توانا، بە دەر لە بەهای ماددیی هەرنا بۆ جۆشدانی ئەو دۆخە مت و مردۆخەی رۆشنبیرییەی کە لە کوردستاندا لە ئارادایە، زنجیرە کۆڕێك یان تەرزە فیستیڤاڵێکی دوور لە بەهای ماددیی لە حەوشە داخراو و خەمۆکەکەی "یەکێتی نووسەرانی هەولێر" دا بۆ ئەو دەنگە شیعرییە نوێیە یان هاوبەش لە نێوان هەموو دەنگ و نەوەکاندا بسازێنن. (دەزانم ئێستا دەڵێن، ئێمە کۆشیعر و شیعرگەلی "گەنج"انمان لە گۆڤارەکانماندا چاپکردوون). کێشەی ئەو گۆڤارانە ئەوەیە، ناتوانن لەو شێوازە نەریتییە تێبپەڕن. ئەمڕۆ ئەوکاتە گۆڤارێك بە شێوەیەکی کارا دەتوانێت کارێگەریی لەسەر رۆشنبیریی کوردییدا هەبێت، کە لە ئاراستەیەکی ئامانجدارادا لە روانگەی تیۆریی فرەرەهەندا تەوەر لەسەر بابەتە نوێیەکان بسازێنێت. لە کاتێکدا کە مرۆ وەك پێشنیاز بە خاوەن ئەو گۆڤارە ناوبراوانە دەڵێت، بۆ تەوەرێك لەسەر ئەو بابەتە یان ئەو نووسەرە فەرامۆشکراوە ناکەنەوە، هەمیشە وەڵامیان ئەوەیە تەوەر سەختە، چونکە نووسەر نییە بنووسێت! من خۆم بەر لە چەند ساڵ جارێك کە داواد لە یەکێك لەو گۆڤارانە کرد، کە بە قسەی خۆیان "باشترین گۆڤارە"، کە تەوەرێك لەسەر مەسعود محەمەد بکەنەوە، کەچی وەڵامیان ئەوەبوو، کە کارێکی وا سەرناگرێت، چونکە نووسەرانێکی خاوەن توانامان بۆ تەوەر نییە جا کە رەخنەش لە ئاست و نەریتی کۆنی ئەو گۆڤارانە دەگریت، دەماریان سوار دەبێت! کەواتە ئەو قسەیەی کە دەڵێ: هێشتا نووسەرانی رابردوو "ئیبداع"یان ماوە، مایەی گاڵتەجاڕیی نییە؟

ئەگەر وانییە، دەبێت بەشێکی گرینگی ئەو بابەتە ئەدەبییانە ئەرکی "یەکێتی نووسەرانی هەولێر" و "یەکێتی نووسەرانی کورد" بێت، (نازانم هێ لەوەی هەولێر و دهۆك، یەکێتی نووسەرانی کورد هەیە؟ دیارە ئەوەی دهۆك هیچ پەیوەندی بەوەی هەولێر و نووسین و نووسەرانی غەیرە بادینیی نییە) ، کە بە لای کەمی ساڵانە بە شێوەی جیاواز کۆڕگەلێکی فرەوان، فیستیڤاڵی ئەدەبی بکەن. هەروەك جێگەی سەرنجە، نووسەری ئەمڕۆ لە خۆی ناپرسێت: بۆچی "وەزارەتی رۆشنبیری" ، کە زیاتر خۆی بە گۆرانیی سەرقاڵکردووە، ئەو هەموو بودجەی کوردستانە لە سەر حیسابی رۆشنبیریی کوردییدا لە بەرهەمەێنانی کلیپی عەنتیکە بۆ کچە گۆرانیبێژە گەنج یان بەناو نوێیەکان بە سەفەری لوبنان و میسر و تورکیا خەرجدەکات، کەچی هیچ بایەخێك بەو دەنگە شیعرییە نوێیە نادات؟ چما ئەو شاعیرە "ئەزموونداز"ە ناپرسێت: ئەو

"وەزارەتـە..." بـۆ ئاهـەنگێڕان و بەزمگـەرمکردن داوەتـی دەیـان گۆرانبێـژی بـێ "ئیزافـە"ەیـەکی نـوێ دەکـات، ئـەدی بـۆ فیستیڤالێك بۆ ئەو دەنگە شیعرییە نوێیـە نارەخسـێنێت، تـاکوو ئەوانـەی کـە هـەڵگری ئومێدی "ئیزافـە"یـەکی شـیعریی و ئەدەبیین بەهرەکەیان بڕسکێن ؟ تۆ بڵێی شیعر لـە گـۆرانی گـۆتن بێبایەخـدارتر بێـت؟ ئـاخر مایـەی گاڵتـەجاڕیی نییـە، کـە نووسەرێك لەو نەوەی ئێستا ئەو بابەتانە ناوروژێنێت؟ لێرەدا مەبەستم نییە بەهای موزیك نەك "گۆرانی بـازاڕیی" لـە بـەهای شیعر بە کەمتر بزانم، بەڵکوو مەبەستم ئەو وێنە گشتییەی ئەو "وەزارەتی ڕۆشنبیریی"یەیە کە تاکوو ئێستا نیشـانیداوە. (لـە بەشی دووەمی ئەم کتێبەدا، لە وتاری "گۆرانی نوێ: هونـەرێك لـە سەرسـووڕهێنەریی و وزەیـەك بـۆ ڕسـکانی کولتـووریی"دا باس لە ڕۆڵی موزیك و کێشەکانی ئەو وەزەرەتی ڕۆشنبیرییەم کردووە). چونکە، نیتشـە واتـەنی: تـا ئـەمڕۆ ئـەو وەزارەتـە " تەنیا پارە بۆ موزیکی نەخۆش" و شتی عەنتیکە بەکار دەهێنێت. ئەوکات نیتشە دەگوت "شـانۆیە گەورەکـەمان بـە ڤاگنـەر دەژیت."[3]

کەواتە ئەرێ جێگەی گومان و پرسیار نییە، کە ئەو وەزارەتە، بە نـاوی ڕۆشـنبیریی و لەسـەر حیسـابی بودجـەی حکومـەت و هاووڵاتیانەوە، بە ملیۆن دینار لە "فسیتیڤالی جگەرخوێن" و پەیکەرەکـەی، ڕێزلێنـان لـە هێـدیی و ... تـاد دوای بـە هـەدەر ببـات، کەچـی نـەتوانێت بـیر لـە سـازکردنی کۆڕێـك یـان یـادێکی ڕۆشـنبیریی لایەقـدار بـۆ نووسـەرگەلێکی وەك عەبـدولخالق مەعروف، مەسعود محەمەد، شوکور مستەفا و چەندین نووسەر و هونەرمەندانی بەهاداری تر بکاتەوە؟! ئامادەوەکو تـر مـن لە وتاری "بە جڤاکیکردنی سیاسەتی ڕۆشـنبیریی لـە کوردسـتاندا"، باسـم لـە ئـەرکی "وەزارەتـی ڕۆشـنبیریی"ەیـەکی کـارا کردووە.[4]

***

لێـرەدا دیسـانەوە بێسـوود نابێـت، کـە وەك ئاراسـتەیەکی هاوتـەریب (پـەرەلێل) ئامـاژە بـۆ ڕۆڵـی گۆڤـار و نووسـەرە بـە "ئەزموون"ەکانی سوێد بکەین. دیارە لە سوێدیش ئەوە ئەو شاعیر و نووسەرە "ئەزمووندار" انەن کە بـە ڕێگـای فیسـتیڤال، گفتۆگۆیی ڕەخنەیی، تەوەر کردنەوە لە گۆڤار و ناوەندە ئەدەبییەکانیانەوە، دەنگی نوێی ئـەدەبیی و هونـەریی دەڕسـکێنن. بۆ نموونە، دوو ساڵ لەمەبەر گەورەترین چاپخانەی سـوێدیی "Bonniers" کۆشـیعری Silverfisken”"، کـە ڕەنگـە بە کوردیی مانای " ماسی زیویی" بگەیەنێت، بۆ کیژە شاعیرێکی 26 ساڵە، سۆفیا ڕاپ یۆهانسۆن چاپکرد. دیارەئـەو کچـە شاعیرە لە "نەخۆشخانەی دەروونی" ئەو کۆشیعرەی نووسیبوو. شاعیر لەناو زمانێکی شیعرییدا ئەزموونی سـەختی منـداڵیی و هەرزەکاریی، پەیوەندیی خۆی لەگەڵ باوکیی و ژینگە منداڵییە ئازاراوییەکـەی ئاشـکرا دەکـات. لەوێدا خوێنـەر بـە هەسـتی نیگـەران و بەدەسـت مامەڵـە سێکسـییەکانی بـاوکی لەگـەڵ ئـەودا ئاشـنا دەبێـت. بـە کـورتی ئـەو کۆشـیعرە بـە شـیعراندنی ئەزموونی منداڵیی و هـەرەزەکاریی خۆیـەوە، جیهـانێکی شـاراوەمان بـۆ بـە گۆدەهێنـت کـە لەمـدیوی ئەخلاقـە بینراوەکـانی کۆمەڵگەدا لە ئارادایە.

دوای بڵاوبوونەوەی ئەو کۆشیعرە لە میدیاکانی سوێدییدا گفتوگۆیەکی گەرم لەسـەر ئـەو چـاپکردنی ئـەو کۆشـیعرە سـازبوو. چونکە بەشێك لە ڕەخنەگرە کۆنپارێزەکان پێیان وابوو کە لە ڕووی ئەخلاقییەوە نەدەبوو ئەو کۆشیعرە چاپبکرێت. چـونکە، بە ڕای ئەوان، ئاشکراکردنی ئەو ڕەفتارە نائەخلاقییە کە باوکی لەگەڵیدا کردوویەتی، کاریگەریی نەرێتیی بەسـەر کۆمەڵگـەوە دەبێت. بە پێچەوانەی ئەمەش، بەشێکی تر لە ڕەخنەگرە لیبراڵـە نـوێ، ڕادیکـاڵ و چـەپڕۆکان ئـەو کۆشـیعرەیان لـە ئاسـتی شـیعریی و ئازادییـەوە، پەسـندا. دواجـار ئـەو کچـە شـاعیرە بـوو بـە شـاعیرێکی ناسـراو. هەرچـەند ئـەو کـیژە شـاعیرە لـە

"نەخۆشخانەی دەروونی– شێتخانە"یە ، کەچی خەریکی داهێنانە. ئەو شاعیرە ئەو دۆخە نەخۆشی دەروونییەی کرد بە داهێنان. ئەدی قەول هەمووومان باس لەوە ناکەین، کە کردەی شیعریی ئاشکراکردنی جیهانە نائامادە و حەشاردراوەکانە؟ کردەی شیعر، ئۆکتاڤیۆ پاز واتەنی، تواناییەك بە مرۆ دەبەخشێت: " کە بتوانێ هەمیشە دەڤەرە تازەکان داگیر بکات، بەڵام کە مرۆ خۆی قاچی خستە ناو ئەو دەڤەرانە ببنە خۆڵەمێش، ئەمەش پرۆسەیەکی فراژاوە بۆ مەرگێکی تازە لە دایك بوونەوەیەکی تازەتر."(5)

بێنە بەرچاوی خۆت ئەگەر شاعیرێکی نەخۆش و نەناسراو کۆشیعرێکی وا بۆ چاپخانە و گۆڤارێکی کوردیی بنێرێت، چۆن دەبێت!

***

بەڵێ، ئەو رەوتە شیعرییە نوێیە نەخەملیوە، وێرای ئاستی رۆشنبیرییەکی رۆژنامەوانی و گرفتی جوانناسیی لە زمانییدا، لێ هەڵگری خەمی جیاوازی جڤاکیی، کولتووریی و زیاتر ناسنامەی خودییە، کەچی لە گفتوگۆ ئەدەبیی و بواری رەخنەدا کەم و زۆر بایەخیان پێنادەرێت. یەکێك لە هۆکردەکان ئەوەیە، کە بەناو رەخنەگر و گۆڤار و وەشانخانەکان لە سنووری بیرکردنەوەیەکی تاکڕەهەندیی و باوی ئەدەبیی و چەند شاعیری رابردوو و بە ئیدۆلکراودا چەقیان بەستووە. وەك گوتمان، سەرچاوەی ئەو بیرکردنەوەیەش لە شەست و حەفتاکانی سەدەی رابردوو، مۆدێرنیزمدا ریشئاژۆیە، لەوێدا شیعری کوردیی شێواز و ناوەڕۆکێکی نوێ دەپۆشێت. ئەمەش لە دواجاردا بوو بە روانگەیەك کە ئەمڕۆ رێگەنادا ئەو رەوتە نوێیە بە ئازادی برسکێت. لە ئاکامی ئەمەشدا ئەو رەوتە شیعرییە نوێیە، وەك دەنگێکی "ئۆپۆزیسۆن"، کەمبایەخکراوە.

هەموو دەزانین، وەشانخانە بوجدارەکانی وەك "ئاراس" و "سەردەم" بە تایبەتی ئەوەی دوایی حەز دەکات وەك دەزگایەکی "سەربەخۆ" بناسرێت، بگرە وەشانە بەناو "ئەهلی"یەکانیش، چۆن کۆشیعر و کتێبی شاعیر و نووسەرە "گەورە–پیر"ەکان، سەرباری دووبارە چاپکردنەوەی "کۆی بەرهەم"ە کۆنەکانیان، بە فەرِاحی چاپدەکەن، کەچی شاعیرێکی "گەنج" یان "نەناسراو" دەبێ بە تکا و واسیتە یان لە کۆڵانی حیزبییەوە ئەو چاپخانانە رازی بکات تاکوو کۆشیعرێکی بۆ چاپبکەن. بەڵێ، هۆکردێکی سەرەکی ئەو رەشە رۆشنبیرییە مردۆخ و سەقەتەی ئەمڕۆ، پەیوەندی بە وابەستەبوونی کۆی دەزگا رۆشنبیریی، گۆڤار و چاپخانەکانی کوردستانە بە حیزبە باڵادەستەکانەوە.

ئەمڕۆ لە ئەدەبی کوردییدا هەر تەنیا دەنگی ئەو شاعیرە "گەنج"ە نوێیە هیدلی (جددی)یە پەراوێز نەخراوە، بەڵکوو خودی کردەی شیعر، یادەوەریی زمان و کولتووریی خوێندنەوەش بێبەها کراون. ئاخر ئەوە تراژیدییە، ئەمڕۆ لە کاتێکدا جڤاکی کورد لە دۆخێکی ئاڵۆزی سیاسیی و رۆشنبیرییدا دەژێت، کەچی، بۆ نموونە، لە شارێکی وەك هەولێردا کە گوایە پایتەختی کوردستانە مانگانە سێ کۆڕ و سێمیناری لە بواری جودای سیاسیی و رۆشنبرییدا تێدا ناکرێت. لەوەش گەرێ، کتێب خوێندنەوە مانای نەماوە. بۆ ئەوەی مرۆ لەو رەوشە رۆشنبیرییە کلۆڵەی کوردستان تێبگات، ئەوندە بەسە کە سەیری شێوازی کتێبفرۆشییەکانی کوردستان بکات، کە لەوێدا کتێب بە سووکترین شێوە نماییشدەکرێن. باسی ئەوەش ناکەین کە لە کۆی کوردستان دوو کێبخانەی رێك و پێك نییە. ئەمڕۆ لە کوردستاندا ئەو کۆڕە تاك و تەرایانەی کە لە مێدیاکاندا نماییشدەکرێن، تەنێ لە هۆڵە داخراوەکانی رێکخراوە حیزبیی و بەناو "مەدەنی"یەکاندا دەگوزەرێن، تەنیا بەشێك لە ئەندامانی ئەو رێکخراوانە، لە پێناوی بەردەوامی بازاڕەکانیاندا، ئامادە دەبن. بۆیە ئەو کۆڕە مەبەست دووکانداریانە هیچ

بەهایەکی رۆشنبیریی و کاریگەرییەکی جڤاکییان نییە.

بۆ ئـەوەی ئـەو دۆخـە شـیعریی و کولتوورییـە هـەرزانکراوە بگـۆڕدرێن دەبێـت پایـەکانی ئـەو نووسـەر، شـاعیر و ناوەنـدە رۆشنبیرییانەی کە بە رێگای دەسەڵاتی حیزبیی و ئابوورییەوە دەمڕاستی رۆشنبیریی و شـیعریی دەکـەن هەڵبوەشـێنرێنەوە. بە گرینگ نەزانینی ئەو رەوتە شیعرییە نوێیە شتێکی ئاساییە، چونکە کاتێك، نە رەخنەگرێك، نە تیڤییـەك، نـە چاپخانەیەکی "ناسراو" و باڵادەست لەسەریان نەنووسن، دیدارێکیان لەگەڵدا نەکـەن و کۆشـیعرەکانیان چاپنەکەن چـۆن بناسـرێن؟ چـۆن وزە و کێشە شیعریی و زمانەکانیان بزانێن و بزانن؟ کاتێك گۆڤار و پاشکۆیە ئەدەبییەکان کۆشیعرەکانی ئەو شـاعیرە گەنجـە نەناسێنێت، چۆن خوێنەر دەیکرێت؟

***

لێـرەدا ناچـارم راشـکاوانە"بـە زەردەخەنەیەکـەوە" بێـژم، بەشـێکی زۆری ئـەو پاشـەگەردانییە شـیعریی و پەراوێزخسـتنەی دەنگی گەنج پەیوەندیان بە سیاسەتی یان ، پەیوەندی بەو گوراپ و مجگێزە خێڵەکییەی گۆڤار و پاشکۆگەلێکی بودجـەدار و باڵادەستەوە هەیە ، کە وەك وزەیەکی ژیان پەرۆشخۆری ئەو دەنگە نوێیانـەی ئێسـتا و رابـردووی شـیعری کـوردیی نـین. لـە کاتێکدا دەبێت ئەوانە وەك دەزگای بوجەداری حیزبی بە دەستپێوەگرتنەوە بوار بـۆ رسـکان و دەرکـەوتنیان بڕەخسـێنرێت. بەڕای من، خـەمی ئەو گۆڤار و "رەخنەی چاودێر" ە بودجەدار و دەسەڵاتدارانە زیاتر بـۆ مانـەوەی خۆیـان، وەك بەشـێك لـەو توێـژە ئەریسـتۆکراتییە تازەبـاوە، تـەنیا لـە خزمـەتی پێڕێکـی پەسـەندەرانەی ئـەو شـاعیر و نووسـەرە بـەناو "گـەورە و داهێنەرانەی"دا، تاکـوو شەرعییەت بۆ قـۆرغکردنی ئەبـەدیی ئـەو گۆڤـار و پاشـکۆ و دەزگا ئەدەبییانـە وەرگـرن. دیـارە ئـەو پێڕەی کە ئەو "پاشکۆ ئەدەبی" و "دەزگـا رۆشنبیرییانە"ی بەڕێوەدەبەن بە پاڵپشتی بودجەیـەکی قەبـەوە بڕیار لەسەر "داهێنەریی" و "ناداهێنەریی" شاعیر و دەق دەدەن. بە رێگـای بەڕاداندانی نووسـین و دیداری دووبـارەوە خـەریکی پەسنداندن و بە پاڵەوانکردنی پێڕەکانی خۆیان و ئەو شیعرانەش بڵاودەکەنـەوە کـە خۆیـان پێیـان خۆشـە. لـە کاتێکـدا ئـەوە ئەرکی ئەو بڵاوکراوانەیە کە بە تەوەر و خوێندنەوەی جیاوازەوە ئـەو دەنگـە نوێیانـەی ئـەمڕۆ بەسـەر بکەنـەوە، تـاکوو داهاتووی زمانی کوردیی ئاوەدان و شکۆمەند بێت.

بەڵێ، لە کاتێکدا کە بەڕێوەبەرانی ئەو گۆڤار و پاشکۆ ئەدەبییانە گوایە تـەنیا "شیعر و نووسینی داهێنەران" بڵاودەکەنـەوە، کەچی بەشێك لەو پێڕە، کە من لە نزیکەوە دەزانم، بۆ مەیلی "ئاشقایەتی" یان خۆ شـیرینکردن، شـیعری هەنـدێ ژن و پیـاو بڵاودەکەنەوە، ئەمەش دەمامکی "پسـپۆڕی"یـان لـە شـیعر لەسـەر رووخسـاری ئەرسـتۆکراتییانەیان هەڵدەداتـەوە. لـەوەش بترازێین، هەر هەمان تاقمی "رەخنەی چاودێر" بـە نـاوی ئـەدەب و کولتـووری کوردییـەوە سـاڵانە بودجەیـەکی بێسـنوور لـە سامانی خەڵکی بەشمەینـەتی کوردسـتان بـۆ چـاپی کتێبـەکانی نووسـەرانی هاوپێڕەکـان و داوەتکردنـی نووسـەرانی کـورد و بێگانەی هاوپێڕی خۆیان بۆ فیستیڤاڵە ئەجێندا حیزبییەکانیانـەوە، تەخشـان و پەخشـان دەکـەن. چـەند شـاعیری گـەنجیش داوەتی ئەو فیستیڤاڵە دەکەن، ئەمـەش ئەوەنـدەی هاندانیانـە بـۆ وەرگـرتنی "خـەڵات"ێکـی مـاددیی نـەك مانـەویی، هێنـدە هاندانیان نییە بۆ خۆ پەروەردەکردن.

لەوەش بترازێین، لە ژێر سێبەری ئەو دۆخە رۆشنبیرییە ستەمگەرەیەدا وێڕای ئامادەبوونی مێگەلێك لە بـەناو رۆژنامـەنووس و نووسەر لەو فیستیڤاڵەدا، کەچی هیچیان بە ئـەرکی خۆیـان نـەزانی قسـەیەك لەسـەر ئـەو رەفتـارە بوودەڵەیـە بکـەن. بـەڵێ، پارساڵ، دوای ئەوەی کە 2008 مانگێك ئەو پێڕە نووسەرە مشخۆرەی کە ساڵانە خەریکی بـازاڕی "فیسـتیڤاڵی گەلاوێـژ"ن

له "ڕەخنەی چاودێر"دا قسەی ڕازاوەیان لەسەر ڕزگارکردنی فیستیڤالەکەیان لە پاشکۆیی حیزبیی، پێرگریی و شارچییەتی هەڵڕشت، منیش بۆ ڕەواندنەوەی ئەو گومانەی کە لەسەر ئەجێندا و ئاکاری دەڤەرچییەتیی و حیزبگری ئەو "فیستیڤاڵ"ەدا هەمبوو لێکۆڵینەوەیەکم بەناوی "ئەزموونی بێمالّیی و شیعرییەتی بەرهەڵستکاریی"کرد کە لەسەر دەنگێکی "گەنج"، ڕابەر فاریق بوو بۆ ناردن. دیارە ئەو پیرە تەنیا لە نامەیەکی ئەلکترۆنییدا خوێنساردانە هەواڵی گەیشتنی لێکۆڵینەوەکەیان پێڕاگەیاندم. لە کاتێکدا تاقمی "فیستیڤالی گەلاوێژ" ساڵانە، بە بیانوی سازکردنی لۆبی کوردی"ەوە، خەریکی گاگۆلکێ کردنن بە دوای ڕازیکردنی چەند نووسەری بیانی بۆ "فیستیڤاڵ"ەکەیان، یان بە ڕێگای بەرتیلەوە خەریکی کڕینی چەند نووسەری عەرەب و فارسن. ئاخر سەیرە "لیژنەی لێکۆڵینەوە"کەی ئەو بەناو "فیستیڤاڵە" دوای ئەو هەموو بانگەشە و پێوەنانەی، کە گوایە خەمی ڕۆشنبیریی کوردییەتی، وتارێك قەبووڵ بکات و "خەڵاتی دووەم"ی پێبەخشێت، کەچی لە فیستیڤالەکەیاندا نەشیخوێنێتەوە. لەوەش گەڕێ، کە داواتکردنی من پارەی تێدەچوو، یان تا ئەو پارەیەی بۆ داوەتکردنی من سەرف دەکەن لە داوەتکردنی پێڕی خۆیان ئان لە ڕازیکردنی نووسەر و شاعیرێکی هەمیشە داواتکراوی عەرەبیی، فارسیی و ئەورووپیی خەرجی بکەن، لێ ئاخۆ "خەڵات"کردنی لێکۆڵینەوەیەك بێخوێندنەوە و بێ ئاگادارکردنەوەی منیش، مایەی گاڵتەجاریی ئەو "فیستیڤاڵ"ە نییە؟ . (بۆ پێنەکردنی ئەو گەندەڵییەش، لە کن ناسیاوێك گوتبوویان وامانزانییوە هەندرێن لە هەولێر دەژێت. ئای لەو گەمە ڕیسوا و سافیلکانەیە!)

لێرەدادواجار پرسیار ئەوەیە: ئایا ئەو ئەجێندایەی لە پشتەوەی "فیستیڤالی گەلاوێژ" ئامادەیە، ئەجێندایەکی حیزبیی و دەڤەرییە یان ڕۆشنبیریی؟ "فیستیڤالی گەلاوێژ"، کە زۆر حەز دەکا وەك فیستیڤالێکی"سەربەخۆ" و لە خزمەتی "کولتووریی کوردیی"دا بیناسین، بە کام پێوانە و چۆن بەناوی هەردی شاعیر، نووسەر و هونەرمەندانێکەوە ساڵانە "خەڵات" دابەشدەکات ؟! ئەدی ئەگەر ئەو فیستیڤالە بێلایەن و لە خزمەتی ڕۆشنبیریی کوردییە، کە مەبەستم بێبایەخکردنی ئەو ناوانەی خەڵاتیان بەناو دابەشدەکرێت نییە، بۆچی لە بواری لێکۆڵینەوە، شیعر و هونەردا "خەڵات" بە ناوی گۆران، مەسعود محەمەد، عەبدوڵخالق مەعروف، ، تایەر تۆفیق، عەلی مەردان، سەید عەلی ئەسغەریی و ... تاد دابەش ناکات؟!

***

لەوەش بترازێین، ئەگەر نووسەرێك پەرۆشخۆری ڕەهەندی ئێتیکی نووسین و نووسەریی بێت، دەبێت سەرنجێکی ڕۆشنبیریی لە ئاکاری "یەکێتی نووسەران"ی هەولێر بدات، کە مرۆ نازانێت "سۆسیال بیرۆ" یە یان مەکۆی کۆبوونەوەی کۆمەڵێك نووسەری هاوڕێی هاوئامانجی ماددیی و سیاسییە. دیارە یەکێتی نووسەران" گەرەکە بۆ هەموو نووسەری پەرۆشخۆر ئاوەڵا بێت. یان سەکۆیەك بێت بۆ دەسپێوەگرتن بە کار و باری ژیان و بەرهەمی نووسەران. وەلێ "یەکێتی نووسەرانی هەولێر" کە بە "تەوافقی مسبق" ساڵانە، بێ نەریتێکی ئەدەبیی و بێ ئەوەش پێشوەخت کەس بزانێت، پارە بەناوی "خەڵات"کردنەوە بەسەر نووسەری هاوپێڕ و دەسەڵاتدارادا دابەشدەکا. پارساڵ ئەو "یەکێتی نووسەرانی هەولێر"ە بێ ناونیشانێك، نەریتێکی ئەدەبیی و پێوانەیەکی "داهێنەر"یی، لەسەر وەزنی ئەو قسە نەستەقەی کوردیی،"شین و شایی دەستەوایی"ەیەوە، بە ئامادەبوونی "وەزیری ڕۆشنبیری"ی و "پارێزگاری هەولێر" ، چەند نووسەرێکی "خەڵات"کرد. باسی ئەوەش ناکەین کە هەندێکیان زیاتر دەسەڵاتداری میدیای حیزبین نەك پیشەی نووسین. هەموو دەزانین بودجەی ئەو "یەکێتی نووسەرانی هەولێر"ە لە کوێوە دێت و ئەوانەی سوودمەندیشن کێن.

بەڵام کەس ناپرسی: ئاخۆ جەماعەتی "یەکێتی نووسەرانی هەولێر" لە ڕوانگەی کامە خەمی ڕۆشنبیرییەوە ساڵانە بێ

ئـەوەی کـەس لـە هۆکـار و سەرچـاوەی ئـەو پارەیـە ئاگـادار بێـت کـە بـەناوی "خـەڵات"ەوە بەسـەر خۆیـان و کەسـانی دەسـەڵاتداری نزیـك بـە مجێگێـری خۆیانـەوە دابەشـی دەکـەن؟ بۆچـی پارسـاڵ دوای هەفتەیـەك لـە دابەشـکردنی خەڵاتـە "تەوافق"ەکەیاندا بەسەر پێری خۆیانـەوە، کـە گـەنجێکیان تێـدا نـەبوو، "وەزیـری ڕۆشـنبیریی" و پارێزگاری هـەولێر"یـان خەڵاتکرد؟! هەڵبەت ئەو پارە دابەشکردنەی "یـەکێتی نووسـەران" خـەڵات نییـە، بـەڵکوو کۆمەکییـە. چـونکە "خـەڵات" لـە هەموو وڵاتێکی غەیرە پاشەگەرانداا مانایەکی کولتووریی هەیـە، کۆمەکییـەکی مانـەوەیی نووسـەرانە تـاکوو بـەردەوام بـن لـە نووسـیندا، هـەروەك بەشـێکی گرینگیشـە لـە "سیاسـەتی کولتـووریی" . دیـارە "یـەکێتی نووسـەرانی هـەولێر" خـاوەن ئـەو کولتووره ئەدەبییە نییە کە "خەڵات" ببەخشێت. لێ سەیر ئەوەیە، لە کوردستاندا واتای "خەڵات" تەنیا لە بـەهای ماددییـدا کورتکراوەتەوە. بۆیە پـاش هـەر خـەڵات دابەشـکردنێك نووسـەران، لـە بـری سـازکردنی گفتوگۆیـەکی ڕۆشـنبیریی کـراوە لـە مێدیاکاندا لەسەر نادادپەروەریی ئەو "خەڵات"دابشکردنە و گەندەڵیی ئـەو "یـەکێتی نووسـەرانی هـەولێر"ە، کەچـی ئـەو لـە مەجلیس و چایخانەکانی کوردستاندا دەردە دڵ و منگە منگ دەکەن.

گەرەکە بێژم، بەشـێك لـە ئەرکـە گرینگـەکانی ئـەو "یـەکێتی نووسـەرانی هـەولێر"ە کۆمـەکییکردنی ئـابووریی ئـەو شـاعیرە "گەنج" و ئامادەکردنی کۆڕ و داواتکردنی نووسەرە پەرۆشخۆرەکان بێت.

بۆ بیرهێنانەوەی ئەو شاعیرە گەنجە کە پێی وایە تەنیا ئەو بایەخی پێنادرێت، ناچـار ئامـاژە بـە حیکایـەتێکی خـۆم بکـەم. من بەهاری 2008 کە بەسەردان هاتمەوە کوردسـتان بـە نیـاز بـووم لـە ڕوانگەیـەکی "مێـژووی هزریـی"ەوە کۆڕێـك لەسـەر دیاردەی نووسینی ڕۆمان و ڕۆمـان خوێندنـەوە پێشـکەش بکـەم. بـۆ ئەمـەش ڕاسـتەوخۆ بـە کـەریم دەشـتی شـاعیر و چـەند نووسـەری تـری نزیـك بـەو "یـەکێتی نووسـەران"ەم ڕاگەیانـد کـە ئەگـەر پێیـان خۆشـە ئـەو کـۆڕە لـە "یـەکێتی نووسـەرانی هەولێر"دا ئەنجامیدەدەم، کەچی وەڵامیان نـەبوو، وسـکت بـوون. لـە کاتێکـدا وێـڕای ئـەوەی کـە ئـەو بابەتـە بەهەرمێنـە لـە کوردستاندا کە کەسـێك شـتێکی ئـەوتۆی لەسـەر نـەگوتبێت کـە سـەرنجکێش بێـت، دەبـوو ئـەو بەڕێوەبـەرانی ئـەو"یـەکێتی نووسەرانی هەولێر"ە کە، هەرنا ئێوارەیەك لەو بەتاڵییەی کە ئێواران لە "حەوشە"کەیاندا بەسـەری دەبـەن بـەو کـۆڕە پڕیـان بکردباوە.

لەوەش گەڕێ، داوام لەو "یەکێتی نووسەرانی هەولێر"ە کرد کە ئەگەر دەکرێت سەبارەت بە واژووکردن و نەکردنی ئـەوان لـە تەك ئەو "داخوازینامە"ی کە بۆ بە ستانـدەردەرکردنی زمـانی کـوردیی ئامادەمـان کردبـوو قسـەیان هـەبێت، کەچـی خۆیـان بێدەنگ کرد. دواجار ئاکامی ئەو بێباکییەی ئەو "یەکێتی نووسـەران"ە بابـەتی کۆڕەکـەم، وەك بێئومێدییـەکانی تـر، لەگـەڵ خۆم هێنایەوە سوێد.

کەچـی پارسـاڵ "یـەکێتی نووسـەرانی سـوێد" وەك ڕێزگرتنێـك لـە چـاپی دیوانـە وەرگێڕدراوەکـەم بـۆ زمـانی سوێدیی"سکاندیناڤیا...." و بەرهەمەکانی ترم، مەسرەفی هەموو سەفەرەکە و خانووی تایبەتی خۆیان لـە شـاری ئەسـینا بـۆ پشوودان پێبەخشیم. (لێ بە هۆی دڵەخورپەی کاتەوە نەمتوانی ئەو سەفەرە بکەم). تـۆ بڵێـی تـاقمی "یـەکێتی نووسـەرانی هەولێر" هێندە لە مـن "ئەزموونـدار" و "خـەباتگێڕ"تـر بێـت، یـان تـاکوو ئاسـتی ئـەدەبی یەکێتییەکـەیان دانەبـەزێت، بۆیـە بێدەنگیان لە سازکردنی ئەو کۆڕە کرد؟ یان تۆ بڵێی مجگێری خێڵەکیی ئەوان لەگەڵ هەڵوێستی سیاسـی و ڕۆشـنبیریی منـدا وای لێکردبن وسوکتی بنوێنن؟! بەڵێ، ئـەو دەزگا بـەناو ڕۆشـنبیرییانە وەفایان بـۆ نووسـەرگەلێکی وەك مەسـعود محەمـەد نەبێت کە ئامادە نین جارێك بە چاپکردنی کتێبێکی، یان کۆڕێك لەسـەری یـادی بکەنـەوە، چـۆن گرینگـی بـە شـیعری نـوێ و نووسەرێکی دوور لە دەسەڵاتی حیزبەکانیان دەدەن!

***

لەوەش زیاتر، مرۆ کاتێك لەو "تەوەرە"دا ئەو زمانە هاودژ (پەرادۆکس)ە و خەمهێنەرەی نووسەران، بە تایبەتی شاعیر و "پۆستئۆپۆزیسیۆن"ێکی وەك فەرهاد پیربال دەخوێنێتەوە، ناتوانێت، بۆ ئەوەی، خۆی لە "تووڕە"یی ئەو نووسەرانە بپارزێزت، بێدەنگ بێت. دیارە لێرەدا لە سۆنگەی دەستپێوەگرتن بە جۆشدانی ئەو بابەتە و ڕێزم بۆ فەرهاد و کۆی نووسەرانەوە بە کراوەیی و کۆنکرێتی دەنووسم نەك مەبەستێکی تر. ئاماژە بە فەرهاد دەکەم، چونکە لەناو نووسەر و خوێنەرانی هەولێداوە خۆی وەك شاعیر و "ڕۆشنبیر"ێکی دژە گەندەڵیی و "شێت" یان "ئەنارشیست" بنوێنێت. فەرهاد لەو "تەوەرە"دا، وێڕای هاودژیی لە ڕاکانییدا، چونکە دەڵێ ئەو نەوەیە "هیچ ئیزافەی نییە ..." و دوایش دەڵێت، هەندێکیان "باشن". ئێ خۆ نەوەی ڕابردووش هەموویان داهێنەر نەبوون؟ دوایی ئەو دەڵێ ناوی ئەو شاعیرە "گەنج"انە ناهێنم کە باشن، چونکە "تووڕە" و...تاد دەبن و ، باشە فەرهاد کە ساڵانێکە بە دروشم و بانگەشە، کۆڕە شیعریی و سیاسییەکانیەوە لەمەڕ گەندەڵیی و ڕۆڵی گەنج و ... تاد خۆی کرد بە چەشنە "ئیدۆل" و ڕابەرێکی "شۆڕگێڕێکی"ی بێشورشی گەنجان، کەچی دواجار لە دوا ڕۆژی هەڵبژاردنی 2009.7، بێ گوێدانە "تووڕەبوون و ڕق"ی ئەو "گەنج"انە لە خۆیەوە، وەك خۆی دەڵێ: لە پێناو ئازادی "ڕای شەخسی خۆیی و مافی تاکەکەسی..." چوو لە "زاگرۆس تێڤی" دەنگدانی خۆی بۆ سەرۆکی هەرێم، ڕاگەیاند.

لێرەدا مەبەستی من ئاماژە کردن نییە بە ڕاستی و چەوتی ئەو دەنگدانەی ویی و بەرتەکی گەنجەکانیش، بەڵکوو مەبەستی من ئەوەیە: فەرهاد پیربال کە زیاتر حەزدەکات ئەو گەنج وەك شاعیرێکی "سوریالی" و "باوکی ڕوحی گەنج" بیناسێت، کە بە هۆی سافیلکەیی ئەو گەنجەی ئەمڕۆوە توانیشی بە ڕێگای خۆ بە خاکی نواندن، خۆنزیکردنەوە و گەمەی سیاسیی نەك "ئەفراندنێکی نوێ"وە لە کن بەشێك لەو گەنجە خۆی سەرنجکێش بکات نەك سەرنجڕاکێش، کەچی بۆ لە پێناو دەربڕینی هەمان ئەو"ڕای ئازاد"ییەی کە بێ ڕەچاوکردنی "تووڕە"بوونی ئەو گەنجانە دەنگی بە سەرۆکی هەرێم دا، (هەڵبەتە تووڕەبوون، سووتاندنی کتێبەکانی لە لایەن گەنجانەوە بە هۆی کۆی ئەو ڕەخنە و داکۆکیکردنانەی فەرهاد لەو گەنجانە بوو)، بۆ لەو تەوەرەدا، لە پێناو بەردەوامبوون لەو "مافی دەربڕینی ڕای ئازاد"ەدا کە لە کن ئەو گرینگە دەنگی خۆی بەو شاعیرە "گەنج"انە نادات کە لە کن ئەو باشن؟! بەرسڤی ئەو پرسیارە بۆ خودی کاکە فەرهاد، خاوەن تەوەر و ئەو نەوەیە بە جێدەهێڵم. لێ کاتێك ئەو ڕەخنەیە ئاراستەی فەرهاد دەکەین، مانای ئەوە نییە کە بەرهەمە باشەکانی وی فەرامۆش بکەین. فەرهاد پیربال لە بواری ڕۆمان و لێکدانەوەی مێژووی هونەر و ڕۆمانی کوردییەوە هەوڵی جوانی هەیە.

بەڵێ، بەر لەوەی ئەو شاعیرە "ئەزموونـدار"و خوێنەرانێکی دژە سیاسەت بڵێن، نابێت بابەتی شیعر و سیاسەت تێکەڵاو بکەین، پێویستە بزانین کە هەر هەموو ژیانی ئێمە و بگرە کۆی پەیوەندییە مرۆڤایەتییەکان لە هەموو جیهاندا، بریتییە لە سیاسەت. دەزانم ئەمڕۆ سیاسەت لە کن زۆرینەی نووسەر و شاعیر و خەڵکی کورددا، بە هۆی بە هاومانەکردنی سیاسەت بەرانبەر حیزب و پاراستنی بەرژەوەندیی ئابوورییەوە، وشەیەکی کرێتە، کەچی لە کوردستاندا ئەوە حزبایەتییە نەك سیاسەت وەك خۆی کە کۆی بڕیار و کار و بارەکانی ئێمە دیاریدەکات، بگرە ئەوە حیزبایەتییە کە وادەکات ئەو شاعیرە باڵادەستە، "ئەزموونداره" بە هاوپەیمانی لەگەڵ دەسەڵاتدا دان بەو ڕەوتە شیعرییە ئۆپۆزیسۆنە نەنێت. ئەگەر وا نییە، ناوی کۆی ئەو شاعیرە "ئەزموونـدار" و بێئەزموونە ڕیز بکەم کە بەرپرس و ڕاوێژکار و مووچەخۆری حیزبەکانن؟! بەڵێ، سیاسەتە لە سادەترین پێناسەدا، بریتییە لە کار و باری ژیان و ڕیکخستنی ئەرك و مەرجی هاوولاتیان، تاکوو لە جڤاکێکی

دادپەروەر و ئاسوودەدا پێکڤە بژین.

وێڕای ئەمەش فەرهاد پیربال خاوەن گۆڤاری "وێران"ە. بە گوێرەی ئەو تاکە ژمارەیەی کە من دیومە، تازە بە درەنگییەوە ئەوەندە گرینگ بە نووسینی بەختیار عەلی و وێنەکانی دەدا، لە سەرەتای گۆڤارەکەیدا دوو وتاری بەختیار عەلی بە دوای یەکەوە بڵاودەکاتەوە، کە بۆچوونەکانی وی لەگەڵ فەرهاد و پاشخانی گۆڤارەکەیدا زۆر ناکۆکن. ئەدی بۆچی بەوجۆرە بایەخ بەو "گەنج"ە نادات کە ئەو پێی وایە لە زانکۆ دەبێت "ببێتە مەرجەع"؟ ئەها راوەستن! دەزانم ئەگەر ئەو ئاماژەکردنە بە بەختیار بۆ ئەو پێڕە بەناو شاعیر و نووسەرە پاشکۆ و ئەخلاق کۆیلەیە روون نەکەمەوە، یەکسەر چەك بە روومدا هەڵدەگرن و لە گۆڤار و رۆژنامەکانیاندا بایکۆتم دەکەن! نا، مەبەستم ئەوەیە، کە نە شێوازی شیعریی و چێژی فەرهاد و پاشخانی گۆڤارەکەی، کە گوایە بۆ "شیعری سورپالیی" و شکاندنی نەریتگەلێکی وەك "وێران تاقە گۆڤارە دژی ئیسرائیل نییە..." ، لەگەڵ شیعر و بیرکردنەوەی بەختیاردا دەگونجێت و نە بەختیاریش بەو درەنگییەوە پێویستی بە بایەخدانی فەرهادە بەو، کە دەزانم فەرهاد پێویستی بەوە، ئەوها دوو دەق لە دوای یەك و وێنەی بڵاوبکاتەوە. بە کورتی وەك چۆن فەرهاد پیربال بۆ خۆکردن بە یەکێك لە "رووناکبیر" انی ئەمرۆ و بە هەرمێنکردنی بازاڕی گۆڤارەکەیەوە پەنا بۆ بەختیار عەلیی و ئەوانیتر دەبات، بە هەمان شێوەش بۆ گەنجەکانیش سەرنجراکێشانی خوێنەر، وەك لەو تەوەرەی "کوردستان راپۆرت"دا دیارە، ناچارن پەنا بۆ ئەو و شاعیرە دەسەڵاتدارەکان ببەن.

وەلێ لە پەیوەندی بە نەبوونی "ئیزافە"یەك لە شیعری گەنجدا، بۆ جۆشدانی یادەوەریی گەنج و مشتوماڵکردنی گفتوگۆکانمان، دەخوازم کۆشیعرەکەی ئێکزیل" بە یاد فەرهاد پیربال و خوێنەری ئەمرۆ بهێنمەوە. ئەو کۆشیعرە، کە من لێرەدا نیازم نییە هەوڵی ئەو مەیلی "ئیزافە"کردنە لەو کۆشیعرەدا بێبایەخ بکەم، وێڕای کاریگەریی زەقی بەشێك لەو شاعیرە سورپالیی و ناسراوانەی فەرەنسی لەو کۆشعرەدا، کەچی بەشێك لە شیعرەکان کۆپیکردن و لاساییەکی راشکاوی فروغ فەروخزادن. دیارە دوای چاپکردنی ئەو کۆشیعرەوە فەرهاد هاتبوو بۆ سوێد منیش بە رێککەوت بۆ یەکەم جاریشم بوو ئەوم لە "فیدراسیۆنی کۆمەڵە کوردییەکان" لە ستۆکهۆڵم بینی. لەوێدا، کە هەرچەند من تازە هاتبوومە سوێد و شتێکی ئەوتۆشم لە بارەی ئەدەب نەدەزانی، ئەو لاساییکردنەوە ئاشکرایەی فروغ لە شیعرەکانی ئەوم بەو راگەیاند. وەڵامی دڵکراوەی ئەویش ئەوەبوو، کە ئەوە یەکەم ئەزموونییەتی بۆیە لەمەودوا خۆی لەو کاریگەرییانە دوور دەخاتەوە. دواجار لە نەوەدەکاندا نووسەرێکی دیوی رۆژهەڵات، فەریدوون ئەرشدیی شیعرەکانی فەرهادی لەگەڵ فروغ بەراوردکردبوو، کە بەمەش ئەو راستییە دەرکەوت. لێ جێگەی سەرنجە، لە نەوەدەکاندا، کە ئەوکات کێشەی شارچییەتی و حیزبچییەتی گەرم بوو، لە چەند دیداری فەرهاددا دەمخوێندەوە کە گوایە زۆر خوێندکار لە زانستگای سلێمانیی و هەولێر ویستویانە نامەی ماجستەر (رەنگە دۆکتۆراش؟) لەسەر ئەو کۆشیعرە بنووسن، کەچی مامۆستاکان بە هۆی شارچییەتیی و حیزبچییەتیەوە نەیانهێشتووە بنووسن. هەر ئەوکات نووسەرێکی زۆر پەسنی زۆری ئەو کۆشیعرەیان کرد. لێرەوە سەرچاوەی ئەو رەخنە و رەخنەگرە هەژەندهێنەرەی کوردییمان بۆ دەردەکەوێت. لە بری ئەوەی زانستگاکانی کوردستان رەخنەگریی زانستیمان بۆ بەرهەمبهێنن، کەچی بنووسی پەسەندەر و وابەستەمان بۆ زیاد دەکەن.

ئەو گەڕانەوەیە بۆ ئەو کۆشیعرەی فەرهاد پیربال بۆ ئەوەبوو بڵێم، لە دەستپێکدا مەرج نییە شاعیر و نووسەران "ئیزافە"یەکی نوێ پێشکەش بە زمانەکەی بکات یان نەتوانن لە ژێر کاریگەریی شاعیرانی تری خۆماڵیی و بیانییەوە رزگار بن، لێ ئەوە مانای ئەوە نییە نابێت نەنووسن یان نابێت بە هیچیان بزانین.

بەهەمەحاڵ، ئەو زمانە هەڕەمەکییە لەو ناوەندەی نووسەری کوردییدا تا حەز بکەیت قسە هەڵدەگرێت، چونکە ئەو دۆخە خەمهێنەرە سیاسیی و رۆشنبیرییە کە لە کوردستاندا لە ئارادایە، بەرهەمێکە لەو زمانە داخراو، هاودژ" داماڵراو لە ئێتیکە. بۆیە بۆ ئەوەی ئێمە بتوانین پێناسەیەکی خەملێو و بەرهەمدار بۆ بوون و نەبوونی شیعری نوێ و بگرە کۆی پرس و کێشەکانمان بکەین، دەبێت هەر لە ئاستی دیمانە و قسەی رۆژنامەوانییەوە رانەوەستین، بەڵکوو بە شێوازی جوودا، تیۆریی فرە رەهەندو ... تاد بەڵگە و بیانۆکانمان کۆبکەینەوە. هێ لەمە ناتوانین نە بۆ خۆمان و نە بۆ خوێنەریش بسەلمێنین کە جیاوازی ئەزموون و سەرچاوەی کێشەکانمان چین.

***

کەواتە مرۆ چاوەڕوان دەکات کە دوای ئەو تەوەرە خودی کارزان رەحمان یان نووسەرێکی تر لەو شاعیرە "ئەزموونـدار"انە لە خۆی بپرسێت: ئەرێ ریزکردنی ناوی ئەو شاعیرە "گەنج" انە بە دوای یەکتردا، پەیوەندیی یان نزیکایەتیی و جیاوازییان لەگەڵ یەکترداچین؟

گریمان ئەگەر زمانی کوردیی دوای نزیك نیو سەدە هێشتا نەیتوانیبێت "ئیزافەی هەبێت" یان رەوتێکی نوێی شیعریی بەرهەمبهێنێت، لێ خودی ئەو دیاردەیە مانای قەتسیمان و نەخۆشی یان رامان و پرسیار نییە؟ هەروەك مرۆ ئومێدەوارە کە لەمەودوا چیتر لە کاتی خوێندنەوەی شێوازی پرسیارەکان و وەڵامەکانی "تەوەر" و گفتۆگۆیە ئەدەبییەکان لەنێوان نووسەرێکی "گەنج" و "ئەزموونداری"دا دیمەنی "ژنخواستن"ی نەریتیی لای خۆمانی بە یاد بێتەوە. لەوێدا کوڕەکە/ کیژەکە ناچارە باوکی یان "پیاوماقوولان"ێك بنێرێت بۆ ماڵی غەزوری کوڕ/کیژەکە تا دڵی رازی بکەن. کەواتە بۆچی ئەو شاعیرە "گەنج"ە بە ناو هێنان و نەهێنانی ئەو لە کن ئەو شاعیرە "ئەزموونداری"ە، خەنی خۆش یان تووڕە و بوغزاوی دەبێت؟ پێی وایە کە ناوی هات ئیتر دەبێت بە شای شاعیران؟ بەڵێ، تاکەکەسگەلێك لە شاعیر ئەگەر دەزانن نوێن پێویست ناکات لە رێگای من و تۆی "ئەزموونداری" ناویان بهێنرێت. هەروەك شیعری گەنج بە رێگای خۆ نزیکردنەوە، وەك ناز و چاوبازیی لە کن شاعیرە مێیەکان و هەڵەکسێ بۆ ئەم و ئەوی "ئەزموونداری" سەرنجڕاکێش نابێت، بەڵکوو بە کردەیەك، چڕکردنەوەی زمانێکی نوێ سەرنجڕاکیش دەبێت. لە کن من، شاعیربوون، نووسەر بوون ئەوەیە، کە تۆ لەناو دەقەکەتدا خۆت بیت نەك لە دەرەوەی دەقدا ناتوانیت سەرنجی خوێنەر بۆ خۆت وەك شاعیرێك رابکێشیت.

لێرەدا ناکرێت ئاماژە بە نموونەی شاعیرێکی خاوەن زمانێکی زایەڵەدار" نیگار نادر نەکەم، کە لەو تەوەرەی "ك. راپۆرت"دا شاعیرە "ئەزموونداری" و "گەنج"انە لە ناو ریزکردنە مجگێزییەکانیاندا فەرامۆشیان کردوو. لێ ئەگەر ئێتیکی رەخنەیی لە کن ئەو "ئەزموونداری" و رەخنەگرە بێ چێژەی کوردییدا هەبێت، گەرەکە بزانن کە نیگار نادر، وەك باوە لە کن زۆر کیژ و کوڕی شاعیر و هونەرمەندی ئەمڕۆ، بێ ئەوەی بە خۆ هەڵواسین بە پێڕی نووسەران و مجگێزی فیستیڤاڵ و بڵاوکراوە حیزبییەکانەوە خۆی بکات بە سەرنجکێش، کەچی وەك بەهرەی منداڵبوون لە کن ژندا، بە بەرهەمهێنانی منداڵێکی شیعریی لە هەناوی زماندا، بوو بە ئەزموونێکی سەرنجڕاکێش. شیعری وی، وەك هۆنینەوەی کەزیی و چینینەوەی خەناوکە بە مورووو و مەرجان و زەنگیانەی رەنگین بە دەم دەنگی گۆرانییە روح چیایی و پێدەشتییەکانەوە، ئەو وشەگەلە لێکترازاو و لێکدابراوانە دەهۆنێتەوە کە زمان لە دوای خۆیدا بە جێیهێشتوون.

***

بەڵێ، تا مجگێزە گوندییە، کینەی شەخسی، پێڕی بەرژەوەندیی و ... تاد سەرچاوەی هەڵسەنگاندن بێت لە کن نووسەری

کوردییدا، ئەو پەراوێزخستن و ستەمگەرییە هەژەندهێنەرانە لە بواری ڕۆشنبیری و سیاسییماندا زیاتر دەبن. بۆیە ئەو نەوەی ئێستا و داهاتوو یان ئەوەی ڕابردوو خۆی کە خۆی بە "داهێنەر"دەزانێت گەرەکە، بە واتای نیتشەیی، ئەو بەها نەریتییە چەقبەستووانە تووڕهەڵبدەن.

دیارە زۆرێك لەو شاعیرە گەنجە لە پێناو بەرزکردنەوەی دەنگی خۆیەوە، سەرقاڵن بە داکۆکیکردن لەو نووسەر و شاعیرە "ئەزموونـدار"انەوە. کە ئەرکی ئەوان نییە. هەندێ جاریش لە نووسینێکی ڕۆژنامەوانیدا، وەك پسپۆڕێکی شیعر و ئەدەبییش، بڕیاری ڕەها لەسەر بێوێنەیی ئەو دەقە یان تاکە پاڵەوانییەتی ئەو شاعیرە دەدەن. هاوکاتیش بە چەند قسەی سەر زارەکییەوە دەقێك یان نووسەرێك لە بنەوە دەبڕنەوە! لێ لەوەش سەرنجکێشتر، ئەو ناوەندە ڕۆشنبیرییە، وەك من بزانم، بەرتەکێکی ڕاشکاوی لە هەمبەر ئەو پێوانەکارییە لەو ڕەخنە جەڵەبییە نەبووە، کە ئەکامەکەی بێبەهابوونی نووسینە.

لێرەوە ئاخۆ گەرەکە کە خوێنەر بپرسێت: بۆچی و چۆن زۆرێك لەو نووسەر و شاعیرە "گەنج"ە لە ئاستێکی کەمزان و دەروونێکی تەنك و زمانێکی باریکدا بە حەماسەوە پەسنی ئەو شاعیرە "ئەزموونـدار"انە دەدەن، کەچی ئەو شاعیرە "ئەزموونداره" بێدەنگی دەنوێنێت؟

ئەو شاعیرە کێشەی ئەوەیە دەخوازێت، وەك گۆرانیبێژە **تازەکان بە کلیپێک** دەربکەوێت و ببێتە ئیدۆلی خەڵك. هەڵبەت هەندێ شاعیری کیژیش هەوڵدەدەن نەك بە نووسین لەسەر شاعیرە ناسراوەکان، بەڵکوو بە نازی جوانییەوە خودی خۆیان سەرنجکێش بکەن. دیارە ئەوە بەختی کیژانە، کە کوران بە هۆی نەبوونی ژنە شاعیری "ئەموونـدار"، ئەو بەختەیان نییە.

ئەو پێکهاتە دەروونییەی من ئاماژەی پێدەکەم، وێنەیەکی سازێنراوی من نییە، بەڵکوو ڕیشەی لە جڤاکی کوردییدا هەیە. بۆیە لە خۆڕا نییە کە تا ئێستاش لە جڤاکی ئێمەدا ئەوەی کە دەمڕاستی سیاسیی، داب و نەریت و کۆی بەها ئەخلاقییەکان دەکەن، بریتین لە پیاوە سیاسییە کۆنخواز، مەلا و شێخە یاریزان و نووسەرە مشەخۆرەکان. بەمجۆرە داننان بەو ڕەوتە شیعرییە ئۆپۆزیسیۆنە لە هەمبەر ئەو ئاوەزە گشتگیرییەی نووسەری کوردییدا، کارێکی ئاسان نییە. چونکە لە هەناوی ئەو نووسەر و سیاسییەی ئێمەدا مەیلی دەسەڵاتێکی ئەبەدیی دەژێت.

***

لەوەش بترازێین، هەرچەند ئەو شاعیرە "ئەزموونـدار"انە لە تەوەرەکەی "کوردستان ڕاپۆرت"دا هەوڵدەدەن ئاماژە بە چەند شاعیری "گەنج" دەکەن، کەچی هێشتا خۆیان بە دەمڕاستی شیعری ئەمڕۆ دەزانن. ئەو پێداگرتنە لە دەمڕاستی خۆی لە کن ئەو شاعیرە "ئەزموونـدار"ەدا سەرچاوەی خۆی هەیە، کە لێرەدا شتێکی زۆر سەیر نییە کە بڵێم، چونکە لای ئێمە بە هۆی باڵادەستی ئاوەزی خێڵەوە عەشقی دەسەڵات و شاعیری ئەبەدیی دونیای لەسەر کاولدەکرێت، بۆیە لەو دۆخەدا تاقمێکی ڕۆشنبیری هاوپەیمان لەگەڵ گوتاری دەسەڵاتدا، لە لایەن حیزبە باڵادەستەکانەوە دەمڕاستی ڕۆشنبیریی پێبەخشراوە و بەو کۆمەکییە ئابووریی، بودجە، مووچەیەی کە لە لایەن حیزبەوە بۆی مەیسەرکراوە، ناوەندە ڕۆشنبیرییەکانی قۆرغکردووە.

لەو دیدەوە، من لە وتاری "شیعرییەتی خود و ڕەوانبێژی هاودژیی لە وێناندنی ئێستادا" کە ڕاڤەیەکە لە شیعری ئاریان ئەبوبەکردا، بەشێکی ئەو شاعیرە "ئەزموونـدار"ە، وەك بەشێك لەو پیرە نووسەرە دەسەڵاتدارەی ئەمڕۆ بە کوێخا یان بە ئەریستۆکراتی تازەباو ناودێر کردووە. چونکە دوای نیشتەجێبوونی دانیشتوانی دێهاتەکان لە شارەکان، ئۆربانیزە بوون (urbanization) و ڕمانی ڕژێمی بەعسەوە خێڵ و خێڵایەتی وەك جاران نەمایەوە. بۆیە لە جڤاکی ئێمەدا سۆزێکی زۆر

بۆ ئەو تاقمە کوێخا، ئاغا و وسەرۆك خێڵ هەیە. لێرەوە حیزبەکان بە تایبەتیش پارتیی و یەکێتی، وەك نۆستالژیایەك بۆ توێژە، لە فۆرمێکی نوێدا پێویستیان بە سازکردنەوەی ئەو نەریتە ئەریستۆکراتیی، خێڵەکیی و ئاغا و کوێخاییە هەیە، لێ بە هۆی تێکچوونی ژیانی گوندەکانەوە سازکردنەوەی ئەو توێژە وەك سروشتی جارانی خۆی ئاسان نەبوو، بۆیە دوای ئەو دۆخە سیاسیی–ئابوورییەی کە دوای رمانی رژێمی بەعس لە کوردستاندا هاتە ئاراوە، پارتیی و یەکێتی لە فۆرمێکی "شارنشین"یدا، لێ بە هەمان گەوهەری "گوندنشین"ییەوە تاقمێك لەو نووسەر و شاعیرانەی حەفتا و هەشتاکانیان کرد بە ئەلتەرناتیڤێك بۆ ئەو چینە ئەریسۆکراتییەی رابردوو. ئەو تاقمە ئەریستۆکراتە یەکێك لە خەسڵەتەکانی ئەوەیە، کە بە لا لووتییەوە سەیری ئەو نووسەر و شاعیرانە دەکا کە لە دەرەوەی سنوورە چینایەتیی و پێڕە ئەدەبییەکانی خۆییەتی. بۆیە ئەو نووسەرە ئەریستۆکراتییە تازەباوە، ئەگەرچی لە بەرانبەر بەرپرسێکی دەسەڵات زۆر بەستەزمانە، کەچی بە مجگێزێکی خێڵەکیی، چەشنە لووتبەرزییەکی بەتاڵەوە قسە لەسەر شاعیرێکی گەنج یان "نەناسراو" دەکات.

لێرەدا چیتر لەمەڕ ئەو بابەتە ناپەیڤم، لێ لە داهاتوودا هەوڵدەدەم بگەڕێمەوە سەری.

***

بەهەمەحاڵ، من کە بە دەر لە نیازی کەسایەتی کەسەکان، لە کولانەی پەرۆشخۆرییم بۆ شیعر بە تایبەتیی و بە گشتیش چاندی کوردییەوە، ئاماژەیەکی پێویست بە کێشەی نووسەر یان گۆڤار، پاشکۆ ئەدەبیی و ئەو چەشنە فیستیڤاڵە، رەوشە رۆشنبیرییە خاکەسارە دەکەم، مەبەستم وروژاندنێکی رۆشنبیریی ئەو نووسەرانەیە نەك گرژاندنی هەستەکیی.

وەکو تر، من کە، بە واتای نیتشەیی، خوازیارم بەهایە نەریتییەکانی ئەو ناوەندە رۆشنبیرییە ستەمگەرە تێکبشکێنم، لەوە بە ئاگام کە لە هەموو ژیانمدا پاداشتی ئەو رەخنانەی من لەو ناوەندە رۆشنبیریی و سیاسییە باڵادەستەدا، لەوە زیاتر نابن کە تا ئێستا دەستەبەرم کردوون!

لێرەدا گەرەکە دەست خۆشی لەو دەستپێشخەرییەی کارزان رەحمان و رابەر فاریق و سۆران عەزیز – بەشی رۆشنبیریی"کوردستان راپۆرت" بکەین کە توانیان، لە ئاستی گەنجانەی خۆیاندا، ئەو بێدەنگییە بە دەنگبێنن کە دواجار رەنگە ئەو شاعیرە "ئەزموودار"انەش هانبدات کە لە بوار و گۆڤارەکانی خۆیاندا زیاتر بایەخ بە دەقی ئەو رەوتە نوێیە و خەمە رۆسنبیرییەکان بدەن. لێ دەبوو ، بە هۆی ئەوەی کەبانگەشەیەکی زۆر بۆ ئامادەیی دەنگی ژن دەکرێت، لەو تەوەرەدا ژنە شاعیرێکی "ئەزموودار" و "گەنج"یش ئامادە بن، یان من نەمدیوە؟!

دەکرێ ئەو تەرزە هەوڵانە هێور هێور باڵادەستی ئەو رۆشنبیرییە ئاکار ئەرستۆکراتییە تازەباوە کاڵبکاتەوە و دواجاریش، بە پێچەوانەی بواری سیاسییەوە، دەکرێ شاعیری نوێ و گەنج بێنە سەر سەکۆی رۆشنبیریی کوردییەوە. کۆلانەی پەرۆشەوە بۆ دەڵێم، ئەگەر نووسەر و شاعیری ئەمڕۆ بخوازن بە بوونی زمانەکەیەوە سەرنجراکێش بێت نە خۆی بکات بە سەرنجکێش، دەبێت هەوڵبدەن چالاکتر ئەو ویستی دابڕانە رۆشنبیرییە خەملێوە دەستەبەربکەن، تاکوو بتوانن لە ئاراستەیەکی هاوئاهەنگ و رادیکالدا بەرەو سازکردنی کولتوورێکی نوێ، دوور لە پێڕگەریی و حیزبایەتی بسازێنن. بەمەش دەتوانن بوار بۆ کوولتووری فرەڕەهەندیی و بزۆك، توانا و ئەزموونی نوێ لە ناو ئەو نەوە و نەوەکانی تردا بڕەخسێنن. بەمجۆرە دەکرێت ئەو دەنگە نوێیە لە هەموو بوارەکانی کولتووریدا بڕسکێت. ئەوکات ئەو رەوتە شیعرییە نوێیەش دەتوانێت لە بری ئەوەی بە واسیتە یان بە چاوبازیی یان بە پەسندان و شەڕەنگێزیی دژی ئەم و ئەو نووسەرە باڵادەستە خۆی بکا بە سەرنجێکش، دەکارێت بە

کردەی شیعریی و لەناو زمانەکەیدا سەرنجراکێش بێت.

لە وتاری داهاتوو راڤەیەك بۆ ئەو زمانی تەکنۆکراتییە باڵادەستە و کاریگەرییەکانی لەسەر دەقی شیعر و بیرکردنەوەی ئەو نەوەیەدا پێشکەش دەکەم.

2009.12.9

ستۆکهۆلم

سەرچاوە:

(1) Nietzsche Friedrich,”Fallet Wgner”, Bokfö rlag Symposion, Stockholm 1992, Översä ttning: Ingemar Johansson, p.24.

(2) هەمان سەرچاوە، لاپەڕە: 28.

(3) هەمان سەرچاوە، لاپەڕە: 26.

(4) بۆ خوێندنەوەی ئەو وتارە لەسەر "وەزارەتی رۆشنبیری"، بڕوانە: هەندرێن "خامەیەکی رۆشنبیریی لە پشت گوێی زماندا"، لە بڵاوکراوەکانی هەنار، سلێمانی 2008.

(5) بڕوانە: ئۆکتاڤیۆ پاز،"چامە" و. هەندرێن، گۆڤاری "هەنار"، یان: http://web.comhem.se/handren/images/tolk/chama.pdf

دۆخی تەکنۆکراتیی، روکەشاندنی زمان

ئەڵبەتە سەرچاوەی ئەو دۆخە شیعریی و رەخنە بێبەرهەمەی کوردیی و رێگاچارەکردنی، ئاخاوتنی زۆر هەڵدەگرێ، لێ لێرەدا هەوڵدەدەم دوای گەڕانەوەیەك بۆ یادەوەریی زمان، ئەزموونی رۆشنبیریی و رەخنەیی رابردووی کوردیی و ئەزموونی رەخنەی ئەدەبی جیهانیی و بە تایبەتیش رەخنەی کۆمەڵناسیی، ئاماژەیەکی خێراش بە کۆمەڵێ رەهەند و بەڵگە دەدەم و لەوێشەوە پێشنیازێکی سووکەڵە بۆ وروژاندنی ئەو کۆئاگاییە دەکەم، کە، بە لای کەمییەوە، هانمانبدات لەو دۆخە تەکنۆکراتییەی ئێستای زمان و کولتووریی تێبگەین یانیش بەرەو گومان و بیرکردنەوەمان پەلکێش بکات.

دیارە لە هەر قۆناغ و رۆژگارێکدا، وەك دەرهاوێشتەیەك لەو گۆڕان و پرسیارانەی کە لە جڤاکە جیاوازەکاندا سەرهەڵدەدەن، رەخنەی ئەدەبیی و لەوانەش شیعر ئاراستەی تیۆریی و میتۆدی جیاواز دەگرێتەبەر. لێ لێرەدا دەخوازێ بپرسین: گەلۆ ئەو "توێژینەوانە" ی کە لە رابردوو و ئێستادا لە "رەخنەی کوردیی"دا لەو نموونە باوانەی کە بۆ خوێنەر ئاشکران و سەرچاوەیەکی خۆماڵییان هەبووە و هەیە“ ئەو جۆرە رەخنانە دەرهاوێشتەیەکن بوونە لە پرۆسەی ئەو گۆڕان و پرسیارە جڤاکیی، رۆشنبیریی، ئابووریی و ... تاد؟ بە واتایەکی وردتر: ئاخۆ ئەو "توێژینەوە"ی کە ئەمڕۆ لە بواری"رەخنە"ی کوردییدا لە ئارادایە، دەرهاوێشتەی گۆڕانێکی بونیادیی کولتووریی کوردییە؟ گەلۆ ئەو تیۆریی و میتۆدە تایبەتمەندییانە کامانەن کە "رەخنەگریی کوردیی" لە رابردوو و ئێستادا بە شێوەیەکی بەرجەستەکراو و کارا پیادەی کردبێت و بکا؟ بەمجۆرە ئەم تەرزە پرسیارە ناچارمان دەکا ئەمانە و پرسیارگەلێکی تری لەو تەرزانە ئاراستەی خۆمان بکەین، کە لە تاکە

وتار، لێکۆڵینەوە و ڕوانگەیەکەوە ناتوانین بەرسڤێکی فرەی چاوەڕوانکراویان بدەینەوە.
بە تێگەیشتنی من، "رەخنەگریی کوردیی"، بە گشتی، چ لە ڕابردوو و چ لە ئێستاشدا داهێنەری ڕوانگە، تیۆریی و میتۆدێکی خۆیەکی نەبووە و نییە. دیارە مەبەستم لەو چەشنە شێواز و ڕوانگە ڕەخنانەیە کە دوێنێ و ئەمڕۆ لە بواری ڕەخنەی کوردییدا باون. هەڵبەتە لێرەدا دەبێ ئەوە جەختبکەینەوە، کە لە سەدەی ڕابردوودا، بە تایبەتیش لە حەفتا و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، لە بواری ڕەخنەی کوردییدا چەند هەوڵێکی ڕەخنەی ڕەسەنی کوردییمان هەیە، کە مخابن بە هۆی ئەو شێوازە ڕەخنەیەی کە سەرچاوەکەی ئایدیۆلۆژییەکی تەسکبین بوو، مەبەستم ئەو چەشنە ڕەخنەیە کە بە "ریالیزمی سۆسیالیستی" باو بوو، ئەو چەشنە ڕەخنە ڕەسەنەی کە سەرچاوەکەی لە ناوکۆیی دەقی کوردییدا، پەیوەندییە جڤاکیی و ڕۆشنبیرییەکانی هەناوی جڤاکیی کوردییدا هەڵقووڵابوو، نەك هەر بە هۆی باڵادەستی ئەو ئایدیۆلۆژییە وشکەڕۆیەی کە لە بواری سیاسییدا باڵادەستبوو، نەبووە سەرچاوەیەك، بۆ فراژانی ڕەخنەی ئەمڕۆی کوردیی، بەڵکوو هاوکات لەگەڵ باڵادەستی ڕەهای ئەو ئایدیۆلۆژییە پەراوێزکرا. مەبەستم لە نموونەی ئەو ڕەخنە ڕەسەنە یان هزراندنی دەقیی کوردییەش، خوێندنەوە دانسقەکانی مەسعود محەمەدە لە جیهانی شیعری نالی، "چەپکێك لە گوڵزاری نالی"، سێ بەرگی "حاجی قادری کۆیی" و زیندووکردنەوە و شرۆڤەکردنی هۆنراوەکانی شاعیرە کلاسیکیەکانی کوردیی بوو لە لایەن ماڵباتی مەلا عەبدولکەریم مودەریس و فاتیح عەبدولکەریم و چەند خەمخۆری تر . (لێرەدا داوای لێبووردن لەوانی تر دەکەم کە کەم و زۆر هەوڵی جوانیان داوە و لێرەدا ناویانم نەهێناوە). دیارە بە گشتی ئەو تەرزە ڕەخنەیەی سەدەی ڕابردوو گرینگی بە ڕەهەندی واتاسازیی، ئاهەنگسازیی، مانا و شوێنکاتی شیعر دەدا.
لێرەوە سەرچاوەی کێشەی ئەو چەشنە ڕەخنە ڕووکەش و ئایدیۆلژییە بەردەوامییەکە لەو پاشخانە ڕەخنەییەی کە لەسەر وابەستەبوون و چاولێکەریی دەرەکیی و دواجاریش مجگێزی گوندیی قەتیسماوە. دەخوازم بڵێم، ئەو دیمەنەی کە ئەمڕۆ بەناوی ڕەخنەوە لە بواری ئەدەبی کوردییدا لە ئارادایە، ڕوانگەیەکی خۆکرد نییە، بەڵکوو بە بیکردنەوەیەکی پاشکۆییەوە گواستنەوە کۆمەڵێ وتەی هەڵبزڕکاو و بیرلێنەکراون نەك کۆنتێکست "ناوکۆیی" کە بە هۆی وابەستەیی نووسەری کوردیی بە زمانی عەرەبیی و فارسیی و ئەو چەشنە وەرگێڕانە پاشاگەردانەی کە ئەمڕۆ لە زمانی کوردییدا لە ئارادایە بوونەتە مۆدە لە بواری ڕەخنەی کوردییدا.
لەوەش بترازێین، بە کورتی ڕەخنەگری کارای ئەدەبی بە شێوەیەکی گشتی لە ئاستی ئەکادیمییدا، کار لەگەڵ ڕاڤەکردن، گفتوگۆکردن لەگەڵ دەق و کردەی ئەدەبییدا دەکا. بە واتایەکی ڕوونتر: بەر لە سەرهەڵدانی ڕەخنەی کۆمەڵناسیی ئەرکی سەرەکی توێژینەوەی ئەدەبی ئەوەبوو کە شاعیر و دەق لە شوێن و ڕۆژگارەکەی خۆیدا پۆلێنبکات.
لێرەوە ئەرکی سەرەکی ڕەخنەی کۆمەڵناسیی، کە لە سەرەتاکانی سەدەی ڕابردوودا لە ڕۆژئاوادا هاتە ئارەوە و ئێستاش لك و پۆی جیاوازی لێبۆتەوە، کارکردنە لەگەڵ دیاردە و ناسنامەی گروهە جیاوازەکان و نامۆبوونیان لە جڤاك و ئاوڕدانەوەیە لە ئەدەبی گشتی و کاریگەرییەکانی لەسەر جڤاکدا. لێرەوە دەستەواژەی "ڕەخنەی کۆمەڵناسیی"، کە یەکەم جار لە سەدەی ڕابردوودا لە فەرەنسا و ئەڵمانیا و پاشانیش لە ئینگلستاندا هاتە کایەوە. لە سەرەتادا کۆمەڵناسیی و مارکسیزم کاریگەرییەکی زۆری بەسەر ئەدەبی کۆمەڵناسییەوە هەبوو. ئەو ڕەخنە کۆمەڵناسییە کە لە دەقە ئەدەبییەکاندا زیاتر ئاوڕی لە ڕەفتاری و ئاکاری مرۆڤ و نەریتی خوێندنەوەی لای خوێنەر دەدایەوە. لێ لەو پەیوەندییەدا ڕەخنەکانی هۆرکهیمەر و ئەدۆرنۆ سەبارەت بە کولتووری کارگەسازییەوە، ڕۆڵێکی گرینگی هەیە لە بواری ئەدەبی کۆمەڵناسییەوە. ئەدۆرنۆ و دۆرکهیمەر جەختیان لەوە دەکردەوە، کە کولتووری کارکەگەسازیی توانی ئاگایی و غەریزە و هەستی مرۆڤ لە قاڵب بدا. ئەو

دوو کۆمەڵناسە مارکسیستە رۆژئاواییە، کە دیارترین بونیاتنەرانی "قوتابخانەی فرانکفۆرت" بوون، وایاندەبینی کە کولتووری کارگەسازیی لە سەرەوەڕا ئاپۆرەی خەڵك مشتومالّ دەکا. بۆیە پەیوەندی نێوان کولتووری کەرگەسازیی و کڕیارەکانی ئەو کولتووره، پەیوەندییەکی نادیمۆکراتییە، کە ئەمەش ئاڵوگۆڕییەکی ساختەکارانەیە، چونکە کارگە کولتوورییەکان ئەو کولتوورەی کە خۆیان بەرهەمهێنەرینە بەسەر خوێنەردا دەسپێنێت.

بەهەمە حاڵ، لێرەدا بوارمان نییە باس لە وردەکارییەکانی رەخنەی کۆمەڵناسیی ئەدۆرنۆ و دۆرکهیمەر بکەین کە لە 30ەکانی سەدەی رابردوو سەریهەڵدا و لە 50 و 60 ەکاندا بە شێوەیەکی بەرفرە تەنییەوە بۆ زۆر بواری هونەریی، مێدیا و ئەدەب و ... تاد، هەروەك لە حەفتاکان بە دواوە ئەو روانگە رەخنە کۆمەڵناسییە، بە رەخنەی ئێستێتیکی "پۆست ئەدۆرنۆ" ئاقارێکی تری گرتەبەر. دیارە ئەو تەرزە رەخنەیە لەمڕۆی کوردستاندا گرینگی خۆی هەیە، چونکە هاوکات لەگەڵ بەهەرمێنبوونی مەسمێدیا و سەرهەڵدانی تۆڕێك لە بلاڤۆك و بلاوکراوەی کارگەییی– یان بە واتای ئەدۆرنۆیی، هاتنەکایەوەی ئەدەبێکی کارگەیی لە کوردستاندا، ئەو تەرزە رەخنەیە بەهای خۆی هەیە. هەڵبەت مەبەست لە بەهای ئەو رەخنەیە، گواستنەوەی لینگاوقووچی ئەو روانگانەی ئەدۆرنۆ و دۆرکهیمەر نییە، بەڵکوو بە خەملاندنی کوردییانەی ئەو روانگەیە.

دیارە رەخنەی کۆمەڵناسیی، هەوڵدەدا بە رێگای زمان، بابەت و رەهەندە جووداکانی دەقەوە، چەشنە خوێندنەوەیەکی هزرورووژێن فەراهەم بکات. بەمجۆرە ئەو رەخنە کۆمەڵناسییە هەوڵدەدا خوێنەر هەمیشە ئەو دەقەی کە دەیخوێنێتەوە وەك بابەتێك بۆ فێربوون، فرچکدان و سەرچاوەیەك بۆ بیرکردنەو و تێرامان سەیر بکات. دیارە ئەو چەشنە خوێندنەوەیە پەیوەندی بە بوونی توێژێکی بە ئاگا هەیە لە جڤاکدا. مەبەست لەو توێژە خوێنەرە، خوێنەرێکی کارای بێدەنگە، کە دواجار خودی ئەو خوێنەرە لە ژیانی جڤاکییدا دەبێتە رەخنەگرێکی ئەدەبی. ئەو جۆرە رەخنەگرە کۆمەڵناسییە دەقی ئەدەبی تەنیا لە شێواز و چەمکگەلێکدا کورت ناکاتەوە، بەڵکوو دەقی ئەدەبی وەك ئاوێنەیەك لە ژیانی ناوەکی تاکەکەسەکانی جڤاکدا سەیر دەکا. بەمجۆرە دەقی ئەدەبی دەبێتە سەکۆیەك بۆ نمایشکردن و بە گۆهێنانی بوونی دەنگە جیاواز و تایبەتەکانی تاکەکەس و گروهەکانی ناو جڤاك. لێرەوە رەخنەی کۆمەڵناسیی تەنیا بە دوای رەهەندی ئێستێتیکییەوە سەرقاڵمان ناکات، بەڵکوو خوێنەر بەو دیاردە و رەوت و ئەو جیهانە جیاواز و نەگوتراوانەی کە دەقی ئەدەبی بەرجەستەیان دەکاتەوە ئاشنا دەکا و فێری رەخنەگرتن و بیرکردنەوەمان دەکا. کەواتە رەخنەی کۆمەڵناسیی بە خوێندنەوەی دەقێك، جیهانە نادیارەکانی ناوەوەی دەقێك بە گۆدەهێنێ. لەو دیدەوە، کردەی رەخنەگری کۆمەڵناس ئەوەیە، کە بە خوێندنەوەی دەقێك فێری گفتوگۆمان دەکا، گفتوگۆیەك کە هانماندەدا بهزرین. ئەمەش مانای ئەوە نییە کە ئەو رەخنەگرە پێویستی بە فێربوونی بیرکردنەوە نییە، نەخێر. رەخنەگر بە خوێندنەوەی دەقێکەوە هەم خۆی فێری بیرکردنەوە دەکا و هەمیش خوێنەر و مرۆڤەکان. بەمجۆرە ئەو چەشنە خوێندنەوە دەبێتە پەیڤین و رەفتارێکی جڤاکیی. بە کورتی رەخنەی کۆمەڵناسیی هەوڵدەدا بە رێگای خوێندنەوەی دەقەوە کاریگەرییەك لەسەر ئاگایی خوێنەر، جڤاکدا بسازێنێت و بەمەش هانییدا بیربکاتەوە تاکوو گۆڕانێك لە ژیانەکەیدا فەراهەم بکات و ببێت بە مرۆڤێکی کارا و ئازاد یان جڤاکێکی بەرهەمهێن و نوێ. بە دەربڕینێکی چڕتر، لە کن من، رەخنەی کۆمەڵناسی ئارمانجی ئەوەیە مرۆڤ بەرەو هزراندن و بە ئاگابوون هانبدا. دەکرێ ئەو تەرزە رەخنەیەش بە هیچ ئایدیۆلۆژییەکەوە نەبەسترێتەوە، یان بە ئاوێتەکردنێك لە دیدی ئێستێتیکیی و ناوەڕۆکەوە، دەق وەك جیهانێك لە دیاردەکانی جڤاك، روانگە جیاوازەکان، مەیلی تاکەکەسەکان، رەوتە نوێیەکان، تەنگژە دەروونیی و هزرییەکانی جڤاك و ... پێناسەبکرێت. مخابن ئەمڕۆ بە دەگمەن ئەو چەشنە خوێندنەوانە لە بواری رەخنەی

کوردییدا بەرچاو دەکەون. کەواتە ئەوەندەی من تێبگەم، ئەو رەخنە رووکەشە چۆنیەتی بەکارهێنانی زمان و شێواز و بابەتێکی بینراوی ئامانجە، کە خودی دەق هەڵگریەتی.

دیارە رەخنەی کۆمەڵناسیی، هاوتەریبە لەگەڵ بزاڤە جڤاکییەکان لە دەستپێکی سەدەی رابردوودا. لەوێ لە سەدەی بیستەوە لەگەڵ دەرکەوتنی چینی بۆرژوازییدا ئاخاوتن لەمەڕ "ئەدەبێکی نوێ" دێتە ئاراوە. مەبەست لەو ئەدەبە نوێیەش، سەرهەڵدانی نەوەیەکی نوێ نەبوو لە بواری ئەدەبییدا، بەڵکوو مەبەست لە سەرهەڵدانی چینێکی نوێش بوو کە لە بواری سیاسییدا دەسەڵاتی هەبوو. هاوکاتیش ئەو ئەدەبە نوێیە بە روانگە و مشتومڕە وەرچەرخێنەرانەی ئەو چینە بۆرژوازییەوە دەبەسترایەوە کە لە کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەوە بە هەرمێن بوو. ئەو ئەدەبە نوێیەش تەنیا لە ئاستێکی رۆشنبیرییدا نەبوو، بەڵکوو پەیوەندیشی بە پرسی جیهانبینی، شێوەی سەیرکردنی مرۆڤەکان بە ئایینەوە هەبوو. بەمجۆرە لەوێدا ئەو چینە بۆرژوازییەوە ئەو نووسەرە نوێیە بە هۆی گەشەسەندنی رۆژنامە، بزاڤەکانی خەڵك و بزاڤی سیاسیی کرێکارانەوە گوزارەی لە سیاسەتی ئەو چینە بۆرژوازییە دەکرد کە وەك هێزێکی دەسەڵاتدار بەرهەمهێنەری ئەو گەشەکردنە بوو. هاوشان لەگەڵ سەرهەڵدانی ئەو ئەدەبەی چینی بۆرژوازییەوە ئەو نووسەرانەی کە سەر بە چینەکانی تر بوون بە خۆ کەوتن. بە کورتی لەو رۆژگارەدا ئەو بزاڤە ئەدەبیی و جڤاکییانە بە "پرۆسە بە دیمۆکراتیزەکردن" ناودێر دەکرێت. بە واتایەکی روونتر، دەکرێ بێژین کۆی ئەو بزاڤانە ئارمانجیان بە مەدەنیکردنی جڤاك و دوورخستنەوەی رۆڵی ئایین بوو لە سیاسەت و کاروباری جڤاکدا. هەر بۆیە ئەو ئەدەبە نوێیە وەك ئەدەبێکی وشیارکردنەوەش دەناسرێتەوە. لەوێدا ئەو بزاڤە جڤاکییانە کاریگەرییەکی فرە لە ئەدەب دەکەن. لەوێدا پەخشانی کورت دێتە ئاراوە، کە بە "پەخشانی کرێکار" ناودێر دەکرا. ئەو بابەتانەی کە ئەو ئەدەبە نوێیە کاری لەسەر دەکرد، کاریگەریی بێکاریی بوو لەسەر خێزاندا. وردەکارییەکانی ئەو ئەدەبە گرینگی بە پرسی ئەلکهولویستبوو، زۆر خواردنەوەی ئەلکەهول، رمانی نەریت، دیاردەی بە تەنیا ژیانی ژن، دایکە تەنیا و منداڵ لەباربردن دەدا، کە ئەمەش، بە جۆرێك لە جۆرەکان، لە رەوشی ئێستای جڤاکی کوردیی دەچێت. هەڵبەتە ئەو ئەدەبە ئەو دارمانە ناوەکییەی جڤاك وەك دەرهاوێشتەیەك لە شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەدارییەوە سەیر دەکرد و هاوکاتیش جەختی ئەوەی دەکردەوە، کە ئەوە ئەرکی تاکەکەسەکانە کە رووبەڕووی ئەو دۆخە دارماوە جڤاکییە ببنەوە. لەوێدا روانگەی چین بنەمایەکی مۆراڵی هەبوو کە رووخساری ئەو ئەو ئەدەبەی دەچنییەوە. بۆیە لەو ئەدەبەدا دەستپێوەگرتن بە پەیوەندییەکی تۆکمەی خێزان وەك کرۆکی مۆراڵێکی جڤاکیی و هاریکاریی چینەکان هەمیشە ئامادەیی هەبوو.

لێرەوە سەرچاوەی ئەو بیرکردنەوەی لۆژیکیی و ئەدەبی کۆمەڵناسیی پەیوەندی بە بونیاتنانی ئەو کولتوورە بۆرژوازییەوە هەبوو کە لە سەدەی نۆزدەدا دەستی بە فراژان و رسکان کرد و لە سەرەتاکانی سەدەی بیستدا گەیشتە لووتکە. بۆیە لێکۆڵەرەوانی رۆژئاوایی ئەو قۆناغە بە قۆناغی لە دایکبوون و فراژووتنی کولتووری بۆرژوازیی لە رۆژئاوادا ناودێر دەکەن. دیارە ئەو چینە بۆرژوازییە نوێیە بوو کە رووبەڕووی شێوەی ژیان و کولتووری دەربەگایەتی و ئەریستۆکراتی بووەوە کە تا ئەوکات بەسەر هزر و رەفتارەکانی جڤاکدا باڵادەستبوو. چەمکی تاکەکەس (ئیندیڤید)یش بەرهەمێك بوو لە دەسەڵاتی ئەو چینە بۆرژوازیە. بۆیە لەوێدا چەمکی تاکەکەس (ئیندیڤید) بوو بە بناغەی بابەتی کولتووری ئەو چینە بۆرژوازییە.

بەڵێ، لە ئاستی مەیلی گشتیی و رووکاریی زماندا، کردەی شیعر و شاعیربوونیش، وەك هەر کردەیەکی دیکەی کولتووریی جڤاکێك، ئاوێنەبوونەوە یان شەبەنگی ئەمدیوی بوونی ئەو مرۆڤەیە کە زمانەکەی رایدەگەیەنێت. لێ لە ئاستیی ناوەکیی و گەوهەریی زماندا، کردەی شیعر و شاعیربوون، وەك دلێك لە زمان، خستنە ژێر پرسیار و چرپاندنی گومانە لەو دۆخە رووکەش و جێکەوت و خودووگرتووەی مرۆڤ، زماندا.

لێرەوە، ئەو رەوشە تەکنۆکرات، رۆبۆتیی، دیگیتالیی، پچڕ پچڕ و مۆدە بێکاکڵانەی کە جڤاکی کوردیی جلەوکردووە، شیعر، زمانیشی تەنیوەتەوە. چارەسەرکردنی ئەو زمان و مۆدە بە ئەشق بۆیەکراو، حیکایەت ئامێزی وابەستەیەی شیعر بە ویست و خواستی دەرەوەی خۆیەوە، پەیوەندی بە بوونی گومانێکی بە کۆمەڵی رەخنەگر، خوێنەریی کوردیی و ناوەندە رۆشنبیرییی و جڤاکییەکانەوە هەیە. لە جڤاکێکی وەك کوردستاندا کە کۆی کردەی نووسین، پەیامی مێدیا و سیاسەتی کولتووریی کە ئەمانەش چالاکیی زمانیی کوردیین، رووکەشێنراو، بێکاکڵە کرابن، ناکرێ چاوەڕوانی بەرهەمهێنانی ئاگاییەکی کولتووریی و زمانێکی شکۆمەندیی نووسین و ئاخاوتن بکەین. بە کورتی کاتێك ئێمە گەوهەری زمانمان بۆ ئاستی ئاخاوتنی سەر زارەکیی نەك هزریی یان هۆشەکیی کورتبکەینەوە، ئەوکاتە ناتوانین بە تەنیا شیعری کوردیی ئەمڕۆ بۆ ئەو خۆکردییە، هەڵگریی یادەوەریی زمانی خۆیی، نەریتی رەسەنی خۆیی و ئامادەبوونی ئەو خودەی بە جیهانێکی گۆڕاو لە ئێستادا بگەڕێنینەوە.

ئەمڕۆ زمانی کوردیی، بە تایبەتیی لە باشووردا، لە رەوشێکی سەرگێژدا دەژێت: لە لایەك روحی زمانی کوردیی، شیعر تا هەنووکەش بە برینی گۆڕان و دارمانە قووڵەکانی نەوەدەکاندا دەناڵێنێ، لافاوی ئازادیی زمان دوای نەمانی رژێمی بەعس، نغرۆبوونی ئەو ماوە کورتە لە ئازادییە بە شەڕی نێوان حیزبەکان، کە لەوێدا قووڵترین برین لە روحی زمان، شیعردا درا. دواجاریش دوا رمانی سەدام و رژێمەکەیی و نقوومبوونی زمان، بوونی کورد لەناو ئاومالکی کالا هەمەجۆرەکاندا، لەوانە ئینتەرنێت، مۆبایل، سەتەلایت و تیڤییە داگیرکراوەکان بە ریکلام، کلیپی پەڕپوتی ستران، دیمەنە رووکەشەکانی رۆژئاوا و ... تاد، بە گواستنەوەی نووسینی کوردیی بۆ ئاستی رۆژنامەگەریی، واتا ئاستی زمانیی هەواڵیی، ریکلامیی، کە ئەمەش بەرهەمێکی گەندەڵیی و ئاکامی هاتنی ئەو ژیانە تەکنۆکراتییە بوو کە تەکنیك سەرچاوەیەتی. لێرەوە ئیتر زمانی کوردیی، روحی کوردیی، بێ هیچ بنەمایەکی ئاگایی، کەوتە ژێر رکێفی باڵادەستی ئەو مۆدە تەکنۆکراتییەوە. لەوێدا وەك ئێستا لە ئارادایە، مرۆی کورد وەك ئامێرێك، بۆتە دیلی ئەو وێنە بزۆك و جیهانە دیگیتالەی شاشەکانی تیڤیی، ڤیدیۆ، مۆبایل و دیمەنە جەنجاڵەکانی ماسمێدیا و ریکلامە هەست ورووژێنەرەکانی کۆمپانیا بازرگانییەکان. هاوکاتیش رۆژنامەکانی کوردیی، کە هاوکات لەگەڵ ئەو رەوشە تەکنۆکراتییەوە، بوون بە رووبەری ئەو ریکلام و نووسینە تەکنۆکراتییەکان. بە هۆی نەبوون یان پەرواوێزاندنی "سیاسەتی کولتووریی"ەوە لە کۆی رۆژنامە کوردییەکاندا بوو بە مۆدە، بێ ئەوەی خوێنەر بپرسێت و رۆژنامەکانیش رایبگەیەنن، کە لاپەڕەی دواوە بە جەستەی سەیر و سێکسی و ریکلامیی وێنەیی پڕ بکرێنەوە. لە دووتۆوی رۆژنامەکاندا ریکلامکردن بۆ کۆمپانییە بازرگانییەکان لە نووسێك زیاتر قەبارەکان داگیر دەکا و گرینگی پێدەدرێن. چاپکردنی رۆمانە خەیاڵاوییەکان، کۆشیعری بەرگ رازەوەی بە وێنەی کچێکی مەیلەو رووت و ... تاد، دواجاریش زەقکردنەوەی ئەو تەرزە کتێبە بەرگ سێکسیی و ناونیشان زەقانە لە لایەن کتێبفرۆشەکانی سەر شەقام و نمایشکردنیان بۆ خەڵك، هاوکاتیش گرینگدانی رۆژنامە و گۆڤارەکان بەو تەرزە کۆشیعرە سێکس وروژێنەر و رۆمانە وەرگێڕدراو و خۆماڵییە تژیی لە زارقەڵەباڵغیی و وڕێنانەوە، خوێنەر و نووسەریی بەو ئاستە رۆشنبیرییە رووکەش و ترسناکە، کە وێنەیەکن لەو ژیانە

سێکسێنرا و تەکنۆکراتییە، فرچکدا.

ئێستا ئەو خوێنەر و رۆشنبیرییە بۆش و رووخۆکە، کە دەسەلاتێکی تەکنۆکراتیی، پچڕ پچڕ و سێکسی و رووکەش ئاراستەی دەکا، زمان ئاراستە دەکا، بۆتە مۆدەیەکی بە هەرمێن. بۆیە دەڵێم، بە هەرمێنبوونی شیعری "ئاشق"انە، کە سێکساندنێکی پۆرنۆگرافیی یان لەش رووتکردنەوەیە، شاعیری بە رووکەش "ئاشق"، بەرهەمێکە لەو جیهانە دیگیتالیی، تەکنۆکراتیی، سێکسیی، فیلمی هیندییە ئاسایەی کە بە هۆی شاشەی ماسمێدیا بینراوەکانەوە حکومی هەست، ئاگایی، دڵ و دەروونی جڤاك بە گشتیی و نووسەر و شاعیری ئەمڕۆ بێ ئاگا، مۆدەخواز دەکەن. بەمجۆرە وەك چۆن ئەو جیهانە سێکسیی و سیخناخ بە خەیاڵەی ئەو جیهانە دیگیتال، تەکنۆکراتییە بنەمایەکی نییە، تژییە لە ساختە، بە هەمان شێوەش کۆی ئەو هەموو شیعرە بە ناوی "ئاشقانە"، "دلداریی"، "یار" و شاعیرە بە قسە "ئاشق" و "سۆفی" و ... تاد، راستیی نین، بەڵکوو هەموو جیهانێکی دەرکیی و سازکراون. ئەوەی هەیە لاساییکردنەوە، یان بەرهەمێکە لەو جیهانە دیگیتالیی، تەکنۆکراتییەی کە لە هەوڵی ئەوە دام پێناسەی بۆ بکەم.

لێ، لەوەش مەترسیدارتر خودی ئەو جیهان، کولتوورە رووکەشەی دیگتالیی، تەکنۆکراتییە نییە کە جڵەوی ئاگایی، روح، زمانی کوردیی کردووە، بەڵکوو هەستنەکردن و بێئاگایی مرۆی کورد، شاعیر و نووسەرانە لە هەمبەر تەشەنەکردنی ئەو مەترسییەوە.

کەواتە ئەوەی دەتوانێ زمانی کوردیی، شیعریی کوردیی لەو ژیانە تەکنۆکراتییە، بێ ئامانجە روحیی و رووخۆکە رزگار بکا، سیاسەتێکی کولتوورییە کە بتوانێ بە رێگای نەخشەیەکی رۆشنبیریی، چاپکردنی زنجیرە کتێبی هەمەجۆری بالا، ماسمێدیایەکی بینراو و خوێنەراوە و بیستراوی زانینیی نەك رووکەشیی، کۆڕ و دانووساندنێکی بەردەوامەوە، ئاگایەکی تۆکمە و چێژێکی ئێستێتیکیی رۆشنبیرییەکی رەنگاورەنگ لە روحی خوێنەر و جڤاکدا بچێنێت. لە تەك ئەمەش سازکردنی بزاڤێکی رەخنەیی رەسەن و کارا، ماریفیی و ئێستێتکیی، خاوەن رۆشنبیرییەکی نەریتیی و نوێباو، هەڵکۆڵێنەر، نەك وەك ئەو رەخنە مجگێزخواز و رووکەشەی ئەمڕۆمان، دەتوانێ ئاسۆیەکی تر بۆ چارەسەرکردنی ئەو دۆخە مردۆخەی شیعریی کوردیی ئاوەلابکاتەوە، بەمەش ئەو ویستە بۆ شیعریی کوردی بگەڕێنێتەوە کە بتوانێ بۆ ناو زمان، یادەوەریی کوردیی رۆبچێ و هاوکاتیش روحێکی نوێ بەو زمانە شیعرییە ببەخشێت کە ئەو روحە نوێیە، جیهانە نوێیە لە ناو خودی زمانیی کوردییدا ئامادەیی هەیە.

گەلۆ لەو دۆخەی کە نووسەر، شاعیر، رەخنەگر و خوێنەرانی بەختەوەرن بەو زمانە تەکنۆکراتییە، بینراوە پچڕ پچڕ و هەوەسە سێکسییەی ژیانەوە، دەکرێ ئەو بزاڤە لە دایك بێت؟

راستییەکەی دەکرێ نەخشەی پرۆژەیەکی بزۆکی رۆشنبیریی و رێگا و میتۆدگەلی جیاواز بۆ دابڕان لەو رەوشە کلۆڵەدا دابڕێژم و پێشکەشی ئەو هەموو ناوەندە رۆشنبیریی و هونەرییانەی بکەم کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا بە ناوی مجگێزخۆشکەر و دڵکێش قووتکراونەتەوە. لێ گەلۆ ئەو هێزە مایەکیی، ویست و ئامادەییە بۆ پیادەکردنی ئەو پرۆژەیە لەناو ئەو ناوەندە رۆشنبیریی و هونەرییە هەیە؟ دیارە وەرامی ئەوە ئەگەر نەخێریش نەبێت، لێوانڕێژە لە گومان. چونکە لەو دۆخەی ئێستای کوردستاندا هاوشان لەگەڵ رەوتی جیهانگیرییدا، زمانێك لە نووسینی کالاگریی و کالا بەرهەمهێنا و کالاسازیی بەرهەمدەهێنێت. وەك دەرهاوێشتەیەك لە ئاوابوونی پەرۆشی رۆشنبیریی و ئامانجی روحی ئەدەبیی و هونەریی لە بواری زماندا، ئەدەب و هونەر، کۆی کردەی رۆشنبیریی بوو بە ئامرازێك بۆ گوتنەوەی حیکایەتە تڕوهات، رووکەش، وێکچوو، دیگیتالیی، مۆدەخوازیی و ... تاد. ئەو تەرزە مۆدەیەی نووسین هاوشان لەگەڵ لافاوی کالاخوازیی، تێرنەبوون لە کالاکرین

و فرۆشتن، زمان و ئاخێوەر و نووسەری کوردییشی تەنییەوە. بەمجۆرە وەك چۆن دیمەنی ناوەکی شار، بێ بوونی زەمینە و ئاگاییەکی تۆکمەی جڤاکیی، شەقام، کۆڵان، گەڕەك و پارك و گۆشە، ماڵ و دائیرەکان بوون بە شانۆگەلی بازاڕی کاڵای تەکنیکی هەمەجۆر، ئامێریی ڕۆبۆتیی، مۆبایل، خواردنی لە قووتووکراو، مۆدە زۆرەکانی جل و بەرگ، خواردنی بەسەرچوو و ... تاد، بە هەمان شێوەش، رووبەری بڵاوکراوەکان، دەم و زار، مێشکی مرۆی کوردیی، بێ بوونی سیستەمێکی پەروەردەیی و ئاگاییەکی تۆکمە لە سیاسەتی کولتووریی بوون بە عەمبار و تاقیگەی وتەی لێکترازاو، چەمك و تیۆریی و هزرە رۆژئاواییەکان و هەندێ مۆدەی رۆشنبیریی عەرەبیی و فارسیی، بێ ئەوەی نووسەری کورد و ناوەندە رۆشنبیرییەکانی ناوکۆیی (کۆنتێکست) و سەرچاوەکانی ئەو وتە، چەمك، تیۆریی و هزرانە لەبەرچاو بگرن. بەمجۆرە وەك چۆن کاڵای تەکنیکیی، مۆبایل، سەتەلایت، ئوتۆمبێل و کۆمپیوتەر مرۆی چەپێنراوی کورد دەغەزار و دەعەجانکرد، بە هەمان شێوەش، ئەو تەرزە رۆشنبیرە رۆشنبیریی و هونەریی کوردیی تووشی بارێکی رووکەش و هەلەکسێ و بێ ئاراستە کرد. بە واتایەکی تر: زمانی کوردیی کرد بە کاڵایەك بۆ بەرهەمهێنانەوەی کاڵاسازیی.

بەمجۆرە لەو رەوشەدا بۆ ئەوەی زمانی کوردیی و روحی کوردیی لەو خودفەرامۆشییە رزگار بکرێت، دەبێت بە رۆشنبیرییەك فرچکبدرێت کە هەم روحی بەرهەڵستکاریی تێدا زیندوو بکاتەوە و هەمیش روحی نوێکردنەوەی زمانەکەی، یادەوەریی رۆشنبیرییەکەی. رزگار بوون لەو رۆشنبیریی و هونەرە بە کاڵاکراو و رووکەشە و بە گەڕخستنی ئەو رەوتە، دۆزینەوەی ئەو ئاراستەیە بەرەو ئامانجێکی هاوبەشی داهێنەر و مرۆڤخوازە، دەخوازێ هەر لە سیستەمی پەروەردەوە لە خوێندگا سەرەتاییەکانەوە تا دەگاتە زانستگاکان و "وەزارەتی رۆشنبیری"ی و یەکە یەکەی گۆڤار و وەشانخانەکان و ... تاد هەڵبوەشێنەوە و بە بەرنامە و نەخشەی رۆشنبیرییەکی کارای بیرلێکراوە سازبکرێنەوە. دیارە ئەمەش دەستەمایەکی ئابووری کراوە و هێزێکی مرۆیی و رۆشنبیریی: تیۆر و مێتودیی تەتەڵەکراو و کوردێنراوی فرە رەهەند و فرە دەنگ و پسپۆڕیی دڵسۆز و ئیدیالیی، مامۆستای لەخۆبوورد و لێبووردە و ئەڤیندارى زانین، زمانناسیی زمانخواز نەك دەڤەرخواز و توێژەریی کارا، راوێژکاریی زرینگ و سەرڕاست و نووسەری فرەزان و ... تاد گەرەکە. ئەگەر کۆی ئەو توانا مانەویی ماددییە فەراهەم نەبن، دەبێ هەوڵدەین مەیسەریان بکەین، کە ئەمەش کارێکی مەحاڵ نییە.

بەڵێ، بۆ ئەوەی ئەو گۆڕانە بنەچەکییە بەسەر پێی خۆی بکەوێ، دەبێ لە بنڕا، ئەو سیستەمە پەرتەوازە، رۆشنبیرییە گشتێنراوە، سوومبۆلپەرست و تاکەنووسەر پەرستە رووکەش و بێ شوێنپێیە، ئەو دیدە ئاسۆییەی رۆشنبیرییە کوردییە، کە رەگەکەی لە ئەقڵی خێڵەوە داکوتاوە و خۆی بە فۆرمە رووکەش، چەمك و ناوە زلەکانی ئەمڕۆدا شاردۆتەوە، هەڵوەشێنرێنەوە و پاشان دووبارە لەسەر بنەمایەکی فرەرەهەندیی، بزۆك، هەمیشە شیاو بۆ نوێبوونەوە سازبکرێتەوە. بەمجۆرە پێویستە زمانی کوردیی، رۆشنبیریی و هونەریی کوردیی لە بری قەتیسمان لە سازکردنی یەك دوو پاڵەوان و کردنی بە بوونەوەرێکی پیرۆز، پەرستگایەك و دوا داهێنەری سەر زەویی بە پەسندانە بێتامە رۆژانەییەکانی، خۆیی و خوێنەر و کۆی جڤاك بە مەیلی کولتوور و دیدی بە هەند وەرگرتنی توانایە رۆشنبیریی و هونەرییەکانی تاکەکەسە جیاواز و بێلایەنەکان فرچك بدەن. رۆشنبیریی، هزر و هونەرێکی کارا و بەرهەمهێن، بە پیرۆزکردن و پەرستنی تاکە نووسەرێك یان شاعیر یان هونەرمەندێك لە دایك نابێ، بەڵکوو بە بیرکردنەوە لە کۆی هێز و تواناى تاکەکەسە جیاوازەکانەوە بەرهەمدێت. ئەو دیدە گشتگیر و نووسەر پەرست و دەروێشایەتییەش کە وێنەیەکی باوە لە ژیانی نووسینی کوردییدا، یەکێکە لە ئاستەنگەکانی ئەو بزاڤە چاوەڕوانکراوەی کە ئێمە پەرۆشخۆرینە.

تەوەرە ئەدەبییەکان: بە کاڵاکردنی تەنگژە ئەدەبییەکان

ئامادەکردنی: زانا سامان

ئەمڕۆ زۆرێك لە ڕۆژنامە و گۆڤارە ئەدەبییەکان، تەوەر لەمەڕ مەسەلە گرینگەکانی ناو ژانرە ئەدەبییەکان دەکەنەوە، ئایا ئەو تەوارانە تونیوویانە ئامانجی خۆیان بپێکن، یان تەنها قسە لەسەر کردێنکە و خودی مەبەستەکە لە بۆشاییدا دەمێنێتەوە؟

هەندرێن: ڕاستییەکەی دوای دەمێکی درێژ لەو بەناو" تەوەر"انەی کە گۆڤارەکان خۆیان و ئێمەی خوێنەریشیان بە خۆیانەوە خەریك کردووە، وێدەچێ ئاکامەکەی هێندەی ڕەوایەتی دان بەو بە کاڵاکردنەی ئەدەب و بەو بێبەهاکردنی بەهای بیرکردنەوە و نووسین بێت، ئەوەندە گەڕان بە دوای دۆزینەوەی ئاراستەیەك بەرەو ئاسۆی ئەفراندنی زمانێکی وەرچەرخێنەر لەو ڕەوشە گەندەڵێنراوە ڕۆشنبیریی و قەتیسمانە لەو نەریتەدا پاشکۆییەدا نەبێت.
دیارە خوێندنەوەی ڕەهەندەگەلی ئەو پرسیارەی تۆ جێگەی سەرنجە، چونکە ئەو مۆدەیە خەریکە، وەك مۆدەی قسە کردن لەسەر بێکارەبایی، کەرکوك، سەروەریی نەتەوایەتیی، گەندەڵیی و ... تاد، بە حیکایەت دەکرێت. بۆیە لێرەدا هەوڵدەدەین بە ڕامانگەلێکی جیاواز لەو پرسیارە، ئاراستەیەك بەرەو خەملاندنی پێناسەیەك یان ئاسۆیەك بۆ دابڕان لەو بەکاڵاکردن و بێبهاکردنەی زمان و پرسە ڕۆشنبیرییەکانمان بگرینە بەر.

کەواتە پرسیار ئەوەیە: ئاخۆ ئەو "تەوار"انە لەمەڕ تەنگژەی بەهای ئەدەب، نەبوونی ڕەخنەیی، خوێندنەوە، شیعری رابردوو و ئێستا، ڕۆمان، وەرگێڕان، هەروەك بە دیوەکەی تریش، ئاخاوتنەکانمان لەمەڕ تەنگژە سیاسیی و جڤاکییەکان، بەڕاستی هەڵگری خەمی ئەفراندنی زمانێکی ئامانجدارن، ویستیان ئاوەڵاکردنەوەی گۆڕان و چارەسەرکردنی ئەو تەنگژانەیە یان بە کاڵاکردنی نووسین، یان بەباوکردنی ئەو بابەتانەیە، سەرگەرمکردنی خوێنەر و نووسەرە بە حیکایەتاندنی کێشەکانە

یان بەردەوامییەکن لەو مۆدەی رەخنەگرتن و بێباکییەی کە زمانی کوردیی تەنیوەتەوە؟ ئایا خودی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە و زۆرینەی بەرێوەبەرەکانیان، سەرچاوەی سەرەکی ئەو تەنگژە ئەدەبیی و رۆشنبیرییانە نین؟ گەلۆ ئاخێوەرانی ئەو "تەوەر"انە پسپۆریان لەو بابەتانەوە هەیە کە باسیان دەکەن" واتا دەکرێ چیرۆکنووس، شاعیرێك، رۆماننووسێك و رۆژنامەنووسێك، کە وتارێکی رەخنەیی و تیۆریی لەسەر ئەو پرسە تیۆرییانەوە نەنووسیووە یان کاری رەخنە و تیۆریی نییە، رایەکانیان بکرێتە بنەمای هەڵسەنگاندنی ئەو بابەتە؟ ئایا خودی ئەو "تەوەر"انە، بە جۆرێك لە جۆرەکان، فرەوانکردنی ئەو مۆدەی سازاندنی پێرگری نییە کە نووسەر و رۆژنامە خاوەن گۆڤار رۆژنامەکان بەرهەمیانهێناوە؟ ئەڵبەتە ئەو بابەتە رووبەرووی ئەمانە چەندان پرسیاری ترمان دەکەنەوە.

بەلام لێرەوە ئێمە هەوڵدەدەین تێرامانگەلێك لەو پرسیارانە جۆرە خوێندنەوەیەك لەو خوێندنەوانە ئەنجامبدەین. دەکرێ ئەوانیتریش جۆرە خوێندنەوەکانی دیکە بە ئەرکی خۆیان بزانن.

بەڵێ، مۆدەی ئەو "تەوەر"انە لە بڵاوکراوە کوردییەکاندا، سەرچاوەکەی لەو بانگەشە و دروشمە بە رووکەش رازاوە و بە نێوەرۆك کلۆڵە سیاسیانەوە هەڵدەقووڵێن، **کە دەمێکە لە مێدیای کوردییدا بوونەتە** مۆدە. هاوکاتیش، بە مۆدەبوونی "تەوەر"، دەرهاوێشتەیەکە لە دیاردەی زۆریی و بۆریی گۆڤار و رۆژنامەکاندا. ئەو پاشەگەردانییە لە گۆڤار و رۆژنامە دەرکردنە نەك هەر کار لە گۆڤار و رۆژنامە بەرێوەبردنی کردۆتە ئەرك و پیشەیەکی ساختە، بەڵکوو نیگەرانیی و ناڕەزاییبوونی خوێنەرانی لە بەرانبەر لاوازبوون و بێبەهابوونی ئەدەب و رۆشنبیریی و گەندەڵی نووسەرانیشی زیاتر کردووە. چونکە بوونی زۆرینەی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە، ئەوەندەی هۆکردی ئەو بۆشاییە ئەدەبیی و رۆشنبیرییەن، هێندە هەوڵیان نەداوە بە رێگای دەسەڵاتیان لەو گۆڤار و رۆژنامانەوە ئەو بۆشاییانە دیاریی بکەن و دابڕانێك لەو تەنگژانە بسازێنن.
کەواتە ئەو "تەوار"انە بەردەوامییەکن لەو نەریتە چەواشەکارەی کە مێدیا و ناوەندە سیاسیی و رۆشنبیرییەکانی حیزب کاری لەسەر دەکەن و هەموو خەمە جڤاکیی و نەتەوایەتییەکانیان بە فرە قسەکردن بێ بەها کردووە.
یەکێك لەو هۆکردانەی زەمینەی بۆ ئەو رۆشنبیرییە بێبنەمایەی سازاندووە، کلۆڵی بەشی زانستە مرۆییەکان و بە تایبەتیش هەژاری ئەو بەشەیە کە ناوی ئەدەب و زمانی کوردییە لە زانستگایەکانی کوردستاندا. لە ئاکامی دەستکورتی زانستگایەکانی کوردستان لە بەرهەم هێنانی رەخنەگر و پسپۆری زمانی کوردییەوە، تا دێ بۆشایی و پاشەگەردانی ژانرەکانی ئەدەبی فرەتر دەبن. لێرەوە رۆشنبیریی کوردیی لە بری ئەوەی بەرەو رۆشنبیرییەکی تیۆریی و هەمەرەنگ بفرازێ، ئەو رۆشنبیرییە جەڵەبی و سەرگەردانە رووکەشەی، کە رەگەکەی لە خاکی رۆشنبیریی گوندیی داکوتاوە، بەرهەمدەهێنێتەوە. بەمجۆرە کاتێك تەنگژە لە ئاستی قسەکردنێکی بێ ئامانج کورتدەکرێتەوە، ئیتر خودی تەنگژە دەبێتە نۆرمێکی رەوا. لە ئاکامی دارمانی ئەو ئێتیکییە رۆشنبیریی و سیاسیانەدا، وەك چۆن ئەمرۆ مێدیاکانی حیزبە دەسەڵاتدارەکان و خودی نووسەرە دەسەڵاتدارەکان باس لە چارەسەریی دیاردەی گەندەڵیی و تەنگژە سیاسیی، رەشەکوژیی ژن، بێکارەبایی، نەمانی ویستی نەتەوایەتی، پاشەگەردانی، نایەکسانی و ... تاد دەکەن، کە راستییەکەی سەرچاوەی سەرەکی ئەو کێشە و تەنگژانە خودی خۆیانن، هاوکاتیش بەشێکی زۆر لە بەرێوەبەران و بەشداربووانی ئەو "تەوار"انە بەردەوامییەکن یان بەرهەمێکن لەو بانگەشە و پەیمانە بێ ئێتیکیی و نامۆرالییانەی کە لە بواری سیاسییدا لە ئارادان. بە واتایەکی روونتر: "تەوەر"کردنەوە مۆدەیەکە، وەك چۆن ئەمرۆ دەسەڵاتدارە گەندەڵکارەکان باسی ئەو گرفتانە دەکەن کە خۆیان داهێنەرینە، هاوکاتیش ئەو

گۆڤار و بڵاوکراوانەش دەخوازن قسە لەسەر گرفتێك بکەن کە خۆیان سەرچاوەکەین. بەمجۆرە ئەو گۆڤار و رۆژنامانە دەخوازن بەو یارییە خۆیان وەك "رچەشکێن" نیشانبدەن. گۆڤار و بڵاوکراوانی ئەمڕۆ خۆیان سازێنەری ئەو "بۆشایی"، گەندەڵکارییە ئەدەبیی و رۆشنبیرییانەن، کەچی، وەك دەسەڵاتداران، هەوڵدەدەن بەو "تەوەر"انەوە خۆشیان بکەن بە خەمخۆری ئەو بابەتە ئەدەبیی و رۆشنبیرییانە. لێرەوە سازێنەرانی ئەو تەوەرانە، دەیانەوێ ئەو بێزار بوونەی خوێنەر لە ئاستی لاوازی رۆشنبیریی و گۆڤار و بڵاوکراوەکانی کوردستاندا بیقۆزنەوە و خۆیان بکەن بە وروورژێنەرییان" واتا لە بری رەخنەی خوێنەر، دەخوازن خۆیان رۆڵی دڵسۆزییەکی داهێنەر و خوێنەری بێزاریش ببینن. ئەمەش گەمەیەکە ماوەیەکە دەسەڵاتدارانی حیزبەکان دەیکەن. بۆ نموونە، رێکخراوەکانی ژن ساڵانە دەیان کۆنفرانس لە ژێر چەتری چارەسەرکردنی یەکسانی و داکۆکیکردن کێشەی ژن ساز دەکەن و ژنگەلێك بە ناوی رێکخراوی ژن/ئافرەت رەوانەی رۆژئاوا دەکەن، کەچی هاوکات دوای ئەو کۆنفرانس و گەشت و گوزارەی نوێنەرانی رێکخراوەکانی ژن/ئافرەتان، رەشەکوژیی ژن زیاتر دەبێ. ئەمە و چەندان نموونەی تر. بەمجۆرە بە تایبەتی دوای نەمانی رژێمی بەعس، ئەگەر نووسەرگەلێك رەخنە لە گەندەڵییەکی زەبەلاح بگرن یان باس لە گرفتێکی جڤاکیی و سیاسیی بکەن، ئیتر دوای ئەو نووسینانە دەسەڵاتدار و مێدیای حیزبە حکومڕانەکان ئەو کێشەیە دەکەن بە بابەت و لەسەری دەنووسن یان بە جۆرێك لە جۆرەکان بە قسە بیانۆی جیاواز دیزە بە دەرخۆنەی دەکەن. لێرەوە بەشێك لە مەبەستی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە لە کردنەوەی ئەو "تەوەر"انەدا، هەمان دیاردەن کە لە بواری رێکخراوەکانی ژن و مەدەنییەکان و مێدیاکانی حیزب بە هەرمێنن. هاوکاتیش بەڕێوەبەرانی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە دەخوازن وا نیشانبدەن کە کارا و نوێخوازن و بەو رەوشە نالەبارەی ئەدەب، رەخنە و ئەو ئاستە رۆشنبیرییەی کە هەیە نیگەرانن. لە ئاکامی ئەو خەمساردییەی کە گۆڤار و ناوەندە رۆشنبیرییەکاندا، خوێنەر و رەخنەی کوردیی ویستی بە دوا چوونی دەقی کوردی لا نەماوە، بەمەش نووسەر و شاعیری کورد لە بەرانبەر بەهای نووسیندا، تووشی بێهوودەیی بووە. بۆیە ئێستا نووسەر و شاعیری کورد ناچار بوونە بۆ خوێندنەوە و ئاوڕدانەوە لێیان، دەقەکانیان بۆ هاوڕێیانیان بنێرن. ئەمەش بەشێکە لەو تراژدییایەی کە مرۆڤی کورد تێیدا دەژێت.

لەوەش بترازێین، بە دیوێکی دیکەوە دەکرێ دیاردەی بێئومێدبوونی هاووڵاتیان بە گشتیی لە هەمبەر چارەسەر نەبوونی ئەو گەندەڵییە سیاسیی و بێئەخلاقییەی کە لە جڤاکدا بۆتە کارێکی رەوا و بە تایبەتیش رەخنەی نووسەران لەو بە کاڵاکردنەی بەهای ئەدەبییە، کارێکی رەوا بێ. لێ ئەگەر ئێمە، خوێنەر و نووسەران، رەخنە لە خودی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە، یان رەخنەگرانی بەشدار لەو "تەوەر"انە بگرین ئەوکاتە ئەوانە دەست دەکەن بە هێرشبردن و تۆمەتبارکردنی ئەم و ئەو، یان ئاستی لاوازی رۆشنبیریی خوێنەر و نووسەرانی کورد. لێرەوە گرفتی ئەو رەخنەگرتنانەی نووسەر لەوانیتر دەردەکەوێ.

لەوەش بگوزەرێین، رەهەندێکی دیکەی لە کایە و ئامانجەکانی کردنەوەی ئەو "تەوەر"انەوە، کە تۆ لات بۆتە پرسیار، کە خۆی پرسیارێکی سەرنجکێشە. چونکە دیاردەی ئەو "تەوەر"انە لەمەڕ ئاستەنگەکانی ئەمڕۆی ئەدەب و رەخنەی کوردییدا، لە جیاتی ئەوەی ویستی وروژاندن و دابڕان لەو ئاستەنگانە بسازێنن، کەچی ئەو ئاستەنگانە و خودی دیاردەی "تەوەر"کردنەوەشیان، وەك ئەو بە کاڵاکردنەی کە لە جڤاکی کوردستاندا لە ئارادایە، کردۆتە مۆدە، کاڵاسازیی. ئەمەش بەشێکی پەیوەندی بەوەوە هەیە کە ئەمڕۆ بەشێکی زۆر لەو گۆڤار و رۆژنامانەی کوردستان، بە دیوێکەوە دیاردە رۆشنبیرییەکانی دەرەکیی فشاریان بۆ دروستکردوون، کە دەبێ ئەوانیش خۆیان بە نووسەری نوێخواز بنوێنن و هاوڕەوتی ئەو دیاردە رۆشنبیرییە جیهانیانە بن یان ئەوانیش لەگەڵ بزۆکی مۆدە رۆشنبیرییەکان، بزۆك بن.

به دیوێکی دیکەشەوە بە هۆی ئەوەی کە ئەو گۆڤار و رۆژنامانە بوونەتە سەرچاوەی ئابووریی بۆ بەڕێوەبەر و بەشێك لە

نووسەرانیان، بۆیە دەبێ، وەك "راوێژكار" یان "سەرپەرشتكار" یان "ئامادەكار" یان "بەرپرس"ی بە شێك لە لاپەڕەكانی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە، هەوڵبدەن مانگانە یان رۆژانە ئەو لاپەڕانەی خۆیان پڕ بكەنەوە. لێرەوە شێوازی "تەوەر" ئاسانترین ئەركە كە بەڕێوەبەران بۆ پڕكردنەوەی ئەو مەرج و ئەرك و فشارانە پیادەی بكەن. چونكە زۆربەی بەڕێوەبەرانی ئەو گۆڤار و رۆژنامانە، جا بە هۆی تەمبەڵی یان كات بەسەر بردن یان نەتوانین بێ، خۆ ماندوو ناكەن بە كردنەوەی "تەوەر" گەلێك لەمەڕ بابەتی تیۆریی و هزریی باڵاوە، بۆیە داڕشتنی چەند پرسیارێك و ناردنی بۆ چەند نووسەری هاوڕێ و ... تاد ئاسانە و بەمەش خەمی پڕكردنەوەی لاپەڕەی گۆڤار یان رۆژنامەكەیان لە كۆڵ خۆیان دەكەنەوە. بەمجۆرە ئەوانە بەو تەرزە "تەوەر"ە بێ پاشخانە رۆشنبیریی و بێ شەونخوونییە، پێیان وایە ئیتر هەم دەستپشخەرن لە وروژاندنی كێشە و داخوازییە هاودەمییەكانی ئێستای رۆشنبیریی و هەمیش مووچەكە بۆ خۆیان و بودجەكەش بۆ گۆڤار یان رۆژنامەكەیان مسۆگەر دەكەن. ئەگەر كەسێك بە وردی سەرنج لە میكانیزمی ئیشكردن و خۆ گونجاندن لە هەموو بوارەكانی ئیشكردن لەو سیستەمەی كوردستان بدات، دەتوانێ لە كۆی ئەو دیاردانە تێبگا. چونكە ئەمڕۆ لە كوردستاندا بە هۆی باوبوونی واسیتەكاریی، پێڕگری لە دەزگا و ناوەندە رۆشنبیریی، سیاسیی و ... تاد هەموو پرس و ئەركەكان رووكەشێنراون، بنەمای دڵسۆزیی و ئێتیكی كراون بە قسە و دروشم و لە كردەوەشدا ئەو بەهایانە تورهەڵدراون. تۆ دەتوانێ بە چوونە پاڵ بەرپرسێكی دەوڵەمەندی حیزب، بودجەیەك مسۆگەر بكەیت و پاشان بە كۆكردنەوەی چەند هاوڕێ لە دەوری خۆتدا، گۆڤارێك یان رۆژنامەیەك وەدەربنێی و دەست بكەی بەو چەشنە "تەوەر"انەی، كە ئێمە لێرەدا خەریكین لێیان تێبگەین و ئامانجەكانیان بزانین.

وێڕای ئەمانەش، رەهەندێكی دیكە لە پشت ئەو "تەوار"انەوە هەیە: ئەمڕۆ بە هۆی بێئومێد بوون بەرانبەر بەو گەندەڵیی و تالانكارییەی كە كوردستاندا باڵادەستە، بێباكیی، بێمتمانەیی و رەخنەگرتن بۆتە جۆرە بڕوا و ئایدیۆلۆگییەك، كە ئەمەش كایەی هزركردنەوەی كلۆڵكردووە یان فەرامۆشكردووە و هاوكاتیش هەموو پێوانەكانی نووسین و ئەركەكانی بێبەها كردووە. بۆیە دەبینین دیاردەی رەخنەی رووخێنەرانە نەك بونیاتنەرانە بۆتە جۆرە هونەرێك. هەرچی دەیبینی لە بەختی خۆی، لە رەوشی ئەدەبی، رەخنە، دەسەڵات، كورد، مووچەكەی، تەقاویتەكەی و ... تاد رازیی نییە و هەمیشە دەمی لە رەخنە گرتن گەرمە. كەچی كە دیارە زۆرێك لەوانە خۆیان گەندەڵترین كەسن. چەندان مووچەیان هەیە، كەچی خۆیان بە غەدرلێكراوتر لە من نمایش دەكەن، منێك/تۆیەك/ئێوەیەك كە هیچ پایە و دەستكەوتێكمان نییە. نووسەر و شاعیر هەن چەندان كتێبیان بە خۆڕا و قازانجیشەوە بۆ چاپكراوە، كەچی، لای منێك كە زۆربەی كتێبەكانی لەسەر ئەركی خۆی چاپكردووە، ئەوانەی كە خۆشم چاپم نەكردوون، تا بۆم چاپكراون كتێبم لەبەر چاوكەوتووە)، وا دەدوێ كە گوایە كەس لەو زیاتر لە بواری ئەدەبییەوە غەدری لێنەكراوە. هەروەك زۆرێك لە نووسەر و خەڵكی ئاسایی هەن كە لە ژیانیان ئازاریان بە دەست رژێمی بەعس نەدیوە، كەچی خۆیان دەكەن بە شۆڕشگێڕ و قوربانی تاقانە. خەڵك هەیە جاش بووە و ئێستاش دەسەڵاتدار و خاوەن مووچەیە، كەچی گازاندەی لە كورد و دەسەڵات هەیە كە مافیان خواردووە... تاد. هەڵبەت ئەمساڵ، بەهاری 2008، كە بە میوانی چوومەوە كوردستان، چەندان نووسەر و خەڵكی ئاسایی لەو جۆرانەی كە ئاماژەم پێكردن بینیووە. لەوەدا مەبستمە بڵێم، ئەو روحی پەسیڤیی، رێسێنتمێنت، خۆ بە قوربانی دانانە، ناڵە ناڵەی نووسەر و سیاسەتوانی دەسەڵاتدار و بێدەسەڵاتانە لە بواری رەخنەگرتندا سنوورێكی لە نێوان راستیی و ناڕاستیی بەها و ئاستی مرۆڤی كورد و كێشەكاندا نەهێشتۆتەوە" واتا رەوایەتی بە ژیانی بێبنەمایی و روحی نەهێلیستی داوە . بۆیە زۆر جاران كە تۆ دەتەوێ

ڕەخنە لە زۆر دیاردەی سیاسیی، جڤاکیی و ڕۆشنبریی بگریت، کەچی تووشی بێهوودەیی دەبیت. چونکە هەموو کەسەکان ڕەخنەگر و ناڕازیین، تەنانەت سیاسیی و نووسەرە خاوەن دەسەڵاتە سیاسیی و ئابوورییەکانیش. ئەمەش مانای مەرگی پێوانە، بەها و بنەمای ژیانە.

لەو دیدەوە مۆدەی "تەوەر" کردنەوە لە بڵاوکراوەکاندا، بەشیکی زۆریان، تەنیا و تەنیا دەرهاوێشتەیەکن لەو ڕوحە ڕێسێنتمێنت، خۆ بە قوربانیزانەی کە باسمان کرد. لەو ڕوانگەوە، ئەمڕۆ دیاردەی ڕەخنەگرن و ناڕازیبوون بۆتە ڕێگایەك بۆ خۆ دەرخستن و پاڵەوانی. وەك دەزانین، زۆر نووسەر و ڕۆژنامەوانی کوردیی هەن بە چەند ڕەخنەی ئاسایی، خۆشداکەنە بە دژی دەسەڵات یان نووسەرێك یانیش دیاردەیەکی گەندەڵی، بوون بە ئەستێرە و کەوتوونەتە سەر زاران. ڕاستییەکەی ویدەچێ ئێمە ئەمڕۆ لە کوردستاندا بێجگە لە خۆنواندن و کاسبی ڕەخنەگرتن، هیچ خەونێکی دیکەمان نەمابێ، یان کاسبییەکی دیکەمان بۆ نەمابێتەوە. کەواتە بەشێك لە موتیڤەکانی مۆدەی "تەوەر"کردنەوە لە گۆڤار و ڕۆژنامەکاندا، هەڵبەت بە دەستپێوەگرتن لەوانەی پەرۆشخۆرن بەرانبەر پرسەکان، لە پێناو مەیسەرکردنی ناوبانگ، جەختکردنەوە لە مەیلە خۆویستییەکان و خۆێن شیرین کردنە. ئەمڕۆ هەرچی بیگری حەز دەکا بناسرێ. نووسەر و ڕۆژنامەنووس هەن دەخوازن بە نووسینی ستوونێك یان ڕەخنەیەکی پیاهەڵدەرانە یان لەمەڕ نووسەرێکی دەسەڵاتدار یان ناسراو، پسووڵەی نووسەری "باش"، "ئازا" و ... تاد وەربگرن. ڕاستییەکەی ئەمەش ئاسانە، بۆیە زۆر کەس لە خۆڕا بێ ماندوو بوون، لە بواری سیاسیی، جڤاکیی و ڕۆشنبرییدا بووە بە ئەستێرە. چونکە ئەمڕۆ ڕەخنەیەکی توند یان پەلاماردانی ژیانی تایبەتی کەسەکان دەتکا بە عەنتەر و هەموو خەڵك باست دەکەن. ئەمەش چونکە ئێتیك، بەها و بنەما جڤاکیی و مرڤایەتییەکان لە ژیانی ئێمەدا نەماون" ئەو پێوانە ئێتیکیی و مۆراڵیانەی کە پێشتر بنەمای پەیوەندی نێوان مرۆڤەکانی کوردی پێکەوە دەبەستەوە، ئاوا بوون. ئەمڕۆ هەموو تەڵەکەبازییەك لە پێناو پارە پەیداکردن و خۆ گونجاندن لە پێناو بەرژەوەندییە خودییەکان، ڕەوایەتی هەیە: سووکی بۆتە زرینگی، دزین و بە تاڵانبردنی ماف خەڵك بۆتە ئازایەتی و... تاد. ئەمڕۆ تۆ بە جدی بنووسی دەسەڵاتداری سیاسیی، نووسەری لە مادده و بەرژەوەندی سەرمەستبوو، تاقەتی نییە بتخوێنێتەوە. بۆیە ڕەخنەگرتنێکی بێکردە، بێ ئامانج" قسە بۆ قسەکردن و بازاڕ گەرم کردن، بۆتە باو. لێرەوە مرۆڤی نووسەر ئەرکێکی دیکەی نەماوە، تەنیا ڕەخنەگرتن و دەستکەوتێکی ماددی یان خۆدەرخستن نەبێ. هەر بۆیە تاوانبار و گەندەڵەکانیش ڕەخنە لە هەموو شتێك دەگرن.

لێرەوە پرسیارێك سەرهەڵدەدا، گەلۆ سەرچاوەی ئەو مۆدەی ڕەخنەگرتنە تەنیا لە تەنگژەی بە نۆرمبوونی گەندەڵی سیاسیی و ڕۆشنبرییەوە هاتووە یان سەرچاوەی ئەو دیاردەی ڕەخنەگرتن و بێبنەماییە لە کاریگەریی ڕۆشنبرییەکی دەرەکییەوە هاتووە؟

دەکرێ ئەو پرسیارە لە زۆر ڕەهەندەوە ڕاڤە بکەین، وەلێ لێرەدا بە کورتی ئاماژەیەکی خێرا بۆ ئەو سەرچاوە ڕۆشنبرییانە دەکەین کە سەرچاوەیەکی گرنگن بۆ ئەو بە مۆدەبوونەی ڕەخنەگرتن و "تەوەر"بازییە. دیارە سەبارەت بە کێشەی وەرگێڕان، لە وتاری "کردەی وەرگێڕان: ئامادەبوونە لە جیهاندا" زیاتر باسی ئەو گرفتە دەکەم. لێ بە ڕای من، بە هەرمێنبوونی مۆدەی ڕەخنەگرن و نەمانی پێوانەیەك لای نووسەری کورد، دەگەڕێتەوە بۆ تێگەیشتنێکی لەرزۆك و تاکرەهەندی لە دیاردەی پۆستمۆدێرنیزم/ مۆدێرنیتە، بە تایبەتیش لە هزری ڕەخنەیی هزرڤانگەلێکی وەك نیتشە، دێریدا، فۆکۆ، ڕۆلان بارت، دۆلوز...تاد. لێرەوە ئەو مۆدەی "تەوەر"کردنەوە و ڕەخنەگرتنە لای نووسەری کورد، بە شێوەیەك لە

شێوەکان پەیوەندی هەیە بە کاریگەریی تیۆریی رەخنەگرتن لە نۆرمە باوەکان، وەك لای نیتشە دەبینرێ، مێتودی هەڵوەشانەوەگرییەکەی دێریدا و تیۆری پەیوەندیی دەسەڵات لای فۆکۆ، بانگەشەی "مەرگی نووسەر"ی رۆلان بارت و ... تاد.

وەك دەزانین، ئێستا زۆرینەی نووسەر و رۆژنامەوانی کورد بوونەتە "پسپۆڕ" لە فەلسەفەی نیتشە، نەك نیچە، فۆکۆ، دێریدا، بارت و هاووێنەکانیان. بە کورتی زۆرینەی رۆژنامەنووس و نووسەر، شاعیر و رۆماننووس، سیاسییە پاشخانە مەیلەو خوێندەوارەکانی کورد بوونەتە رەخنەگریی نیتشەیی، هەڵوەشانەوەگەریی، یاخیگەریی فۆکۆیی و ئاوێزان بوون بە "مەرگی نووسەر"ی بارت ەوە. ئێوە سەرنجبدەن، یان رەنگە سەرنجتان لەوە دابێت، زۆرێك لەو نووسەر و شاعیرانەی نەك رەخنەگرانەی کە لەو "تەوەر"انەی کە لەسەر نەبوونی رەخنەی کوردیی و تەنگژە رۆشنبیرییەکانی کوردیی بەشداریان کردووە، کە مەسەلە دێتە سەر هەڵوێستی نووسەر خۆی، بۆ ئەوەی خۆیان لە هەڵوێستی کردەیی بدزنەوە، تەنیا ناونیشان نەك نێوەڕۆکی کتێبەی رۆلان بارت، "مەرگی نووسەر" دەجوونەوە و هاوکاتیش وتەکانی هەرچی نووسەری جیهان هەیە دەڵێنەوە و تێکەڵی یەکتریان دەکەن. لێرەوە نووسەری کورد تەنیا لە ئاستی وتەیەك یان دەقێکدا لە رۆشنبیریی و هزری رۆژئاوا گەیشتووە نەك ناوکۆیی (کۆنتێکست) و پاشخانەکانی ئەو هزر و تیۆرییانە. هەر بۆیە ئەو ناوکۆییە رۆشنبیرییەی کە بارت "مەرگی نووسەر"ی تێدا رادەگەیەنێ، لەو ناوکۆییە رۆشنبیرییەی کورد، لە زۆر ئاستدا، جیاوازە، کە ئێمە لە زۆر وتاردا باسمان لە گرنگی ئەو ناوکۆییەی تیۆرییە رۆژئاواییانەوە کردووە. لێرەوە ئەو پەنا بردنەی نووسەری کورد لە پێناو داکۆکیکردن لە خۆی بۆ ناونیشانی کتێبەکەی بارت، "مەرگی نووسەر"، شێوازێکی چەواشەکارانە و ساوفیلکەیانەشە. بەمجۆرە ئەو نووسەرانەی کە گوایە بەڕێوەبەرانی ئەو "تەوەر"انە وەك پسپۆڕ لەمەڕ نەبوونی رەخنەی کوردیی دەیاندوێنن، لە بنەڕتدا خۆیان بەشێکن لەو "مەرگی رەخنە"ی کوردییە. هاوکاتیش ئەو بەناو رەخنەگرانەی کە رەخنە لە نەبوونی رەخنە دەگرن، هەموو هەوڵیان ئەوەیە کە بەناو رەخنەگرەکانی کوردیی بڵێن، ئەگەر رەخنەمان لێدەگرن، ئاکاری ئێمەتان بۆ گرنگ نەبێ، بەڵکوو تەنیا لەسەر "دەق نەمر"ەکانمان بنووسن. لێرەوە، وەك ئەزموونی ژیان فێری کردووم نەك هەر لێکدانەوەیەکی سۆبێکتیڤانە، ئەو نووسەرانەی زۆر بەو "مەرگی نووسەر"ەی بارت ئاوێزانن، ئەو نووسەرانەن کە هەرگیز ئامادە نەبوونە و نین لە پێناوی بەها و خەمی مرۆڤەکاندا واز لە بچووکترن بەرژەوەندی خۆیان بێنن. بە کورتی زۆرینەی ئەوانە هەست بە لاوازی هەڵوێستی کردەیی خۆیان بەرانبەر بە ئەرکە ئێتیکییەکان دەکەن یانیش دەخوازن بە هێنانەوەی وتەی ئەو نووسەر و فێلەسووفانەوە خۆیان بە نوێخواز و هاوسەردەم نیشانبدەن و بەمەش بەگەڵ ئەو مۆدانەوە بکەون ، بۆیە بە تێکەڵییەکی خراپ لەو وتانەوە پەنا بۆ ئەو جۆرە وتە بەڵگەی نووسەر و هزرڤانە لێکجیاوازنەوە دەبەن.

لێرەدا ئێمە نیازمان نییە تاکە پێوانەیەکی راستی بۆ ئەو بەزمانە پێشنیاز بکەین، بەڵام هاوکاتش دەخوازین بڵێین، کە ئەو پاساوانەش بۆ فەرامۆشکردنی ئاکاری کردەیی نووسەر، راستییەکی رەها نین. هەروەك ئەو چەشنە وەرگرتن و گواستنەوەی نووسەری کورد لە تیۆرییەکانی نیتشە، دێریدا، فۆکۆ، بارت و ئەوانیتر، لە ئاستێکی زۆر رووکەشدان و لێوانڕێژن لە ناهاوسەنگیی، چونکە نووسەری کورد، وەك من دەیبینم، تەنیا بە چنینەوەی وتەیەك، دەقێکی ئەو نووسەر و فێلەسووفانەوە سەرقاڵە نەك کۆی ناوکۆیی و پاشخانی ئەو فێلەسووف و تیۆرییانە. دیارە ئەوەی پەرۆشخۆرانە ئاگای لە تیۆرییەکانی ئەو فێلەسووف و رەخنەگرانەی رۆژئاوا بێ، دەزانێ کە هەر یەك لەو تیۆرییەکانی ئەو رەخنەگر و هزرڤانانەی رۆژئاوا لێکتر جیاوازن.

هەرچۆنێك بێ، له ئاستی رۆشنبیرییدا، له ژێر کاریگەریی ئەو فێلەسووف و تیۆرییانەدا، بەڕێوەبەران و نووسەرانی ئەو "تەوەر"انه هەوڵدەدەن خۆیان له پێشەوە، دواجاریش شیعر، ئەدەب و رەخنەی کوردیی وەك قوربانییەك نیشانبدەن. هەروەك ئێمه/ئەوان نەبین که سەرچاوەی ئەو بێبەهابوونەی رۆشنبیریی و سیاسییەی کوردین. دیاره کاتێك کۆمەڵگا به گشتیی و به تایبەتیش نووسەر و سیاسەتوان خۆی وەك قوربانییەك نماییشکرد، ئیتر ژیان دەبێته هەژەند. بەمجۆره وەك پێتشتیریش وتمان، سیاسییەکی گەندەڵ یان بازرگانێکی تالانکار که خەڵکی کوردی به خواردنی گەنیوی تورکیی و ئێرانیی و دەرمانی له کارکەوتوو و بکوژیی چینی و نازانم کوێ قڕ دەکا، کەچی ئەوانەش له تیڤیێ و چاوپێکەوتنەکاندا خۆیان وەك قوربانیی دەنوێنن! هەروەك کۆنه جاشێك، هەمان حیکاتمان بۆ دەگێڕێتەوە. بەمجۆره نووسەر و رەخنەگر و بەرپرسی گۆڤار و رۆژنامەکان، که خۆیان بەرپرسیاریی سەرەکی ئەو دۆخه پاشەگەردان و گرفته ئەدەبیی و رۆشنبیرییەن، کەچی به رێگای "تەوەر" و لێدوانەکانی دیکەوە، خۆیان و ئەدەبی کوردیی وەك قوربانیی نمایشدەکەن! لێرەوه ئەگەر تاوانباری سەرەکیی لەو گەندەڵکارییەی کوردستان سیاسییەکان نەبن، هەروەك ئەگەر نووسەر و رۆژنامەنووس و بەرێوەبەرانی گۆڤارەکان سەرچاوەی ئەو کلۆڵبوونەی رۆشنبیریی کوردیی و بەناو رەخنه به راداندرا و پێڕگەرییه نەبن، ئیتر مرۆ چۆن دۆشدانەمێنێ؟ تۆ بڵێی ئێمه هەموو وەك یەك قوربانی بین؟ کەواته کێ تاوانبارەکەیه؟!

لێرەوه ئێمه دەبێ بزانین که رەخنەگرتن کارێکی گرنگه، بەڵام وەك ئەوەی که ئێستا له پشتەوەی مۆدەی ئەو "تەوار"انه و رەخنەگرتنه دەیخوێنینەوە، خاڵییه له داهێنانی جوانناسییەکی ئێتیکی. بۆیه ئەو "تەوەر"انه نەك هەر ئەو "بۆشاییی"انه چارەسەر ناکەن، بەڵکوو دەیکەن به بنەمایەك بۆ قسەکردنێکی بێکردە" بابەتێك که لاپەڕەی گۆڤار و رۆژنامەکانیان پڕ بکەنەوە و هاوکاتیش نووسەر له خۆیان کۆبکەنەوە و خۆشیان ببن به ئەستێرەی رۆشنبیریی یانیش رۆلێ خۆیان له تاوانبارییەوە بکەن به قوربانی.

دیاره هەموو دەزانین، ئەوە هەر ئەو گۆڤار و ناوەنده رۆشنبیرییەن که له رێگای پەیوەندییه وابەستەکارییەکانیانەوە، رەخنەگری بەرتیلخۆریان به رەواجکرد. دواجاریش له نێوان نووسەرانی خاوەن دەزگا و گۆڤار و لاپەڕه ئەدەبی و رۆشنبیرییەکاندا، رەخنه بوو به واسیتەکاریی یان مۆدەی "سولحی عەشایری"!

کاتێك ئەو "تەوەر"انه لەسەر بنەمای ئێتیکیی و گەڕان به دوای چارەسەرییەك دروست نەبن، ناتوانن بەهایەك بەرهەمبهێنن. بێ بوونی ئەو بەهایه، ئەو بۆشاییانه دەبنه نۆرمێکی باو. بەمجۆره له ئاکامی نەبوونی ئەو ئێتیکەدا له پشتەوەی ئەو "تەوەر"انەوە، تەنیا بەهای نووسینه دەبێته قوربانی.

لەو دیدەوە، به رای من، بەشێك له سەرچاوەی ئەو بێبەها بوونه رۆشنبیریی به گشتی و لەوانەش دیاردەی کردنەوەی "تەوەر" و رەخنەگرتنه بێ ئامانجه جوانناسیی و ئەفراندنه، بەنده به سیاسەتی گەندەڵیی و تێگەیشتن و کاریگەریی رووکەشانەی ئەو تیۆرییه پۆستمۆدێرنیستیانەوە که دەمێکه، وەك مۆدەی مۆبایل و ئۆتۆمبیل، بوونەته مۆدەی نوێی نووسەرانی کورد. بۆیه نووسەری کورد، وەك سیاسییەکان، تەنیا له ئاستێکی رووکەشدا، بێ ئەوەی ویستێکی روحی هەبێ بۆ دابڕانێك لەو تەنگژانه یان ئامانجی لەو رەخنەگرتن و "تەوار"انه بەرهەمهێنانی بەهایەکی رۆشنبیریی و رەهەندێکی نوێی ئێستێتکی بێ، رەخنه دەگرێ. بەمەش خۆی و زمانەکەی وەك قوربانییەك نیشاندەدا، که ئەمەش دووره له گەوهەری ئەدەب. ئەو سیاسییه بێباکانەش هەموو بەهایەکی داهێنان و سیاسییان بێبەها کردووە. ئەمەش چونکه وێڕای ئەو هەموو نادادپەروەریی و پاشاگەردانییەی که ئەو سیاسییانه کردوویانه و دەیکەن، کەچی هەمیشه سوورن لەسەر ئەوەی که ئەوان

راستن، نکووڵی لەو هەموو ڕەفتارە سیاسی، ئابووریی و مۆراڵییە دزێوانە دەکەن و هاوکاتیش خۆیان ڕەخنەدەگرن و خۆیان قوربانییەکیش وەك دەنوێنن.

کردەی وەرگێڕان، ئامادەبوونە لە جیهاندا

1

دیارە ئەمڕۆ بە هەڕمێنبوونی دیاردەی وەرگێڕان، هەم وەك بەشێك لە پێداویستییەکی ڕۆشنبیریی و هەمیش وەك کاسبییەك، لە لایەکەوە، پەیوەندی بەوەوە هەیە کە نووسەر و خوێنەری کوردیی پێویستیان بە ئەزموونی ڕۆشنبیریی زمانەکانی دیکەوە هەیە، لە لایەکی دیکەشەوە، پەیوەندی بە مەیل و هەوەسێکی چەپێنراوی نووسەری کورد بۆ دەوڵەمەندبوون هەیە. لێرەوە کردنی بەهای وەرگێڕان بە مۆدەیەك لە تاڵانکردنی ئەزموونی ڕۆشنبیریی بیانیی و سەرچاوەی ئابووری کوردستان، بە دوور نییە لە کۆی ئەو دۆخە گەندەڵێنراوەی کە وەك مێردەزمەیەك بوونی کوردی دەعەجان کردووە.
لێ وێڕای بە هەڕمێنبوونی دیاردەی کاسبیکردن بە وەرگێڕانەوە، کەچی هەمیشە دەبیسین کە ئەو دیاردەی وەرگێڕانەی کە لە ئارادایە، لە ئاستێکی خراپدایە. چونکە زۆرینەی ئەو دەقە وەرگێڕدراوانە جێگەی متمانە نین و وەرگێڕەکانیش شارەزاییەکی باشیان نە لە زمانی دایك نە لەو زمانانەی کە لێیوە وەریدەگێڕن نییە. ئەمانەش ئەوە دەگەیەنن کە نووسەری کورد دەستکورتە لە بەرهەمهێنانی ئەو ڕۆشنبیرییەی کە هاوزمانەکەی گەرەکییەتی. لەبۆیە ئەمڕۆ ئێمە نازانین، ئاخۆ وەرگێڕەکان توانیوویانە بەشێك لەو داخوازییە ڕۆشنبیرییەی کە لە زمانی کوردییدا هەیە مەیسەر بکەن، یان ئەو داخوازییەی ئاڵۆز و دەردەدار کردووە؟
دیارە بە گوێرەی ئەو نووسین و بە تایبەتیش ئەو ئاخاوتنانەی کە نووسەرانی کورد لە پشت مێز و لەناو مەحشەرەکانیاندا دەریدەبڕن، وێدەچێ ئەو چەشنە وەرگێڕانەی کە لە ئارادایە، لە بری ئەوەی وەڵامی بەشێك لە داخوازییە ڕۆسنبیرییەکانی خوێنەری دابێتەوە، کەچی لە ئاراستە بێ ئامانجەکانیدا سەرگەردانی کردبێ.

2

لەوەش بترازێین، بۆ ئەوەی لەوە تێبگەین کە گواستنەوەی ئەزموونی ڕۆشنبیریی ئەوانیتر، چتۆ کاریگەرییەك لەسەر بابەتی وەرگێران دروست دەکا، خودی وەرگێڕان دەبێتە بابەتێکی سەرنجکێش. کەواتە پێویستە بپرسێن: ئایا کاتێك وەرگێڕی کوردیی دەقێکی بیانی دەکوردێنێ، چەند ئاگایانە ڕەهەندە جیاوازەکانی کولتووریی ئەو زمانە بیانییە ڕەچاو دەکا؟ ئایا بە هەند وەرگرتنی ڕەهەندی کولتووریی لە وەرگێڕاندا، مانای گونجانە لەگەڵ کولتووری ئەویتر یان مانای ڕەتکردنەوەی جیاوازییەکانە؟
مەبەستمان لەو پرسیارانە ئەوەیە تاکوو بڵێین، کە ئەمڕۆ نووسەری کورد لە ڕۆژگارێکدا دەژی دەبێ کاری وەرگێڕان وەك کردەیەك لە پێناو ئامادەبوونی لە جیهاندا تێبگا.
لێ لێرەدا ئەم نووسینە نیازی نییە کۆی ئەو پرسیارانەی کە دەکرێ ئاراستە بکرێن و ڕەهەندگەلی خودی هونەری

وەرگێڕانیش ڕاڤە بکات، بەڵکوو ئەرکی ئەم نووسینە تەنیا نمایشکردنی بیرۆکەگەلێکی جیاوازە لەمەڕ ڕەهەندی وەرگێڕانەوە، کە دواجاریش خوێنەر یان نووسەر دەتوانێ لە ڕوانگەی جیاوازەوە گفتوگۆ و ڕاڤەی خۆی لەسەریان بکات.
سەرەتا دەبێ جەخت لەوە بکەینەوە، سەیرکردنی کاری وەرگێڕان واتا و ڕەهەندگەلی جیاوازی هەیە. بەڵام وێدەچێ تا ئەمڕۆش نووسەری کورد لە تاکە ڕەهەندێکەوە سەیری وەرگێڕانی کرد بێ. ئەوەندەی ئێمە بیزانین، نووسەری کورد لای وایە زمانەکەی خاوەنی ڕۆشنبیرییەکی هەژارە، بۆیە دەبێ پەنا بۆ وەرگێڕان ببا. لێرەوە ڕیشەی ئەو تێگەیشتنە، بە جۆرێك لە جۆرەکان، بۆ هەستی وابەستەبوونی نووسەری کورد بە ڕۆشنبیریی ئەویتر، وەك توێژێك لە چڤاکی بندەستی کوردیی، دەگەڕێتەوە. بەڵام بە پێچەوانەی ئەوە، پێویستە نووسەری کورد کاری وەرگێڕان وەك پردێك لە نێوان جیهانی خۆیی و جیهانەکانی دیکە، خود بەرهەمهێنان و ئامادەبوون لە جیهاندا سەیر بکات. وەرگێڕان لە هەموو زمانەکاندا، نەك هەر لە ئاستی ڕۆشنبیرییدا، بەڵکوو لە ئاستی چڤاکییشدا پێویستییەکی ڕۆژانەیە. ڕۆژانە مرۆڤە ئاساییەکان لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێکی تر، نوێنەرە سیاسیی و ڕۆشنبیرییەکانی وڵاتان لە سەردان و دانووساندنی بەردەوامدان، ئەو پێداویستییانەی مرۆڤەکانیش بە یەکتر، گرنگی ئەرکی وەرگێڕ و وەرگێڕان جەختدەکەنەوە.

3

لەو ڕوانگەیەوە وەرگێڕان هەمیشە چەشنە تێگەیشتنێك، گۆڕانێك، گومانێك، جوڵەیەك و ... تاد لە بیرکردنەوەی مرۆڤ دەسازێنێ. کەواتە ئەگەر ئەفراندن بریتی بێ لە دۆزینەوەی جیهانێکی نادیار یان گۆڕانێك لە ئەزموونی مرۆڤ، ئەوە وەرگێڕان خۆی لە خۆیدا جۆرە داهێنانێکی ترە لەو زمانەی کە وەرگێڕ دەیگوازێتەوە. هاوکاتیش وەرگێڕان جۆرە تێگەیشتنێك لەوانیتر بە ئێمە دەبەخشێ. بۆیە ڕاستییەکەی وەرگێڕانێکی کت و مت بوونی نییە. ئەمەش مانای ئەوە نییە، کە وەرگێڕ بە کەیفی خۆی دەقێك وەربگێڕێت. وەرگێڕێکی باش ئەوەندەی لە توانایدا بێ، هەوڵدەدا بە جوانی دەقێك بگوازێتەوە سەر زمانەکەی. لێ وێڕای ئەمەش، ڕوونی لە وەرگێڕاندا یەکێکە لە کارە سەرەکییەکانی وەرگێڕ.
جێگەی سەرنجە، سەبارەت بە بەهای وەرگێڕان لە زمانی سوێدیدا، شاعیر و وەرگێڕی سوێدی، خاتوو بیرگیتە ترۆتزیگ دەڵێ: "دەقە ورگێڕدراوەکان نیوەی ئەدەبی نیشتمانیمان پێکدەهێنن." (بەشی کولتووری ڕۆژنامەی ئێکسپرێسن، 97.7.22 ، ستۆکهۆلم).
جێگەی وەبیر هێنانەوەیە، کە لە حەفتا و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، دەقگەلێکی وەك ڕۆمانی "دایك"ی مەکسیم گۆرکی، ڕۆمانی "حەمەدۆك"، "کاریتە" و ... تاد، یەشار کەمال، "داغستانی من"ی ڕەسوڵ هەمزاتۆف، شیعرگەلی لۆرکا، نیرۆدا، مایاکۆفسکی، یان "ماتریالیزمی دیالێکتیك" و ... تاد، زۆرترین کاریگەرییان لەسەر شێوازی بیرکردنەوەی خوێنەری کوردییدا هەبوو. ئێمەی خوێنەر ئەوکات و ئێستاش بە هۆی ئەو بەرهەمانەوە شوکور مستەفا، عەزیز گەردیی و ئەوانیتر دەناسینەوە و خۆشمان دەوێن. چونکە ئەوانە بوون، وێڕای جیاوازی بیرکردنەوەی ئێستاشمان لەگەڵ ئەو ڕۆژگارەوە، ئاشنای ئەو ئەزموونە ڕۆشنبیرییە بیانیانەیان کردین، کە بۆ ئەوکات بۆ ئێمە نائاشنا بوون. دیارە هێندەی ڕۆمانی "دایك" و پەخشانە دڵبزوێنەکەی "داغستانی من" گەنجی حەفتاکانی کورد بۆ نیشتمانپەروەریی و پێشمەرگایەتی جۆشدەدا، ڕەنگە ئەوەندە بەرهەمە ئەدەبییەکانی کوردیی ئەو کاریگەرییەیان نەبوو.
هەروەك ئاشکرایە، بۆ نموونە، هەر لە نەوەدەکانەوە تا ئێستا، ئەوەندەی شیعرە وەرگێڕدراوەکانی سوهراب سپێهریی، فرۆغ فەروخزاد و ئەدۆنیس کاریگەری لەسەر شیعری ئێستای کوردییدا داناوە، هێندە شیعری شاعیرێکی کورد نەیتوانیووە ئەو

کاریگەرییەی هەبێ. هەر بۆیە خەریکە ئەمڕۆ زۆرینەی شیعری کوردیی دەبێتە زمانێك لە سوهراب و فرۆغ!

4

وێڕای ئەمەش، وێدەچێ ئێمە بە وردی بیر لەوە نەکەینەوە کە وەرگێڕان ڕۆڵێکی چەند گرنگی لە گۆڕین و سازاندنی کولتووری ئێمەدا هەیە. ئەگەر لە ئاستێکی جیهانیدا ئاوڕێك لە مێژووی وەرگێڕان بدەینەوە، بۆ نموونە، دەبینین دوای ئاوابوونی ئیمپراتۆریەتی ڕۆمانیی و سەرەتای ڕێنسانسدا گەڕانەوە بۆ میراتی کولتووریی و فەلسەفەیی گریکی کۆن، بە تایبەتی لە ناوەندە ئەکادیمیی و ڕۆشنبیرییەکانی ئیتالیی و فەرەنسیی و بە گشتیش ڕۆژئاوادا، دەبێتە سەرەکیترین پرسی ڕۆشنبیریی. لەوێدا وەرگێڕان و تێبینییەکانی فێلەسووفی عەرەب، ئیبن ڕوشد لە بەرهەمەکانی ئەرستۆ، دەبێتە گرنگترین سەرچاوە بۆ گەڕانەوە و زیندووکردنەوەی فەلسەفەی گریکیی. ئەمەش لە بواری بۆ لە دایکبوونی ڕەوتێکی نوێی فەلسەفیی، ناسنامەی نەتەوایەتیی و گۆڕانی ئەو سیستەمە نەریتییەی پادشا و کلێسەدا" وەرچەرخانێکی بنەڕەتی لە جیهانبینی و هزری ڕۆژئاواییەکاندا دەسازێنێ.

هەروەك لە ئاستی ڕۆشنبیریی کوردییدا ئاشنابوونی نووسەرانی کورد لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدە و بیستدا بە دەقە وەرگێڕدراوەکانی ڕۆژئاوا بە هۆی زمانەکانی عەرەبیی و فارسیی تورکییەوە، بزاڤێکی ڕۆشنبیریی و نەتەوایەتی نوێی کارا لە دایك بوون. هەرەوەك لە ناوەڕاستی سەدەی بیستدا، کۆی بزاڤە ئەدەبیی و سیاسییەکانی کوردیی، لەوانە شیعری نوێی کوردیی و بزاڤە جڤاکیی و سیاسییەکان، لە ژێر کاریگەریی وەرگێڕانەوە لە دایك بوون.

لەو ڕوانگەیەوە، کردەی وەرگێڕان نەك هەر جیهانبینی خودی وەرگێڕ دەگۆڕێت، بەڵکوو شێوازی تێگەیشتنی کۆخوێنەریش سەبارەت بە خودی خۆی دەگۆڕێت. لێرەوە وەرگێڕان دەبێتە هاندەرێك بۆ ئەوەی مرۆ زیاتر خۆی و ئەوانیتر، ئەزموونی ژیان و کولتوورەکانی ئەوانیتریش وردتر و قووڵتر بناسێت. بەمجۆرە ئەرکی وەرگێڕان ئەوەیە ئەو ئەزموونی ژیان ڕۆشنبیرییانەی ئەوانیتر، کە ئێمە ئاشنایان نین، تێبگا و بیانگوازێتەوە بۆ سەر زمانەکەی. ئەڵبەتە ڕۆژئاواییەکان هەر لە دوای سەدەی چواردەوە تا ئەمڕۆش بە ڕێگای وەرگێڕانەوە توانیوویانە نەتەوە و کولتوورە نامۆکان بدۆزنەوە. بۆیە ئێمە دەبێ ئەوەمان لە یاد بێ، هەمیشە ئەزموونگەلێکی نامۆ بە ئێمە لە دەرەوەی زمانی کوردیی و سنوورەکانی کوردستاندا هەیە، کە ئەرکی وەرگێڕەکانی کوردە ئەو ئەزموونگەلە نەناسراوانە بە خوێنەر، مرۆی کورد بناسێنن.

بەمجۆرە هەموو چەشنە بیرکردنەوەیەکی ئازادانەی ئێمە، پەیوەندی بە ڕسکان و باڵاکردنی زمانەکەمانەوە هەیە. بۆیە زمانی کوردیی، بێ کاریگەریی زمانەکانی دیکەوە، ناتوانێ بفراژێت. لێرەوە وەرگێڕان ڕۆڵێکی سەرەکی لە گەشەکردن و دەوڵەمەندبوونی زمان یان وزەیەك بۆ خەمەڵاندنی زمانی یەکگرتووی کوردیی، بیرکردنەوە، کولتوورەکەمان دەبینێ.

5

ئەڵبەتە بە هەرمێنبوونی بازاڕی کاری وەرگێڕان لە کوردستاندا، وەك گوتمان، وێڕای بوونی بە بەشێك لە کاسبییکردن و پارە هەڵووشین نەك خەمی ڕۆشنبیریی، بە تایبەتیش دوای نەمانی ڕژێمی بەعس و قووتبوونەوەی ڕێکخراو، چاپخانە و دەزگای بەناو وەرگێڕان، پەیوەندی بەوەوە هەیە کە خوێنەر و نووسەریی کورد پێویستیان بە ئەدەب و ڕۆشنبیریی ئەوانیترەوە هەیە. لێ بە کاسبیکردنی وەرگێڕان، مانای ئەوە دەگەیەنێ کە ئاستی ڕۆشنبیریی کورد دەخوازێ بەشدار بێ لە گفتوگۆکردن و ئامادە بوون لە ئەدەب و ڕۆشنبیرییەکانی جیهانیدا. هاوکاتیش بە هۆی فشاری ئەو ڕۆشنبیرییە جیهانیانەوە،

وێدەچێ نووسەر و خوێنەری کورد هەست بە هەژاریی ڕۆشنبیریی کوردییەکەیان بکەن، بۆیە پێویستیان بە تێگەیشتن لەو ڕۆشنبیرییە دەرەکییانەوە هەیە. لێ ئاخۆ ئامانجی ئەو وەرگێڕانە، مەیسەرکردنی ئەو پێویستییە ڕۆشنبیرییانەن کە لە زمانی کوردییدا هەن چاوەشەکردن و بە بازرگانیکردنە بەو داخوازییە ڕۆشنبیرییەیانەی خوێنەر؟
وێڕای ئەو وەرگێڕانەی کە لە کوردستاندا لە ئارادایە، لێ بە هۆی لاوازی ئاستی ڕۆشنبیریی ئاگایی خودی نووسەر و خوێنەران لە ڕێبازە ئەدەبیی، هزریی، فەلسەفەیی و ڕەخنەییەکانەوە، وێدەچێ ئەو چەشنە وەرگێڕانە نەیتوانی بێ ئاسۆیەك بۆ کۆزانین و فەلسەفیی بۆ خوێنەر و نووسەری کورد ئاوەڵا بکات کە بتوانن ئاگایانە لە فشارەکانی ئەو ڕۆشنبیرییە دەرکییانە تێبگەن“ لە بری سەرگێژ بوون و وابەستەبوونی خوێنەر و نووسەری کورد بەو فشارانەوە، بیکەنە بوارێك بۆ بەشداربوون و خۆناسین. لە ئاکامی ئەمەشدا، ئەو وەرگێڕانە نەیتوانیووە دابڕانێکی بنەمایی لەو جیهانبییە نەریتگرانەی کە ئێستا لە ئاستی بیرکردنەوەی کوردییدا کاران ساز بکات.
لێرەوە پەنا بردنی نووسەر و وەرگێڕی کورد بۆ پاساوگەلێك، کە گوایە زمانی کوردییی لاوازە یان هێشتا زمانێکی گوندیی، شارستانی نییە، بۆیە ناتوانێ دەقگەلی فەلسەفیی و تیۆریی، چەمکگەلی فەلسەفیی و زانستیی بگوازێتەوە، تێگەیشتنێکە ئەوەندەی مانای کلۆڵی زمان و ئاستی ڕۆشنبیریی ئەوانە دەگەیەنێ، هێندە مانای تێگەیتشتن لە خەمی وەرگێڕان ناگەیەنێ. چونکە، ئێمە گوتمان، ئەوە کایەی وەرگێڕانە کە بە ئەزموونی کولتوورییەکانی دیکەمان ئاشنا دەکا کە لە بیرکردنەوەی ئێمەدا نائاشنان، هاوکاتیش هەر خودی وەرگێڕانە کە زمانەکەمان دەڕسکێنێ و دەوڵەمەندی دەکا. بۆیە بێ گفتوگۆکردن و تێکەڵبوونی زمانی کوردیی لەگەڵ ئەزموونی زمانەکانی دیکەدا، ناتوانێ لەو ئاستە لاوازییەوە بەرەو باڵاکردن گەشە بکات.
لێرەوە ڕەنگە بە هۆی ئەو تێگەیشتنە باڵادەستەی وەرگێڕ و نووسەری کوردەوە بێ کە هێشتا وەرگێڕان لە زمانی کوردییدا نەبووبێتە بنەمای ئەو هێزە ڕۆشنبیرییەی کە بتوانێت خوێنەر یان مرۆی کورد لەو سەرگەردانیی و دڕدۆنگییەی کە لە ژێر کایەی ئەو ڕۆشنبیرییە جیهانیانەوە تووشی بووە ڕزگار بکات و بەرەو ئامانجی تێگەیشتن و ئامادەبوونی لەو ڕۆشنبیرییە جیهانییەدا ئاراستەی بکات. چونکە ئەگەر وەرگێڕان لە پێناو گۆڕینی تێگەیشتنی جڤاکیی و گەڕان بە دوای ژیانێکی بەختەوەر سەیر بکەین“ هەوڵێکی ئاگایانە بێ بۆ تێگەیتشتن و گوازتنەوەی ئەزموونە ڕۆشنبیرییەکانی ئەوانیتر، کەچی ئاستی وەرگێڕانی کوردیی، هێشتا نەیتوانیووە ئەو ئەرکە ڕاپەڕێنێ. چونکە ئەو چەشنە وەرگێڕان و کاریگەرییەکانی ئەوەندەی بۆتە کاسبیی و برەودان بە نەریتە کۆنخواز و چەواشەکردنی ئەزموونە ڕۆشنبیرییەکانی ئەویتر، هێندە نەبۆتە ئاسۆیەکی نوێی بیکردنەوە، دۆزینەوەی زمانێك بۆ گۆڕانی بیرکردنەوەی خوێنەر و نووسەری کورد.

6

لەوەش زیاتر، بە تایبەتی بە هەڕمێنبوونی وەرگێڕان و گواستنەوەی ئەو ئەزموونە تیۆریی و فەلسەفییە ڕۆژئاواییانە لە لایەن نووسەر و وەرگێڕی کوردییەوە، بێ بوونی بنەمایەکی هزریی و هاوئاهەنگییەك لە نێوان ئەو تیۆریی و هزرە جیاوازانە و خواستەکانی جڤاکی کوردیی“ بێ بوونی سیاسەتێکی ڕۆشنبیریی تۆکمە و هاوئاهەنگ“ بێ بوونی ڕێککەوتنێکی هاوبەش لە نێوان کۆی وەرگێڕ و دەزگاکان لەسەر داڕشتنی پرۆژەیەکی و ئاگایانەی ڕۆشنبیریی، هەم ئەو تیۆریی و هزرە ڕۆژئاواییانەی چەواشەکردووە و هەمیش بواری بۆ توێژێك لە نووسەر و سیاسیی ڕەخساندووە کە بتوانن بە لینگاوقووچکردنەوەی ئەو تیۆریی و هزرە بیانیانەوە، ڕەوایەتی بە جیهانبییە باوەکانیان بدەن. بەمجۆرە نووسەرگەل و ساسییگەلی کورد بە زارقەڵەباڵغیکردن لەو چەمك و تیۆرییانەی کە لە ئاستێکی دەق نەك ناوکۆییدا گوازراوەنەتەوە، هەوڵدەدەن جیهانبییە

نەریتیی و کۆنخوازەکانیان بشارنەوە یان بە بەرگی نوێوە پەرەیان پێبدەن.

7

وێڕای ئەمەش، خودی هونەری وەگێڕان بابەتێکی سەرنجکێشە، تاکوو هەوڵبدەین لەوە تێبگەین کە ئەو دیاردەیە لە زمانی کوردییدا چ کاریگەرییەك لەسەر خودی هونەری وەرگێڕاندا دادەنێ.

ئێمە لە دەستپێکدا لە دووتوویی پرسیارێکدا ئاماژەمان بەوە کرد، کاتێك وەرگێڕی کوردیی دەقێك لە زمانێکی بیانیی بۆ زمانی دایکی دەگوازێتەوە، دەبێ چەند ئاگایانە رەهەندی گونجانی کولتووریی، بونیات و پاشخان و پەیوەندییە مێژوویی، سیاسیی و کولتوورییەکانی ئەو دەقە و کاریگەرییەکانیان لەسەر یەکتردا، لە زەین بگرێ. مەبەستمان لەوەدا ئەوەبوو، ئەمڕۆ نووسەری کورد لە رۆژگارێکدا دەژی، ناچارە بە خۆیی و زمانەکەی لە جیهانی ئەمڕۆدا ئامادە بێ. چونکە نەمانی سنووره داخراوەکان لە نێوان جیاوازی کولتووری نەتەوەکان، مرۆی کوردیش ناچار دەکا پەیوەندی لەگەڵ ئەوانیتردا هەبێ. بە واتایەکی دیکە، ئەمڕۆ وەرگێڕان رەهەندێکی گرنگی بە جیهانیبوونە.

8

لێرەدا ئەم نووسینە مەبەستی نییە لە رەهەندی بە جیهانیبوون لە بێ شوێنی مرۆڤ" رەهەندی پۆستمۆدێرنیزم لە سازاندنی بێبنەمایی و رەوایەتیدان بە سازاندنی کۆمەڵێك راستیی و بێباکبوونی مرۆ لە هەمبەر بەهایە ئێتیکییەکان، بدوێ، بەڵکوو مەبەستی ئەم نووسینە تەنیا ئاوەڵاکردنەوەی رەهەندە گرنگەکانی وەرگێڕانە لەم رۆژگارەدا.

بەمجۆرە پێویستە وەرگێڕی کورد، تەنیا لە تاکە رەهەندێکەوە سەیری روانگەی وەرگێڕان نەکا، بەڵکوو دەبێ بە جۆرێك سەیری بکات، کە رۆڵی ئەو لەو کارەدا چالاکییەکە بۆ کۆکردنەوەی کۆی ئەزموونی کولتووریی جیهانی لە یەکێتیەکیی هاوبەشدا، تاکوو خۆیی و زمانەکەی تێیدا ئامادە بکات. بە واتایەکی دیکە: نووسەر و وەرگێڕی کورد پێویستە واز لەوە بێنێ، کە چونکە کورد رۆشنبیرییەکی هەژاری هەیە بۆیە زمانەکانی تر، رۆشنبیریی ئەوانیتر، پێویستیان بە ئەزموونی رۆشنبیریی ئێمەوە نییە، بەڵکوو لە بری ئەوە پێویستە بەهای ئەزموونی رۆشنبیریی جیهانیی وەك یەکێتییەك لە کۆی ئەزموونە هاوبەشەکانی مرۆڤایەتی سەیر بکەن. بەمجۆرە دەکرێ جیاوازییە رۆشنبیرییەکان، تا ئەو ئاستەی دەشێ، لێك نزیك بکرێنەوە، لێکبترنجێنرێن. ئەمەش بە مانای ئەوە نییە ئێمە ئاست و پێداویستییە رۆشنبیرییەکان و جیاوازی مێژوو و ژیانی جڤاکی کوردیی و ئەوانیتر فەرامۆشبکەین. بە دیوێکی دیکەشەوە، دەکرێ وەرگێڕی کورد ئەزموونە جیاوازە رۆشنبیرییەکان وەك ناوکۆییەك لە زمانە جیاوازەکان و هاندانێك بۆ ئاوەڵاکردنەوەی بیرکردنەوە فامبکات.

بەمجۆرە هەر کاتێك وەرگێڕی کوردیی توانی لەو ئاستەدا لە رەهەندی وەرگێڕان بهزرێ، ئەوکاتە دەشتوانێ لەو ئاستە وابەستەییەدا رزگار بێ و خەملێوتر مامەڵە لەگەڵ دەق و ئەزموونە رۆشنبیرییە جیاوازەکانی جیهان بکات. یەکێك لە ئاستەنگەکانی و نووسەری کورد ئەوەیە، وێڕای ئەوەی هەموو سەرچاوە رۆشنبیرییەکانی لە رۆشنبیریی ئەویدیکەوە وەردەگرێ، کەچی بە هۆی ئەو هەستی وابەستەییەوە، نەیتوانیووە بە سوود وەرگرتن لەو سەرچاوانە، ناسنامەی خودی خۆی و زمانەکەشی بخەملێنێ و لە جیهاندا ئامادەی بکات.

دیارە زۆرێك لە ئێمە بە شێوەی جوودا بڕوامان وایە، کە هەر وڵاتە و ئەزموونی رۆشنبیرییەکی تایبەت بە خۆیان هەیە، بۆیە رەنگە زۆرێك لە ئەزموونە رۆشنبیرییەکانی ئەوانیتر لەگەڵ رۆشنبیریی و خواستەکانی ئێمەدا نەگونجێن. لێ وێڕای ئەمەش،

ئاڵوگۆڕی لە نێوان ئەزموونی رۆشنبیرییە جیاوازەکان هەمیشە برەویان هەیە. ئەمەش ئەوەمان بۆ جەختدەکاتەوە کە ئەزموونی رۆشنبیریی جڤاکە جیاوازەکان ناتوانن دابڕاو لە یەکتر بفراژێن. کەواتە سەیرکردنی رۆشنبیریی جیهانی وەک ئەزموونگەلێک لە مرۆڤایەتی، واتای ئامادەبوونمانە لەو جیهانە مرۆڤایەتییەدا.

9

لەو روانگەیەوە ئەگەر نووسەری کورد بە بیانۆی نەگونجان و جیاوازی رۆشنبیریی ئەوانیتر لەگەڵ رۆشنبیریی خۆی یان بە بیانۆی بێ توانایی زمان کوردیی لە وەرگێڕانی دەقە تیۆریی و زانستییەکانەوە، هەوڵێستی دژایەتیکردن لە هەمبەر رۆشنبیریی ئەوانیتر و رۆڵی وەرگێڕان بگرێتەبەر، نەک هەر ناتوانێ ناسنامەکەی خۆیی و داهاتووی نەتەوەکەی دەوڵەمەند و ئازادتر بکات، بەڵکوو هەمیشەش لە ئاستی گۆشەگیریی و ونبووندا دەمێنێتەوە. ئەگەر وانییە، ئەدی ئێمە چۆن پەیامە سیاسیی و رەوایەتیی مافە نەتەوایەتییەکانمان بە جیهان بگەیەنین؟ ئەدی چۆن بێ وەرگێڕانی ئەزموونی مێژوو و رۆشنبیرییەکانمان، سەرنجی ئەوانیتر بۆ خۆمان کێش بکەین" هێزگەلێک لە جیهاندا بۆ پشتگیریی کردن لە ئامانجە نیشتمانیی و کولتوورییەکانمان سازبکەین؟ لەوەش زیاتر، بێ بوونی بزاڤێکی نەخشە بۆ کێشراوی کردەیی لە وەرگێڕان، نەک خزم خزمێنە و خەمی خۆوسیتیی، لە ئاستی سیاسەتی کولتوورییدا، چۆن رەهەند و بەهای چەمکگەلی وەک دێمۆکراتی، کۆمەڵگای مەدەنی، بەهای تاکەکەس، مافی ژن و ... تاد چۆن کۆئاگایەکی جڤاکیی لە سیستەمی کوردستاندا لە ئاستێکی کارا و کردەیی نەک بانگەشە و قسەی سەرزاران، بەرجەستە بکەینەوە؟

لەوەش بترازێین، ئەمرۆ لە ئاستی پەیوەندییە رۆژانەییەکاندا، بە هۆی کرانەوەی فرە پەیوەندیی نێوان کوردستان و جیهانی دەرەوەی خۆیەوە، وەرگێڕان بۆتە یەکێک لە گرنگترین رێگا بۆ تێگەیشتن لە نێوان مرۆڤی کورد و بیانییدا. لێرەوە ئەمرۆ بێ بوونی وەرگێڕ نە مرۆی کورد و نە مرۆی بیانیش ناتوانن، پەیام و ئەرکە سیاسیی، ئابووریی، رۆژانەیی و ئامانجە ستراتیژییەکانیان راپەڕێنن.

10

لێ وێڕای ئەو راستییانەی ئاماژەمان پێکردن، کەچی لە روانگەی تیۆرییەکانی وەرگێڕانەوە هێشتا گرفتی سەرچاوە، جیاوازیی و تایبەتمەندی زمانەکان، رەهەندی ناوکۆیی (کۆنتێکست) و پاشخانە کولتوورییەکان نەبڕاونەتەوە. ئەو گرفتانەش لەوەدایە، کە مرۆ لە وەرگێڕانی دەقێکدا چۆن ئاماژە و هێماکانی ئەو زمانەی کە دەیگوازێتەوە، بێ ئەوەی پاشخان و مەبەست یان ناوکۆیی ئەو ئاماژانە فەرامۆش بکات، وەربگێڕێت. دیارە هەموو زمانێک هەڵگری هێماگەل و ئاماژەگەلێکی جیاوازن و هەر یەک لەو هێماگەل ئاماژانەش هەڵگری رەهەندگەلی کولتوورییەن. لێرەوە ئەرکی وەرگێڕی کوردیی ئەوەیە کە هەوڵبدا بە شێوەیەکی ئاگایانە، دوور لە شێواندن یان لە بیرکردنی رەهەندگەلی ئەو هێما و ئاماژانە، مامەڵە لەگەڵ ئەو دەقە بکات، لە ناو زمانی کوردییدا بیانخەملێنێ، بیانکوردێنێ. چونکە خوێنەری کوردیی بێ بوونی ئەو هێماگەل، ئاماژەگەلە و ناوکۆییەی کە ئەو دەقەیان بەرهەمهێناوە، ناتوانێ لە نێوەرۆک و ئامانجی ئەو دەقەوە تێبگا. بۆیە، بە گشتی، یەکێک لە کێشەکانی وەرگێڕیی کوردیی، گرفتی بە دەستکورت و رووکەش مامەڵەکردنە لەگەڵ ئەو هێماگەل و ئاماژەگەل و ناوکۆییەی کە لە دەقی بیانییدا رۆڵی گرنگیان هەن. ئەمەش، بە رای من، یەکێکە لە ئاستەنگە سەرەکییەکانی دەقە وەرگێڕدراوەکانی کوردیی.

لەو روانگەیەوە، بۆ نموونە، دەکرێ دەقێکی شیعریی تەنیا هەڵگری تاکە واتایەك نەبێ، بەڵکوو لەگەڵ وەرگێڕانی بۆ زمانێکی دیکەوە، واتاکەشی بگۆڕێت. ڕەنگە یەکێك لەو هۆکردانەی کە ئەزموونە ئەدەبیی و هزرییە ڕۆژئاواییەکان نەیانتوانی بێ کایەی وەرچەرخێنەریان لە ئەزموونی ئەدەبیی و ڕۆشنبیریی کوردییدا هەبێ، بۆ ئەو تێگەیشتنە رووکەشە لە بەهای ئەو هێماگەل و ئاماژەگەل، ناوکۆیی و ڕەهەندی واتاکانی ئەو دەقە وەرگێڕدراوانە یان خوێنراوانەوە بگەڕێتەوە. لە ئاکامی ئەوە ئەو تێگەیشتنە رووکەشانەشەوەیە کە ئەزموونە ڕۆشنبیرییەکانی ڕۆژئاوا لە بنەماوە کاریگەری خراپیان لە خەمڵاندنی پێکهاتەی پێناسەی ڕۆشنبیریی کوردییدا دانا بێ، هەر بۆیە ئەو ئەزموونە ڕۆشنبریی و ئەدەبیانەی ڕۆژئاوا بۆ ماوەیەکی کورت لە ئاستێکی رووکەشدا وزەی بە ڕۆشنبیریی کوردیی بەخشیوە و دواجاریش ئەو وزەیە کۆتایی هاتووە. بەمجۆرە ئەو بزاڤە ڕۆشنبیریی و سیاسییانەی کوردیی نەیانتوانیوە دابڕانێك لەو جیهانبینییە نەریتخواز و باوەی جڤاکیی کوردیی بسازێنن. هاوکاتیش دەکرێ یەکێك لە هۆکردەکانی لە دایك نەبوونی تاکەسگەلی ئازاد، خاوەن پرۆژەی ڕۆشنبیریی بەردەوام، نوێخواز، بزاڤێکی ئەدەبی یان سیاسیی خاوەن ئامانجێکی ستراتیژیی، پەیوەندی بە گرفتی ئەو گواستنەوە و تێگەیشتنە رووکەشە، کاڵ تێگەیشتنە لە ڕەهەندی ئەو ئاماژەگەل و ناوکۆییەی ئەزموونی ڕۆشنبیرییەکانی ڕۆژئاوا لە لایەن وەرگێڕ و نووسەر و سیاسیی کوردەوە هەبێ. بۆیە وەك دەبینین، نووسەر و سیاسەتوانی کورد ماوەیەك بە هۆی کاریگەریی ئەزموونێکی ڕۆشنبیریی ڕۆژئاواییەوە خۆیان وەك کەسگەل یان هێزی نوێخواز و شۆڕگێڕ، دژ بە نەریتە باوەکانی جڤاکی کوردییەوە نیشاندەدەن، کەچی دوای ماوەیەکی کورت دەگەڕێنەوە ژێر باڵی هەمان ئەو نەریتە باوانە و دەبنەوە هاوپەیمانی کەس و لایەنگرانی نەریتە کۆنخوازەکانی کورد.

لێرەوە جیاوازی لە تێگەیتشتن یان کایەی ئاستی وەرگێڕاندا دێتە کایەوە.

هەر چۆنێك بێ، دەکرێ وەرگێڕانی دەقێکی ئەدەبیی لە زمانێکەوە بۆ زمانێکی دیکە، واتایەکی دیکەی نوێ ببەخشێ یان ڕەهەندێکی دیکە لە واتا بەرهەمبهێنێتەوە. هەر بۆیە دەقێکی ئەدەبی لە دەقێکی تیۆریی ئاسانترە. چونکە دەقی تیۆریی هەڵگری ئەو فرە واتایە نییە یان ناکرێ وەك دەقێکی ئەدەبی، ڕاڤەی جیاوازی لێ بکەین. هاوکاتیش ئەوە بەو مانایە نییە، کە دەقێکی ئەدەبی ڕۆژئاوایی بە دەر بێ لە ئاماژەگەل و ناوکۆیی ئەزموونە ڕۆشنبیرییەکانی ڕۆژئاوا یان زمانەکەی. بەمجۆرە ئەگەر دەقێکی ئەدەبی هەڵگری فرە مانایی بێ، کەچی دەقێکی تیۆریی فرە چەمکییە. ئەو چەمکانەش مانای لۆژیکیی، دیاریکراو و پێناسەکراوی خۆیان هەیە، بۆیە وەرگێڕ، ئەگەر لەو بوارە شارەزا بێ، دەبێ هەمان مانای ئەو چەمکانە بگوازێتەوە ناو زمانەکەی خۆیەوە. لێرەوە دیسان گرفتی ئەو وەرگێڕە باوەی کوردیی قووتدەبێتەوە. زۆرینەی وەرگێڕیی ئێمە، بۆ نموونە، بابەتی کشتوکاڵ یان ئامادەیی تەواو نەکردووە، کەچی دەقێکی فەلسەفی یان تیۆریی سەخت وەردەگێڕێت. بە هەمان شێوەش، وەرگێڕمان هەیە، بۆ نموونە، بە وردی دوو کتێبی هێگل یان کانت یان هابرماسی نەخوێندۆتەوە، کەچی هەڵدەستێ بە وەرگێڕانی وتارێك لەسەر یەکێك لەو فێلەسووفانە. لەوەش زیاتر، وەرگێڕمان هەیە کە خۆی هیچ پەیوەندییەك یان ڕۆشنبیرییەکی وردی، بۆ نموونە، لەمەڕ سوریالیزم، سیمبولیزم، پۆستمۆدێرنیزم و ... تاد نییە، کەچی هەڵدەستێ بە وەرگێڕانی وتارێك سەبارەت بەو ڕێبازە ئەدەبییانە یان دەقێك لە شیعری شاعیرانی سەر بەو ڕێبازانە دەکوردێنێ. وەرگێڕمان هەیە فڕی بە ڕەهەندی فەلسەفیی ئێتیکەوە نییە، کەچی وتارێك لەسەر ئێتیك لای پلاتۆ و ئەریستۆ دەکوردێنێ... تاد. ڕاستە لە سەدەی ڕابردوودا وەرگێڕی وامان هەبوو کە ڕەنگە ئاست و بواری خوێندنی لە بابەتی تیۆریی، مێژوویی و فەلسەفییەوە نزیك نەبوو بێ، بەڵام ئەوان بە دڵسۆزیی و شەونخوونییەوە دەستیان بۆ ئەو کارە دەبرد. لێرەوە وێدەچێ یەکێك لە سەرچاوەکانی ئەو پاشەگەرانییە لە وەرگێڕاندا، بۆ نەگبەتی زانستگاکانی کوردستان بگەڕێتەوە.

لێرەوە جیاوازی لە ئاستی وەرگێڕاندا سەرهەڵدەدا، کە بەهای خۆی هەیە. دیارە یەکێك لە گرفتە سەرەکییەکانی وەرگێڕی کورد، پەیوەندی بە ئاستی رۆشنبیریی و مەبەست و خواستی لە پیشەی وەرگێڕاندا هەیە. وەرگێڕانێکی کارامە یان لاواز، بە شێوەیەکی گشتی، بۆ ئاستی رۆشنبیریی و مەبەستی وەرگێڕ دەگەڕێتەوە. ئەگەر خودی وەرگێڕ لە وەرگێڕانی دەقێکی بواری ئەدەبی یان تیۆریی یانیش فەلسەفییدا دەستڕەنگین نەبوو، نەتوانێ بە شێوەیەکی کارا و خەملیو ئەو هێماگەل و ئاماژەگەلەی لەو دەقە ئەدەبییە یان مانایە هزرییانەی کە لەو دەقە هزریی و فەلسەفییەدا هەیە بگوازێتەوە ناو زمانەکەی. ئەو جۆرە وەرگێڕەش زۆرینەی وەرگێڕی کوردیی پێکدەهێنن. هەر بۆیە خوێنەر پتشت بە دەقەکانیان نابەستێ و ئەو هەموو کتێبە وەرگێڕدراوانەش هەم زیانی ئابووریان هەیە و هەمیش رۆشنبیریی. لێرەدا دەبێ ئاماژەو بەوە بکەین، کە ئەمڕۆ ئەو خاوەن چاپخانە و یانە ئەدەبییانەی کە گوایە خۆیان وەرگێڕن و بڕیار لەسەر دەقە وەرگێڕدراوەکانی تر دەدەن، هۆکردی سەرەکیی ئەو پاشاگەردانیەن کە ئاماژەمان پێکرد. ئەمەش بۆتە هۆی ئەوەی کە کاریگەریی بزاڤە ئەدەبیی و هزرییەکان بە درەنگەوە یان بە نیوەچڵیوە بێنە ناو زمانی کوردییەوە.

بە پێچەوانەی ئەوەشەوە، ئەگەر وەرگێڕێك خۆی لە بواری ئەدەبی یان تیۆریی لێهاتوو بێ، هەوڵدەدا رەسەنایەتی، ئاماژەگەل و ناوکۆیی ئەو دەقەی کە وەریدەگێڕێت، بۆ ناو زمانەکەی خۆی بگوازێتەوە و لە زمانە کوردییەکەیدا بیانخەملێنێت. دیارە ئێمە وەرگێڕ و بگرە نووسەری لەو تەرزەمان دەگمەنن، بۆیە کاریگەریان بەسەر ئاراستەی رۆشنبیریی کوردییەوە نییە. بەمجۆرە هەمیشە گومانمان لە وەرگێڕە باو و رەخنەگرە رووکەشەکانی کوردییەوە هەیە.

بەڵام یەکێك لەو ئاستەنگانەی کە رێگەی لە گەشەکردنی رەهەندی وەرگێڕان و ئەو وەرگێڕە چاوەڕوانکراوە گرتووە کە ئەمڕۆ یەکێکە لە پێویستییە سەرەکییەکانی رۆشنبیریی کوردیی، کردنی کردەی وەرگێڕانە بە کاسبی، پارە کۆکردنەوە و کاری جەڵەبیی. لەوەش بەدتر، مۆدەی دروستکردنی وەرگێڕگەلێکی پارەخواز و جەڵەبیی لە لایەن نووسەرانی خاوەن دەسەڵاتی ئابووریی، ئەمەش تاکو، بە هەر چەشن و نرخێك بێ، بەرهەمەکانی خۆیان و هاوڕییەکانیان بکەن بە زمانی فارسیی یان عەرەبیی و دواجاریش زمانە رۆژئاواییەکان. خوێنەری وریا بە سەرنجدان لە هەوڵەکانی ئەو نووسەرگەلە بەرتیلخۆر و پێرگرەی کە ئەمڕۆ بە هۆی تالانکردنی سامانی خەڵکەوە، خۆیان کردۆتە دەمڕاستی رۆشنبیریی کوردیی، دەتوانێ لە هەوەسەکانی ئەمدیو ئەو وەرگێڕە سازێنراوانە تێبگا. ئەوەتا هەر رۆژە دەبیسین، کتێبێکی شاعیری "گەورە"، تاکە رۆماننووسی "ناوداری گەلەکەمان" و گەوەرە و ناودارەکانی تری کورد دەکرێنە عەرەبیی و فارسیی و ئینگلیزیی، هەروەك کورد بەوەندە دەقەی ئەو شاعیر یان ئەو رۆماننووسە "گەورە" و "ناودار"نەوە لە جیهانی دەرەوو هی خۆیدا خوێن شیرین دەبێ و دەبێتە دەوڵەت. ئاگاتان لەو هەموو فیستیڤالانەیە کە چۆن لەوێدا هەوڵدەدرێ تەنیا شیعر و رۆمانی چەند ئەدیبی "گەوەرە" و "ناوداری گەلەکەمان" بکرێنە عەرەبیی یان فارسیی؟

لێرەوە ئەو نووسەرە خاوەن ئابوورییە بەرتیلساز و پێرگرە هێندەی لە خەونی بەرژەوەندیی تایبەتیی و مەیلی پاڵەواندنی خۆیی و پێرەکەیەتی ، ئەوەندە لە خەونی ئامادەبوون و بەشداریکردنی ناسنامەی زمانەکەی، ئامادەبوون و پایەی زمان، ناسنامەی نیشتمانەکەیدا نییە. هەر بۆیە وەرگێڕان بۆتە کارێك بۆ تالانکردنی بواری ئابووریی و رۆشنبیریمان. لەوەش خەمینتر ئەو تەرزە جیهانبینییە، وەك چۆن ئاوەز و روحی کوردی گۆجکردووە، بە هەمان شێوەش بەردەوام وەچەکانی خۆی بەو زمانە وابەستە و پیرۆزاندنەی نووسەر گۆشدەکاتەوە.

لە مەیلی خەیاڵاندنەوە بۆ زمانی بەرهەڵستکاریی
تێخوێندنەوەی کتێبی "خەیاڵی زمان"

ئەریٚ بۆ زمانی کوردیی لە نەبوونی رەخنەی کوردییدا هەمیشە لە خۆی دەپرسێت؟ ئەوەندەی ئەم زمانە کوردییە بە گوتنەوەی ئەو "نەبوون"ەی رەخنە، چیرۆك و ... تاد، خۆی سەرقاڵكردووە، بۆ هێندە بە جوڵاندنی هۆكارەكان، یان بەجێهشتنی ئەو "نەبوون"ەی رەخنە و ژانرەكانی تر سەرقاڵ نابێت، كە دەنگێكە لە گیانی/ماڵی خۆیدا هەیە؟ یان تۆ بڵێی زمانی كوردیی لە "خەیاڵ"ی رەخنەدا بێ بەری بێ؟ بەڵام خودی ئەم پرسیارە وەڵام ئامێزەش تووشی گومانمان دەكات، ئەویش: ئەگەر زمانی كوردی لە خەیاڵی رەخنە بێ ئاگایە، ئەی مەیلی سەرقاڵبوونی ئەو زمانە بە پرسیاری بوون و نەبوونی رەخنە و ژانرەكانی دیكە لە كێڕا سەرچاوە هەڵدەگرێ؟ گەلۆ كتێبی "خەیاڵی زمان" چتۆ پێشنیازێكمان بۆ تێگەیشتن لە رەخنە ئاراستە دەكا؟

لێرەوە تاكوو بۆ دەستەبەر كردنی راڤەیەك بۆ ئەو پرسیارانەی سەرێ رێگایەكی دوورمان نەكەوێتە پێش، كتێبی "خەیاڵی زمان"، نووسەر و شاعیر عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا،(بڵاو كراوەكانی دەزگا و چاپ و پەخشی سەردەم 2004)، دەبێتە خاكێك بۆ سەفەرێكی هەشتاو و خێرا، تاكو بتوانین بۆ ئەو پرسیارانە سۆراغێك لە سۆراغگەلێ، دەستگیر بكەین. وەلێ لێرەدا دەبێ بە خوێنەر بێژم، كە پرسیارگەلێكی وا راڤەیەكی فرەی گەرەكە، كە لەم نووسینەدا مەیسەر نابێ. بۆیە ئەم نووسینە، لە مەڕ ئەو كتێبەوە، تەنیا گوزەرێكی خێرایە لە نمایشكردنی ئاراستەی پرسیارەكاندا.
هەڵبەت، موتەلیب لە" خەیاڵی زمانی" خۆیەوە فرە دەق و پرسیارگەلێ بەسەر دەكاتەوە، كە رەنگە بەشێكی گرینگ لە جەستەی زمانی كوردیی پێكبێنن. نووسەر بۆ ئەوەی گفتوگۆی "خەیاڵی زمان" لەگەل ئێمەدا مشتوماڵ بكات، سێ بەش دەكاتە بابەت یان پێكهاتەی گفتوگۆیەكەی، وێڕای ئەمەش، دەكرێ "دەروازەیەك" كە لە كتێبەكەدا كەوتۆتە دەرەوەی هەر سێ بەشەكان، ئێمە بە ئاكامگیریەك لەم كتێبەدا ناودێری بكەین: موتەلیب لەو دەروازیەدا مەیلی رزگاركردنی زمان لە تێگەیشتنە باوەكان بەرجەستە دەكاتەوە، كە ئەم مەیلەش لە تەواوی كتێبەكەیدا، لەسەر تەواوی دەقی ئەو چیرۆكانەی بەشی یەكەم و پرسی مێدیای كوردی و مەسەلەی وەرگێڕان ...، لە بەشی دووەم و تێخوێندنەوەی دەقە شیعرەكانی بەشی

سێیەمدا، خۆی بەرجەستە دەکاتەوە. یان ئەو مەیلەی خەیاڵاندنی زمان، کە نووسەری ئەم کتێبە بە "نادیار" ناودێر دەکا، بە هۆی ئەو وزەیەی کە لە ناو خودی خۆیدا هەیە، کە ئەمەش وادەکات لە کردەی ئەفراندندا شوێنکات و بەهای خۆی دامەزرێنێ، چونکە "کاتێك نادیار لە واقیعدا دەخەملێ و بە پرۆسەی بە عەقلبووندا گوزەر دەکات، ئیتر دەبێتە وزەی عەقڵ و بە دیوەکەی دیکەش ئاستەکانی عەقڵ بەرزدەکاتەوە..."(ل13). لەم روانگەیەوە دەتوانین بڵێین کە خەیاڵ وەك پرۆسەی وزەیەکی نادیار، بۆ ئەوەی خاوەن ژیانێك بێ و مەیلەکانی بە گۆ بێنێ، لە پرۆسەکەیدا خۆی "دەئاوەزێنێ"، لە ئاوەز دەخەملێ، تاکوو لە پرۆسەی ئەفراندندا ژیانی خۆی برازێنێتەوە و خودی خۆشی رابگەیەنێ. بەڵام هاوکاتیش موتەلیب نایەوێ پایە و رۆڵی زمان بکاتە سێنتەرێك بۆ ئەو مەیلە وزەدارە، یان ئەو "نادیارە"، لە ئەفراندندا، بەڵکو زمان لەو پرۆسەیەدا، بۆ ئەوەی هەمیشە خۆی بخەملێنێ، خۆی رووبەرووی داهێنان دەکاتەوە. لێرەدا پرسیارێك خۆی قووتدەکاتەوە، ئەویش: ئەگەر زمان لە ئاگایی خۆیدا هەڵگری گشت پرۆسەکانی وەك کردە و چالاکییەك نەبووایە، چۆن دەمانتوانی پەی بە نادیار بەرین، یان چۆن مەیلەکان، خەیاڵاندنەکان لە شێوە نادیاریەکانیاندا، بە دیارکراو دەکران؟ کتێبی "خەیاڵی زمان"، لە روانگەی فرە دەنگیەکانەوە وەڵامی ئەو پرسیارەمان دەداتەوە، بەمەش دەیەوێ، لە دابەشکردنی رۆڵەکاندا رەوایەتییەك بە وەڵامەکانی ببەخشێ، کە دەڵێ: "... کاتێك زمان وەك سێنتەر خۆی بەرجەستە دەکات، هەموو پەیوەندییەکان دەبنە پەیوەندی دیاریکراو و بنبەستوو و لاوەکی، یان بە مانەیەکی دیکە خودی سێنتەر ئاراستەکانیان دیاری دەکات و وەزیفەی دیارکیراویان پێ دەبەخشێ، ئەو دیارکردنەش بە دیوەکەی دیکە دەلالەت لە فەرامۆشکردنی پەیوەندییە هەرەمەکیەکان دەکات،..." (ل13). بەهەمەحاڵ، هەڵبژاردنی ئەو روانگەیە بۆ رەچاو کردنی "پەیوەندیەکان" و دەستنیشانکردنی "سێنتەر"، کە رۆڵەکانی تر "دیاریکراو و بنەستوو و لاوەکی..." دەکات، رووبەرووی کۆمەڵێ تێڕوانینمان دەکاتەوە، کە بواری ئەو نووسینە نییە. بەڵام دەکرێ بپرسین: گەلۆ ئەی خودی زمان نییە کە زیاڵەی ئەو نادیارانە، لە ژیانی ئێمەدا پەرژوبڵاو دەکاتەوە؟ ئەدی ئەوە زمان نییە کە پرۆسەی ئەفراندن بەرهەمدێنێ و جەستەی رەنگینیان پێدەبەخشێ؟ لێرەدا کە گەر دەمانەوێ پایەی سێنتەر بە زمان دەبەخشین، مەبەستمان نییە پەیوەندییەکانی دیکەش فەرامۆش بکەین، بەڵکوو دەمانەوێ ئەو مافە بدەینەوە زمان کە هی خۆیەتی، بەو مانایەی کە خودی زمان لە خۆی دەپرسێ و دواجاریش بەو پرسیارە خەیاڵ و مەیلە نادیارەکانی ئێمە و خودی خۆی بە جوڵە و گۆ دەخات. بە واتایەکی تر، زمان کە ئەو پرسیارە لە خۆی دەکا، ئەوکاتە پەیوەندی، مەیل و خەیاڵە متبووەکانی ئێمە بانگهێشتن دەکات. بۆیە لێرەڕا واتای "سێنتەر"، نابێتە دیاریکردنی ئاراستەکانی خەیاڵ، بەڵکوو دەبێتە کۆمەکی کاریان.

بەڵام هاوکاتیش ئەو کتێبە، دەسنیشانکردنێکی تر، یان رەهەندێکی تر بە زمان دەبەخشێ، ئەویش "بەرهەڵستکاری"یە. کەچی ئەو چەمکە لە کتێبی ناوبراو رەهەندێکی تر بەخۆوە دەگرێ، "خەیاڵی زمان" بەرهەمهێنەریەتی. بۆ ئەوەی ئەو واتایە تازەیەی بەرهەڵستکاری لە واتا باوەکەی جودا بکەینەوە، موتەلیب لە ئەتمۆسفێرێکی جۆشدارەوە رەهەندە تازەکەی بەرهاڵستکاریمان بۆ راڤە دەکات. نووسەر ئەو راڤە کردنەی خەیاڵی زمان لە دوو خاڵدا چڕ دەکاتەوە: "یەکەمیان دووبارە بونیادنانەوەیە، کە راستەخۆ بە ئەزموون و یادوەرییەوە بەندە، هەمیشە دەکەوێتە سەر راستکردنەوە، دووەمیان تەقینەوەی زمان بەرێوەی دەبا و راستەوخۆ بە چەمکی بەرهەڵستکارییەوە دەلکێ و لە چێژی وێناکردندا خۆی هەڵدەگرێتەوە، یەکەمیان بە خەیاڵی نووسەرەوە بەندە، دووەمیان بە خەیاڵی زمانەوە". (ل18) بۆیە بەو روانگەیە زمان لەگەڵ دەقەکانی ئەو کتێبە دەدوێ. بە واتایەکی تر، ئەو روانگەیە دەبێتە ئاماژەیەك بۆ تێخوێندنەوە و بەرهەمهێنانەوەی دەق و پرسیارەکانی ناو ئەو کتێبە.

لە بەشی یەکەمدا، نووسەر بە خوێندنەوەی "بەهەشتی ئەوبەر پردەکە"، کە نوڤیلێتێکی رێبوار رەحیمە، "چەمکی ونبوون" لە یادەوەری چیرۆکی کوردی، یان وەك کۆنتێکستێك لە چیرۆکی کوردیدا تاووتۆ دەکات. لەم روانگەیەوە موتەلیب بەدوای خەیاڵێکە کە لە پرۆسەی چیرۆکی کوردیدا، ئێستایەك لە دابڕان دەستنیشان بکا. دواجار ئەو خوێندنەوەیە بە دۆزینەوەی خاکێك بە چیرۆکی "بەهەشتی ئەوبەر پردەکە"،رێگایەك بۆ مەیلی خەیاڵاندنی سەفەری دابڕان لەبەردەم زمانی کوردی پێشنیاز دەکا. بە واتایەکی تر: بە دیدی ئەو کتێبە، چیرۆکی ناوبراو سەرەتایەکی تر، یان ئەزموونێکی تر لە چیرۆکی کوردییدا بەرجەستە دەکاتەوە. لەوەش دوورتر، لەم کتێبەدا زمانی کوردی خۆی بە سەرقاڵکردنی پرسیار لە "نەبوون"ی وزەی خۆی سەرقاڵ ناکات، بەڵکوو لە جێگەی ئەمە بازنەی پرسیارە چەقگیرەکان جێدەهێڵێ و لەگەڵ جوڵە و ئاراستەکان بەرەو پرسیارە تازە و ژیانە تازەکان ... تاد، بەلەدیمان دەکات. کەواتە بە روانگەی ئەو کتێبە، "بەهەشتی ئەوبەر پردەکە"، دەبێتە ئاسۆیەکی تازە لە چیرۆکی کوردیدا. یان بە وتەی نووسەر: "... بە شێوەی تەکنیکی گێڕانەوەی نوێ و مۆنۆلۆژی گونجاو هەوڵدەدات کاتی رابردوو لە دووتوێی کاتی ئێستا بچووك بکاتەوە.... دەشێ "رێبوار" راستەوخۆ پەیوەندی بەو خەونەشەوە هەبێ و لەوێوە بۆ پێکهاتەکانی دیکەی دەق خۆی دژ بکاتەوە...". (ل32)
لێرەوە ئەوەی کە دەمانەوێ رایبگەیەنین، کە ئیتر زمانی کوردی بازنەی پرسیار لە نەبوونی مەیلی خەیاڵی جوڵاو ئەفرێنەر بەجێدەهێڵێ و بۆ گفتوگۆ کردن لەسەر ئەو ئاسۆیە تازەی چیرۆکی کوردی بانگهێشتنمان دەکات.

بەڵام پرسیارێك لێرەدا بۆ مەزەندە کردنێکی ئاوەڵا خۆی قووتدەکاتەوە، ئەویش: ئاخۆ ئەو تەرزە شێوازە چیرۆکانە بەرهەمی "خەیاڵی زمان"ی کوردین، یان لە بونیاتەکانی دەرەکی ئەو زمانە کوردیە دەستەوا کراوە؟ لێرەدا پێم وایە ئەمڕۆ گفتوگۆکردن لەسەر گواستنەوەی ئەو هەموو بیرۆکە و شێوازانەی کە خەیاڵی زمانی کوردی سەرقاڵکردووە، (رەنگە هەر تەنیا بەلای منەوە وابێ، یان؟) جێگەی سەرنجە. ئەمەش نەك بەو مانایەی کە من دژی دۆستایەتی دەستەوایی و ئاڵوگۆڕی زمانی کوردی بم لەگەڵ دەرەوەی خۆیدا، بەڵکو مەبەستم ئەوەیە، کە ئەو زمانەی کوردیی چەندێك چالاك و بەشدارە لەو پرسیارەدا. بەهەمەحاڵ.
وێڕای خوێندنەوەی چیرۆکی ناوبراو، ئەو بەشە سێ دەقی تر دەکاتە خاکی تێخوێندنەوەکانی، ئەمانیش: رۆمانی"تەونی جاڵجاڵۆکە"ی حەکیم کاکە وەیس، رۆمانی "چناری شیر"ی جەبار جەمال غەریب و رۆمانی "نەخۆشە ئینگلیزەکە"ی مایکل ئۆنداتشیە. هەرچەندە رەنگە هەڵبژاردنی ئەو رۆمانەی دوایی بۆ ئێمە جێگەی پرسیار بێ، کە لەناو ئەو کتێبەدا بۆ تەنیا ئەو دەقە بیانییە، یان ئاخۆ گەر ئەو کتێبە تەرخان بێ بۆ پرسی رەخنە و کێشەی ئەفراندنی کوردی، وێڕای نەبوونی ئەو رۆمانە بە کوردی، چ مەبەستێك هەیە لەمدیوی ئەو هەڵبژاردنە؟ هەڵبەت مانای ئەوە نییە هەبوونی ئەو رۆمانە بیانییە کێشەیەکی گەورە بێ لە پرۆسەی گفتوگۆیەکانی ئەو کتێبەدا، بەڵکوو کێشەکە لێرەدا بەندە بەو مەیلەی زمانی کوردی، کە من/ئێمە خۆمان پێ سەرقاڵکردووە.
لە خوێندنەوەی ئەو سێ دەقەدا، موتەلیب روانگە و رەهەندە رەخنەییەکانی خۆی تاقیدەکاتەوە. هەروەك مەبەستمان بوو ئاماژە بەوە بکەین، کە "خەیاڵی زمان" هەر لە دەستپێکی کتێبەکەدا تا دەگاتە چاوپێکەوتنەکەی نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد لەگەڵ نووسەری ئەو کتێبە، سەرقاڵە بە گرفت و پرسی دیار و نادیار، هاوکاتیش بەهای خەیاڵ لە پرۆسە و چالاکیاکانیدا بۆ دۆزینەوە و بەرهەمهێنانی ئەفراندن. بەڵام ئامادە بوونی چەمکگەلێکی وەك "ناشعور، چەپێنراو، پاڵنەر، ئاگایی و

نائاگایی"، وامانلێدەکا هەمیشە تیۆری دەروناسی فرۆید و دەروونشیکاری لە زەینمان بگرین. لێرەدا دیسانەوە نیاز لە جەختکردنەوەی ئەو ئاماژەیە، مانای بەدحاڵی بوون نییە، بەڵکوو فرەوانکردنی ئاراستەکانی مەیلی زمانە بۆ بەرزەفتکردنی بنەچەکەی پرسیارە فرەکانی. رەواشە ئەوەمان لە بیر بێ کە نووسەر لە پرۆسەی جڵەوکردنی ئەو چەمکگەلە ناوبراوانەدا خەیاڵی زمانی خۆی، زمانی تێخوێندنەوەکانی رەنگین و چالاك دەکا، بە واتایەکی تر بە بەکارهێنانی ئەو چەمکگەلە، خەیاڵی زمانی کوردیی بە بەشداریکردن دەخەملێنێ، لێرەدا دەتوانین ئاماژە بە دەستەواژەی "بەرهەڵستکاری" بکەین، کە لە زمانی کوردیدا مانایەکی سیاسی و یەك رەهەندی هەیە، بەڵام لە کتێبی "خەیاڵی زمان"دا رەهەندی جوانناسی و ئەفراندن وەردەگرێت. کەچی لە دیوەکەی تریدا، دیسان بۆ ئەو چەمکانە روانگەیەکی دیاریکراو ئامادەیە، کە گوتمان دەروونناسی و فرۆیدزمە.

بەشی دەووەمی کتێبی ناوبراو پرسی مێدیای کوردی، وەرگێڕان و کێشەی مۆدێرنیزم و پۆستمۆدەرنیزم لە کۆمەڵگای کوردییدا راڤە دەکات. رەنگە ئەو بەشە بە چێژترین باس بێ بۆ ئەمڕۆی پانتایی رۆشنبیریی کوردی، چونکە ئەو سێ بابەتە، هەم چالاکترین بەشن لە ئەرکی خەیاڵی زمانی کوردی و هەمیش گرفتێکی هەنووکەیی باری رۆناکبیریمانن. وێڕای ئەمەش مێدیای کوردی ئەمڕۆ بە کێشەکانی خۆیەوە تەواوی جوڵەی زمانی کوردی داگیر کردووە. لێرەوە بە هۆی باڵادەستی و فۆرمە سواوەکەی مێدیای کوردی، باری رۆشنبیریی کورد و زمانەکەی کردۆتە شێوەی رۆژنامەگەریی. کە ئەمەش بەرهەمهێنانی رۆشنبیرییەکی فۆرمی و رووکەشانەیە، کە خەیاڵ یان مەیلی زمان سست و بێ چێژ دەکا. لە هەمان کاتیشدا، مێدیای کوردی، لێرە مەبەستمان تەلەڤیزیۆن و رۆژنامە و ئامرەزەکانی بینینە، بەو مێتودە رووکەشانە، کە تەکنیك بەرهەمهێنەریەتی، دیمەنەکانی مۆدێرنیزم و پۆستەکەی نمایشدەکات. هەر بۆیە لەو بەشەدا پەیوەندییەکی دیالێکتیکی هەیە لە نێوان هەرسێ بابەتەی ئەو بەشەدا، ئەویش ئەوەیە کە مێدیا رۆڵێکی گرینگ دەگێڕی لە چۆنایەتی نمایشکردنی ئەو مۆدێرنیتەدا، هەروا بە هەرمێن بوونی وەرگێڕانیش لەمڕۆی پانتایی رۆشنبیریی کوردیدا، کە مخابن زۆریان بێ بەرنامە و جەڵەبین، دیسان پەیوەستدارە بە مێدیا و کاریگەرییەکانی مۆدێرنیزم و پۆستەکەی.

دەقی شیعر مەکۆی گفتوگۆی بەشی سێیەمی ئەو کتێبەیە. لەو بەشەدا گفتوگۆی نووسەر لەگەڵ دەقی "تازە درەنگە بۆ سەیرکردنی خۆرئاوە" کاکڵەی تەواوی ئەو بەشە بەرجەستە دەکاتەوە. بە تایبەتی ئامادە بوونی خودی دەقەکە، یان هەردوو لایەن لە گفتوگۆیەکەدا، خوێنەر داوتادەکا بۆ بەشداریکردنی هەردوو دونیای زماندا، هاوکاتیش خوێنەر دەتوانێ بە ئازادی خەیاڵێکی تر و داهێنانێکی تر ببەخشێتە هەردوو دەق. ماوەتەوە بە هێمنی بڵێم، خۆزگە لە داهاتوودا موتەلیب لە بەکارهێنانی وشەگەلێکی عەرەبی وەك "نەزعە، ئیبداع، تەعبیر،سیاق، شعور، فەراغ، مومارەسە... تاد" وازی دەهێنا، چونکە ئەو وشەگەلە نەك لەبەر ئەوەی تەنیا عەرەبیین بۆیە لەسەریان دەوەستین، بەڵکوو ئاهەنگی گفتوگۆ کردن و چێژی بیستن و گوتن لە بەکارهێنانی زمان لاسەنگ دەکا، کە ئەمەش کێشەیەکە لە مێدیای کوردیی و زمانی ئێمەدا. هاوکاتیش لە پانتایی کتێبەکەدا زۆر جار وشەگەلی کوردی کە هاومانای ئەو وشەگەلەی عەرەبیە بەکار هێنراون، کە ئەمەش جۆرێك لە لێکدژی لە تێگەیشتنی مانا دروست دەکات. بەهەمەحاڵ، لە زۆرینەی دەقی کوردییدا ئەو لاسەنگیە لە بەکارهێنانی چەمکگەل و پەیڤەکان بەدیدەکرێ.

ئەوەی کە جێگە سەرنجە، نووسەر پێی وایە شیعری "کلاسیك"ی کوردی، یان نالی و مەحوی و ... تاد، بە شێوە و هونەرەکانیانەوە "دەچێتە خزمەتی روئیای عەرەبی و زمانی عەرەبی و بونیادی هونەری و رەگەزەکانی ئەو بونیادەوە، لە

بری ئەوەی بچێتە خزمەتی بەرفرەوانکردنی زمان و روئیای کوردییەوە..." (ل198). ئـەوە راڤەیـەکی وروژێنـەرە، چـونکە ئەوکاتە دەتوانین بڵێین، کە تەواوی شیعری مۆدێرنی عـەرەبی و کـوردی خزمـەتی زمـانی ئـەوروپی دەکـەن. لـەوەش زیـاتر تەواوی تیۆریی و مێتودەکانی ئەو کتێبە لە یادەوەریی زمانی کوردییدا بێبەشـن. دواجـاریش ئـەو راڤەیـەی نووسـەر، وێـڕای گرفتەکانی، بەڵام جێگەی گفتوگۆ کردنە، کە لە لایەکـەوە، هـەم هاودژییـەك (پـەرادۆکس) لـە روانگـەی نووسـەر بەرهەمـدێنێ و،لە لایەکی تریشەوە، هەمیش دەکرێ لـە بـری سـەرقاڵبوونی زمـانی کـوردی بـە پرسـیارە گوتراوەکـانی، ئاسـۆیەکی تـر بـۆ خەیاڵی زمانی کوردی ئاوەڵا بکاتەوە.
رەنگە بێ سود نەبێ گەر لە خەیاڵی زمانی کوردی بپرسین، کە تەواوی شیعری فۆلکلۆری کوردی و ئاهەنگی کوردی لـە وەزن و قافییە و ... تاد پێکهاتوون، کە ئەمەش سروشتی خودی ژیان و پێداویستیەکانی رۆحی کوردی بەرهـەمی هێنـاون؟ هـەروا، ئەی بەر لە بـوونی شـیعری کلاسـیکی عـەرەبی،هۆنراوە lyrik ی گرێکـی وەك سەرچـاوەیەکی کۆنینـە نـەبوو بـە شـێواز بـۆ تەواوی شیعری ئەورپایی؟ بە دیوێکی تر ناکرێ بڵێین شیعری خانی و نالی و مـەحوی و مەولـەوی و... تـاد، رێچکە هـەڵگری شیعری دەڤۆکی و فۆلکلۆری کوردین؟ دەکرێ برێکی زۆر لەو پرسیارگەلە جێگەی گفتوگۆی ئێمـە بـێ، وەلـێ ئـەو نووسـینە، بەهۆی بێکاتی، بواری هەناسەیەکی درێژ مەیسەر ناکات.

کۆتایی ئەو کتێبە بە چاوپێکەوتنەکەی خۆی کۆتایی دێت، کە دەکـرێ بێـژین بۆچـوونەکانی موتـەلیب، دەبێـە کۆکردنـەوە و نمایشکردنی تەواوی ئەو بیرۆکـە و پرسـیارانەی کـە لـە سـەفەری کتێبەکەیـدا، لـە گفتوگۆیـەکانی لەگـەڵ دەقەکانـدا پیـادەی کردوون. بە دیوێکی تریش ئەو چاوپێکەوتنە بەرجەستەکردنەوەی مەیلی خەیاڵی زمانە لە دۆزینـەوەی ئاسـۆیەکانی ئەفرانـدن پرسـیارەکان، کـە خـودی ئـەو مەیلـە لـە رێگـەی ئـاخێوەر زمـان، نووسـەری ئـەو کتێبـە، ویسـتی بەرهەڵسـتکاری خـۆی رادەگەیەنێ،بۆ ئەوەی لە سەرقاڵبوون بە پرسیاری "نەبوون"ەوە، بۆ سۆراخی ئەفراندن، بـەرەو جیهـانی تونـاوتوون سـەفەر بکات.

ئەدەبی ژنانە

سازدانی: ڤینۆس فایەق

(ئەم دیداره له ژماره 176 و 177، 2007ی رۆژنامەی "کوردستان راپۆرت"دا بڵاوکراوەتەوە.

ڤینۆس فایەق ئایا باوەڕت وایه نووسینی ژن لاساییکردنەوەی نووسینی پیاوه؟ بەواتایەکی تر ، ئایا دەقە ئەدەبیەکانی ژن هیچ خەسڵەتی ژنانەیان هەڵگرتووە ، یان هەموویان یان هەندێکیان لەژێر کاریگەری دەقە پیاوانەکاندا نووسراون؟

هەندرێن: سەرەتا خودی "لاسایی"کردنەوە، دیاردەیەکی فره رەهەندە: مرۆڤەکان، بە ژن و پیاوەوە، لە هەموو رۆژگار و کۆمەڵگایەکاندا، به جۆرێك له جۆرەکان، لاسایی شێوازی ژیان و کردەوەکانی دەورووبەری خۆیان دەکەنەوە. بە واتایەکی گشتی سەرتاپای پرۆسەی رۆشنبیریی و هزر بریتییه له پرۆسەی کارلێکردن، لاساییکردنەوە و تاو و توێ کردن“ گفتوگۆی بەردەوام لەگەڵ یەکتردا. لێ هاوکاتیش چەشنێك لە "لاسایی"کردنەوە هەیە ئاگاییەکی هەڵبژێردراوی لە پشتەوەیە و هەندێکیشیان بەندە بە پەیوەندیی دەسەڵات و کایەکانییەوە هەیە. ئەوەی ئێمە لێرەدا مەبەستمان ئەو لاساییکردنەوەیە کە دەبێـە جۆرێك لە وابەستەیی. کێشەی ئەو لاساییکردنەوەیە ئەوەیە، بە شێوەیەکی گشتی، زۆرینەی کۆمەڵگا کۆنباو، دەستکورت و بندەستەکان لاسایی کولتوور و ژیانی نەتەوە باڵادەستەکان دەکەنەوە. گرفتی ئەو لاساییکردنەوە ئەوەیە کە نائاگایی دەتەنێتەوە. دوجاریش مرۆڤ دەبێە پاشکۆ. ئەوکاتەی مرۆڤ بە هۆی پرۆسەی سەرکوتکردنەوە ویستی سەربەخۆیی لە دەستدەکا، ئەوە ژیان و کردەکانی لە لاساییکردنەوەیەکی نائاگاییەوە دەبێتە جۆرە ژیانێکی ئاگایی. بە رای من، گرفتی دیاردەی کۆمەڵگای بندەست بە گشتی و گرفتی زۆرینەی ژنی کورد. بۆ نموونە لە ئاستی رووکەشیدا سەرتاپای کۆمەڵگایەکانی رۆژهەڵاتی و ئیسلامی بە راشکاوی لە ژێر کاریگەریی کولتوور و زمانی ئینگلیزیی و کولتوورەکانی تری رۆژئاوادا دەتلێنەوە. جا نەگبەتی لەوەدایە نەتەوەیەکی ژێر دەستی وەك کورد لە جیهانی ئیسلامیدا بە دەست لاساییکردنەوەی کولتوور و زمانی عارەبی، فارسی و تورکیدا دەتلێتەوە. ئەو لاساییکردنەوەش، هێمن موکریانی واتەنی: " بەدەستی دیلەوە دیله"“ واتا عارەب، فارس و تورك خۆیان دیلی کولتوور و زمانی باڵادەستی رۆژئاواین و ئێمەی کوردیش دیلی کلتوور و زمانی ئەوانین. لێرەوە بەشێك لە لاساییکردنەوەی تاکەکەس، کۆمەڵگا و نەتەوە ستەمدیدەکان بە یاریی پەیوەندییەکانی باڵادەستی دەسەڵاتەوە گرێدراه. کولتوور و زمانی نەتەوەی باڵادەست یان رەگەزی نێر نۆرم و راستیی خۆی بەرهەمدەهێنێ و لە رێگای دەسەڵاتەکەیەوە بەسەر رەگەزی بندەستی خۆی دەیسەپێنێ . بەمجۆرە پرسی "لاسایی"کردنەوە، زۆر رەهەندی دیکەشی هەیه که پێویست ناکا به دوایاندا بڕۆین.

هەر چۆنێك بێ بە بۆچوونی من، زۆرینەی ژنە نووسەرەکان، نەك هەموو، بەختەوەرن بە پیاهەڵدان و "لاسایی"کردنەوەی نووسەرە پیاوەکان. کێشەی ژنی کورد ئەوەیە، بە هۆی سنووردراری ژیانی ئازادییەوە، لاسایی پیاوگەلێك دەکاتەوە نەك هەر خۆیان لاساییکەرەوەن، بەڵکوو بڕواشیان بە ژن نییە و لە بەرهەمەکانیاندا ژن وەك بابەتێکی چێژبەخش وێنا دەکەن. وێڕای ئەمەش، تۆ پێم بڵێ، نووسەرە ژنەکانی کورد چەند لێکۆڵینەوە و راڤەکاریان لەسەر ئەزموونی خەبات و داهێنانی قۆناغە جیاوازەکانی دەستەخوشکەکانیان نووسیوە؟ ئاخۆ ئاوڕنەدانەوەی ژنی نووسەری کوردی ئەمڕۆ، بۆ نموونە، لە ئەزموونی ژنگەلێکی کارای وەك مەستوورەی ئەردەلانی و عادیله خانم، حەپسە خان، لەیلا قاسم و ئامادەیی ئەو هەموو کیژ و ژنەی هەموو پارچەکانی کوردستان لە ریزی پێشمەرگەی "پکك" و عاسێ بوونیان له چیای قەندیل، لە رۆژگارێکی وەك ئەمڕۆدا، جێگەی پرسیار نین؟ ئایا ژنی کورد توانیوویەتی له سەرچاوە و بنەما کوردییەکانەوە زمانێك بۆ پرسی ژنی کورد دابهێنێ؟ به بڕوای من، ئەمڕۆ ژنی نووسەری کورد کەمتەرخەمە له بەردەم کۆمەڵێك رۆڵی کۆمەڵایەتیی و رۆشنبیرییدا. که ئەرکی ئەوە

بەرجەستەیان بکاتتەوە.

لێرەدا ئەمن مەبەستم ئەوە نییە کە نابێ ژنە نووسەرێك "لاسایی" پیاوان بکاتەوە یان لەسەر پیاوان بنووسێ، یان هەموو کەمتەرخەمن لە راپەڕاندنی ئەرکەکانیاندا.

لەو روانگەیەوە هەتا ئێستاش دیاردەی نووسینی ژنی کورد لە ژێر کاریگەریی دەقی پیاودا دەخولێتەوە. هۆکردی ئەمەش پاشخان و پێکهاتی کۆمەڵگای کوردییە، نەك لاوازییەکی گەوهەریی و ئاوەزیی ژن. ئێوە دەزانن خامەی پیاو لە مێژووی ئەدەب و رۆشنبیریی کوردییدا، بێجگە لە مەستوورە، تەواو بەسەر زمانی کوردییدا زاڵە. لە حەفتایەکانی سەدەی رابردووەوە ناوی ژن لە جیهانی زمانی کوردییدا لەوێ و لێرە دەردەکەوێ. هەر بۆیە هەموو دەزانین ئەمڕۆشی لەگەڵ دابێ زۆر جار بە بیانۆی جوودا پیاوان بە ناوی ژنان بابەتیان بڵاوکردۆتەوە یان لە شانۆ وبوارەکانی تردا رۆڵێ ژنیان بینیووە و دەبینن. ئەمەش ئاماژەیەکی روونە بۆ ئامادەیی کاڵی ژن لە ژیانی رۆشنبیریی کوردییدا. وەك وتمان هۆکردی ئەمە تاوانی ژن نییە وەك مرۆڤێك، بەڵکوو پێکهاتی کۆمەڵگای کوردییە، کە نەریتە کۆنباوەکان بەسەریدا باڵادەستە. ئەم نەریتەش بە هەموو جۆرێك ژنی دەمکوتکردووە. ئەو کێشەیەش هەر تەنیا تایبەت نییە بە ژنی کوردەوە، بەڵکوو ژن لە گشت کۆمەڵگایەکانی وەك کورد بەو کێشەیە دەتلێنەوە. لێرەدا بواری ئەوەمان نییە دەیان نموونەی ئەو کیژ و ژنە شاعیرانەی کورد بخەینەڕوو، کە زۆر ئاشکرا لاسایی شاعیرە پیاوەکان دەکەنەوە. لەوەش زیاتر هەندێك لەو ژنە شاعیرانە، بە خۆیان ئاماژە بەوە دەکەن ئەو دێڕە هی فلان شاعیری "ناودار، ناسراو و گەورە"یە، یانیش، بەشێك لەوانە، بێجگە لە شیعر، لە وتار و نووسین، لە دیدار و وتارەکانیاندا هەر بە شاعیرە پیاوەکاندا هەڵدەڵێن، ئەمڕۆش ژنانی نووسەر هەن وەك جۆرە خۆبەستانەوەیەك دێڕێك لە نووسینی ئەو پیاوە نووسەرە خاوەن دەروێشانە دەخەنە ناو نووسینەکانیانەوە کە ئەو دێڕە هەندێ جار نەك هەر گوتراوە، بەڵکوو هی ئەو نووسەرە کوردەش نییە. کەچی ئەو ژنە نووسەرانە بە دەگمەن باسی شاعیر و نووسەرێکی ژن دەکەن. ئاخۆ ئێوە سەرنجی ئەو دیاردە سەرنجکێشەتان نەداوە؟ ئایا ئەو وێناندنەی ژنی کورد بوختانێکی پیاوسالارییە یان دیاردەیەکی سروشتییە؟

لێرەدا دەبێ ئەوەش جەخت بکەینەوە، ئەوە هەر ژنان نین "لاسایی" پیاوان دەکەنەوە، بەڵکوو زۆرێك لە پیاوە قسەنووسەکانیش، جا بە هەر هۆیەك بێت، لاسایی پیاوە نووسەرە باڵادەستەکان دەکەنەوە، کە زۆر جار ئەو پیاوانە بەهۆی زۆر هۆکارەوە، بێ ئەوەی هێندە گرنگیش بن، "گەورە" دەکرێنەوە. هەر بۆیە خەڵکی ئاسایی و زۆرێك لە نووسەرە لاوەکان، بە هۆی ئەو نەریتە باوە هەرارکییەی کە حوکمی کۆمەڵگای کورد دەکا، شەیدای ئەو ناوانە دەبن و وزە و توانستی خۆیان فەرامۆش دەکەن. ئەو دیاردەیەش لە هەموو کۆمەڵگایەکاندا، بە ئاستی جوودا و کەم و زۆر، بوونی هەیە. بەڵام کورد هێشتا ژنگەلێکی نووسەری بەرهەمداری وەرچەرخێنەری نییە تاکوو ببنە سەرچاوەی بەهرە وەرگرتنی نووسەری پیاو و ژن. ئەمەش قەدەری مێژووی جیهانە.

سەبارەت بە پرسیاری خاسڵەتی ژنانە لە دەقەکانی ژنی کورددا، بە رای من، زۆرێك لە دەقی ژن لێوانڕێژە لە تایبەتمەندیی و جیهانبینی، ئازار، نەوا، شادی ... تاد" رەوانبێژی ژنانە. هەڵبەتە لێرەدا بواری ئەوەمان نییە ئاماژە بە کۆی ئەو دەقانە بکەین .ئێمە بەشێك لە نووسەری ژنمان هەیە هەر لە سەرەتاوە بە ئامادەییەك لە خۆ خەملاندن بە ئازادی بیرکردنەوەو هاتۆتە ناو نووسینەوە. بەڵام هاوکاتیش زۆرێك لە ژنمان هەیە، هەروەك لە پیاوانیش، خاوەنی هیچ قسەیەکی خۆیان نین. ئەو دیاردەیەش لە کۆمەڵگای ئێمەدا بۆ خوێنەرێکی باش زۆر بەرچاوە. بەمجۆرە پرسی لاساییکردنەوەی پیاوانی باڵادەست لە لایەن بەشێکی ژنانی نووسەرەوە، پەیوەندی بە خودی رێژەی ئامادەیی ژن و پێکهاتی کۆمەڵگای کوردییەوە هەیە.

کاتێک لە کۆمەڵگای ئێمەدا ئازادییە سەرەتاییەکانی ژن وەک بوونەوەرێك هێشتا بە دەست بڕیار و ویستی پیاوانی باڵادەستەوە بن، ئەی چۆن نووسینەکانیان بێبەری دەبن لە لاساییکردنەوەی پیاوانی باڵادەستی نووسەر؟

لە رووەیەکی دیکەشەوە، وەك خۆتشتان دەزانن، بە هۆی بندەستی ژن، لە تەواوی رەوتی مێژوودا، زۆر لە ژنە نووسەرە ناسراوەکانی جیهانیش کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی هزرڤان و شاعیرە پیاوەکان. ئێوە دەزانن، سیمۆند دێ بۆڤوار، وێڕای یاخی بوون و بەهای نووسینەکانیشی، لێ سەرچاوەی بیرۆکەکانی ئەو لە بوونگەرایی ژان پۆل سارترەوە هەڵقووڵا بوون. هەنا ئارێند، وێڕای رەسنی هزرەکانیشی، لێ سەرچاوەی جیهانبینییەکانی دەگەڕێنەوە بۆ هایدگەر و ئەرستۆ. هاوکاتیش بزاڤی فێمێنیزمەکانی ئەمڕۆ، بە تایبەتی سەرچاوەی تیۆریی و هزرەکانی ئەو فێمێنیستانەی، کە بە فێمێنیستە ئاکادیمییەکان یان ئیلیت/دەستبژێرەکان ناسراون، لە تیۆرییەکانی فۆکۆ، دێریدا و...تاد هەڵقووڵاون. بۆ نموونە، بنەمای هزرە فێمێنیزمەکەی یودیت باتلەر، کە یەکێکە لە فێمێنیستە ئەکادیمییە ناسراوەکانی ئەمریکا و کاریگەریشی لەسەر زۆر لە فێمێنیستەکانی جیهانی رۆژئاوادا هەیە، پەیوەندی بە بیرۆکەی پەیوەندی دەسەڵات"ی فۆکۆوە هەیە.
کەواتە ئەگەر ژنانی جیهان ئەوە رەوشیان بێ، ئەی دەبێ ژنانی کورد چۆن بن؟. کۆڵەکانی ئەو گۆشکردنە وابەستەییەش، هەر تەنیا ماسوولکە و داب و نەریتی کۆمەڵگای دەرەبەگایەتی و باوکسالاری کورد نییە، بەڵکوو ئایینیش، لە رێگای حیکایەتە مێتافیزیکییەکانییەوە، خۆیان لە "هەقیقەت"ێکی رەهادا دەبیننەوە، رۆڵێکی گرنگی هەبوو لە مانەوەی ئەو رەوشەی ژنی کورد.

ڤینۆس: باشە دەنگێگ هەیە پێی ئەوترێت دەنگی ژن لە ناو ئەدەبی مرۆڤایەتیدا ، ئایا ئەمە ئەبێتە بەهانەی ئەوەی ئەدەبێك جوێ بکرێتەوە بەنێوی (ئەدەبی ژن) ، واتا لە خانەیەکی تایبەتدا پۆلین بکرێت؟

هەندرێن: وێدەچی سەبارەت بە دەستەواژەی "ئەدەبی ژن" ئاڵۆزییەك یان قەتیسمانێکی ئایدیۆلۆژی لە پێناسە یان فامکردنییدا هەبێ. هەرچەندە من لە پەراوێزی گفتوگۆیەکانی تۆ و رێکپۆش و بۆ کردنەوەی ئاسۆیەك بۆ تێهزرینێکی کراوەتر، دیدارێکی ژنە نووسەر و فێمێنسیتی فەرەنسی هێلێنا سیکسوسێ بەناوی "شاعیرە مەزنەکان شاعیریشن" کرد بە کوردی و لە سایتی "دەنگەکان" بڵاومکردەوە. لێ وێڕای ئەمەش لێردە هەوڵدەدەین لە روانگەی خۆمانەوە بە شێوەیەکی گشتی و سادە بەشێك لە بۆچوونەکانی خۆمان بۆ وروژاندنی ئەو بابەتە بخەینە روو. ئەمەش مانای ئەوە نییە بۆچوونەکانی ئێمە دوا راستییە. چونکە ئامادەیی ئەو دەستەواژەیە لە زمانی کوردیی و زمانی نەتەوەکانی دیکەدا بێ بنەما نییە. لەبۆیە ئاخاوتن لەسەر دەنگێك بە ناوی دەنگی ژن لە ناو ئەدەبدا، نە بە مانای پۆلێنکردنێکی ئایدیۆلۆژییە و نە کەمکردنەوەشە لە بەها و پایەی ژن وەك مرۆڤێك، بەڵکوو رەهەندێکی جوانناسی یان شیعریانەی رەگەزیی هەیە. ئەرکی ئەدەب سازاندنی جیهانێك نییە لە بۆتەی دۆگماگەراییدا، بەڵکوو لە بنەڕەتدا ئەرکی ئەدەب وروژاندنی پرسیار و خولیا دەمبەستکراوەکان و دۆزینەوەی جیهانە نەبینراوەکانە. هاوکاتیش مەیلی ئەدەب دەستپێوەگرتن و خەم خواردنی دیوە جوانناسییەکانی ژیانی مرۆڤ و جیهانەکەیەتی. کۆی ئەمانەش لای من "ئەدەبی ژن" رەهەندێکە بۆ داوەتکردنی رەگەزەکەی تر لە پێناو شکۆمەند کردن و بەرهەمدارکردنی بەهای رەگەزە جیاوازەکانی مرۆڤایەتیی و هاوژیانیاندا. لەبۆیە، بە دیدی من، دەستەواژەی "ئەدەبی ژن" رەهەندێکی جوانناسیی و شیعرییەتی هەیە و ئەمەش وادەکا ئاسۆیەکانی ئەدەب هەمیشە تاسە و مەیلی

لێچڕاژان و بەناو یەکتر وەربوونیان گەرمتر بێ. بە واتایەکی تر، ناودێرکردنی "ئەدەبی ژن" ، پۆلێنکردنێکی مرۆڤانەی نییە، بەڵکوو روانگەیەکی شیعرییانەی هەیە. کەواتە بوونی جۆرە دەقێك بە ناوی "ئەدەبی ژن" مانای رەنگینی جیهانی ئەدەبە نەك "پۆلێنکردن و جوودا کردنەوە". بە دیوێکی دیکەشەوە، سەیر کردنی ئەو ئەدەبە لە روانگەیەکی جوانناسییەوە جۆشدانی پرسی ژن و بیرکردنەوەیە لەو دۆخەی کە نەریتە کۆنەکانی کۆمەڵگا و نێرسالاری رەگرێژی کردووە و بە دەسەڵاتەکەشیەوە رەوایەتی بەو پەراوێزکردنەی ژن داوە.
بە دەر لەمانەی کە وتمان، ئەمڕۆ لە روانگەی تیۆرییەکانەوە دۆخی ئازادیی ژنی رۆژئاوا لە هی ژنی جیهانی ئیسلامی و کوردیش زۆر باشترە، کەچی دەربڕینی "پرسیارێکی ژنانە"، "شێوازێکی ژنانە"، "زمانێکی ژنانە" و ... تاد لە پانتایی نووسین و ئاخاوتنی ئەدەبی، رۆشنبیریی و هونەریدا زۆر بە فرەوانی بەکار دەهێنرێ. لەوەش زیاتر، ئەمڕۆ لە ئاستی زانستگایەکانی رۆژئاوا، بۆ نموونە لە سوێددا بەشێکی تایبەت بە "جەندەر" یان فێمێنیزم هەیە کە دەقە ئەدەبییە کۆن و نوێیەکانی پیاو و ژن دەکەنە سەرچاوەی خوێندن و بنەمای دارشتنی کۆمەڵگایە پیاوسالارەکان و وێناندنی ژن.
بەڵام لە کاتێکدا پرسی ژن لە زمانی کوردییدا بۆتە بابەتێکی بە هەرمێن. ژنانی نووسەر رێکخراویان هەیە بەناوی رێکخراوی بەریگریکردن لە ژن و مافی ژن، شەرێکی زۆر لەسەر دەستووری کوردستان و پەرلەمانی کورد دەکرێ کە گوایە وەك پێویست ژن تیایاندا، بە هۆی پیاوە کۆنپارێزە دەسەڵاتدارەکانەوە، جوان ئاوڕ لە ژن نەدراوەتەوە. ژنان رۆژانە بە دەست پیاوی ماڵ و کۆمەڵگاوە بە پشتیوانی نەریت و دەسەڵاتەوە هەتکدەکرێ. باشە بۆ هەبوونی ئەو هەموو قسە و رێکخراو و ناونیشانانە بەناوی ژنەوە رەوایە، بۆ هەبوونی "ئەدەبی ژن" ئاسایی نەبێ؟ ئەی ئەگەر ژن لە روانگەی تایبەتمەندیانەی خۆیەوە لە داهێنانەکەیدا گوزارە لە خەم و مافە مرۆڤایەتییەکانی خۆیەوە نەکا، ئەی باسی چی بکات؟ دەمەوێ بڵێم لەو قۆناغەدا کە ژنی کورد هێشتا خاوەنی هیچ مافێکی بنەڕەتی خۆی نییە و هیچ قانوونێکی کاراش نییە بە کردەوەیی داکۆکی لێ بکات، بۆیە بوونی ئەدەبێك بەناوی ژن جۆرە کردەیەکی جوانناسیانەیە بۆ ئاوەڵاکردنەوەی بەشێك لەو جیهانە مرۆڤایەتییەی کە چاوەشەکراوە. من پێم وایە ژن بە داهێنانی زمانێك تایبەت بە خۆی، وێڕای شێوازەکانی تری خۆ جەختکردنەوە، دەتوانێ ئەو ستراکتوورە دارێژراوەی کۆمەڵگای کوردی هەڵوەشێنێتەوە و هاوکاتیش دەتوانێ خۆی لەو پەراوێزکردن رزگار بکات و ئەو لاسەنگییە نامرۆڤایەتییەش هاوسەنگ بکات کە نەریتی باوی پیاو بە دژی ئەو دایهێناوە. بە کوردی دەکرێ بڵێین دەستەواژەی "ئەدەبی ژن" لە قۆناغێکی وەك ئێستای کوردستاندا، وەك جۆرە جوانناسیی و جەختکردنەوەیەك لە ئامادەیی بەهای ژن لە زمانی کوردییدا فامبکەین. لە کاتێکدا هێشتا کۆمەڵگای کوردی پیاو بەڕێوەی حوکمی دەکا و ژنیش هێشتا وەك رەگەزێکی شووم و بوونەوەرێکی نائاسایی وێنا دەکرێ، دەکرێ داهێنانی ژنانە ببێە وزەیەك بۆ جێڵەقکردنی ئەو بونیاتە دارێژراوە. بەمجۆرە بوونی ئەو دەستەواژەیە دابڕاندنی ژن نییە لە واتای مرۆڤ بوونی، بەڵکوو ئاوەڵاکردنەوە و ئامادەکردنی ئەو دەنگە مرڤایەتییەیە کە پیاو لە کۆمەڵگای ئێمەدا تەنیا بە هی خۆی زانیووە.

ڤینۆس: باشە ئەگەر وایە سیفەت و خەسڵەتەکانی ئەو ئەدەبە چین؟ بۆ دەبێ ئەدەبی ژنان لە خانەیەکی جیادا پۆلین کرێت، بەمانایەکی تر بۆ ئەبێ ئەدەبی مرۆڤایەتی لەتکەین و بەسەر رەگەزدا دابەشی بکەین؟

هەندرێن: نەك لە پێوانەی ئیدیۆلۆژییەکانەوە، بەڵکوو لە پێوانەیەکی شیعریانە و جوانناسییەوە، خەسڵەتەکانی "ئەدەبی ژن" بریتییە لە گوزارەکردنێکی هێورانە لە جیهانی مرۆڤ“ جۆرێك لە پەیوەندییەکی هۆگریانە و گەرم و گووڕانە لەگەڵ

رەهەندەکانی ژیان“ ئامادەیی زمانێکی ناسکویژانە لە وێناکردنی جیهانە نادیارەکانی مرۆڤ و مەیلی دۆزینەوەیان“ بوونی وردەکاریی و دیقتادانێکی زیاتر لە پیاو لە مامەڵەکردن و تێڕوانین لە بەهای ئەڤینداریی و هاوژیانی مرۆڤەکان و ... تاد. بە واتایەکی روونتر، پیاو لە دەقەکانیدا، تاکگەرایانە بیر دەکاتەوە و بڕیار لەسەر وێناکردنی ژیان دەدا، کەچی ژن لە دەقەکانیدا بە کۆمەڵی و وردەکارانەتر بیر دەکاتەوە و بڕیار لەسەر رەهەندەکانی ژیان دەدا. پیاو لە دەقەکانیدا، یەك لایەنانەی وێنای پەیوەندییە ئیرۆتیتییەکانی لەگەڵ رەگەزی مێ دەکا، کەچی ژن هاوبەشانە و بە دەربڕینێك لە دەستپێوەگرتنەوە ئەو پەیوەندیانەی لەگەڵ رەگەزی نێر وێنا دەکا. پیاو بە زمانێکی راستەوخۆ و بڕیاردەرانەی زاڵەوە گوزارە لە کێشەکان دەکا، کەچی ژن ناڕاستەوخۆ و بە رەچاوکردنی زۆر ئەگەرەوە گوزارە لە خواستەکانی دەکا. لە دەقی پیاودا لایەنی ماددی زیاتر جەختدەکرێتەوە، کەچی لە دەقی ژندا لایەنی وردەکاریی و جوانناسییەکان. پیاو کە دەئاخڤێ هەڵوەستە لەسەر وردەکاریی رەهەندەکانی ژیان ناکا، کەچی لە ئاخاوتنی ژندا ئەو وردەکارییانە گەوهەرین. پیاو بە زمانێکی رووت دوا ئامانجی خۆی رادەگەیەنێ، کەچی ژن دەخوازێ گفتوگۆ بکات و ... تاد، ئەمەش مانای ئەوە نییە ئەدەبی ژن لە هی پیاو مرۆڤانەترە یان راسترە، بە پێچەوانەشەوە. سەبارەت بە زمانی ژنی کورد رەنگە قوورسایی چەوساندنەوەی دوو قاتی ئەو بە دەستی داگیرکردنی دەرەکی و ناوەکی“ نەتەوەی باڵادەست و نەریتی خێڵسالاری کورد، بە گشتی کاریگەریی هەبێ لە دیارییکردنی ئاراستەی دەقەکانی... لێرەوە بوونی ئەو خەسڵەتانە لە دەقی ژنی کورد، هەروەك لە شێوازێکی دیکە لە دەقی پیاودا، شتێکی سروشتین. ئەمانە بەشێکن لە زمانی جیاوازی نێوان ژن و پیاو. لە کن من ئەو خەسڵەتانەی زمانی ژن دوورن لە روانینە ئیدیۆلۆژی و پیاوسالارییەکان، بەڵکوو بە تێگەیشتن و رەچاوکردنی کۆمەڵێك هۆکردی لۆژیکی، فیزیکی، روحی و زانستی. لەوانە رێژەی هۆرمۆن و دابەشکردنی هەست و ئاوەز لە نێوان چەپ و راستی مرۆڤدا، رۆڵێکی کاریگەر دەگێڕن لە نەرم و زبری هەستی مرۆڤ و ئاکارەکانی. هەروا فاکتەری منداڵدان و توانای منداڵ دروستکردن لای ژن بێگومان کاریگەریی لەسەر هەسداری هەست و جیهانبینی ژندا دادەنێ.

لێ سەبارەت بە دوولەتکردن کە لە پرسیارەکەتدایە، ئەمە روانگەیەکی ئۆتۆپیانەیە. ئەگەر مرۆڤایەتی سێنتەری هەموو روانگەکانی مرۆڤ بێ، ئەی باشە بۆ جیاوازی لە نێوان نەتەوە، کۆمەڵگا، وڵات و ... تاد لە ئارادایە. واتا ئەگەر مرۆڤایەتی بریتییە لە یەکاتی گەوهەرێك ئەی ئەو هەموو کێشمە کێش و شەڕە چییە لە نێوان مرۆڤەکاندا؟ بۆ نموونە، بۆ نەتەوە باڵادەست و زلهێزەکانی جیهان دان بە رەوایەتی سەربەخۆیی کورد نانێن؟ وەك گوتمان گوازەرەکردن لە زمانی ژن، بە تایبەتی لە قۆناغێکدا کە ژن لە کۆمەڵگای کوردییدا دان بە توانا، بەهرەداری و بەهایەکانی نانرێ، دەبێ لە رەهەندێکی شیعریانە و رەهەندێکی جوانناسییانەی خەفەکراوەوە سەیری بکەین نەك لە روانگەیەکی ئۆتۆپیانەوە. چونکە ئەو "دوولەتکردن"ەی تۆ باسی دەکەی لە روانگەی وشکەڕۆ و فۆندەمێنتالی کۆمۆنیستە باوەکان دەچێ، نەك رەهەندێکی ئەدەبی و جوانناسیانە یان ئیدیالانە. کۆمۆنیستە فۆندەمێنتالەکانیش پێیان وایە مرۆڤ بێ نیشتمانە و زمان و کولتوور و جیاوازی پێویست نییە. لای ئەوان کرێکار بێ وڵاتە و دەبێ لە جیهاندا نیشمەن بێ. لێرەوە ئەو روانگەیە لە رەهەندێکی جیهانگەرایی و میتافیزکییەوە سەیری مرۆڤ دەکا، نەك ئیدیالی. لێ رەهەندی ئیدیالی ئێمە ئەوەیە، کە ژن بە خەملاندنی زمانێکی تایبەت بە خۆی دەتوانێ رەهەندی جیاوازی خۆی وەك جۆرە ئاسۆیەکی جوانناسیانەی نادیار ئاوەڵا بکاتەوە. لە رێگای ئەو جیاوازییە دەتوانێ رەوایەتی بوونی خۆی وەك مرۆڤ جەختبکاتەوە. چونکە ئەوە جیاوازیی "ئەویتر"ی پیاوە کە ناسنامەی ژنی رەتکردۆتەوە. بەمجۆرە بە جۆشدانی ئەو زمانە ئێستێتیکییەی ژن دەتوانێ گفتوگۆیەکی دڵکێش و کارا بەرهەمبهێنێ و بەمەش مرۆڤایەتییەکی بە نێرسالاریی تەنراو ناچار بکات دان بە بەها و گرنگی ئەودا بنێ. ئێمە بەوەندە

هەوڵماندا ڕەهەندەکانی ئەو جیاوازییە ڕوونبکەینەوە. دەکرێ خوێندنەوەکانی دیکە بۆ ڕوانگە جیاوازەکانی دیکە بەجێبهێڵێن. لێ دەبێ ئێمە ورووژاندنی ڕەهەندی"ئەدەبی ژن" وەك بەهای جیاوازیی و دیدێکی جوانناسیانەی ئیدیالی بخوێنینەوە کە ئەمەش دۆزینەوەی دوورگە نادیارییەکانی مرۆڤە، نەك ئایدیۆلۆژییەکی ئۆتۆپی کە ئەمەیان تواندنەوەی فرە ڕەهەندی و جیاوازییەکانی مرۆڤە.

ڤینۆس: ئەڵێن هەموو دەقێکی ژنانە دەستی پیاوێکی لە پشتەوەیە، نموونەی زۆرمان هەن لە ژنی نووسەر و شاعیر کە لە قۆناغێکی تایبەتی ژیانیاندا هەمیشە بەوە تاونبار کراون گوایا خۆیان نانووسن، پیاوێك بۆیان دەنووسێت، ئایا ئەمە ڕاستە؟ ئەگەر ڕاستە چۆن؟ ئەگەر نا، چۆن؟ واتا کێ دەنووسێت؟ یان کێ بۆ کێ دەنووسێت؟

هەندرێن: هەڵبەتە بە دواچوونی ئەو هەموو "ئەڵێن"ەی تۆ ئاماژەیان پێدەکەی، پێویستیان بە لێکۆڵینەوەی وەك کۆمەڵناسی، ئەدەبناسی، ڕەگەزناسی، ئامارگیری و ... تاد هەیە. ئێوەش دەزانن، دەبێ ئەو بانگەشە و بۆچوونانەی جڤاکیی، مێژوویی و ئەدەبیان هەبێ. ئەو بۆچوونانە سەرچاوەیان لە کوێن؟ ئایا پیاو بۆ کەمکردنەوە لە توانای ژن سازێنەری ئەو بانگەشانەیە یان ئەو بانگەشانە زەمینەیەکی جڤاکیی و ئەدەبییانەی هەیە؟ ڕاستییەکەی هەر یەك لە نووسەری کورد، کەم تا زۆر، دەبێ ئەزموونێکی لەو چەشنەی هەبێ. واتا دەکرێ بە هۆی ئەو ژیانە تەنگەبەرەی ژن، ژن ناچار بووبێ بۆ چاککردن و مشتومڵکردنی دەقەکانی پەنای بۆ پیاوەکەی یان هاوڕێیەکی نووسەری پیاو بردبێ. دەکرێ ژنگەلێك لە پیاو زیاتر بۆ دڵنیا بوون لە دەقەکانیان هانا بۆ پیاوان بەرن تاکوو بۆیان بڵاو بکەنەوە. ئێوە دەزانن هەتا ئەمڕۆش پیاوان زاڵن بەسەر گۆڤار و بڵاوکراوەکانی کوردییدا. لەبۆیە دواجار ژنی نووسەر ناچار بووە بۆ زامنکردن و ڕێگەدانی نووسینەکانیان خۆیان لەگەڵ پیاوە نووسەرە باڵادەستەکاندا باسازێنن. بە کورتی باڵادەستی پیاو بەسەر پانتایی نووسینی کوردی، شتێکی ڕوونە. هەر بۆیە هەبوونی ئەو دیاردەیە شتێکی سەیر و سەمەرە نییە. بێگومان ڕاستییەك لەو وێناکردنەدا هەیە، کە تۆ ئاماژەی پێدەکەی. بەهەمە حاڵ، ئەوە ئەرکی نووسەری ژنانە کە ئەو ئاڵۆزیانە بۆخۆیان ڕوونبکەنەوە. من شایەدحاڵی نموونەگەلێك لە نووسەری ژنی کوردم، کە بۆ نووسینی پێشەکی یان دەستکاری دەقەکانی هانای بۆ جۆرە نووسەرێکی پیاو بردووە، کە بۆ من مایەی بەزەیی بوونە. هەندێ جاریش من خۆم ئەو بۆچوونەم بەو ژنانە ڕاگەیاندووە، بەڵام ئەو ژنانە چونکە هەستیان کردووە ئەو نووسەرانە لەناو خەڵکدا ناسراون و هەستیان داوێنگیریی ئەوانە بووە، نەیانتوانییووە گوێ لە من بگرن. ئەو ڕاستیانە شتگەلێك دروستکراو نین لە ژیانی جڤاکیی و ئەدەبی ئێمەدا. ئێمە ڕۆژانە دەیبینین و لەگەڵیاندا دەژین. بۆیە ژن نابێ بە شێوەیەکی هەستەکی بەرتەکی ئەو بۆچوونانە بداتەوە، بەڵکوو دەبێ ئەو گرفت و ئەزموونانە ببنە هاندانێك بۆ بیرکردنەوە لە بە ئاگا هێنانی ویست و توانای خۆیان، بۆ دەستبەسەرداگرتنی ئەو واقیعەی کە لەوێدا زمانی پیاو بڕیاردەر و سەرچاوەی باشی و خراپی دەقی ژن دیاریدەکا. ئەوەندەی من ئاگام لێ بێ، ئەمەش دوورە لە سازاندنی ڕاستییەکی چاوەشەکارانە، زۆرێك لەو ژنانە هەوڵێکی زۆر دەدەن ئەو پیاوانە دەقەکانیان بخوێننەوە کە بوونەتە پاڵەوانی ئەدەبی کوردی. هاوکاتیش زۆرێك لەو ژنانە هەوڵدەدەن کتومت وەك ئەو نووسەرە پیاوانە بنووسن کە گوایە پێوانەی دەقی باڵا و جەماوەرین. هەندێکیان هەر لەناونیشانی دەقەکانیانەوە هەتا کۆتایی دەقەکەشیان بریتیین لە کۆپیکردن و وەرگرتنی دێڕی ئەو پیاوانەی کە خەڵکی دیکە دەقی ئەو پیاوانەیان بەسەر ئاگای ئەواندا سەپاندووە. ئەمانە و چەندان گرفتی تر بەشێك لە سەرچاوەی ئەو تۆمەتبارکردنانەی دەقی ژنن کە تۆ ئاماژەیان پێدەکەی.

دواجار مەرج نییە ئەو وێنایە بۆ ئەزموون و دەقی هەموو ژنی کورد راست بێ. ئەمڕۆ چەند ژنە نووسەر هەن بە زمانێك لە خۆکرد و رۆشنبیرییەکی تۆکمەی خۆیانەوە دەنووسن. لەبۆیە کەس ناتوانێ بە ئاسانی تانە لە ئەزموونی ئەوانە بدا. بەڵام بە دیوێکی دیکەشەوە، بە هۆی باڵادەستی نووسەری پیاو و پاشخانی کۆمەڵایەتی و رۆشنبیریی کۆمەڵگای ئێمەوە، ئاسانە رێگا بۆ ئەو وێناندنە گشتگیرییەی ژن خۆشبکرێ.

ڤینۆس: هەندێ رەخنەگر هەن ژنی نووسەر بەوە تاوانبار دەکەن گوایا هێندەی ئەکەوێتە ژێر کاریگەری نووسەرێکی پیاوەوە، ناکەوێتە ژێر کاریگەری نووسەرێکی ژنەوە، من بۆخۆم وەکوو ژن هێندەی نەوال سەعداوی و غادەالسەمان و بەم دواییە ئەحلام مستەغانمی و پێشتر لمیعە عەباس عمارە و می زیادە و بۆ زۆر ژنی ترم خوێندۆتەوە، هەر ئەوەندەش بۆ پیاوەکانم خوێندۆتەوە، باشە بۆ هەمیشە تۆمەتە ئامادەکراوەکانی لەو چەشنە هەن بۆ ژن؟

هەندرێن: ئەو "هەندێ رەخنەگر"ە ژنی نووسەری "تاوانبار" نەکردووە، بەڵکوو ئەو دیاردەیە لای ژن و پیاویش لە ئاردایە.. شتێك بوونی هەبێ ناکرێ بە "تاوانبارکردن" ناودێر بکرێ. "تاوانبار کردن" کارێکە کە هەڵبەستراوە و دوورە لە راستی. تۆ پێم بڵێ، ئەوەندەی ژنی نووسەری کورد لە ژێر کاریگەری نووسەرانی پیاواندان هێندە لە ژێر کاریگەری ژنانی نووسەری کوردن؟ تۆ خۆت لە کۆی ئەو ناوانەدا، ناوی ژنێکی کوردت نەهێناوە. ئایا ئەمە مایەی پرسیار نییە؟ ئاخۆ تۆ دەزانی نووسەرێکی ژنی وەك ئەحلام مەنسوور، یەکێکە لە جەربەزەترین ژنە نووسەری کورد؟ بە رای من، لە حەفتاکانەوە، ئەحلام مەنسوور هاورۆژگاری نەوال سەعداوی لە چیرۆك و نووسینەکانی، بۆ نموونە، لە کۆچیرۆکی "پرد" دا ئەو پرسیارانەی وروژاندووە کە هەتا ئەمرۆش لە ئارادان. هەر بۆیە بە بەراورد لەگەل رەوشی کۆمەڵگای میسر، ئەحلام مەنسوور زۆر جەربەزەترە لە نەوال سەعداوی. چونکە ئەحلام لە حەفتایەکاندا کاتێك باسی ئازادی ژن و لەوانەش ئازادی سێکسی وروژاند نووسەرە ژنەکان لە پەنجەی دەستێك تێنەدەپەڕین. هاوکاتیش ئەو هیچ پشتیوانییەکی نە لە رووی قانوونی هەبوو نە لەناو نووسەرانیش. لەوەش زیاتر، وێڕای ئەوەی ئەحلام رچەشکێن بوو، ئەو پرسیارانەی ئێستا ژنی کورد سەرقاڵە پێیانەوە، ئەو لە حەفتا و هەشتاکاندا وروژاندبووی، کەچی ئێستا ژنێك نییە لەو ژنە نووسەرانەی کە بەختەوەرن بە لاساییکردنەوە و پەسندانی پیاوە باڵادەستەکان، نەك هەر بە وتارێك ستایشی ئەحلام بکەن، بەڵکوو بەشداریشن لە ناوزڕاندن و فەرامۆشکردنی. من دەزانم نەوەی داهاتوو لە بەهای ئەو ژنە تێدەگەن. دەشزانم ژنە خاوەن رێکخراو و نازگیراوەکان لای حیزبی کوردی، حەز ناکەن دان بە دەستپێشخەریی و رچەشکێنی ئەحلام مەنسوور بنێن. دەخوازم ژن خۆیان ببنە خاوەن ئەو کارە. لێرەوە لە جیاتی ژنی کورد، ستاییش و سڵاو بۆ ئەحلام دەنێرم. بڕواشم وایە پەخشان و نووسینەکانی ئەحلام لە حەفتایەکان و ئێستاشدا، دابڕانێکە لە نووسینی مێینەی کوردی. بە کورتی هەموو ئەو نووسینانەی ئەمڕۆی ژنی کورد کە بە بەشێکی زۆریان بە بەراورد لەگەڵ ئەو ستەمەی لێیان دەکرێ، هێشتا لە زمانە خورت و جەربەزەکەی ئەحلام تێپەڕیان نەکردووە. لێرەدا بوارمان نییە لەوە زێتر لەسەر ئەحلامی سەرنجکێش، ژنێکی بە کردە بوێر، ناوێزە بدوێین، لێ ئەرکی ئاوڕدانەوە لە بەهای نووسین و شێوازی تێهزرینی ئەحلام بۆ دەستە خوشکە بە ئەمەکەکانی ئەو جێدەهێڵم.

بەهەمە حاڵ، ئەو نووسەرە ناوبراوانە بە جۆرێك لە جۆرەکان یان لاسایی ژنانی رۆژئاوایان کردۆتەوە یانیش لاسایی پیاوان. واتە سەرچاوەی بۆچوونەکانی ژنە نووسەرێکی وەك نەوال سەعداوی، لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆ روانگەی بزاڤی فێمێنیستە چەپڕۆیەکانی رۆژئاوا و کۆمەڵگا دیموکراتییەکان. میسر هەتا ئەمرۆش ئەو کۆمەڵگایە نییە بنەما سەرەتاییەکانی مافی ژنی دەستەبەر کردبێ. لەوەش زیاتر، لە هەشتاکاندا نەوال سعداوی بە راشکاوی داکۆکی لە سیاسەتی رژێمێکی دیکتاتۆری وەك

سەدام دەکرد. ئەمەش بە بیانۆی دەستێوەردانی دەسەڵاتی ڕۆژئاوا و ئەمریکا بوو لە کارە ملهوڕییەکانی ڕژێمەکەی سەدامدا. دەمەوێ بڵێم نەوالیش وەك پیاوە ڕۆشنبیرییە باڵادەستەکانی جیهانی عەرەب لە پێناو "عروبە"دا بە ئاگا و بێئاگا کەوتە داوی پشتیوانیکردنی ڕژێمەکەی سەدام.

هەرچۆنێ بێ، وەك لە وەڵامی پرسیاری پێشوودا وتمان، بوونی ئەو وێنایە لەسەر ژن، کە بە گشتی لاسایی یان دەکەوێتە ژێر کاریگەریی نووسەرانی پیاوەوە، دیاردەیەکە بوونی هەیە. هاوکاتیش بەشێك لە ڕەواجی ئەو "تۆمەتبار"کردنەی ژن دەگەڕێتەوە بۆ باڵادەستی ئەو جیهانبینییەی کە بڕوای بە توانستی داهێنان و سەربەخۆیی ژنی کورد نییە. ئەمە ڕاستییەکە دەبێ ناوەندی ڕۆشنبیریی کوردی بە ژن و پیاوەوە گفتوگۆی ئاوەڵا و هەمە ڕەهەندی بۆ بکات. هاوکاتیش بەشێکی دەگەڕێتەوە بۆ جۆرێك لە سستی کار و توانای جۆشدان و خۆ کۆکردنەوەی ژنی کورد لە بزاڤێکی خاوەن بەرنامە و ئامانجدا. لێ کێشەیەك لە زمانی ڕۆشنبیریی کوردییدا هەیە، بە زمانێکی ڕاشکاو و بەڵگەدار و ئاوەڵا گۆ ناکا، بەڵکوو هەمیشە بۆ خۆی دەپەیڤێ، بە پێچ و پەنا و خود/سۆبژەیی دەپەیڤێ. نووسەری کورد بە زمانێك دەدوێ، کە زمانێکی قاوغدارە. بە تانە و تەشەر باسی بابەتەکان دەکا" هێندەی گشتگیرە هێندە بە وردی پەنجە ناخاتە سەر سەرچاوەکان. ئەو زمانە هەڵگری دەستنیشانکردنی ئاراستە و ئاکامگیرییەکی بەرهەمداری نییە. ئەو زمانە ڕاستەخۆ لەسەر بنەمایەکی لۆگیکی ناپەیڤێ، بەڵکوو دۆگمایی بۆ خۆی دەدوێ" ئەو زمانە هەڵگری مەیلی گفتوگۆ و گوێگرتن لەگەڵ بەرانبەرەکەی نییە، بەڵکوو تەنیا گوێی لە خۆیەتی و هەوڵدەدا خۆی بەسەر بەرانبەردا بسەپێنێ. لەبۆیە ئەو "تۆمەتبار"کردنانە لەسەر ژن گشتگیرن. تا ئێستا نە نووسەرانی ژن و نە نووسەرانی پیاویش وتار و لێکۆڵینەوەیەکی میتۆدیکی و زانستی سوودمەندی لەسەر دیاردەی لاساییکردنەوە و کاریگەری دەقی پیاو بەسەر نووسینی ژنەوە نەنووسیوە. ئەوەی هەیە تەنیا لە ئاستی گازاندە و قسە گۆڕینەوە لە نێوان نووسەری کورد لە دانیشتنەکاندا تێپەڕی نەکردووە. ئەو ئاستەنگەش هەر تەنیا بەند نییە بە پرسی لاساییکردنەوەی ژن، بەڵکوو لاوازییە کۆی ئاستەنگەکانی دیکەی ڕۆشنبیریی کوردی دەگرێتەوە. دواجار دەکرێ بپرسین: ئایا ژن ئەوەندەی سوودی لە دەقەکانی پیاوان وەرگرتووە، هێندە سوودی لە دەقەکانی ئەو نووسەرە ژنانەی کە ئاماژەتان پێکردووە وەرگرتووە؟ یان ئێوە چەند نووسینتان لەسەر بەهرە و بەرهەمی نووسەری کارای ژنی کورد نووسیوە؟ یانیش ئێوە خۆتان چەند لێکۆڵینەوەی سەرنج کێشتان خوێندۆتەوە کە ژنە نووسەرێکی کورد لەسەر ژنە نووسەرێکی کوردی نووسی بێت؟ دواجار ئاخۆ ئەو "تاوانبار"کردنەی ژن بە لاساییکردنەوە یان کاریگەر بوونی بە پیاو، تەنیا هەڵبەستن و بەردەوامی دەمکوتکردنی ژنە، بە واتایەکی تر، ئەو دیاردەیە بەشێکی لە ڕاستی تێدا نییە؟

ڤینۆس: یەکێ لەو تاوانانەی تر گوایا هیچ ژنێك هەتا ئێستا نەچووە لەسەر ژنێکی نووسەر یان شاعیر بنووسێت، مەهاباد کتێبێکی لەسەر شێرکۆ نووسیوە، پێی ئەڵێن بۆ نەچووە لەسەر ژنێك بنووسێت؟ واتا ژن نییە لەسەر ژن بنووسێت! بۆ؟

هەندرێن: هۆکردی نەبوونی دیاردەی کەمی نووسینی ژنی کورد لەسەر دەستە خوشکەکانیان، بەشێکیان بۆ ئەو فاکتەر و لەمپەرانە دەگەڕێنەوە کە لە بەرسڤی پرسیارەکانی پێشوودا، بە کورتی، نمایشمان کردن. لێ هاوکاتیش نووسین لەسەر نووسەرێکی باڵادەست و ناسراو، بە تایبەتیش لە ژیانی کوردییدا، ئەگەر هەڵگری بەدیار خستنی هیچ نادیارییەك نەبێت لە دەقی ئەو نووسەرانەدا، بێجگە لە هەوڵی خۆناساندن و خۆشیرین کردن، هیچ بەهایەکی دیکەی بۆ زمانی کوردیی نییە. ئێوە دەبێ لەوە بە ئاگا بن، دیاردەیەك هەیە لای نووسەری ژن و پیاوی کورد، ئەویش ئەوەیە تەنیا لەسەر ئەو نووسەرانە دەنووسن کە پێشوەخت پسووڵەی "گەورە" و "تاکە داهێنەر"یان پێدراوە. جا زۆرینەی ئەو نووسینانەش تەنیا پەسندان و دووبارەکردنەوەی ئەو قسانەن کە پێشتر گوتراون. واتا گوتنەوەی ئەو شتانەن کە گوتراون" نمایشکردنەوەی ئەو شتانەن

که پێشتر به بێتامییەوە نمایشکراون. بە کورتی دۆزینەوەی هیچ نهێنییەکی دیکە نین. ئەم دیاردەیەش لە زمانی کوردییدا درێژەدانێکە لە نەریتی خێڵ. نەریتی خێڵ ئەوەیە لە خۆیەوە بە سەرۆك خێڵەكەی هەڵدەدا. ئەو زمانە توانای نییە روانگەکانی بگۆڕێ" بۆ خۆی بوێری نییە لە دەقی نووسەرێکی نەناسراودا جیهانێك بدۆزێتەوە کە رەنگە زۆر نوێتر و بە بەهاتر بێ لە دەقی ئەو نووسەرە باوە. ئەو جۆرە نەریتە لە زمان، مەیلی وابەستەیی وایلێدەکا جیهانەکانی دیکە فەرامۆشبکات. لێرەوە کاتێك ژنێك بەناوی وشیاریی و لێکۆڵینەوە لەسەر دەقی ئەو نووسەرە "ناسراو"انە دەنووسێ، خۆی لە خۆیدا ئەو ژنە دەبێتە بەرهەمهێنەری هەمان ئەو نەریتە بە ئۆبژەکراوەی ژن. بە کورتی بەشداری دەکا لە ئاودانی ئەو باخچەیەی کە شیعری کوردی وەك هاوردە/میتافۆرێك لەسەر ژن دایهێناوە. بەمجۆرە ئەمڕۆ، بۆ نموونە، نووسین لەسەر دەقێکی شێرکۆ بێکەس، ئەگەر نووسەرێك خاوەنی بێبەری بێ لە رامانێکی تایبەت و جیاواز و نەگوتراو، بێجگە لە کەڵەکەکردنی گوتراوەکان" لە خۆ نمایشکردن" لە داڕشتنی ئەو شێوازە چەقیوە، هیچ بەهایەکی تری نابێ. با ئەوەش بە راشکاوی بڵێم، ژن لە دەقی بەرهەمی شێرکۆ بێکەس و هاوڕێنەکانییەوە، زۆر راشکاوانە درێژدانی نەریتێکی باوی شیعری کوردییە" واتا بە زمانێکی نوێ جۆرە بەردەوامییەکە لە نەریتی شیعری فۆلکلۆری و زەرەکی کوردی" لەو نەریتەدا ژن وەك هاوردەیەك وێنای گوڵ و گوڵزاری باخچە" میوە و میوەجاتی بە چێژ و رەنگاورەنگ وێنادەکرێ. ئەم تێگەیشتنەی منیش تانە و تەشەر نییە لە دەق و خودی شێرکۆ بێکەس و هاوڕێنەکانی، بەڵکوو مەبەستم ئەوەیە، ئەوە جیهانبینییەکی سروشتییە کە لە ژیانی کۆمەڵگای کوردییدا زاڵە. لەو کۆمەڵگایەدا کە هەتا ئێستا ژن و پیاو هاوێر کراون و هاوڕێیاتییەکی ئازاد و بەرابەریی دەگمەنە و ژن بوونەوەرێکی نائامادەیە لەسەر سەکۆی ژیان و ... تاد، ئیتر بوونی ئەو وێناندنە دەبێتە شتێکی زۆر ئاسایی. مرۆڤیش کە نەیتوانی بە ئازادی بچێتە ناو جیهانی یەکترەوە، پیاو و ژن نەتوانن بە ئاوەڵایی گفتوگۆ بکەن و تێکەڵ بن، ئیتر ناتوانن لە غەریزەکانی رزگار بن.

لێ رەنگە کەمی ئەزموونی دەقی ژن و باڵادەستی فرەی دەقی پیاو لە زمانی کوردییدا و چەندان فاکتەری تری لەم چەشنانە، هۆکردێك بن بۆ ئەوەی ژن لەسەر ژن نانووسن. ئەوەشمان لە یاد نەچێ، نووسەری ژنی کورد، وەك پیاو، زۆر کەیفیان بە یەکتر نایێ. ئەو خەسڵەتەش لە بنەڕەتدا هی نووسەری پیاوە و ژنیش لەبەرانبەر یەکتردا درێژەی پێدەدەن. وەك من بزانم، زۆرێك لە ژنی کورد رکەبەرایەتی لەگەڵ ئەو ژنانە دەکەن کە هەستدەکەن کارا و بەرچاون یان جۆرە روحییەتێکی دیکتاتۆریان هەیە، هەروەك پیاوەکان، حەز دەکەن بەس خۆیان ببنە پاڵەوان و سەرۆکی خەبات و بەرهەمی ژن" سیمبوولی رچەشکێنی. کاتێك ژنێکی تر دەردەکەوێ دەست دەکەن بە رکەبەرایەتی لەگەڵیدا. ئەوەش "تاوانبارکردن" نییە، بەڵکوو دیاردەیەکی باوی ناو نووسەری کوردە. بەمجۆرە ئەو هۆکارانەن وادەکەن ژن کەم ژن بنووسێ. ئەمەش وەك گوتمان، خەسڵەتی کۆمەڵگایەکی نەگبەتی وەك کوردستانە، کە بەهایە جوانەکانی خۆی هەرزانفرۆشکردووە و توانای داهێنانی ئێتیکێکی بە کۆمەڵی نەتەوایەتی و بەهاگەلێکی جوانی نوێشی نییە.

ڤینۆس: زۆر لە رەخنەگران ژنی نووسەری کوردو بەتایبەت شاعیر بەوە تاوانبار دەکەن کە گوایا خاوەنی کەسایەتی ئەدەبی سەربەخۆی خۆی نییە، باشە تۆ بڵێی ئەوە پەیوەندی بە سیستەمی کۆمەڵایەتی سەقەتەوە نەبێ، تۆ بڵێیت بنەمایەکی پەروەردەیی ئایینی و کۆمەڵایەتی دواکەوتووی نەبێ؟ یان پێت وایە ژنی شاعیری کورد خاوەنی ئەو کەسایەتیە بێ، تۆ خۆت هەست ئەکەیت ئەو کەسایەتیە سەربەخۆیەت هەیە وەکوو ژنە شاعیرێکی کورد؟ خەسڵەتەکانی ئەو کەسایەتیە چین؟

ئەگەر ژن تەواو ژنانەش بنووسێت، بەو شێوەیەی بیەوێت وەکوو ئادەمیزاد گوزارشت لە خۆی بکات، هەر بەوە تاوانباری

دەکەن کەوا لاسایی پیاو دەکاتەوە، ئایا ئەمە کێشەی موتەلەقیە، یان رەخنەگر یان کێشە هێشتا لای ژنە؟

هەندرێن: لە یەکاتدا ئەو وێناکردنەی لەسەر ژنی شاعیر هەیە، پەیوەندی بە گشت ئەو هۆکرد و فاکتەرانەوە هەیە کە تۆ ئاماژەت پێکردوون. لە لایەکەوە، هێزێکی کارای نەریت و ئایینی هەیە هێشتا بە پێوانە قەتیسماوەکانەوە لە ژن دەڕوانێت، بەمەش لە هەموو توانایەکی سەربەخۆ و دەهێنەرانەی ژن بە گومانە. لەبۆیە کاتێك ژنێك دەردەکەوێ زوو بەو حوکمە حازر بەدەستانە گەمارۆی دەدا. تۆش دەزانی ئەو حوکمانە لە کۆمەڵگای ئێمەدا پشتیوانییەکی بەهێزی کۆمەڵایەتیی و ئایینی و سیاسیشی هەیە. لە لایەکی دیکەشەوە، هۆکردێکی گرنگ لە مانەوە و باڵادەستی ئەو "تاوانبار"کردنانە پەیوەندی بە ئاستی چالاکی و کردەی بە کۆمەڵی ژنی کوردەوە هەیە. ئێوە دەزانن کولتووری کاری بە کۆمەڵ و لاوازی لە ئۆرگانیزەکردنی وزە و توانای مرۆڤگەل لای مرۆڤی کورد دیاردەیەکی زۆر بەرچاوە. ئەمڕۆ ژنی کورد، کتومت وەك پیاوە نووسەر و سیاسییەکان، پەرش و بڵاون، هەر یەکە و بە شێوەیەك پاڵیان بەو حیزبانە داوە و خەریکی کۆنفرانس و خۆ نمایشکردنن لە تێڤییەکانی حیزبدا. هاوکاتیش هەتا دێ زەبر و زەنگ لە دژی ژن لە کۆمەڵگای ئێمەدا ئاڵۆزتر و دڕندانەتر دەبێ. لێرەوە ژنان خۆیان بەشێکن لە پەرەدان بەو رەخنانەی کە لێیان دەگیرێ. هەندێك جار ژن لە پیاوان باشتر تۆمەت بۆ دەستە خوشکەکانیان دروست دەکەن. لەوەش زیاتر، ئێوە سەرنجتان داوە، ئەمڕۆ ژن خۆی ئەو دابەشکارییەی لە نێوان "ئافرەت" و "ژن" "بەختەوەر"انە پیادە دەکا! باشە کێ ئەو دابەشکارییەی لە نێوان چەمك و وشەکان دروستکرد و کێش تاوانبارە لە بە سیاسەتکردن و بەردەوامدانی؟ ئاخۆ ئەو "تاوان"ەش هەموو خەتای پیاوە؟ ئەی ئەوە نییە ژنە دەمڕاستەکانی کێشەی ژن خۆیان بە ئازادی ئەو دابەشکارییە قووڵدەکەنەوە؟ خۆشی لەوەدایە هەندێ ژن هەتا لە ئەورووپا بوون و مجگێزی سیاسییان بە لای حیزبی سەوزدا دەشکایەوە، هەر دەستەواژەی ژنیان بەکارد دەبرد، کەچی کاتێك چوونەوە و لای حیزبی زەرد، بە کۆمەڵێ مەرجەوە، سووکەڵە ئیشێکیان دەستکەوت، ئیتر نەك هەر دەستەواژەی ژنیان لە نووسین و ئاخاوتنەکانیان توورهەڵدا، بەڵکوو دەستیان کرد بە تیۆراندی دەستەواژەی ئافرەت. بە پێچەوانەشەوە. هەروەك کێشەی ژن بریتی بێ لە دەستەواژەکان. ئەمە خۆی تراژیایەکە لە تراژیدیاکانی ژیانی ژنی کورد. ئەو نموونانەش دابڕاو نین لەو وێناکردن و رەخنانەی کە لەسەر ژنی شاعیردا هەیە. بە دیاردە بوونی کێشەیەك یان تەنگژەیەك، بنەما و هۆکردی بەهێزی هەیە لە کۆمەڵگایەکاندا. چارەکردن و دابڕان لەو کێشە یان تەنگژانە، بێ لێکۆڵینەوە، گفتوگۆ، خەباتی فرە چەشن مەیسەر نابن. لێ ئەوە لای ئێمە زۆر سەختە ئەو پرینسیپە بەنەڕەتیانەیە" تۆ ناتوانی گفتوگۆیەکی بەلگەدار و ئاوەڵا و هێور لەسەر کێشە چارەنووسازەکانی ژیان و ئایندەی کورد بکەی. هەر چەند بکۆشی، دواجار خۆت لە شەڕدا دەبینییەوە.

لێرەوە مانەوەی ئەو گرفتە نەگۆڕانە پەیوەندی بە نەبوونی هێزێکی کارای رۆشنبیریی و کۆمەڵایەتی خاوەن گۆڕان هەیە. تۆ پێم بڵێ، ئەمڕۆ ئەو هەموو رێکخراوەی ژنان/ئافرەتان هەیە، ئەی بۆ ناتوانن زنجیرەیەك تەوەری فرە رەهەند و تۆکمە لەسەر ئەو پرسە بنەڕەتیانەی ژن بکەنەوە؟ ئایا نەبوونی ئەو ئەو چالاکییە گرنگانە، خەتای پیاوانە، یان کەمتەرخەمی و پەرت و بڵاوی ژنە نووسەر و رێکخراوەکانیان؟ تۆ بینیوتە لە کۆمەڵگایەکی وەك کوردستاندا کە رۆژانە دەیان تاوان و هەتکردن بە ژن و مرۆڤی کورد دەکرێ، کەچی ژنی کورد نەیتوانییوە دوو خۆپیشاندانی بوێرانە و رچەشکێن راپەڕێنێ؟ تۆ لە وتارێکتدا باسی ئەوە دەکەی، کە گوایە لە ئەورووپادا بزوتنەوەی فێمێنیستی بەرەو نەمان دەچێ یان وەك پێشان نییە، تۆ دەزانی لە وڵاتێکی وەك سویددا، لە ماوەی ساڵێکدا چالاکی و نارەزاییەکانی بزاڤی کۆمەڵایەتیی و ژنان لە بواریی ئامادەیی ژن لە ئاستی بەڕێوەبەر لە کۆمپانیا بازرگانیی، بەڕێوەبردنی شانۆ و تێڤی و چەندان بواری تردا زۆر گۆڕانکاریان دروستکرد. لەوەش زیاتر ئەوە خەباتی ژنانی سۆسیال دیمۆکراتەکان بوو کە ئەمساڵ حیزبەکەیان ناچار کرد مۆنا سالین بکەنە سەرۆکی

حیزبەکـەیان. لـە ئـەوروپا ژن بەردەوامـە لـە خـەبات و سـالآنە کـەم و زۆر ڕیفـۆرمی بـاش لـە ئاسـتی دەسـەلآت و مافـە مرۆڤایەتییـەکان دەسـتەبەر دەکـەن. لـێ لای ئێمـە هـەر قسـە و زۆرکردنـی ڕێکخـراوی سـەیری بـێ بەرنامەیـە. ئـەو کـارە رووکەشانەش ناتوانن بەشێك لەو وێنا نێگەتیڤانە لەسەر ژن سووك بکەنەوە.

ڤینۆس: جوانترین شاکارەکانی نزار قەببانی ئەوانەن لەسەر زمانی ژن نووسیونی، جوانترین دوو کتێبی (ئەحلام مستەغانمی) (بیرەوەری جەستە) (شلەژانی هەستەکان) کە لە هەردووکیدا لەسەر زاری پالەوانێکی پیاوەوە قسە دەکات، باشە بۆچـی بـۆ نزار قەببانی ئەوتریێ داهێنانی کردووە، کەچی لەوانەیە بە (ئـەحلام مسـتەغانمی) بـوتریێ لاسـایی پیـاو ئەکاتـەوە، یـان ئـەوە بابەتێکی ترە؟

هەندرێن: ڕاستت دەویێ من نە ئەو کتێبەی نزار قەبانیم خوێندۆتەوە و نە هی ئـەحلام مسـتەغانمیش. لەبۆیـە لـە بارمـدا نییـە بەڕەڤانییەك یان رایەك سەبارەت بە گرنگی و ناگرینگی ئـەو دوو کتێبـە دەربـبڕم. هاوکـاتیش مـن نـازانم خوێنـەرانی عـەرەب سەبارەت بەو دوو بەرهەمە چتۆ هەڵسەنگاندنێکیان هەبووە و هەیە. تۆش دەبێژی "لەوانەیە بـە (ئـەلام مسـتەغانمی) بـوتریێ لاسایی پیاو ئە (دە)کاتەوە". کەواتە ئێمە ناتوانین لەسەر رایەك بپەیڤین کە دڵنیانین یان لەسەر "لەوانەیـە" پشـت ئەسـتوور بین. لێ من لە خەمی تۆ فامدەکەم. وەك لە پێشتر ئاماژەمان پێکـرد، ئـەو تێڕامانـە لەسـەر داهێنـانی ژن ئامادەییـەکی زاڵـی هەیە. ئەو گرفت و بۆشاییەش هەر لە زمانی کوردییدا نییـە، بـەڵکوو لـە زمـانی عـارەبیی و بگـرە زمانـە جیهانییەکانیشدا لـە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی دیکەوە لە ئاستی جـوودادا ئامـادەیی هـەبووە و هەیـە. بـە بۆچـوونی مـن، بەشـێك لـەو خەسـڵەتی تۆمەتبار کردنە لە لای ڕەگەز، نەتەوە، و گرووپی باڵادەستەکانەوە جۆرێکە لە مەیلی ڕەگەزپەرسـتیی یـان بـوون بـە خـاوەن دەسەلآتێکی رەها. هاوکاتیش گرفتی رەتکردنەوەی ڕەگەزە جوودایەکان یان قەدەر نـەیارەکان لـە لایـەن هاومرۆڤەکانییـەوە دەگەڕێتەوە بۆ خودی تـرس لەبەرانبـەر جیاوازییـەکانی ئـەوایتر یـان ترسـی فـرە دەنگیـی و فـرە ڕەهەنـدی ژیـان. مـرۆڤیش بوونەوەرێکە بە نەریت و شێوازەکان خدوو دەگرن" واتـا پیـاو ڕاهـاتووە بـەوەی کـە ژن لـە بندەسـتی ئـەودا بـێ" ژن نەبێتـە خاوەن بەهایەکی وەك خۆی. چونکە لە یادەوەرییەکی دووری پیاودا ژن موڵکی ئەو بووە. هەروەك مرۆڤایـەتی بـەوە خـدووی گرتووە گیانەوەر و باڵندەکان لە ماڵەکەیدا ماڵی بکات.

II

چەمکی کولتوور و کولتووری کوردیی

ئامادەکردنی: ئەرسەلان مەحمود
ئەم دیدارە لە گۆڤاری "هەنار" بڵاوکراوەتەوە.

مەبەست لەکولتور چییە، کولتوری کوردەواری چجۆرە ڕەنگدانەوەیەکی ئەرێنی و نەرێنی بەسەر ئاڵوگۆڕە مەعنەویی و کۆمەڵایەتییەکانەوە هەبووە و هەیە، کوولتور چ ڕۆڵ و کاریگەریەك لەچەپاندن و سەرکوتکردنی کەسێتی تاك یان بەپێچەوانەوە دەگێڕێت، ئەمانە و چەند لایەنێکی تری پەیوەندیدار بەو بوارە با لە هزر و خوێندنەوەی هەندرێن–ەوە بڕوانین و بزانین ئاخۆ وێڕای خستنە ڕووی ئەو پرسیارگەلەی سەرەوە ئاخۆ کورد خاوەنی کولتوورێکی هاوبەش و جێگیرن یا ئاڵۆز و فرەچەشن؟

هەندرێن: بەر لەوەی لەمەڕ پرسی کولتووری کوردییدا بپەیڤین، بە پێویستی دەزانم، بپرسین: ئاخۆ مەبەستمان لە کولتوور چییە؟ گەلۆ خودی کورد، چ لە رابردوو و چ لە ئێستادا، لە ئاستی زانستییەوە، بۆ نموونە، لە روانگەی جڤاکناسیی (سۆسیۆلۆژیی)، کولتوورناسیی، خەڵکناسیی (ئەنترۆپۆلۆژیی) و... تاد پێناسەگەلێکی بۆ کولتووری خۆی کردووە، تاکوو لە دیدی ئەو خوێندنەوانەوە بتوانین راڤەیەك پێشەکەش بکەینەوە؟ ئایا کورد لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا "کولتوور"ێکی هاوبەشی هەیە؟ بەمجۆرە من کە ڕووبەڕووی ئەو پرسیارە ئێوە دەبمەوە، یەکسەر ئەو پرسیارانە و پرسیارگەلێکی لەو چەشنانەم لە لا دروست دەبن. چونکە ئەوەندەی من بزانم، لە بوارێی رۆشنبیریی کوردیی و بە تایبەتیش لە بواری زانستگادا راڤەگەلێکی ئەوتۆمان نییە کە لە روانگە و میتۆدە جیاوازەکانەوە کولتووری کوردیان پێناسە کرد بێت. ئاشکرایە لە ئاستی زانستە مرۆییەکانی رۆژئاوادا لە هەر یەك لە قۆناغە جیاوازەکان، پێناسە و خوێندنەوەی جیاواز بۆ کولتوور کراوە.

لەو روانگەیەوە ناچارین ئاماژەیەکی چڕ و خێرا بەو پێناسە و راڤە جیاوازانە بکەین کە لە بواری زانستگا و رۆشنبیریی رۆژئاوادا لە ئارادان.

ڕەنگە چەمکی "کولتوور" یەکێك بێت لەو چەمکە سەختانەی زمان، چونکە ئەو چەمکە هەڵگری واتاگەل و پێناسەگەلێکە،

بۆیە لە هەر یەك لە سەردەمەكاندا پێناسەگەلی جیاوازی بۆ كراوە و بۆ مەستی جیاوازیش راڤە كراوە. لێ لەگەڵ دەستپێكی سەدەی بیستەمدا، چەمكی "كولتوور" بە واتای "كولتووری نەتەوەكان"، "كولتووری خەڵك"، " كولتوورە بۆ ماوەكان" و ... تاد پێناسە دەكرا. لەوێدا نووسەر و ئەكادیمییە بۆرژوازییەكان باسیان لە فراژان و رسكانی كولتووری ژیاریی دەكرد و بەمەش هەوڵیاندەدا كولتووری جڤاك و نەتەوە بیانییەكان، غەیرە رۆژئاواییەكان بە دواكەوتوو سەرەتایی پێناسە بكەن. بە كورتی رووناكبیرە بۆرژوازییەكانی رۆژئاوا، جەختیان لە جڤاكە خاوەن كولتوورە مۆدێرن و دەوڵەمەندەكان و جڤاكە خاوەن كولتوورە كۆن و لاوازەكان دەكردەوە. دەبینی لەگەڵ لە دایكبوون و باڵادەستبوونی چینی بۆرژوازیی لە رۆژئاوادا، كولتوورێكی دیكە و پێناسەیەكی دیكەی جیاواز بۆ چەمكی كولتوور هاتە كایەوە. پاشان كولتوور لە ئاستێكی بەرتەسكتردا چڕكرایەوە، لێ ئەو ناوەڕۆكەی جارانی هەر مایەوە. لەوێدا كولتوور وەك نەریتێكی باڵا و جوان و چاندن وێنە دەكرا. بە واتایەكی دیكە: كولتوور لە ناوڕاستی سەدە بیستەمەوە بە ئەدەب، شانۆ، مۆسیك، هونەر پێناسە دەكرا. هەڵبەتە لە روانگەی زانستییشەوە هەروا بوو.

هاوكاتیش سەیر كردنی كولتوور، وەك شتێكی "بێگەرد"، وەك وێنەیەكی جیاواز بەرانبەر "بێكولتوور"ی، "كولتووریی خەڵك" پۆلێنكرا. چونكە ئەو كولتوورە بۆرژوازییە ئەو جۆرە كولتوورە گشتیی و كۆنەی وەك هەڕەشەیەك بە دژی كولتووری خۆی سەیر دەكرد.

دوا بە دوای ئەمەش، دوای بە هەرمێنبوونی پۆستمۆدێرنیزم، پێناسەگەلێكی نوێ لە چەمكی كولتوور هاتە كایەوە. ئەو پێناسانە لەو پێناسانەی كە نووسەر و ئەكادیمییە بۆرژوازییەكان دەیانكرد جیاواز بوو. بۆیە پێناسەگەلێكی وەك: "كولتووری باڵا"، "كولتووری رۆژانە"، "كولتووری كرێكار"، "كولتووری ژن"، "كولتووری منداڵ"، "كولتووری پەنابەران" و ... لە دایكبوون. ئەو پێناسەگەلە بۆ كولتوور بە زانستیی ئەنترۆپۆلۆژیی و ئێتنۆلۆگییەوە بەسترایەوە. چونكە ئەنترۆپۆلۆژ و ئێتنۆلۆژەكان لە راڤەكانیاندا، بە تایبەتی لە مەڕ شێوازی ژیانی ئەو نەتەوە و گرووپە جیاوازانەی كە نیشتەجێی وڵاتانی رۆژئاوان و بە گشتیش دەرەوەی رۆژئاوادا، ئەو چەمكگەلەیان لە كولتوور داهێنا.

بەم شێوە، وەك دەبینین، ئاسان نییە لە روانگەیەكی زانستییەوە هەروا بە ئاسانی بتوانین پێناسەیەكی كولتووری كوردیی بكەین و پاشان بزانین ئەو شێوە كولتوورە چتۆ كاریگەرییەكی لەسەر دەمبەستكردن و سازاندنی كەسایەتیی كوردییدا هەبووە و هەیە.

لەوەش بترازێین، كاتێ ئێمە بە گشتی باسی "كولتوور" دەكەین، مەبەستمان كۆئاگایی و ئەو پەیوەندییانەیە كە كولتووری نەتەوەیەك، بۆ نموونە، كورد دەردەبڕێ. هاوكاتیش كولتوور بریتییە لە رۆشنبیریی گشتیی، چۆنییەتی پێوانەكردنی بەهایەكان، ئەزموون و بیركردنەوەیەكی دیاریكراوی هاوبەشانەی كوردیی كە كەسایەتیی" رەفتار و جیهانبینی كورد وێنە دەكا. بەڵام لە بیرمان نەچێ، كولتوور تەنیا لە ناخ و زەینی خەڵكدا خۆی دەرنابڕێ، بەڵكو كولتوور لە پرۆسەی پەیوەندییە جڤاكییەكاندا وەك كۆئاگاییەك لە زمانێكی هاوبەش، كۆدگەلێك و بەهاگەلێكیشەوە خۆی دەردەبڕێ. بەمەش كۆی نەتەوە پێكەوە گرێدەدا.

بەمجۆرە كولتووری كوردیی، وەك نەتەوەیەكی بندەست، كولتوورێكی ئاڵۆزە، بۆیە پێناسەكردنی ئەو كولتوورە، بە تایبەتیش لە دەرفەتێكی رۆژنامەوانییدا، كە كەسایەتی كورد دەسازێنێ یان پەیوەندییە جڤاكییەكان پێكەوە گرێدەدا و دەردەبڕێ یان لە زمانی كوردییەوە خۆی دەردەبڕێ و ... تاد، كارێكی ئاسان نییە. چونكە، بە رای من، ئەو وێنە

کولتوورییە نەریتییەی کورد، بە تایبەتی ئەو کولتووره لە سەدەی بیستەوە تا ئەمڕۆش، لە ناوەڕۆکەوە هەمان کولتووره خۆی بەرهەمدەهێنێتەوە. ئەوەی کە گۆڕانی بەسەر داهاتووه، تەنیا لە ئاستی رووکەشیدایە نەك ناوەڕۆکەوە. چونکە لە جڤاکیی کوردییدا، ئەوەی کە باڵادەستە بەسەر پەیوەندییە جڤاکیی، ئابووریی و سیاسییەکانەوە بریتین لە هێزە کۆنپارێزە یەك لە دوای یەکەکان. ئەو هێزە کۆنپارێزانەش بە هۆی ئەوەی خۆیان هەڵگری ئەو کولتووره نەریتییە خێڵەکییەن، بۆیە لە پێناو مانەوەی دەسەڵاتیی خۆیانەوە، هەوڵیانداوە ئەو کولتووره نەریتیی، هارارکییە" واتا خێڵەکیی و بۆ ماوەیە بپارێزن. دیارە ئەو هێزە کۆنپارێزانە، وەك تۆڕێك لە دەسەلات، لە هەموو قۆناغەکاندا بە هۆی پایەی ئایینیی، سیاسیی، رۆشنبیریی و خێڵەکییەوە هەوڵیانداوە هەمیشە ئەو توێژە بچووکە نووسەر و تاکەکەسە پیشە جیاوازانەی کە هەڵگری ئاگایی و زمانی کولتوورێکی ئیدیالین، نوێخوازن، دەمکوت بکەن.

لەو روانگەیەوە، لە قۆناغە جیاوازەکاندا، بە هۆی کاریگەریی ئەو رۆشنبیرییە نوێیە دەرەکییانەوە، ئەو توێژە نوێخوازە لە جڤاکی کوردییدا هەوڵیانداوە ئەو دەسەڵاتە رەهایەی هێزە کۆنپارێزەکانی کورد وەرچەرخێنن و کولتوورێکی نوێ لە ژیانی کورددا بچێنن. بەمەش ئەو کولتووره نوێیە وەك کۆئاگاییەك لە زمانی کوردییدا خۆی دەربڕێ. لێ ئەو بزاڤانە لە دواجاردا بە هۆی ئەو بونیاتە جڤاکییەی کە زۆرینەی نەخوێندەوارن و جووتیار و کاسبکارن، بۆیە دواجار ئەو هێزە کۆنپارێزەی بە سوود وەرگرتن لەو هێزە فرە نەخوێندەوار و نائاگایەوە، ئەو بزاڤە نوێخوازانە تێکبشکێنێ.

دیارە بندەستی کورد کاریگەرییەکی سەرەکی هەبووە لە سووڕانەوەی ئەو دۆخە سیاسیی و کولتووره نەگۆڕەی کورد. چونکە لە لایەکەوە داگیرکارانی کورد هەمیشە لە رووی ئابوورییەوە هەوڵیانداوە ژێرخانی ئابووی کوردستان لەو دۆخە وابەستەییەدا بمێنێتەوە. بۆیە دەبینین ئەو پەیوەندییە هارارکییە لە کوردستاندا کۆی پەیوەندییە ئابووریی، کولتووریی و سیاسییەکانی جڵەو کردووه. وێڕای ئەمەش، کورد بە هۆی ئەوەی کە هەمیشە لە شەڕ و ژیانێکی ناسەقامگیرییدا ژیاوە، بۆیە ئەو توێژە نووسەر و خوێنەرە لە ئاستێکی لاوازدا قەتیسماوە و بواری ئەوەی نەبووە لە ئاستی ئەکادیمییدا ببێتە خاوەن دەسەڵاتێکی رۆشنبیریی و ئابووریی. بەمجۆرە ئەو دۆخە راڕا و ناسەقامگیرە زەمینەی بۆ لە دایکبوونی چینێکی بۆرژوازی تۆکمە نەسازاندووە. هەر بۆیە ئەو توێژە خوێندکارە ساوایەی کە لە قۆناغە جووداکاندا لە دایکبووە، بە هۆی ئەو شەڕ و ململانێیەی کە دەسەڵاتی نەتەوەکانی عەرەب، تورك و فارس بەسەر کوردیان سەپاندووە، رێگربووە لەبەردەم ئەو توێژە خوێندکار و خاوەن پێشە مامناوەندییەی کورد کە بەرەو چینێکی بۆرژوا گەشە بکا و بەمەش کولتوورێکی نوێ دابهێنێ و بەسەر پەیوەندییە جڤاکییەکانی کوردستاندا باڵادەست بێت. چونکە ئەو توێژە هەمیشە بە دەم رێگای گەشەکردنەوە ناچار بووە بچێتە رێزی خەباتی سیاسییەوە. ژینگەی ئەو خەباتەش، وەك دەزانین، لە دێهات و شاخەکانەوە بووە. بۆیە دواجار بە هۆی مەرجەکانی پێشمەرگایەتیی و ئەو کولتووره باوەی دێهاتەکان، ئەو توێژە نووسەر و خوێندکارە یان مەیلە و وردە بۆرژوازییە رۆڵی خۆی لە دەستداوە، ناچار بووە دەست و پەنجەی لەگەڵ هەل و مەرجی ئەو ژینگە نەرمبکاتەوە.

لە ناوکۆییەوە ئەو دۆخە هەمیشە نیگەران و لێوانڕێژ لە ململانێیە لە نێوان رژێمە داگیرکارەکان و بزاڤی کوردییدا، هەمیشە هەوڵیداوە ئەو هێزە کۆنپارێزانەی کورد بە هێز بکەن. بۆ نموونە، رژێمی بەعس بە رێگای پارە و دەسەڵاتدان بە سەرۆك خێڵەکان، توانی سوود لەو پێکهاتە هارارکییەی خێڵەکان وەربگرێ و لە رێگای ئەو سەرۆك خێڵانەوە زۆرینەی کورد بکاتە جاش و لە دژی بزاڤی رزگاریخوازیی کورد بەکاریان بهێنێ. رژێمی بەعس توانی بە سوود وەرگرتن لەو کولتووره نەریتییەی خێڵ کە باڵادەستە بەسەر جڤاکیی کوردییدا، ئەو کولتووره زیاتر بشێوێنێ و هاوکاتیش ئەو پایەی دەسەڵاتی ئەو هێزە

کۆنپارێزە بە هێزتر بکا.
دەمەوێ بڵێم، ئەو کولتووره نەریتییەی کە کەسایەتی کورد بەرهەمدەهێنێ، خۆراکی خۆی لەو پێکهاتە خێڵەکییەوە وەردەگرێ. ئەو پێکهاتەش، وەك زۆرینەك لە جڤاکی کوردییدا، بە خێڵ و جوتیارەوە ئاستی ئاگایی و خوێندەواری زۆر لاوازە، بۆیە ملکەچە بەرانبەر هەموو پەیام و پێوانەیەك کە سەرۆك خێڵەکانیان ئاراستەیان دەکەن. ئەو خێڵانەش بۆ ئەوەی ئەو باڵادەستییە سیاسیی و ئابوورییەی خۆیان بپارێزن، هەوڵیانداوە بەو کۆدە کولتووریانەوە، رێگە نەدەن ئەو ئاگاییە لاوازە گۆڕانی بەسەر دابێ و بەمەش ئەو هارارکییە بەرهەمبهێننەوە. هەڵبەتە دەبێ جەخت لەوە بکەینەوە، کە رۆڵی ئاینی ئیسلام لە رەوایەتی دان بەو کولتووره باڵادەستەی خێڵ، زۆر بە هێزە. بۆیە ئەو دەسەڵاتدارە ئایینیانە، دیارە مەبەستم لەو مەلا و مامۆستا ئایینیە دەگمەنانە نییە کە لە قۆناغە جیاوازەکاندا رۆڵی رۆشنگەریی کوردییان بینیوە، پەیوەندییە رەگئاژۆیەکانیان بە سەرۆك و خێڵی کورد و دەسەڵاتی رژێمە داگیرکارەکانەوە، توانیوویانە بە بیانۆی و دەمامکی ئیسلامییەوە بە کەیفی خۆیان ئەو رێژە بەرزە لە نەخوێندەواری کورد بە کۆیلە بکەن و بە کاریان بهێنن. دیارە بە هۆی ئاستی دواکەوتووی بزاڤی کوردییەوە، پایەی ئەو سەرۆك خێڵانە هەمیشە پارێزراوە. وەك دەبینین ئێستا، وێڕای ئەو هەموو زارقەڵەباڵغییەی کە دەمڕاستەکانی حکومەتە حیزبییەکەی کوردستان لەمەڕ "کۆمەڵگای مەدەنیی"، "دێمۆکراتیی" و ... تاد، کەچی هاوکاتیش پایە و دەسەڵاتی سەرۆك خێڵەکان و سەرۆك جاشەکان، نەك هەر لاواز نەبوونە، بەڵکو دەسەڵاتیان لە سەردەمی بەعسدا باشترە و بگرە ئێستا پایەی خێڵێك لای حیزب و حکومەتەکەی کوردستان لە نووسەر، خوێندکارێکی زانستگا، مامۆستا، دکتۆرێکی بواری زانستی و ... تاد زۆر باڵاترە. دەبینی ئەو دیاردانە لە خۆڕا ساز نەبوونە، بەڵکو بەرهەمی ئەو کۆئاگاییانەی پەیوەندییە جڤاکییەکانی کوردن. ئەو کولتوورەی باشووری کوردستان، بە لە بەشەکانی دیکەی کوردستانیشدا، بە جیاوازییەکی رووکەشەوە، هەمان کولتووره.
لێرەوە دەخوازم بێژم، دەکرێ کولتووری باڵادەستی کوردیی لەو پەیوەندییە هاراکیی و ئاڵۆزانەوە پێناسە بکەین. دیارە، وەك وتم، لەناو جیهانی ئەو کولتووره ئاڵۆزەدا، تەرزە کولتوورێکی یان چەندان وێنەی دیکەی کولتووریی کراوەی کوردیمان هەیە، لێ ئەو کولتووره چونکە لە سنوور و ئاستێکی چکۆڵەدا دەژی، بۆیە نەك هەر کاریگەرییەکی بەرجەستەی لە بەرهەمهێنانی کەسایەتیی کوردیی نییە، بەڵکو ئەو کولتووره کراوەیە بە هۆی بەردەوامی پرۆسەی ئەو کولتووره نەریتییە باڵادەستەوە، لە دواجاردا ناچار دەبێ لەگەڵ ئەو کولتووره باڵادەستەوە سازش بکا یانیش خۆی رادەستی ئەو کولتووره باوە بکا.
لێرەوە بە کورتیی و بە کوردیی ئەو کولتووره باڵادەستەی کوردیی بریتییە لە کولتوورێکی دڕدۆنگ، دووڕوو (دۆبل مۆراڵ)، داخراو، بێگانە پەرست، شەرمنۆك، کولتوورێکی ویستکوژی تاکەکەسە ئازادیخواز و جیاوازەکانە، کولتوورێکە سیخناخ بە سۆز و مەیلی فریخواردن، وابەستەیی و ... تاد. ئەو خەسڵەتانەش پێکهاتەی کەسایەتی کوردیی و بگرە بزاڤە سیاسیی و رۆشنبیرییەکانی کوردی ئاراستە دەکەن. لەو روانگەیەوە یەکێك لە هۆکردە سەرەکییەکانی مانەوەی کورد لە ژێر دەستی نەتەوە باڵادەستەکان، ئەو کولتووره لەرزۆك و پەرپووتە باڵادەستەی خێڵە بەسەر ویستی کوردییدا. رازیبوونی کوردی باشوور بەو عێراقە گەرەلاوژە فیدرالییە، دەسەڵاتی ئەو کولتووره دووڕووەیە لە ناخی دەمڕاستە سیاسیی و رۆشنبیرییەکانی کورد. هاوکاتیش ئەو نەتکردنەی ژن کە ئەمڕۆ بە شێوەی جیاواز بۆتە دیاردەیەکی رەوا، دەرهاوێشتەیەکە لەو چەپاندنەی کە یەکێکە لە خەسڵەتەکانی ئەو کولتووره نەریتیی و خێڵەکییەی کورد.
لەو ناکۆییەوە دەکرێ لەو کاتەی کە کورد لە باشووردا خۆی حوکمڕانی خۆی دەکا، بە هۆی ئەو کولتووره نوێیەی

(هەرچەندە ئەو کولتوورە نوێیە هێشتا لە ئاستی رووکەش و مۆدەبازییدایە، کە رەنگە لەوەش زیاتر تێنەپەڕێ!) کە بە رێگای دیاردەی بە جیهانیبوون، مێدیا و تەکنیکەوە هاتۆتە کوردستانەوە گۆڕانێك لەو کولتوور و هێزە کۆنخوازە باڵادەستە دروستبکا. چونکە ئەو کولتوورە نوێیە جڤاکی کوردیی تووشی کێشمەکێشیکی دژواری ناوەکی کردووە و بەمەش ئەو کولتوورە باوە و هێزە کۆنخوازەی کورد تووشی فشارێکی سەخت بووە. بۆیە ئەگەر هێزێکی کارای رۆشنبیریی و سیاسیی لە کوردستاندا لە دایك بێ و بەرەو ئامانجی گۆڕینی ئەو کولتوورە دەمکوتکەرە، بە ویستێکی راستگۆیانە کار بۆ داڕشتنی پرۆژەیەکی رۆشنبیریی، ئابووریی، سیاسیی کارا بکا، رەنگە لە داهاتوویەکی نزیکدا بتوانرێ ئەو کولتوورە کۆنباوە و هێزە کۆنخوازە پەراوێز بخرێ و کولتوورێکی نوێی، کۆ ئاگاییەکی کارا و بەرهەمدار لە زمانی کوردییدا خۆی رابگەیەنێ و پەیوەندییەکی نوێی جڤاکیش بەرهەمبهێنێ.

هەرچەندە ئێستا لە کوردستاندا بە هۆی بوونی حیزب بە سەرچاوەی بازرگانیی دەسەلات، ئەو هێزە کۆنخوازە لە پاڵ توێژێکی حیزبییەوە بە تاڵانکردنی سەروەت و سامانی کوردستان خۆی کردۆتە بە چینێکی سەرمایەداریی شێواو و قۆقز، بەمەش توانیوویەتی ئەو کولتوورە کۆنە بپارێزێ و بۆ بەرژەوەندییەکانی خۆی بەکاری بهێنێ. بۆیە چاوەڕوانکردنی لە دایکبوونی ئەو چینە بۆرژوازییە رەسەنە، خاوەن کولتووە مۆدێرنە، بیرکەرەوەش ساویلەکانەیە.

وێڕای ئەمەش، ئەگەر ئەو بزاڤە ئیدیالییە چاوگەکەی لە ئاستی زانستگایەکانی کوردستاندا نەبێ" واتا بەشی زانستە مرۆییەکان نەتوانێ راڤەگەلێك لە روانگەی جوداوە بۆ پاشاخان و مێژووی ئەو کولتوورە باڵادەستەی کورد نەکا و راڤەکانیشیان لە لایەن دەسەڵاتدارە سیاسییەکان و ئەو حکومەتە لە گەندەڵیی رۆچووەی کوردستان بە هەند وەرنەگیرێ و لە ئاستی دام و دەزگا و ژیانی جڤاکیی بە گشتیی و بە تایبەتیش ئاستی پەروەردەدا پیادە نەکرێ، هەر لەسەر دروشم یان وەك باوە بە خەڵك رابوواردن بمێنێتەوە... تاد، ئەو هێزە کۆنخواز و کولتوورە کۆنباوە دەتوانێ بە فێڵ و گۆڕینی دەمامکەکان خۆی بە هێزتر بکا و رەوایەتییەکی بەردەوام بێت.

گۆرانی نوێ: هونەرێك لە سەرسوورهێنەریی
و
وزەیەك بۆ رسکانی کولتووریی

دوای راونانی دەسەڵاتی سوپا و ئەمنی رژێمی بەعس (نەك ئاوەز و قانوونەکانی) لە 1991 لە کوردستان بە گشتی و بە تایبەتیش پاش رووخاندنی ئەو رژێمە لە 2003 دا لە لایەن دەسەڵاتی ئەمێریکاوە، هونەر، ستران و موزیك، وەك کۆی بوارە ئەدەبیی، رۆژنامەوانیی، جڤاکیی و سیاسییەکانی کوردیی، وێڕای ئازادبوون لە سانسۆر و روانگە ئایدۆلۆژیی و گۆڕانکارییەکانیشیان، لە سایەی پاشاگەردانیی بەناو دەزگا هونەریی و رۆشنبیرییەکانی هەردوو حیزبی دەسەڵاتدارەوە گیرۆدەی ئاراستەیەکی سەرگەردان بوون. لەبۆیە ماوەیەکە لە بواری هونەر، موزیکی کوردییدا مشتومڕ یان زیاتر شەڕە قسەیەکی پەرتەوازە لە ئارادایە. لە نێوان ئەو مشتومڕەدا هەندێك هەوڵ، گفتوگۆی وردبین و دڵسۆزانە، وێڕای کەمی کاریگەرییشان، هەن. لە نێو ئەو مشتومڕ، دردە دڵە هیدلیی (جدیی) و شەڕە قسانەدا، بەشێك لەو هونەرمەند، گۆرانیبێژ،

موزیکەوان و گوێگرانەی کە لایەنگریی ستران، ئاواز و موزیکی بە ڕەچەڵەك کوردیین یان دەستەگەریی یان کولتوورییەکی ئێستێکیکین، ئەو جۆرە گۆرانییە " نویێ"یە کلیپیی و ئاهەنگییەی کە ئەمڕۆ بازاڕی مشەیە، بە ئاواز، موزیك، گۆرانیی و دیمەنی کوردیی ناسناکەن، بەڵکوو بە لاساییکردنەوەیەکی ئاواز ، ڕیتم و کلیپی تورکیی و عەرەبیی و فارسیی“ ناڕەسەن دەزانن. ئەوانە ئەو دیاردە گۆرانییە بەناو نوێیەی کە دەزگایەکی وەك "وەزارەتی ڕۆشنبیری– هونەرییەکەی" پشتیوان و سازێنەرینە، وەك شێواندنی هونەر، موزیك و گۆرانی کوردیی ناودێر دەکەن. ڕاستت دەوێ، ئەو شێوازە گۆرانییە "نویێ"یانە، نەك گشتیان، نە داهێنانێکی هونەریی نوێ، سەرسووڕهێنەرە و نە لە بنەڕەتا سەربەخۆشە، بەڵکوو دەمێکە لە پێشدا دیاردەیەکی باوی جیهانی ڕۆژئاوایی و پاشانیش ڕۆژهەڵاتییە. هاوکاتیش ئەو شێوازە لە گۆرانییە "نویێ"یەی کە لە لایەن دەزگا حیزبییەکان کۆمەکیی و دەکرێت و زیاتر بازاڕییە. لە ئاستی هونەرییشەوە رووکەش و چێژکوژە، هی ئەوە نییە نەك هەر چێژێکی ئێستێتیکی هونەریی باڵا بە مرۆڤ ببەخشێت، بەڵکوو روحێکی نوێش بە کولتووریی کوردیی ببەخشێت. بە کورتی ئەو تەرزە گۆرانییە بە ناو نوێیە هێشتا لە لاساییکردنەوە و پاشکۆییدا دەخوولێتەوە. کەواتە ئەگەر گۆرانی سەرچاوەیەك بێت بۆ باڵاکردنی کولتووری نەتەوەیەك، کەچی ئەو شێوازە لە گۆرانییە بە رووکەش نوێیە نەك هەر خۆراکێك نییە بۆ رسکانی کولتوور و بازاڕێکی باشی کوردیی، بەڵکوو رووکەشکردن، کاڵکردنەوەی کولتوور و بازاڕێکی کاتیشن. چونکە ئەو گۆرانییە کلیپیی و بازاڕییە لاساییەکی رووکەش و بگرە ساختەی ئەو دیاردە گۆرانییە کلیپیی و بازاڕییەیە کە لە جیهانی ڕۆژئاوەوە هات بۆ جیهانی ئیسلامیی و لەگەڵ برەوسەندنی تەکنۆلۆژیی و مێدیای دیگیتالییدا بە هەرمێن بوو. ساختەیە بەو مانایەی زۆرێك لەو دیمەنە مەیلە و سێکسیی یان مینا فیلمی هیندیی و بەزمانەی کە ئەو جۆرە گۆرانییە کلیپییە پێکدەهێنێت، نە لە گەڵ ژیانی کوردستاندا هاوئاهەنگە و نە هەڵگری ئەو هونەرەشە کە گۆرانی کوردیی نوێبکاتەوە. لەبۆیە دواجار مێلۆدی، دیمەن، وێنە و نمایيشە ناساز و لاساییکەرەوەکانی ئەو گۆرانییە کلیپانە نەك هەر نزیك نین لە ژیانی راستی گۆرانیبێژ و بینەری کورد، بەڵکوو بینەری چەپێنراو و سیخناخ بە خەونی ڕۆژئاوای کوردییش گیرۆدەی دۆخێکی ساختە یان دوور لە راستییەوە دەکەن. گوتنێکی عەنتیکە نییە کە بڵێین، لە کوردستانێکدا کە نووسەر، خوێندەوارە نێر و مێ، ئەڤیندارە ئازادەکانی نەتوانن لە شەقام و ژیانی گشتیدا یەکتر ماچ بکەن، لە زۆرینەی ئەو ژن و کیژە خەمینانەش گەڕێین کە لە ژوور و حەوشەی ماڵە داخراوەکانیاندا بە دیار دیمەنی ئەو کلیپانەوە هەوەس و خەیاڵیان باڵەفڕی دەکەن و ئاسمانێکیشیان بۆ هەڵفڕین و ئازادکردنی ئەو حەز و خەیاڵانە نییە، ئاخۆ دەبێ ئەو کلیپانە تووشی چتۆ واقیعێکی ساختە و ژانێکی دەروونییان بکەن؟ ئاخر ئەو هەموو وێنە رۆمانتیکییە پلاستیکیی، یان هێمنی شاعیر واتەنی "ماچی سینمایی"“ ساختە، وێنەی کچ و کوڕە قژکاڵانەی ناو کەشتی، ژوانی سەر زەریا، سەمای ناو دیسکۆ و ... تاد کە لەو گۆرانییە کلیپییانەوە نمایشدەکرێن، چتۆ پەیوەندییەکیان بە ژیان و سرووشتی کوردستانەوە هەیە؟ ئەدی هونەر بە گشتی و گۆرانییش بە تایبەتی ئاوێنەیەك نییە لە روح و واقیعی جڤاکەکەی خۆی؟ ئەوانەی دەڵێن گوایە ئەو شێوازە لە گۆرانییە کولتووری کوردیی نویێ دەکاتەوە، ئەوانە بەهای هونەر و گۆڕان و نوێکردنەوەی کولتوور تەنیا لە رووکەشدا دەبینن. ئەو جۆرە گۆڕانەش دۆخێکی شێواو دەسازێنێت و لە دواجاریشدا لەگەڵ خۆیدا بەرتەك (ڕێیەکشۆن)ێکی دژ بەو دیاردەیە، واقیعە ساختە و شێواوە بەرهەمدەهێنێت. بۆ نموونە، لە رۆژگاری دەسەڵاتی شای ئێراندا، ژنە گۆرانیبێژەکان بە رووکەش ئازاد بوون و لە بواری گۆرانیی ئاهەنگیی و کات بەسەر بردن بازاڕیان بە هەرمێن بوو. لێ ئاکامی ئەو هونەر و ئازادییە رووکەشە، ئەو رژێمە فۆندەمێنتالە ئیسلامییەی لە ئێراندا بەرهەمهێنا کە ئێستا دەیبینین.

بەڵێ، بە پێچەوانەی ئەوانەی کە بەو تەرزە گۆرانییە "نویێ"یە نیگەرانن، ئەو گۆرانیبێژ، گوێگر، لایەنگر، خاوەن دەسەڵاتە

سیاسی و هونەرییانەی وەك هەڵكەوت زاهیر و هاووێنەكانی، كە وێدەچێت سازێنەری سەرەكی ئەو گۆرانیبێژ و گۆرانییە تازە بابەتەوە بن، بانگەشەی ئەوە دەكەن كە دەبێت گۆرانی كوردیی نوێبكرێتەوە، بۆیە بە لای ئەوانەوە، ئاوازی ئەو شێوازە گۆرانییە نەك تەنیا لاساییكردنەوەی ئاوازی توركیی و عەرەبیی و فارسیی نییە، بەڵكوو هونەرێكی "نوێ" و هاوسەردەمیشە. ئەوانە هەر بانگەشەی "نوێ" بوونی ئەو چەشنە گۆرانییە ناكەن، بەڵكوو ئەو تەرزە گۆرانییە مێلۆدیی ناوڕەسەن، وێنە ساختە، ئاهەنگ بزۆك و دیمەن ختۆكەدەرانە بە نوێباو و بگرە جیهانیش پێناسە دەكەن. لەوەش خۆشتر، گوایە ئەوانە بەو تەرزە گۆرانییە كلیپیی و دیمەنە خەیاڵ خەپێنەر، نا كوردییانەوە دڵی گەنجی كورد ئاو دەدەن و كێشەكانیان كەمدەكەنەوەو... تاد.

لێرەدا كە وێنەیەكی گشتی بەو جۆرە گۆرانییەی كە بە "نوێ" ناودێر دەكرێت دەبەخشم، مانای ئەوە نییە كە لە نێو ئەوانەشدا چەندان كلیپ و گۆرانی دڵڕفێن و بە پێز نین، كە دەكرێ لە دواجاردا نموونەی ئەو گۆرانییە هونەرییانە لە تەك شێوازەگەلی تر ببنە هاندەرێك بۆ ئەو رەوتە نوێیەی كە گۆرانی كوردیی، وەك هەموو بوارەكانی تر، چاوەڕیی دەكات. لەبۆیە مەبەستی ئەو نووسینە زیاتر ئەو جۆرە گۆرانییە ناساز، ساختە، نائازاد و بازاڕێنراوەیە كە هەوڵدەدرێ چێژی گوێگر و جەماوەریی پێ گۆشبكرێت، گشتگیر و بە "ئیدۆل"ی گەنجی كورد بكرێت. بەمەش نەك ئاواز و چێژی گوێگر بشوێنرێت، بەڵكوو بەهای رسكانی شێوازەكانی تر گۆرانی و موزیكی نەرم- ناسكوێژییش، كولتووریی كاڵبكرێتەوە" واتا بەهای هونەرێكی نوێ، نێوەڕۆك باڵا پەراوێز بخرێت.

بە واتایەكی روونتر، كێشەكە لە بوونی ئەو جۆرە گۆرانییە كات بەڕێكەر و ئاهەنگییە نییە، بەڵكوو كێشەكە لەو بە سەیر و سەمەركردن، پەسندانی بێتام و خۆڕنینەوە بێ بنەمایەدایە كە لایەنگر و نەیارانی ئەو شێوازە گۆرانییە رووكەشە دەیكەن. بەمجۆرە دەكرێ ئەو جۆرە گۆرانییە وەك بەردەوامییەك لەو شێوە گۆرانییە ئاهەنگیی و گشتیانە سەیر بكەین كە پێشتر گۆرانیبێژە ملییەكان، بۆ نموونە دۆمەكان، كە كاتی خۆی بە ئاواز و شیعرە فۆلكلۆرییەكانەوە كاریان گەرمكردنی ئاهەنگە گشتی و زەماوەندەكان بوو. بۆیە ئەو جۆرە گۆرانییەی كە ئەمڕۆ لە لایەن دەزگا و مێدیاكانی حیزبەوە بازاڕی گەرمكراوە، بە زیادكردنی ئامێرگەل وێنەگەلی كلیپییەوە، بەردەوامییەكە لە نەریتی گۆرانبێژە دۆم و فۆلكلۆرییەكان. لێ نابێت ئەوە لە یاد بكەین، ئاواز و دەقەكانی ئەو گۆرانییانەی كە كاتی خۆی گۆرانبێژە دۆم و میلییەكان لە شایی و بۆنە گشتیەكاندا دەیانچڕی، خۆماڵیی بوون" ئەو جۆرە گۆرانییە میلییانە گوزارەیان لە نەریتی زەماوەند و بۆنە گشتیەكانی كورد دەكرد. لێرەوە گرفتەكە بریتییە لەوەی كە ئەو دەزگا و مێدیا حیزبییانە خەریكن لە ژێر بانگەشەی "نوێ"كردنەوەی گۆرانیی كوردییەوە، ئەو گۆرانییە ئاهەنگیی و گشتیە بەسەر كۆی شێوازەكانی تری گۆرانیی و چێژی جەماوەر بسەپێنن.

هەر چۆنێك بێت، من كە لێرەدا نیازم نییە وەك پسپۆڕێكی مۆزیك باس لە وردەكاری هونەری گۆرانیی و موزیك بكەم، بەڵكوو ئەم نووسینە لە گۆشەنیگای هزری كولتوورییەوە لە هونەری گۆرانیی و رۆڵی لەسەر كولتووردا دەپەیڤێت. بەمجۆرە ئەم نووسینە، هێ لە ئامازەیەكی چڕ بە جیهانبینی سیاسیی و كولتووریی حكومەتی كوردستان، باسكردنی كۆی كێشە و پاشخانی ئەو گۆرانیبێژ و دەزگایانە نین كە بەرهەمهێنەری ئەو شوازە لە موزیكەن، بەڵكوو بە ئاوڕدانەوەیەك لە بەها و رۆڵی هونەر و موزیك لەسەر رسكاندنی كولتووردا، رۆشناییەك دەخەینە سەر جیاوازی لە نێوان هونەر و گۆرانی بازاڕیی و هونەر و موزیكی ئێستێتیكیی یان كولتوورییدا.

دیاره لێرەدا بۆ ئەوەی لەو دیاردە گۆرانییە باوەی ئەمڕۆ تێبگەین، دەبێت بە خێرایی هەڵوەستەیەك لە هەمبەر پاشخانی سیاسیی، ئابووریی و کولتووریی، جیهانبینی ئەو دەسەڵاتە کوردیی و دۆخە بەجیهانیبوونەش بکەین کە بەرهەمهێنەری ئەو گۆرانە بازاڕیی و کولتووری بەرخۆرییەن. چونکە ئەو شێوازێکی بە رەواجی گۆرانیی و دیاردەکانی تر لە کوردستاندا، بێبەریی نییە لەو سیاسەتی ئەو دەسەڵاتەی کە کۆی ژیانی جڤاکیی قۆرخکردووە. بەڵێ ، رەنگە بەشێك لە هۆکانی ئەو جۆرە نیگەرانیی و پەسندانانەی کە ئەمڕۆ لە لایەن لایەنگران و نەیارانی رەوشی گۆرانیی و موزیکی کوردییەوە دەبینرێن، وەك هەموو مشتومڕەکانی تر لەمەڕ کێشەکانی جڤاکی کوردییدا، نەتوانن بگەن بە ئەکامگیرییەك یان چارەسەرییەك بۆ ئەو دۆخە ئاڵۆزەی هونەری کوردیی بدۆزنەوە. چونکە هەموو سەرچاوە ئابووریی و دەزگا هونەرییەکان هی هاووڵاتیانی کوردستانن. بە کورتی ئەو تەرزە گۆرانییە، وەك زۆر لە بوارەکانی تری رۆشنبیریی، هونەرێکی ئازاد نییە، بەڵکوو بەرهەمی ئەو بە کاڵاکردنەی گەوهەری هونەرە کە ئەمڕۆ ژیانی کوردستانی تەنیوەتەوە. بۆیە ئەو سەرچاوە و دەزگایەنەش، وەك هەوەسێك لە سروشتی دەسەڵاتە گشتگرە ، دەخوازن بە رێگای سازکردن و بە هەرمێنکردنی ئەو جۆرە گۆرانیی و مۆزیکەوە، خولیا سیاسییەکانیان بخەنە رۆژەڤێ و بەمەش هێزە جیاوزەکان گۆجبکەن. بەمجۆرە ئەو دەزگا و مێدیا حیزبییانە نەك هەر بەهای هونەر و کولتوور و رۆڵیان لەسەر بیرکردنەوە مرۆ و ئاییندەی کولتووریی کوردییەوە بەلاوە گرنگ نییە یان ئارمانج نییە، بەڵکوو ئەوانە بەرژەوەندیی حیزبیی و تاکەکەسییان بۆ گرنگە. لێرەوە نەبوونی دەزگا و ئاکادیمیایەکی کارا و پسپۆڕ" واتا نەبوونی سەرچاوە (رێفرێنس) و کۆمۆزیکناس و کۆمۆزکەوانێکی کارامە و ئازاد لە کوردستاندا، وەك کۆی بوارەکانی تر، هۆکردی سەرەکیین بۆ ئەو تەنگژەیەی کە هونەری گۆرانی گیرۆدەی بووە.

هەڵبەتە بۆ ئەوەی ژیانی موزیك و گۆرانی کوردیی، وەك هەر بوارێکی تری داهێنان، هەمیشە زیندوو و گەشاوە بن، دەبێت دەزگا و پسپۆڕگەلێکی سەربەخۆ و دڵسۆز بڕیاردەر بن نەك دەنگبێژ، دەزگا و مێدیا حیزبییەکان.

لێرەوە ئەوەی گرنگە ئاماژەی بۆ بکرێت، چۆنییەتی یان گەوهەری بیرکردنەوە و رەوتاری ئەو دەسەڵاتە سیاسیی و روشنبیریی لە هەمبەر کولتووردا. بە دەربڕینێکی روونتر، کاتێك دەسەڵاتی هەرێمی کوردستان بە ئاشکرا و بە سەرگەرمییەوە لە بواری ئابووریی و تەلارسازییەوە مۆدێلی حکومەتەکانی کەنداو زیاتریش دوبەی بکات بە سەرچاوەی مۆدێلی تەلارسازیی، نەك هەر نابێت چاوەڕێی هونەر، گۆرانی، موزیك، شانۆ، سینەما و تەلارسازییەکی کوالیتێت باش و ئێستێتیکیی و چێژ بالای لێ بکرێت، بەڵکوو ناکرێت چاوەڕێی سیاسەتێکی نوێباوی‌شی لێبکرێت. چونکە لە هەمووومان روونە، مۆدێلی دوبەی بریتییە لە دەسەڵاتێکی خێڵ، خێزانیی، میرنشینیی" بازاڕێك لە کۆمپانیای بازرگانیی و گەتتشت و گوزار. لە کاتێکدا تەلارسازیی تورکیی لە کوردستاندا بازاڕی بە هەرێمەنە، کەچی ئەگەر دەسەڵاتی تورکیی دیمۆکرات بێت، هەشتا ساڵە سادەترین بنەماکانی دیمۆکراتی لە ژێر پێی نەدەنا، بە ملهووڕترین شێوە دژی مافە بنەڕەتییەکانی 20 ملیۆن کورد و نەتەوەکانی تری نەدەوەستایەوە. لەو دیدەوە دەخوازم بڵێم بە هەرمێنکردنی ئەو شێوازە گۆرانییە بازاڕیی، مێلۆدیی و کلیپ ساختە و ناساز و بە "ئیدۆل"کردنی ئەو نموونە لە بەناو گۆرانیبێژە دەنگ زڕ و مەرام بازرگانە لە لایەن ئەو دەزگا هونەر، مێدیا و پیاوە بەناو هونەرکارە دەسەڵاتە حیزبییەوە، بەشێکن **لەو شێوە تالارەسازییە بازاڕییە. (لە وتاری داهاتوو: تەلارسازیی شار: ئاوێنەیەک لە جەستەگەڵ)، باسی تەلارسازیی دەکەم. لەوەش زیاتر، سازکردنی ئەو شێوازە لە گۆرانییە، لە ژێر بانگەشەی نوێکردنەوەدا، بەردەوامییەکە لە قووتکردنەوەی ئەو بازاڕگا، هوتێل و خانووە بەرز و قۆقزانە لەبەردەمی قەڵای هەولێردا، بێ ئەوەی حیساب بۆ ئەوە بکرێت کە ئەو کارانە**

کوشتنی وێنەی ئەو قەڵاتەیە. بە هەمان شێوەیش ئەو سیاسەتە بازرگانیی و رووکەشە لە لایەن ئەو بازرگانانەوە لە شار و شارۆچکەکانی تری کوردستاندا، رەنگدانەوەی هەمان سیاسەتە. هەروەک هاندان و سازاندنی ئەو تەرزە گۆرانیی، هونەر و تەلارسازییە لە لایەن دەسەڵاتدارە هونەرییەکانەوە، بەشێکە لەو بازارە تاڵانخوازییەی کە لە هێنانی ئەو هەموو خواردن، کاڵا و دەرمانە بۆگەن و پەرپووتانەوە بۆ کوردستان بەرجەستە دەبێتەوە.
بە کورتی و بە کوردیی، ئەو دیاردیە لە موزیک و تەلارسازییەی کە لە کوردستاندا بۆتە باو، بەردەوامییەکە لە دیاردەی رووکەشی مۆدێرن"یی ، "کۆمەڵگای مەدەنی" و بانگەشە رازەکانی تر. بە هەمان شێوەش تێگەیشتنی ئەو حکومەتە کوردییە لە "سیاسەتی کولتووریی"دا" لە بەهای هونەر، موزیك، سینەما، تەلارسازیی، شانۆ، ئەدەب، زمانی کوردیی، رۆژنامەوانی، چاپەمەنی و ... تاد، رووکەشە و لە بازاڕیدا کۆدەبێتەوە. شتێکی نوێ نییە کە دەڵێین، مۆدێرنیزمیی و بە مۆدێرنکردنی جڤاکێك لە سازکردنی خانووی بەرز و پلاستیکیی، شەقامی قۆقز، بازاڕێکی قۆرخکراو لە لایەن دەسەڵاتی حیزبیی، دروشتمی ساختە، کاری رووکەشیی، کولتووری بازاڕیی" واتا تەنیا لە بازاڕ، بازرگانیی، رازانەوەی ستودیۆی تیڤیکان، دیمەنە رووکەش و دەرەکییەکاندا کورتناکرێنەوە، بەڵکوو رەهەندی مۆدێرنیزمیی و بە مۆدێرنکردنی جڤاکێك ئیشکردنە لە هەڵوەشاندنەوە، مشتوماڵکردن و بونیاتنانەوەی ناوەکیی" لە نوێکردنەوەی کۆی جومگەکانی ئەو جڤاکە و سیاسەتی فێرکارییەکی مۆدێرندا بەرجەستە دەبێتەوە. دیارە یەکێك لە رەهەندە سەرەکییەکانی ئەو پرۆسەی بە مۆدێرنکردنە تێگەیشتن و ئیشکردنە لە بەهای "سیاسەتی کولتووریی"، زمانێکی ستاندەرد و پەروەردەییەکی تۆکمەدا.
بە دەربڕینێکی روونتر، گواستنەوەی سەرۆك خێڵ لە ژیانی ژێر رەشماڵ و پەزدارییەوە بۆ ژیان و سیستەمێکی "مۆدێرن" و "مەدەنیی"، بریتیی نییە لە دروشمی ساختە و جەڵەبیی، جێنشینبوون لە تەلاری مۆدێرن و خاوەن ئوتۆمبیلی "مۆنیکا"، "لەیلا عەلەوی" و ... تاد، بەڵکوو وەرچاخانە لە بونیاتی ئاوەزی ئەو سەرۆك خێڵە و سیستەمە کۆیلەدارییەکەی. ئەدی ئەوە نییە سەرۆك خێڵ و خەڵکی دوبە و سعودییە و میرنشینەکانی کەنداو نوێترین کالاکانی تەکنۆلۆژیی بەکار دەهێنن، کەچی لە ئاستی ئاوەز، بیرکردنەوەدا هەمان ئەو جڤاکە خێڵەکییەی ژێر رەشماڵانەی رابردوون.
لە روانگەیەوە راست نییە وابزانین کە دەزگا هونەریی و مێدیاکانی کوردستان لە نەزانیی و نائاگاییەوەیە کە ئەو کولتوورە رووکەشە دەسازێنن و کۆمەکی ئەو جۆرە دەنگبێژە بەتاڵ لە توانا هونەرییەوە دەکەن. کەواتە کەمزانییە ئەگەر پێمان وابێت کە کۆمپانیا بەناو هونەریی و بازرگانییە وابەستەکانیان لە نەزانییەوەیە کە پارەیەکی بێڕاد لە سامانی ئەو خەڵکە نەگبەتەی کورد بۆ ئەو هونەر، و موزیکە ئاواز تورکیی و عەرەبیی و فارسیی یان مێلۆدیی ناڕەسەن، بازاڕییە خەرج دەکەن. بۆیە خەرجکردنی بە دەیان و سەدان هەزار دۆلار بۆ دەرکردنی کلیپی گۆرانبێژێکی بێهونەر، بێسەرسووڕهێنەریی و تەرخانکردنی هەزاران دۆلار بۆ داوەتکردنی گۆرانبێژگەلێکی بێگانە و بوودەڵەی وەك کازم ساهیر، ئیبراهیم تاتلز، شوهرە و ... تاد، مەرامێکی سیاسیی و تەرزە تێگەیشتنێکی لە هونەر لە پشتەوە ئامادەیە. لەوەش عەنتیکەتر، بەخشینی 200 مەتر زەوی، (ئەگەر هەڵە نەبم!) بۆ رۆژنامەوانەکەی "الشرق الاوسط" (کە ناوی لە یاد نییە) لە هەولێر و سەدان کرداری لەو تەرزە بەرتیل و تەخشان و پەخشانکردنی سامانی هاووڵاتییانی کورد بۆ ئەو دیاردە هونەر و کولتوورە بازاڕییە حیزبییانەوە، مۆرالی ئەو دەسەڵاتە کوردییە بەرجەستە دەکەنەوە.
بەمجۆرە خەمی بازرگان و دەزگا حیزبییەکان بۆ کێشە نەتەوایەتیی و جڤاکییەکان نییە، بەڵکوو مەیلی ئەوانە هەر تەنیا بە

ئاهەنگکردن و بەزمسازیی، کەیف و سەفای خۆیانە" لە هەوڵی ئەوەدان جەماوەرییش بەرەو ئەو ئاستە رووکەش، هەڵپەرکێ، سەرگەرمکردن و رابواردنەوە جۆشبدەن کە خۆیان خوازیارییەنە. لێرەوە خولیای ئەو بازرگانە هونەریی و کەسە پارەدارانەی دەسەڵات مێگەلاندنی هونەر و دەنگە هونەرییەکانە، تاکوو بەو رێگایەوە تاکەکەس و وزە جیاوازەکانی جڤاکی کوردی لە خۆیان کۆبکەنەوە، دواجاریش بەوە هونەر و بەهاکانی بە حیزبەکانیان و دەسەڵاتی تاکەکەسی خۆیانەوە گرێبدەنەوە. بەمجۆرە ئەو سیاسەتە حیزبییە هەر تەنیا نەریتی وابەستەیی و پاشکۆیی هونەر و هونەرمەند بە هەرمێن ناکات، بەڵکوو شێوازێکی سازێنراو، بێناوەرۆك، بازاریی، ساختە و بەزم سازێن لە موزیك، سترانبێژ و هونەریش بەرهەمدەهێنێت. دواجاریش ئەوە بەهای کولتووریش کاڵدەکاتەوە.

جێگەی سەرنجە، بەشێکی زۆر لەو گۆرانیبێژ و هونەرمەندانەی کە بەو دیاردەی گۆرانی و موزیکە تازە بابەتەوە نارازیین، بە دەست پێوەگرتن بە چەند هونەرمەندی دەگمەنی وەك مەزهەری خالقی نەبێت، هێندەی خەمخۆریی پەراوێزکردن، گریان بۆ بەختی خۆیانن، خەمی پارە وەرنەگرتن و داوات نەکردنن لە لایەن دەزگا هونەرییەکان و بە گشتی و هەڵکەوت زاهیریشن بە تایبەتی، ئەوەندە پەرۆشخۆری گەوهەری چەمکی هونەر و بەهاکانی لە بواری کولتووریی و ئاستەنگی ئەو تەرزە گۆرانییە "کلیپ"یە بازرگانیی و گۆرانیبێژ یان شایەر و چاوەش سازێنەرانە نین کە لە لایەن ئەو دەزگا هونەرییە بازاریی، وەزەرەتە رۆشنبیریی و مێدیا حیزبییەکانەوە پشتیوانی دەکرێن. هەروەك ئەوانە هەوڵنادەن سەرنجمان بۆ ئەوە بکێشن، کە ئەو دیاردە لە گۆرانییە "کلیپ"یی، ئاوێتەکراوە لە دیمەن و ئاماژەی مەیلەو سێکسیی، روح بەتاڵکەرە رەنگدانەوەیەکە لەو کاریگەریی مێدیای دیجیتالیی و ئەو دۆخە گەندەڵسالارییە حیزبییەی کە وەك دوو ئاراستەی هاوتەریب، روح و چێژی کوردیی گۆجکردووە. هەر بۆیە ئەو تەرزە گۆرانییە تێکەڵاوە لە دیمەنی ساختە ، مەیلەو سێکسیی و رۆمانتیکییە مینا فیلمی هیندییە پێشوازییەکی گەرمی لە هەمبەر ئەو توێژە سیاسی، نووسەر، هونەرمەند، گەنجانەی کە بەرهەمی ئەو دۆخە گەندەڵسالار و دیجیتالییەن لێدەکرێت.

بە کورتی بەشێك لەو هۆکارانەی کە ئەو دەزگا هونەرییە بوجدار و تاکەکەسە باڵادەستانە گوێ لە رەخنەی ئەو گۆرانیبێژە، بەناو هونەر، موزیکناسانە ناگرن، بۆ تێگەیشتن لە مەبەست یان نەبوونی سەرراستی ئەوانەدا دەگەڕێنەوە. چونکە ئەو بازرگان و دەسەڵاتدارە هونەرییە بازگـانیی‌انە بە گشتی لەوە حالێن(هەر خۆشیان سازێنەری ئەو مۆراڵەن) کە بەشێکی زۆرینەی ئەوانەی کە رەخنە لە گەندەڵیی، نادادپەروەریی، کێشەی موزیکی کوردیی، حیزبسالاری و ... تاد دەگرن لە خەمخۆرییانەوە نییە، بەڵکوو بۆ بەرژەوەندیی سیاسیی و ئابووریی خۆیانە. ئەو چەند هونەرمەندە کەمەی وەك مەزهەری خالقیی و هونەر دۆست و موزیکوانانەش، چونکە زۆرینە نین و خۆشیان لە لایەن ئەو دەزگا حیزبییانەوە کۆمەکی دەکرێن، بۆیە کاریگەرییان نییە یان جێگەی بایەخی ئەو دەسەڵاتە هونەریی و مێدیا حیزبییانە نین، کە وەك بەشێك لە سیاسەتی گشتیان، بەردەوامن لە بە رەواجکردنی ئەو جۆرە گۆرانییە بازاریی و خانم و کاکە گۆرانیبێژانەی کە هاوڕازی خۆیانن. ئەو هونەرمەند و رەخنەگرانە لەو دیاردەی گۆرانییە ئاهەنگیی و ناهاوئاهەنگە بە موزیکی کوردیی و ژیانەکەی ئەوە فەرامۆشدەکەن کە مێدیا و دەزگا هونەرییەکانیانی حیزب بۆ خواست و مەبەستی خۆیان وەك چۆن کۆمەکی ئەو جۆرە گۆرانییە بەناو "نوێ"یە دەکەن، بە هەمان شێوە یارمەتی ئەوانیش دەدەن. هەر بۆ نموونە، مەزهەر خالقی لە "کوردستان"دا لە دیمانەیەکی لەگەڵ کەژاڵ ئەحمەددا رەخنەی لە مێدیاکانی حیزب و دەسەڵاتداران دەگرت کە هۆکارن لە کاڵکردنەوە و تێکدان هونەری کوردیی و بە رەواجکردنی ئەو شێوازە گۆرانییە، کەچی هاوکاتیش خالقی سوپاسی سەرۆکی حکومەتی کوردستانی دەکرد کە کۆمەکیی کردووە لەو پرۆژەی کە هەیەتی، بێ ئەوەی هەوادارانی هونەر و گۆرانی بەرهەمگەلێکی

نایابیان لەو پرۆژەی خالقیش بینیبێت. لێ مەزهەر خالقی، وێڕای ئەزموومی خۆی لە هونەر و ژیاندا، لە خۆیی و بینەرانی نەپرسی: گەلۆ **بەرپرسێکی سیاسیی ئەرکی** ئەوەیە یارمەتی ئەو هەموو هونەرمەند و نووسەرانە بدات؟! ئاخر بەرپرسە حیزبییەکان خاوەن کۆمپانیان یان کارمەندی سیاسیی؟ ئاخۆ ئەو هەموو پارەی کە ئەو دەسەلاتدارە حیزبییانە، وەك بەخشیش، بەو گۆرانیبێژ، نووسەر ، رۆژنامەوان و دەبەخشن، هی خۆیانە یان سامانی هاوولاتیان و حوکمەت؟

لەوەش بترازێین، ئاخۆ هونەر و کولتوورێك دەزگایەکی هونەری ئازاد کۆمەکی نەکات، چۆن گەشە دەسێنێت؟ بەلێ، دەبێت مەزهەر و ئەوانەی کە هاوکات داوای کۆمەکی لەو دەسەلاتدارە سیاسیی، دەزگا و مێدیا حیزبییانە دەکەن بزانن کە رەخنەکانیان جێگەی بایەخ نابن. چونکە ئەوە ئاکاری حیزب و حکومەتی دروشمخواز و گەندەلیی لەو جۆرەی کوردستانە کە خۆی بکات بە خاوەن هەموو تشتێك. هیچ کاتیش ئەو تەرزە حکومەت و دەسەلاتدارە حیزبییانە جیاوازی لە نێوان هونەری خراپ و چاکیشیان بۆ گرنگ نییە. ئەگەر سەرنج بدەین، ئەو دەسەلاتدارانەی حیزب و حکومەت هەر کەسێك بە هۆی نووسی یان هەر کارێکی ترەوە کەمێك ناسرا یان بوو بە ناو، یەکسەر بە رێگای خەلات بەخشینەوە دەقۆزنەوە. ئەگەریش لە رۆژئاوا بژیت، داوەتێکی باشی شیراتۆنی دەکەن و بە ئاشکرا و نائاشکرا لە ژێر ناوێکی سازێنراوەوە مووچەیەکی پێدەبەخشن، لە مێدیاکانیاندا دەیکەن بە ئەستێرە و ... تاد. بۆ نموونە، لە کاتێکدا لە ژێر سایەی ئەو حکومەتەدا ژنکوژیی و هەتکردنی کیژان بوو بە دیاردە و لە رۆژئاواشدا کورد بوو بە هێمای ژنکوژیی، کەچی سەرۆکی ئەو حکومەتە کوردییەمان دەستبەجێ خەلاتێکی بە خاوەن کتێبی "ئۆقیانووسێك لە تاوان" بەخشی. ئاشکرایە ئەو کتێبە وێڕای گرفتی زمان، تیۆریی، میتۆدیکیی و تێکەلکردنی پێناسەکان، چونکە بەشێکی زۆری پەیوەندی بەبەرپرسیارانی حیزبە دەسەلاتدارەکانەوە هەبوو، بۆیە بە رێگای ئەو خەلاتەوە کاریگەریی ئەو کتێبە مانای نەمایەوە. شایەنی گوتنە، خاوەنی ئەو کتێبە لە کۆڕێکی کە لە ستۆکهۆلم پێشکەشی کرد، زۆر دەڤرپەرستیی و راسیستانە باسی گەنجێکی دەڤەری بادینانی کرد کە رەخنەی لە کتێبەکەی گرتبوو! لەوەش گەرێین، نووسەری ئەو کتێبە، ئازادیی و ئەڤینداری لە دیتنی کچ و کورێکی سوێدی کۆکردەوە کە لە ناو میترۆ یەکتریان ماچکردبوو.

بەهەمە حال، ئەو جۆرە حکومەت و دەزگا حیزبییانەی کوردستان بۆ بەرژەوەندی خۆیان هەولدەدەن حەشاماتی خەلك بە تایبەتیش گۆرانیبێژ و نووسەری ئاکار چاوەش، هەلپەپاس و زارقەلەبالغ کە لەوێ و لێرە خاوەن گوێگری و خوێنەری سافیلکە و خێلن، بێ ئەوەی خەمیان ناوەرۆك بێت، لە خۆیان کۆبکەنەوە. ئەو دەسەلاتە بەو رێگانەوە هەولدەدا کاریگەری ئەو کتێب یان نووسەر یان گۆرانیبێژ و ... تاد کالبکاتەوە، یان تاکوو خۆی دلسۆز و جوان نیشانبدا، هەولدەدا بە رێگای خەلات و داوەتکردنەوە ئەو کار و بەرهەمانە دەکات بە بەشێك لە کارەکانی خۆی. بەلێ، ئاماژە کردن بەو کارانەش داهێنانێکی نوێی من نین، بەلکوو ئەو کارانە لە لایەن دەسەلاتدارانی ئەمرۆی کوردستاندا زۆر ئاشکران. بەمجۆرە گەرەکە ئەوانەی کە خۆیان کۆمەکی لەو دەزگا هونەریی، رۆشنبیریی و مێدیایانەی حیزبەوە وەردەگرن و نارازییشن لەوەی کە ئەو دەزگایانە کۆمەکی ئەو جۆرە گۆرانیبێژ و گۆرانییە ئاهەنگیانە بکەن، هەلوێستەکانیان تژییە لە هاودژیی (پەرادۆکس).

دیارە ئێمە رۆژانە لە مێدیا بنیراو و خوێنەراو و بیسراوەکاندا منگە منگ و گازاندەی ئەو نووسەر، هونەرمەند، گۆرانیبێژ و ... تاد دەبینین، دەخوێنیەوە و سەیر دەکەین، کە سەرەتا و کۆتایی ئاوازی گریانی ئەمانە بۆ بەختی خۆیانە. هەر یەك لە ئێمەش کەم و زۆر ئاشنای ئەو دیمەنانەین، کە چۆن ئەمانە دوای وەرگرتنی پاداشت، کۆمەکیکردن و داوەتکران، نقەیان تێدا نامێنێت! مرۆ بە خوێندنەوەی رۆژانەی هەوال و روونکردنەوە عەنتیکەکانی ئەو گۆرانیبێژ و هونەرمەندانەوە، کە باس

لە تتشتگەلی ساختە و وەرگرتن و نەگرتنی پارە پوول دەکەن، تێدەگات هونەری گۆرانیی و دۆخی ئەو گۆرانبێژانە کوشتەی هەمان بەزمی ئەو گەندەڵسالارییە کە کۆی جڤاکی کوردیی هەلا هەلا کردووە. بۆیە مرۆی ئەمرۆی کورد، بە گشتی، لەو رەفتارە بنکۆلانە، بێزادە وەستایە.

لەو ناوکۆییەوە یەکێك لەو گرفتانەی ئەمرۆی بواری رۆشنبیریی و هونەریی لە کوردستاندا، بە گشتیکردن و تێکەلاوکردنی چەمکەکانە. ئەمرۆ ئەو دەزگا و مێدیا حیزب و غەیرە حیزبیانە ئەو تەرزە گۆرانیی و گۆرانیبێژانە نەك هەر بە "هونەر" و "هونەرمەند" ناو زەد دەکەن، بەڵکوو بە مانای کولتوور و "ئیدۆل"ی کوردییش ناودێر دەکەن. لەوەش خراپتر، خاوەن ئەو دەزگا هونەریی و مێدیا کوردییانە ئەو جۆرە گۆرانیی یان موزیکەی کە لە لوبنان و تورکیا و میسر دەسازێنرێت وەك هاوواتایەك (سینۆنیم) بۆ واتای"هونەر" پێناسە دەکەن. لە کاتێکدا زۆرینەی ئەو خاوەن کلیپ و گۆرانییانە بریتین لە وێنەی دیجیتالیی، کۆلاژ و دەنگ" هونەرێکی نوێی سەرسوورهێنەرییان تێدا نییە. هەندێك لەو گۆرانبێژانە لە دەنگ خۆشیی و وێنەی هەوەسی سێکسبزوێن زیاتر، کە گوتمان **بەشێکی زۆری** ئەو جۆرە گۆرانییە بە زیادکردنی وێنە و ئامێری موزیکی نوێ" واتا نوێکارییەکی رووکەشەوە بەردەوامییەکە لەو گۆرانییە فۆلکلۆرییانەی کە دۆمەکان لە شایی و بۆنە گشتیەکان دەیانگوت، خاوەنی هیچ بەهرەیەکی تری هونەریی، جوانبەخشیی و توانایەکی موزیکیی خۆکرد نین. هەر لەو چەند ساڵەدا لەبەر چاومانە چۆن چەندان کیژ و کوڕی رووخسار و مەیل ژیکەڵە و دڵبزوێن، بێ ئەوەی بوارێکی هونەرییان خوێندبێت یان پێشتر ئەزموونیان لە گۆرانی و هونەر هەبێت، بە چوونەوە بۆ کوردستان و دیدارێك لەگەڵ خاوەن ئەو دەزگا و مێدیا بازرگان یان حیزبییانەوە سەفەرێکی میسر یان لوبنان و یان تورکیان کرد و بە خۆیان سیدییەکی کلیپییەوە هاتنەوە کوردستان و بوون بە "هونەرمەند"ی ئاخیری زەمان. یەکێکی تر لەو دەنگبێژانە، کە مرۆ نازانێت مەتەڵەکە چییە، رۆژێك لە هەولێر لە لایان دەسەڵاتدارێکەوە **هەزاران دەفتەر دۆلار و کۆمپانیای پێدەبەخشرێت و رۆژێکی تر لە لایەن بەرپرسێکی تر ... تاد لە شارێکی ترەوە هەزاران دەفتەر دۆلار و سەدان** مەتر زەویی پێدەبەخشرێت.

بەمجۆرە ئەو نموونە لە گۆرانیبێژانە لە خت و خۆڕایی بوون بە "هونەرمەند"ێکی بازاڕ گەرم و زەنگین و خاوەن "عەرزە" ، کۆمپانیا و و ئەو شتە سەیرانە! ئاخر یەکێك لەو خانمە گۆرانیبێژانە (من بۆ راگرتنی بەهای بێلایەنی و ئازادی کەسایتی مرۆڤەکان خۆم لە ناوهێنان دەپارێزم) کە لە ئەورووپاوە دەچێتەوە کوردستان و دەزگا و پیاوانی باڵادەست دەیبەن بۆ میسر، کورد گوتەنی چەندین" دەفتەری دۆلار، بۆ سیدییەکەی و سەفەرەکانی سەرف بکەن، لەوەش گەریین، کە عەرەبی نازانێ و سیدییەکی تامسارد و ساختەشی بە عەرەبی بۆ چێدەکەن. لەوەش خۆشتر، ئەو خاتوونە گۆرانیبێژە ، وەك فێمێنیستێکی کوردیی نێشتەجێ لە رۆژئاوا، باسی ئازادیی و ماف ژن دەکا، کەچی کە **ناتوانێت راستی ئەڤینداریی خۆی بە ئازادی رابگەیەنێت. بەمجۆرە لەبەر** بەرژەوەندی خۆی یان دڵدانەوەی دەوروبەر هەوڵدەدا نکۆڵی لە بوونی خۆشەویستی بکات! بەهەمە حاڵ، مرۆ تشتگەلێکی عەنتیکە لەو دەزگا و مێدیا حیزبییانەی کوردستان دەبینێ و دەبیستێ، کە لە عەزورە و جادوو دەچن.

بەمجۆرە کە ئەو چەشنە گۆرانییە کلیپییەی کە بە هۆی گەرەلاوژە و بێ بەرنامەیی مێدیا بینراوەکانی کوردیی و نەبوونی گوتارێك بۆ"سیاسەتی کولتووریی" لە کوردستانی باشووردا بازاڕی گەرمە، نەك هەر هونەرێکی ئێستێتیکیی و پێشکەوتنی هونەریی کوردی نییە، بەڵکوو لە چەمکی هونەریش بە دوورە. لەوەش زیاتر، ئەو تەرزە گۆرانییە بازاڕییە نەك هەر بەشێك نییە لە چەمکی هونەر، بەڵکوو بێ بەها کردن و شێواندنی کولتوورییشە. چونکە موزیك هێدی هێدی کار لە هەست و ئاگایی ئەو نەوەیەی ئێستا و داهاتووش دەکا، دواجاریش ئەو نەوەی ئێستا یان گوێگر بە گشتی نەك هەر یادەوەریی و هەستی

بیستنی بۆ گۆرانی کوردیی دەشێوێت، بەڵکوو کوتتشتەی خەیاڵێکی ساختە و چێژی بیستنیشی رووکەش دەبێت.

لەم دیدەوە گەوهەری هونەر وەك کردەیەکی مرۆیی، جڤاکیی لە ئاستێکی جواناسییدا هەڵگری پەرۆشییەکی روحیی و ئایدیالییە. هونەرێکی هیدڵیی سەرچاوەیەکە بۆ گەشەی روحی بزاڤە جڤاکییەکان. ئەو هونەرە چێژ و تامی نوێ دەئافرێنێت و بەمەش رامانی نوێ، جوانییە نادیارییەکان ئاوەڵا دەکاتەوە، رەوشی نوێ و پەیوەندی نوێ بە ژیانی کولتووریی دەبەخشێت. کەواتە شێوازێکی نوێی گۆرانی وەك بەشێك لە هونەر جۆشێکی نوێش بە گیانی کولتوور دەدات و بوارێکی نوێش بۆ دۆخی هونەر و کولتوور دەسازێنێت. لێرەوە هونەر، وەك ئەدەب و بەشەکانی تری هونەر، وەزەیەکە بۆ کولتوور.

ئاشکرایە هونەر بە هەموو بەشەکانییەوە لە مێژووی هونەری نوێباودا لە داهێنانی هزر و شێوازی نوێدا، رۆڵی پێشەنگی گێراوە. هونەر لە ئاستی هەستیی و رۆشنبیرییەوە خواست و ویستە پەنگخواردووەکانی جڤاك دەخەملێنێ و ئاوەڵا دەکاتەوە. گۆرانییش ئەو خولیا و حەزانە دەردەبڕێت کە لەو دۆخەی تێیدا دەژێت لە ناخی جەماوەر یان جڤاکدا ئامادەیی هەیە نەك خولیاو حەزێك کە ئەو جڤاکە تێیدا ناژیت. بەمەش هونەر، موزیك، دەنگ، رەنگ، جوڵە، کاری دەستی و ... تاد، – کە لێرەدا زیاتر مەبەستمان گۆرانیی و موزیکە–، ئەو چەشنە موزیکە نوێیە ئەزموونی شێواز و ئاوازی موزیك و گۆرانییەکانی پێش خۆی ناسرێتەوە یان فەرامۆش ناکات، وەك ئەوەی ئەمڕۆ ئەو تەرزە گۆرانیبێژە کلیپ–باز و لاساییکار و لایەنگرانەکانیان بانگەشەی بۆ دەکەن، بەڵکوو روحی ئەزموونە جوانەکانی پێش خۆشیان زیندوو دەکەنەوە، تام و چێژێکی نوێیان پێدەبەخشن. هاوکاتیش ئەوە ئەرکی هونەرە کە دابڕانێك لەو هەست و چێژە داسەپاوە بسازێنێت. لێ ئەو دابڕانە رەتکردنەوە و بێبایەخکردنی ئەزموونی گۆرانی و موزیکی رابردوو نییە، بەڵکوو قووڵکردنەوە، فراژان و زیندووکردنەوەی ئەو ئەزموونانەشە.

کەواتە ئەگەر، ئەو چەشنە گۆرانییە وەك بەشێك لە هونەری نوێباوی کوردیی مانای ئاراستەیەکی نوێ بێت، گەرەکە **ئازاد بێت؛ بە رێگای دەسەڵاتی دەزگا رۆشنبیرییە باڵادەستەکان، کۆمەکی پیاوانی بازرگان و میدیا حیزبییەکانەوە بازاڕی خۆی گەرم نەکات و بەسەر جەماوەردا نەسەپێنرێت، بەڵکوو دەبێت هەڵگری پەیامێکی ئێستێتیکیی سیاسیی و دوور لە مەبەستی بازاڕییش بێت. سترانێکی ئاواز، دەنگ، دەق و جوڵە، وێنە نمایش ئەفرێنەر و جوانسازێن، بە پێچەوانەی ئەو بەزمانەی کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا** بە هەرمێنن، چێژ و هەستی گوێگران بەرەو خۆی کێش و گۆشدەکات. ئەو جۆرە گۆرانییەی کە وەك ئەو گۆرانیبێژانەی کە لە لایەن دەسەڵات و میدیا حیزبیەکانەوە دەکرێن بە "هونەرمەند" بێجگە لە بازاڕ، بەرژەوەندی خۆیان و فریودانی گوێگر، گۆرانییەکانیان بە دەگمەن نەبێت، هیچ داهێنانێکی نوێ و پەیامێکی جوانییان تێدا نییە.

رەنگە ئەو گۆرانیبێژانە و خوێنەرانیش بپرسن: ئەدی چۆن ئەو گۆرانییە سەربەخۆیە بڵاوبێتەوە و گۆرانیبێژەکانیش چۆن بتوانن سیدییەکانیان چێبکەن؟

دیارە هونەر بەر لەوەی بازرگانی بێت، ئەفراندنە. هونەر کردەیەکی ئێستێتیکیی و بە واتا زانستییەکەشی سیاسییە. بۆیە هونەر بە پارە و پێوانەکانی بازاڕەوە هەڵناسەنگێرێت. هونەر بە هەموو شێوە و جۆرەکانییەوە هێدی هێدی کاریگەریی و شوێنپێی خۆی لەسەر هەست و هۆشی گوێگر بینەر بەجێدەهێڵێت. بەمجۆرە ئەوە جەماوەری خاوەن هەست و چێژی جواناسیین کە بڕیار دەدەن کام گۆرانیبێژ بە "هونەرمەند" ناودێر بکەن. بەمجۆرە وەك دەبینین ماوەی چەند ساڵێکە میدیای ئەو دوو حیزبە دەسەڵاتدارە بە گشتی و بە تایبەتیش "وەزارەتی رۆشنبیری– گۆرانی" بە رێگای دەسەڵاتی ئابووریی و سیاسییانەوە ئەو دیاردە گۆرانییەیان سازاندووە کە لە سەرەتای نووسینەکەماندا ئاماژەمان بە تایبەتییەکانی

کرد.

شایەنی وتنە، هەموو دەزانین کە هەندێك گۆرانی و سترانبێژ لە هاندان و جۆشدانی گەنج و خورتی کورد بۆ بەرهەڵستکارییکردن بەدژی دەسەڵاتە داگیرکەرانی کوردستان و پێشمەرگایەتی رۆڵێکی زۆر بەرچاویان بینیوە. بۆ نموونە، لە حەفتا و هەشتاکاندا هێندەی سترانە شۆرگێڕییەکانی شڤان پەروەر لاوی کوردی بەرەو شۆڕگێڕیی و پیشمەرگایەتی هانداون، رەنگە زێدەگۆیی نەبێت ئەگەر بێژین، هیچ نووسەر و سیاسەتکارێکی کورد نەیانتوانیووە ئەو کاریگەرییە لەسەر مرۆی کوردا بەجێبهێڵن. هەروەك لە کۆتایی حەفتا و سەرەتای هەشتاکانی سەدەی رابردوودا محەمەد جەزا بە چرینی شیعرەکانی "عەشق و ئازادی" ی هێمن موکریانیی و شیعرەکانی قانع، گوڕێکی شۆڕگێڕانەی بە روحی شەقامی شارەکاندا دەبەخشی. دیارە چەندان گۆرانیی و سروودی کوردیی هەن کە رۆڵی تایبەتیان لەسەر مرۆی کورد گێڕاوە، کە لێرەدا پێویست ناکات ئاماژە بە هەموویان بکەین.

لێرەوە ئەگەر گۆرانیی و گۆرانبێژی ئەو رۆڵەی هەبووبێت لە ژیانی سیاسیی و جڤاکیی کورددا، گریمان ئەمڕۆ ئەو رۆڵەی گۆرانی بەسەر چوو بێت، کە وانییە، چونکە هێشتا کوردستان ئازاد نییە، ئاخۆ دەبێت ئەمڕۆ رۆڵی گۆرانی کوردیی لە سیاسەت و گەشەی کولتووریی کوردییدا بەدەر بێت؟ بە دڵنیاییەوە لە مێژوو و قۆناغەکانی هەموو جڤاکێکدا، گۆرانی، وەك بەشێك لە هونەر و ئەدەب، لە شێوەی جیاوازدا رۆڵی خۆی لە ژیانی سیاسیی و کولتووریدا هەبووە و هەیە. کاتی خۆی کۆمەڵناسیی بە رەگەز جوولەکەی ئەڵمانی، ئەدۆرنۆ موزیکی جازی بە نازیزم و فاشیزمەوە گرێدا، چونکە پێی وابوو کە ریتم و ئاوازی موزیکی جاز بە ریتم و موزیکی مارشی سەربازیی نازییەکان دەچێت یان بەشێکە لە موزیکیی سەربازیی. ئەی لە حەفتا و هەشتاکانی سەدەی رابردوو رەشپێتەکانی ئەمێریکا بە گۆرانیی و موزیکی هیپ هۆپ نەبوو، دژی سیاسیەتی پەراوێزکردنیان لە لایەن دەسەڵاتی ئەمێریکاوە دەردەبڕی؟ هەروەك لە بنەڕەتدا لە ناوەڕاستی هەشتاکان راپ (Rap)موزی لە ئەمێریکادا، کە وەك "هیپ هۆپ" سەرچاوەکەیان بۆ موزیکی جاز و بلوس و گۆرانییە فۆلکلۆرییەکانەوە دەگەڕێنەوە و پروگ (Progg) موزیك، وەك دیاردەیەك لە بزاڤی شەست و هەشتاکانی رۆژئاوادا، دەربڕی بزاوێکی سیاسیی یان لە روانگەی جووداوە بزاڤێکی رەخنەیی و بەرهەڵستکارییەکی هونەریی بوون. هەموو دەزانین، شێوەکارێکی دانمارکیی لە ساڵی 2008 دا بە کێشانەوەی چەند تابلۆیەکی کاریکاتێریی لە وێنەی پێغەمبەری موسڵمانان، چ هەرایەکی لە جیهانی ئیسلامیی و جیهانیی رۆژئاوەوە نایەوە. هەر ئێستا لە سوێددا بە هۆی پێشەنگایەکی هونەرییەوە، کە لەوێدا ژنێکی شێوەکار وەك کارێك لە هونەرەکەی، خۆی وەك کەسێکی خۆکوژ نمایشدەکا، لە ژێر ناوی "شەڕی هونەر"دا مشتومڕێکی گەرم لە ئارادایە. دیارە بە هۆی ئەو کارەوە خاوەن گەلێریی و پۆلیس کارەکەی ئەو شێوەکارە وەك کێشەیەکی دەروونی سەیر دەکەن و پێشانگاکە هەڵدەوەشێننەوە. بە کورتی، هەنووکە دوای ئەو پێشانگایە لە مێدیاکانی سوێددا گفتوگەکان لەسەر رۆڵی هونەر، سنووری ئازادی بیر و را دەربڕین و ... تاد لە ئارادان. کەواتە تۆ بڵێی ئیتر لە کوردستانی ئێمەدا، لە بەشەکانی تر گەڕێین، هەموو کێشە سیاسیی، جڤاکیی، تووند و تیژی و نادادپەروەرییەکان کۆتاییان هاتبێت، بۆیە ئەو جۆرە گۆرانییە کلیپیی و بازارگەرمکەرانە جێگەی هەموو شێوازی گۆرانییەکیان گرتبێتەوە؟!

جێگەی خۆیەتی بپرسین: بۆ نموونە، مرۆڤێکی خاوەن چێژ و هەستی جوان هەیە کە لە کاتی گوێگرتن لە گۆرانی "هەرکەسێ گوتی من ئاشقم " یان "ی سەید عەلی ئەسغەریی نەبێتە جەستەیەك لە سۆز و دڵێکی تژی لە ئەڤین؟ ئەوە ئەو دەنگە سیحریی، ئاوازە رەسەن و دڵفرێنانەی گۆرانییەکانی سەید عەلی ئەسغەری، مەزهەری خالقی، ئایشە شان، عەلی مەردان و چەندین هونەرمەندی ترن کە کاریگەرییەکی فرەوانیان لەسەر هونەر و کولتووری کوردییدا داناوە و دەنگ و

ئاوازەکانیشیان هەمیشە بە زیندوویی دەمێننەوە.
هاوکاتیش گۆرانی هەیە رۆڵێکی سەرەکیی بینووە لە گۆڕینی ژیانی زۆرێك لە مرۆڤەکان. هەروەك دەکرێ گۆرانییەك رۆڵێکی سەرەکی بگێڕێت بۆ روخاندنی ژیانی مرۆڤێك. وەك دەزانین، زۆرێك لە رەخنەگرانی جڤاکیی و هونەریی هەن پێیان وایە کە ئەمرۆ فیلەمە "کابۆ"، "رۆمانی پۆلیسیی" و بەشێك لە گۆرانییە ریتم خێراکان هاندەرگەلێکن بۆ دیاردەی توونـد و تیـژیی. ئەدی ئەوە نییە لە دونیای عەرەبی کوردییشدا ئەمرۆ بەشێك لە ناکۆکیی و جیابوونەوەکان بە هۆی ئاوێزانبوون و کاریگەریی ژنە گۆرانیبێژەکانی لوبنان و رۆژئاواییەکانەوە روودەدەن ؟ ئەدی ئەوە نییە ئەمرۆ بەناوکردنی ئۆتۆمبێـل و شـتەکان بـەناو گۆرانیبێژە ژنە لەش خرپن و باڵا زراڤەکانی عـەرەب و کـوردەوە بۆتـە مۆدەیـەکی هـەرزان و خـەڵکی نەدارییشـیان هەراسـان کردووە؟ کەواتە دەکرێ هونەر بە گشتی هەم رۆڵی باش و هەمیش خراپی هەبێت لەسەر مرۆڤ و کولتووری ئێمەدا.
ئەرکی گشت بوارەکانی هونەر، وەك کردەیەك لە داهێنـان، ئەوەیـە کـە ئەزموونـە هونەرییـە زینـدووەکانی رابـردوو مشـتوماڵ بکاتەوە و پەرەپێبدا، تاکوو ئەو ئاواز، دەنگ و نەوایانە لە قورگی کاتی ئێستادا ئامادە ببنەوە.
لەو ناوکۆییەوە، بە رای من، کێشەی ئەو دیاردە گۆرانییەی کە ئـەمرۆ بـە رێگـای دەزگـا و مێـدیا حیزبییەکانـەوە بـازاڕیی بـە هەرمێن کراوە و بەسەر جەماوەردا سەپێنراوە ئەوەیە، کە تـەنیا وەك جۆرێـك لـە گـۆرانیی بـازاڕیی یـان ئاهـەنگیی، کـەیف و سەفا ناودێر ناکرێت، بـەڵکوو وەك جێگرەوەیـەك بـۆ کـۆی شـێوازی گـۆرانیی و مـوزیکیی جوانناسـییەکانی تـری وەك: لاوك، حەیران، سیمفۆنیا، گۆرانییە ریتم نەرم و دەستبژێرییەکان، ناوزەد دەکرێت. بە کورتی ئەمرۆ ئەو دەزگـا بازارگـانیی و مێـدیا حیزبییانە ئـەو گۆرانییـە کلیپیـی و ئاهەنگییانـە تـاکوو نـەڵێین بازاڕییانـە وەك هاوواتایـەك بـۆ هونـەر و هونەرمەنـدیی نـاودێر دەکەن. کاتێك ئەو دەزگا و مێدیا حیزبیی و بازرگانییانە، بەناوی پسپۆڕییەوە، گـۆرانیی و مـوزیکیی کـوردیی ئـەوها بـۆ ئـەو ئاستە کورتبکەنەوە، ئەوکات نەك تـەنیا گـۆرانیی و مـوزیکی کـوردیی بـەرەو هەڵـدێر دەچـن، بـەڵکوو کولتوورەکەشـی کڵـۆڵ دەبێت.

لێرەدا مەبەست لە کولتوور ئاماژە کردنە بە کۆی ئەو شتانەی کە لە ژیانی جڤاکدا بایـەخیان هەیـە. کولتـوور نـەك هـەر هـانی بەها هاوبەشەکانی هاووڵاتیانی جڤاکی کوردیی هاندەدا و مشتوماڵدەکا، بەڵکوو ئـەو هەسـت و نەسـتانە روحییانـەش بـە یـاد کوردان دەهێنێتەوە کە لە یادەوەرییدا دەژین. بە کورتی کولتوور ئەو بەهایەیـە کـە سـێبووریی و دڵنیاییمـان پێدەبەخشـێت. ئـەوە کولتـوورە کـە وامانلێـدەکا خۆمـان بـە یـاد بێتـەوە و وەك جڤـاکێکی تایبـەت لـە خۆمـان بـڕوانین و خۆمـان لـەوانیتر جیابکەینەوە. بەمجۆرە کولتوور بەهایەکی دابڕاو نییە لە کۆی نەریت، هونەر، ئـەدەب، رەفتـار، ئاکـار، سیاسـەت و ... تـاد، بۆیە پێویستە وەك کە لە هونەر، گۆرانیی، موزیك دەپەیڤین، بیر لە کولتووریش بکەینـەوە. چـونکە کولتـوور چـەمکێکە کـۆی چالاکی یـان کردەکـانی تـری جڤاکێـك لـە خۆیدا دەچنێتەوە. هەڵبـەت کولتـوور هەمیشـە بەرێوەیـە، هەمیشـە لـە گـۆڕان و نوێکردنەوەدایـە. لێـرەوە کولتـوور رۆڵێکـی گرنگـی لـە سـازاندن و فـراژووتنی ناسـنامە (ئایـدینتیتێت) کـوردیی خەملانـدی تاکەکەسی کوردییدا هەیە.
کەواتە گۆرانیی بازرگانیی و مەرجەکانی بازرگانی پێوانەی کولتوورێکی بەهادار نـین، بـەڵکوو دەبـێ خـودی کولتـوورێکی بـاڵا پێوانە و مەرجێك بێت بۆ بازاڕ.
کەچی بە پێچەوانەوە ئەمرۆلە کوردستاندا ئەو دەزگـا و مێـدیا حیزبییانـەی کـە ئـەو جـۆرە گۆرانییـە سـاز دەکـەن، هێنـدەی مەرجی بازاڕێکی کاتییان بۆ گرنگە، ئەوەندە مەرجی کولتوورسازییان بۆ بایەخدار نییە. بۆیە دەبێ ئەو دەزگایانە بـۆ ئـەوەی

له ئاییندەدا کوردستان خاوەن بازاڕێکی پیشکەوتوو و سەرنجێکش بێت، دەبێت بیر لە سازاندنی کولتووریکی بالآ بکەنەوە. لێرەوە ئەگەر ئەو بودجە زۆرەی کە بۆ نموونە "وەزارەتی رۆشنبیری" و دەزگاکانی تری بەناو حکومیی یان مەدەنی کە سالانە تەنیا بۆ ئەو فیستیڤالە ئەجێندا حیزبیی و کاڵ و کرچانەوە بە فیڕۆی دەدەن، بۆ سازاندنی کولتووریکی بالآ، گۆرانی، موزیك ، ئەدەب، سینەما و شانۆیەکی نێوەڕۆك بالآ و نۆژەن رەسەن یان سەنگین تەرخان بکەن، بەمەش ژیانی بازرگانی کوردییش گەشەدار دەبێت. دیارە بێبوونی دەزگا و مێدیا، پسپۆڕگەلێکی ئازاد، ئەو کارە مەیسەر نابێت. مەبەست لە نێوەڕۆك سەنگین یان بالآ بریتییە لە توانای بەکارهێنانی زانین و پسپۆڕیی، جا هونەرمەند یان داهێنەرێك بێت، کە چۆن بە شێوەیەکی کارامە لە بەرهەمەکەیدا بیرکردنەوە تایبەت و نوێیەکەی خۆی بەرجەستە دەکاتەوە. لێ لە کۆتاییدا ماوەتەوە بێژم، شێوازێك لە موزیك و گۆرانییەکی "نوێ" لەوەدایە، کە بە چەشنە موزیك، دەق، دەنگ، دیمەن، دەبرینێکی فرەرەهەندی بالآ و نوێوە سەرسووڕماومان بکات. هەروەك پێشکەشکردنی گۆرانییەکی نوێ، لە ئامادەبوونی هونەری ئەتمۆسفێرێکی موزیکییدا بەرجەستە دەبێتەوە، کە لەوێدا گۆرانیبێژێك یان موزیکەوانێك بتوانێت بە نەوای بەرزی و هێوریی ئامێری موزیك هاوئاهەنگییەکی دڵبزوێن و سیحریی لە نێوان ئاواز، شیعر، دەنگ و دیمەنەکاندا نمایش بکات. ئاخۆ ئەو گۆرانیی کلیپیی و موزیك و ئاواز ناساز و ناسەربەخۆیانەی ئەو گۆرانیبێژانەی کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا کراون کە بە کۆمەکیی دەزگا بازرگان، مێدیا حیزبیی و "وەزارەتی رۆشنبیریی" ەوە بە هەڕمێنکراون، کراون بە "ئیدۆل" و بەسەر جەماوەر سەپێنراون، خاوەنی ئەو مەرجە هونەرییەن؟ گەلۆ ئەو جۆرە گۆرانییە بێهونەر، ئاهەنگیی و بازاڕییە، خۆراکێکە بۆ بالآکردنی کولتووری کوردیی و دەربڕی ئەو فرەڕەهەندیی، هونەرە نوێیە سەرسووڕهێنەریە؟

تەلارسازیی شار: ئاوێنەگەلێك لە جەستەکان

1

چۆن دەکرێ دیمەنی تەلارسازیی (ئەرکیتێکتور)ی ئەو خانووبەرە هەمەجۆرانەی، کە وەك شێوە دەربڕینێك، بە گوێرەی کاتەکان کولتوور و ژیانی خەڵکیان ئاوێنە کردۆتەوە، بناسینەوە؟ وەڵامدانەوە و راڤەکردنەوەیەکی وردی ئەو پرسیارە، پێویستی بە خوێندنەوەیەکی فرە روانگە هەیە، کە لە توانای ئەم نووسینەدا نییە. لێ لێرەدا لە روانگەیەکی مێژووی هزرییەوە، هەوڵدەدەم ، وێڕای نیگادانێکی مەیلەو جوانناسییانە، نمایشێکی سووکەڵەی وێستگە و قۆناغەکانی ئەو پرۆسەی گۆڕانکارییە هەمەدیوانە بکەم کە کاردانەوەیان لەسەر پێشکەوتن و گۆڕانکارییەکانی تەلارسازییدا هەبوو/هەیە. دواجاریش سەرەنجامی ئەم نووسینە، بە نمایشێکی خێرا لەسەر رەوشی تەلارسازیی ئەمڕۆی کوردستان، کۆتایی پێدێت.

دیارە لەوەتەی مرۆڤ هەیە، بە گوێرەی ئەو باردۆخە ئابووری، کولتووری و ... تاد، بە دروستکردنی ماڵ، رێگاوبان و باخچە

سەرقاڵ بووە. بەمەش مرۆڤ هەوڵیداوە ئارامی و دڵنیایی ژیانی دابین بکات. مرۆڤ لە هەر سەردەم و قۆناغێکدا بە شێوە و ناوەڕۆکی جودا، شوێنەکانی دەوروبەری خۆی رازاندۆتەوە. ئەم کارەش لە جیهانی نوێیاودا تەلارسازیی پێدەڵێن. شێواز و ناوەڕۆکی تەلارسازیی، لە کۆنەوە تاکوو ئێستا، چێژی جوانناسیی و کولتووریی ئەو کۆمەڵگایە و باری ئابووری و سیاسی نمایش کردووە/دەکا. تەلارسازیی وەك تەواوی شێوازەکانی هونەر و نووسین، لە هەر سەردەمێکدا بوو بێ، بە پێی ناوکۆیی ئەو کۆمەڵگایە، هەڵگری شێوە و ناوەڕۆکی تایبەتی ئەو کۆمەڵگایە بووە.

ئاشکرایە سەدەی بیستەم بیرۆکەگەلێکی فرەی لە ئاستی تەلارسازیی و دروستکردنی خانووبەرەی نموونەیی بەرهەمهێناوە. ئەو بیرۆکانەش بەرهەمی فراژانی کۆمەڵگای پیشەسازی بوون. لە رۆژئاوادا، دوای پەرەسەندنی تەکنیك و خۆشگوزەرانی کۆمەڵگا، خەڵك کەوتنە خولیای گۆڕینی شێوەی ژیان" گواستنەوە لە خانووە بەردینە تەنگەبەرەکانەوە بەرەو خانووبەرە نوێیاوەکان بە هەرمێن بوو.

بەڵام خانووسازیی مۆدێرن بە شێوەیەکی راستەوخۆ بەو مەرجانە بەستراوەتەوە کە تەکنۆلۆژی سەپاندوویەتی. بۆیە دروستکردنی شارێکی نموونەیی، کە بتوانێت ئاواتەکانی کۆمەڵگا بەدیبهێنێت، کارێکی ئاسان نییە. دواجار هەر هەوڵێك بۆ دروستکردنی ئەو شارە نموونەییە، بە هۆی ئەو کەرەسانەی کە پێشتر کارگە تەکنۆلۆژییەکان سەپاندوویانە، چەواشەکارانە دەبێ، یانیش دیمەنی خانووبەرە، پرد، شەقام ... تاد، وەك جۆرە دەمامکێکی رووکەشانە خۆیان دەنوێنن. کارگە تەکنۆلۆژییەکان، بۆ ئەوەی بازاڕیان گەرم بکەن، مۆدە مۆدێرنەکانی تەلارسازیی، رەواجدار دەکەن. هاوکاتیش ئەو بازاڕە بۆ قازانجی خۆی، خولیا، چەشە و تۆڕە جڤاتییەکان جڵەودەکات.

2

بەڵام دەکرێ، بە گوێرەی شێوازەکانی تەلارسازیی لە رۆژئاوادا، قسە لەسەر ئەوە بکەین، کە هەر لە سەرەتایەکانی سەدەی بیستەوە تا ئەمڕۆش، شێوازی پێکەوە لکان و هەڵپەساردن و چەسپاندن لە دروستکردنی خانووبەرەدا، وێنەیەکی گشتی لە تەلارسازییدا نیشان دەدا. بەڵام ئایا تەلارسازیی لە رابردوو و ئێستادا، رەنگدانەوەی پێویستییەکانی مرۆڤ بووە؟

وەك ئاماژەمان پێکرد، لە رۆژئاوادا لەگەڵ بە نوێیاو بوونی کۆمەڵگا، کە بەرهەمی شۆڕشی رۆشنگەریی و فرەژانی شۆڕشی پیشەسازی و بەربڵاو بوونی شارەکان بوو، هاوکاتیش شێوازی تەلارسازییش گۆڕانی بنەڕەتی بەسەر داهات. لەوێدا کۆمەڵگا، خێزان و خانووبەرە لە بۆچوونی گەردوونەگەرایییەوە، کە کۆڵەکەیەکە لە روانگەی رۆشنگەرییدا، سەیر دەکران. لەو روانگەیەدا هەموو شتەکان پێکەوە دەبەسترێنەوە. هەر پارچەیەك تەواوکەری پارچەکانی ترن و ئەمانەش هەموو پێکەوە تۆڕێك لە ستروکتۆری دەسەڵاتی کۆمەڵگا پێکدەهێنن. بە واتایەکی تر، روانگەی مۆدێرنیزم هەوڵدەدا لە تەلارسازییدا هەموو دژایەتییەکان: ئاوەڵایی و لێك نزیکی، شەقام و خانووبەرە، لەگەڵ یەکدا، یان لە وێنایەکی لێکچوودا، کۆبکاتەوە.

لە کانگای پرۆسەی بە مۆدێرنکردنی هونەری تەلارسازییەوە، لە نێوان ساڵانی حەفتا و هەشتاکاندا، روانگەی پۆستمۆدێرنیزم بە یارییە فرە شێوەکانییەوە سەریهەڵدا.

هەڵبەتە تەلارسازیی لە رۆژگاری ئەمڕۆدا ئاوێتەیەکە لە شێوازە کۆن و تازەکان" بە توانەوە لەناو یەکتردا چەشنێك لە شێوازی خانووبەرە، شەقام، باڵکۆنگ، باڵەخانە و پردی تازەتری بەرهەمهێناوە.

لەو ناوکۆییەوە گفتۆگۆییەکان لەمەڕ تەلارسازییدا فروانتر دەبن. ئەو گفتوگۆیانە لەمەڕ گرنگی تەلارسازییدا، هەر لە دوای شەڕی جیهانی دووەمەوە مانای خۆرە دابڕانێك، یان گۆڕانکارییەکی هەمەلایەن، بەخۆیەوە دەبینێ. لە دیوێکی ترەوە دەکرێ بێژین، کە ئەو گفتوگۆیە تیۆریانە چەشنێکە لە رەنگدانەوەی بەرخۆرکردنی مۆدێلە تیۆرییەکان. لە دوای شەری جیهانی دووەمەوە پرۆژەی دروستکردنی خانووبەرە گەورە و بەرزەکان، بە مۆدە دەکرێ، کە لەوێدا جەخت لەسەر لایەنی پراکتیکی ئەو جۆرە خانووبەرە دروستکردنە دەکرایەوە.

لەبەرانبەر ئەمەشدا بە مۆدەکردنی ئەو هاوشێوەکردنە لە تەلارسازییدا، کۆمەڵێ خولیای تیۆری جیاواز سەرهەڵدەدا. دواجار ئەو خولیا تیۆریانەش لەژێر ناوی پۆستمۆدێرنیزم پێناسە کران.

تەلارسازیی لە دۆخی پۆستمۆدێرنیزمدا خۆی لە مەرجە مێژوویەکان رزگار کرد. بەو واتایەی لە تەلارسازییدا هەموو بیرۆکەکان بەرجەستە دەبنەوە“ شێواز و مۆدە کۆن و نوێیەکان لێکدەترێنجێنرێن و بەمەش تەلارسازیی جوانناسییەکی فرە رەنگ و ناوەڕك دەپۆشێ.

هاوکاتیش روانگەی جوانناسیی پۆستمۆدێرنیزم، کە ئەمڕۆ لە ئارادایە، شێوازی قۆناغەکانی رابردوو دەستەوا دەکا، کە ئەمەش وەك هێلێك، بە وێنەیەکی جودا، دیمەنەکانی ئەو قۆناغانە بەرجەستە دەکاتەوە.

3

جێگەی ئاماژەیە پێشتر لە رۆژئاوادا، وەك پەیوەندییەکی دوولایەنی لە نێوان شارستانییەت و کولتووردا، تەلارسازیی پێناسە دەکرا. بەڵام ئەمڕۆ بە هۆی شێوازی تازەوە، کە شارەکان گۆڕانییان بەسەر داهاتووە، ئەو دوو لایەنییەش باوی نەماوە. بۆیە خانووی بەرز بۆتە ئامرازێك بۆ بەرجەستەکردنەوەی ئەو مۆدانەی کە رێگا و بانەکان بەرهەمی دەهێنن. سێنتەری شارەکان کراوە بە شوێنی سەرەکی شار و دەوروبەری شاریش لە رووی کولتوورییەوە کەمبایەخ دەکرێن.

بەڵام لە رۆژگاری "رۆشنگەریی"دا چەمکی "ژیار" بە ئاوەزەوە دەبەستراپەوە، هاوکاتیش "کولتوور" وەك تایبەتمەندییەك لە دەربڕین و بە واقیعکردنی تاکە کەسەکان، کۆمەڵ، پێشڤەچوونی بارە کۆمەڵایەتییەکان سەیر دەکرا. کەچی ئەمڕۆ "ژیار" زیاتر وەك زنجیرەیەك لە ئامانج و ئامراز پێناسەی بۆ دەکرێ. لەو روانگەیەوە، باری تەلارسازیی بە تێکەڵکردنی شێوازە کۆن و تازەکان، خۆی لە تاکە پێناسەیەك نیشان نادات.

هەڵبەتە تەلارسازیی وەك هونەری نووسین موزیك بە کەرەسەی رۆشنبیریی و مێژووییەکانەوە هاوئاهەنگی خۆی دروستدەکا. کاری تەلارسازیی هەر تەنیای رۆشنبیریی و مێژوویی ئاوێنە ناکاتەوە، بەڵکوو خودی تەلارسازیی بێ ئەو بوونی نییە. بۆ نموونە، تەلارسازیی بە بێ نەخشەکێشان ناتوانێ وێنەی خانوویەك ئەنجامبدا، هەروەك بەهەمان شێوەش بە بێ نووسین ناکرێ وێنای خانوویەك یان گۆرەپان و پردێك بەرجەستە بکرێنەوە. رەنگە خانوو چێکردن لە سەرەتادا بە بێ نەخشەکێشان دەستپێکردبێ، بەڵام خودی تەلارسازیی دوور لە خانوو دروستکردن گەشەی سەندووە. ئەو مەرجە کولتووریی و جڤاکیی و فەلسەفییانەی کە لە ماوەی سەدەکاندا فراژوان، توانیوویانە شێوەیەك لە زانیاریی و رۆشنبیریی ئامێز بە بواری تەلارسازیی ببەخشن و دەوڵەمەندی بکەن. کتومت وەك هەر جۆرێك لە زانیاری، تەلارسازییش چەندان چەشن و شێوەی وەرگرتووە. گۆڕینی شێوە و ناوەڕۆکی خانووبەرە، شەقام، پرد و شتەکانی تر لە ئەورووپادا، بە گوێرەی قۆناغەکان، وێنەی رۆژگاری

تەلارسازیی بەرجەستە دەکەنەوە. لە هەمان کاتدا دەتوانین لە ڕێگای فرەوانبوونی دەقە تیۆرییەکانی تەلارسازییەوە ئەو بە زانیاریی و بە مێژووکردنە لەسەر گوتاری تەلارسازییدا، دیمەنە جیاوەزەکانی ئەو گۆڕانکاریانە ببینین.

4

لە سەدەی بیستەمدا تەلارسازیی لێوانڕێژ دەبێ لە مۆدێلە جودایەکان، ئەمەش لە ڕێگای مێدیایەکانەوە نمایشدەکرێن. تەلارسازیی ئەمڕۆ لە ڕۆژئاوادا بە هاوئاهەنگی لەگەڵ پاشخانەکانی، لە دوو ئاراستە یان دوو دیمەن خۆی دەنوێنێ: لە لایەك، وێنەی تایبەتمەندی کولتووریی، کۆمەڵایەتی و سیاسی ڕەنگدەداتەوە، لە لایەکی تریشەوە، کاریگەری شێوەکانی تەکنیکی نیشاندەدا.
وەك پێشتر ئاماژەمان پێکرد، تەلارسازیی لە سەدەی بیستەمدا، بیرۆکەکانی سەدەی هەژدەمی پیادە دەکرد. ئەو بیرۆکانەش لە هاوشێوەیی و گشتگیرییدا دیمەنی تەلارسازیی بەرجەستە دەکردەوە. ئەمڕۆش تەلارسازیی پۆستمۆدێرنیزم بە شێوەیەکی تر و لە ئاستێکی تردا، هەمان نموونە دەنوێنێ، بەڵام لە شێوەیەکی پێچەوانەدا. ئەو شێوە پێچەوانەش خۆی لە شێوازێکی جیهانییدا بەرجەستەدەکاتەوە، کە لە ڕووبەری تەلارەکاندا جۆرێك لە گەمەی شێوە جودایەکان خۆیان دەنوێنن. بۆیە ئەمڕۆ ڕەخنەی تەلارسازیی بوارێکی فرەی لە ئاستی نووسیندا داگیرکردووە. وێڕای ئەمەش لە ئاستی مێدیادا پانتاییەکی فروی تەنیووەتەوە. ڕەخنەگرانی تەلارسازی بە گشتی جەخت لەسەر فرە ڕەهەندی شێوە دەکەنەوە. ئەو ڕەهەندانەش وێنایەکی ئاڵۆزی لە دیمەنی تەلارساییدا بەرهەمهێناوە.
مشتومڕەکان لەسەر تەلارسازیی ئەمڕۆ لە ناکۆکی نێوان تیۆریی و پیادەکارییدا خۆی دەنوێنێ. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئاستی فرەوانبوونی مۆدەکان کە بازاڕ بەرهەمیان دەهێنێ. بازاڕەکان بە کەرەسە رووکەشەکان مۆدە و شێوەکانی تەلارسازیی لە ئاستی جیهانیدا بێوچان بەرهەم دەهێنن. هەرچەندە ڕوانگەی مۆدێرنیزم لە ئاستی تەلارسازییدا هەڵگری ئەو بە فرەکردنی مۆدانە بوو، کە لەوێدا قوتابخانەکانی وەك: فۆرمالیزم، فونکشۆنالیزم و ڕیالیزم ...، جۆرێك لەو مشتومڕ و ناکۆکیانەیان لە ئاستی تەلارسازییدا بەرجەستە دەکردەوە. بەڵام ئەمڕۆ بازاڕ و تەکنیك زیاتر و زیاتر خۆیان بەسەر تەواوی بیرۆکە و مۆدە جودایەکانی تەلارسازیدا سەپاندووە. بۆیە ئەوەی کە شێوەکانی تەلارسازیی بەرهەمدەهێنێ، خودی بیرکردنەوەی تەلارسازیی نییە، بەڵکوو ئەوە بازاڕە بەبڵاوەکان و بە هەرمێن بوونی تەکنیکە کە بڕیار لەسەر بوارەکانی تەلارسازییدا دەدا.

5

لەم ڕۆژگارەدا ئێمە هەر تەنیا بە خۆمان نین کە شتەکان دەبینین، بەڵکوو کولتووریی مێدیا هەموو شتەکان لە ڕێگای تەکنیکەوە بە شێوەیەکی بزواو نیشاندەدا و لە هەر چاوترووکانێکدا وێنەکان گۆڕانی خێرایان بەسەر دادێن. بەمجۆرە وێنە تەکنیکییەکان، تاکە شوێنێك، شارێك، یان سیمای تەلارێك نمایش ناکەن، بەڵکوو سەرتاپای شوێنەکانی جیهان نمایش دەکەن. لەوەش زیاتر، شێوەی گشتی کۆمەڵگا و شارەکان لەگەڵ شوێنەکان ئامادە دەبن. بە واتایەکی تر، لە ڕێگای وێنە تەکنیکییەکانی مێدیاوە، کە ئەمڕۆ تەلارسازیی بەرهەمدەهێنێ، جیهان وەك گوندێك بۆ ئێمە نمایش دەکەن. کۆکردنەوەی ئەو جیهانە لە وێنە بزۆکەکانەوە، نەك هەر وێنەی ڕۆژگارێکی بزواوی فرە ڕەهەند نمایش دەکەن، بەڵکوو تووشی هەستێکی قووڵی نامۆیشمان دەکەن. بەمجۆرە، بە واتای ژولیا کریستیڤا، ئێمە لە وڵات و شوێنی خۆماندا دەبینە بوونەوەرێکی بێگانە.

کریستیڤا لە دیدی ئەو گۆڕانکارییە خێرایانەوە ئاماژە بەو لێکدژیانە دەکا کە ئەو گەردوونە مۆدێرنکراوە ئێمەی هەراسان کردووە و ناچارمان دەکا بەرەو تاراوگە سەرهەڵگرین.

6

لەو ناوکۆییەوە، ئەگەر لە گۆشەنیگای ئەمڕۆوە بڕوانین، دەبینین دەستەواژەی تەلارسازیی نوێباو، وەك هونەرێك، لەگەڵ دامەزراندنی شارە نوێباوەکان و ڕەوکردنی بە کۆمەڵی دێهاتەکان بەرەو شار و بە هەڕمێنبوونی بازاڕی تەکنۆلۆژی، گرنگی جەستەی شارمان بە یاد دێنێتەوە. لە ئاکامی ئەو پرۆسەیەدا، شار بۆتە دەستەواژەیەکی بەرجەستەکراو بۆ وێناندنی وڵاتێك و ئاستی پێشکەوتنە ناوەکی و دەرەکییەکەی. چونکە شار وەك جەستەیەك، هەر تەنیا دیمەنێك نییە لە ئاستی دەرەکیدا، بەڵکوو ئەوە دیوە ناوەکییەکەیەتی کە دیوە دەرەکییەکەی ئاوێنە دەکاتەوە. بە واتایەکی تر، شار ناوەندێکە بۆ ئاستی ئابووری، پەیوەندییە کۆمەڵایەتی، سیاسی و کولتوورییەکان. ئەو پەیوەندیانەش پێکڤە دەبنە سیستەمێك کە دەتوانێ رادەی ئاڵوگۆڕی لەگەڵ سیستەمی ئابووری، سیاسی و کولتوورییەکان لەگەڵ دەرەوەی خۆی دستنیشانبکات.
بەمجۆرە شار، وەك جەستەیەك راستەوخۆ لەگەڵ جەستەکانی کۆمەڵگا، ڕێکخستن و بەرنامەرێژییەك پێکدێنێ. کەواتە شار ئەو ژینگەیە کە وەك جەستەیەك پەیوەندییە کۆمەڵایەتی، سێکسی و خێزانییەکانیش بەرهەمدەهێنێت. بەڵام ئەگەر شار چوارچێوەیەکی گرنگ بێ بۆ جەستەکان، کەواتە پەیوەندییەکانی نێوان جەستە و شار هاوئاهەنگ تر دەبن.

(دەرگای کۆنی پێشەوەی ئامێدی. بە کامێرای هەندرێن، 2005).

7

دەکرێ بپرسین: مەبەستمان لە "جەستە" و "شار" چییە؟
هەڵبەتە جەستە پێکهاتەیەکە لە کۆمەڵی ئەندام" گۆشت، ماسوولکە، ئێسك، بوونێکی زیندوو ... تاد، کە ئەمانە هەموو پێکڕا یەکەیەکی هاوئاهەنگ بەرجەستە دەکەنەوە. کەواتە جەستە یەکەیەکی ڕێکخراوی سروشتیانەیە، یان وزەگەلێکە کە پێویستی بە ڕێکخستنی جڤاکیش هەیە. یان بە واتای فۆکۆ، جەستە لە هەر کولتوور و ڕۆژگارێکدا بە قانوونی "میکرۆتەکنۆلۆگییەکان دەسەڵات" بارگاوی دەکرێ.
کەچی دەکرێ وەك تۆڕێکی ئاڵۆز، لە "شار" بڕوانین، کە چالاکی و پەیوەندییە نامۆ و ئاشنایەکان، یان تەلار و جەستەی هاووڵاتیان پێکەوە دەبەستێتەوە. هەڵبەتە شار بە بوونی بازاڕێکی گەرمی ئابووریی، بنکەی زانیاریی، تۆڕی دەسەڵات، شێوەکانی گواستنەوە، یان هاتوچۆ، حوکمڕانی ڕێکخراوە سیاسییەکان، پەیوەندی نێوان خێزان و دەرەوەی خێزان، مانای شاری هاوسەردەم دەبەخشێ. بەمجۆرە دەکرێ شوێنە هەمیشە گۆڕاو و رازاوەکانی شار، وەك بناغەیەك لە نێوان شار و دێهاتەکاندا سەیر بکرێ.
هەر بۆیە دەکرێ وەك مۆدێلێك سەیری پەیوەندی نێوان جەستەی شار بکەین. لێرەوە وەك سەرچاوەیەك شار دەبێتە ڕەنگدانەوە یان بەرهەمهێنەری جەستەکان. ئاشکرایە شار بە هۆی پێداویستییەکانی مرۆڤ دەفراژێ. کەواتە ئەوە مرۆڤە کە شاری داهێناوە و دامەزراندووە. لێ شار هەر تەنیا بەرهەمگەلێك نییە لە جەستە و چالاکیەکانی، بەڵکوو بەشێکیشە لە توانایە بەدیکراوەکان و واقیعییەکان: ئەو توانایەی کە دەخوازێ بە ڕێکخستن و رازاندنەوەیەکی بەردەوام شار فرەوان و

بەرەو پێشەوە ببات، بۆ ئەوەی شار بۆ پەیوەندییەکانی نێوان ناوەوە و دەرەوەی خۆی، ببێە شوێنێکی بەرهەڵدراو.

دیارە بیرۆکەی جەستە و رێکخستنە جڤاکییەکان کە لەگەڵ دەوڵتدا پەیوەندییەکی گرنگ پێکەوە دەیانبەستێتەوە، سەرچاوەکەی بۆ سەدەی سیانزدە، بە تایبەتیش هزرەکانی تۆماس هۆبز، لە "مافی خواوەندانەی پاشا"دا بەرجەستە دەبێتەوە، دەگەڕێتەوە. هاوکاتیش هزری جەستە و لای جۆن لۆك و چەندان"body politic دەوڵەت لە پەرلەمانی "ج "جەستەی دەوڵەت/

هزرڤانی هاوسەردەم دەبینینەوە.

دەکرێ پەیوەندی نێوان جەستەکان و خەستەی دەوڵەت، بە جۆرێك لە جۆرەکان، وەك دیمەنێك لە خودی دەوڵەت سەیر بکرێ. لەو دیمەنەدا پاشا، سەرۆك نوێنەرایەتی سەری دەوڵەت دەکا و هاووڵاتیانیش بە دەمارەکانی جەستەی قانوون بەراورد دەکرێ و سەربازەکان بە مەچەکەکانییان و ئابوورییش بە قاچ یان سکی دەوڵەت دەچوونێرێن. دەکرێ ئەو وێنە هاوردە/میتافۆرە لە رژێمێکەوە بۆ یەکێکی تر دەگۆرێت. بەڵام لەو هاوردەیەدا سیستەمی سیاسی گرنگی خۆی هەیە. ئەو سیستەمە یان دەوڵەتە کاتێك بەهای دەبێ کە توانی بە شێوەیەکی عادیلانە، مافە کۆمەڵایەتییەکان دابەشبکات. جەستەی مرۆڤ لە شێوە خۆڕسکەکەیدا خۆیدا بریتیە لە ئۆرگانەکان، ئەو ئۆرگانانەش بە هاوئاهەنگی لەگەڵ یەکتر نەبێ ناتوانێ کارا و سەرکەوتوو بن. بە هەمان شێوەش، دەبێ جەستەی دەوڵەت یان حوکمەت، وەك یەکەیەك، بە شێوەیەکی سروشتی دادپەروەرانە ئیشبکات.

8

لەو روانگەیەوە، نە جەستەکان لە دەرەوەی شار بوونیان هەیە و، نە دەوڵەتیش بەبێ جەستەکانی شار بوونیان هەیە، چونکو هەردووکیان، جەستە و شار، لە پەیوەندی لەگەڵ یەکتردا خۆیان بەرجەستە دەکەنەوە. لێرەوە شار، وەك جوگرافیایەك لە تەلارسازیی، یان شوێنێك لە جەستە کارایەکان، ئاوێتەیەکە لە پەیوەندییە داڕێژراوەکان، ستراکچەر و تایبەتمەندی پەیوەندییەکانی نێوان خێزان، کە ئەمانەش کاریگەرییەکی راستەوخۆیان لەسەر شاردا هەیە. بەڵام بە هەمان شێوەش شێوەی ستروکتۆر و نەریتەکانی شار کاریگەری خۆیان لەسەر ئەو رەگەزانەی کە شار بەرجستە دەکەنەوە دادەنێن.

هاوکاتیش شار بە چۆنییەتی تەلارسازیی ماڵی تاکەکەسەکان شێوەی دابەشکردنی ناوەوەی ژوورەکان، کتێبخانە، ژووری میوان، ژووری نووستن و ... تاد ، تایبەتی خۆیان دەنوێنن.

دواجار ئەوە کۆی تەلارسازیی خودی ماڵی تاکەکەسەکانە کە دیمەنی شار دەکەن بە شوێنێك، یان شانۆیەك بۆ نمایشکردنی جەستەیەکی کولتووری نوێباو. لەو نمایشکردنەدا وێنەی جەستەکانی ئەو نوێنەرانەی کە نوێنەری سیستەمی شار دەکەن، کە هەر لەوێشدا ناوەندەکانی راگەیاندن و دەزگا جودایەکان، بە بەرنامەی ئاستی چالاکی بەرهەمەکانیان، هەم ناوەرۆکی خۆیان و، هەمیش سەنگی ئەو دەوڵەت ئاوێنە دەکەنەوە. وێڕای ئەمەش، جەستەکانی کۆمەڵگا، وەك جەستەیەکی کولتووریی کارا و بەرهەمهێنەر، بە گوێرەی پێگەی ئابووریی، دەروونی، سیاسیی و کۆمەڵایەتیان، دەتوانن دیمەنی شار بگۆڕن و رەنگینی بکەن. بەمجۆرە شار سنوورەکانی لە دەورەبەری خۆی دەکێشێتەوە. هاوکاتیش جەستەی شار، بە گوێرەی کاریگەری ئاستی چالاکییەکانی، ببێە کەناڵێك لە نێوان ئاپۆرەی خەڵك و تاکەکەسەکاندا. دواجاریش شێوە، رۆڵ، حەز، نۆرم و ئامانجە ئیدیالییەکانی ئەو تاك و کۆیانەشە دەبنە رێکخستن و ئامادەکردنی قانوونەکانی ئەو دەوڵەتە.

9

کەواتە مەبەستی ئاخاوتن لەمەڕ تەلارسازیی، کە لە خودی خۆیدا، شێوەی ناوەکی و دەرەکی شار بەرجەستە دەکاتەوە. هزرکردن لەوەی کە چۆن شوێنێکی ئاوەدانکراو، جێنشینکراو بە کۆی جەستەکان بڕازێنینەوە، کە هەر ئەو جەستانەشن دەبنە نوێنەرگەلێکی کارای ئەو شوێنە. وێڕای ئەمەش، شار بە هاوئاهەنگی لە نیوان جەستەکانی، پەیوەندییەکانی ناو خێزان، ئەڤینداری و کۆمەڵایەتییەکان، مشتوماڵ و ڕێکیان دەکا. بەمجۆرە شار دەبێ وەك شوێنێك سەیر بکرێت کە لەوێدا دەسەڵات بەرهەمدێ و بەناو ناخی جەستەکاندا پەلدەهاوێژێ. هەروەك لە بەراییدا ئاماژەمم پێکرد، کە شار شوێنێکی کارای جەستەکانە و بەردەوام شوێنپێی خۆی لەسەر کۆی جەستەکانی ناو خۆیدا بەجێدەهێڵێ. هەروا گۆڕانە خێرایەکانی شار وا دەکات شێوەی جەستەی هاووڵاتیەکانییشی، گۆڕانیان بەسەر دابێ،

هەلبەتە هەر ژینەگەیەك خاوەن بەهای داب و نەریت و مەرجەکانی خۆیەتی، بۆیە گەرەکە لە ئاوەدانکردنەوەی شار و دیمەنەکاندا، ئەمانە لە زەین بگرین.

10

لێرەوە سەبارەت بە جەستەی شارەکانی ئەمڕۆی کوردستان دەتوانین بڵێین، کە بە دیمەنێکی تاڵانکراوی ژێر زبڵ دەچێ. ئەو بازاڕەی ك ئەمڕۆ مۆدەکانی تەلارسازیی لە کوردستان بەرهەمدەهێنێت و دەسەپێنێ، هێندەی ناشیرنکردنی ژینگەی کوردستان و چەشە سروشتییەکانی جەستەکانییەتی، ئەوەندە ئاوەدانکردنەوە و رازاندنەوەیان نییە. لەبۆیە بۆ ئەوەی ئەو پێناسەیەکی خێرای ئەو قەیرانە بکەین، کە ئەمڕۆ لە کوردستاندا، وەك قەیرانی هەر بوارێکی دیکە، لە بواری تەلارسازییدا، لە ئارادایە، دەکرێ ئاماژە بکەین بە نموونەگەلێکی وەك، شوێنەواری هەردوو دەرگای شاری ئامێدی، کە ئاوێنەیەکە لە چەشە و ئاستی ئێستێتکیی کولتووریی کوردی بە گشتی و روحی فەرمانڕەوای "ئیماراتی بادینان". ئەمڕۆ پاشماوەی ئەو دوو دەرگایە لە شارۆچکەی ئامێدی، کە لە سەردەمی "ئیماراتی بادینان"دا، لە نەخشەکارییەکی سەربازییدا، لە گۆمەزێك و شوورایەك دەچێ، وەك کەلاوەیەك، خەریکە لەبەر بێخزمەتی و قووتکردنەوەی خانووە بۆرە چیمەنتۆییەکانی دەوروبەری، مەحفەدبنەوە. دەرگای پێشەوە، کە لە کاتی ئەو ئیمارەتەدا دەروازەیەك بووە بۆ ئەو شارە، وەك لەو وێنەی سەرەوەدا دەیبینین، خەریکە لەبەر زبڵ و پشگوێ خستن لە لایەن دەسەڵاتداری ئەو شارۆچکەیەدا، دادەڕمێ. هاوکاتیش دەرگایەکەی دواوە بۆ چوونە دەرەوەی ئەو شارۆچکەیە، وەك قەڵایەك، سازکراوە، وەك من خۆم بینین، ئێستا خانوویەکی بە بلۆکی چیمەنتۆی ناشیرین لە تەنیشتی دروستکراوە و لە پێش دەمی ئەو دەرگایەش قۆمەتە چەو و خۆڵێك، وەك گردێك، کەڵەکە کراوە. وەك دەزانین ئەو رەوتە نوێیەی خانووسازیی کە لە کوردستاندا لە بڕەو دایە، لە لایەن کۆمپانیایە بازرگانەکانی تورکیاو بێگانەکان داگیرکراون. هەر بۆیە دەبینین لە ژێر هێرشی ئەو چەشنە تەلارسازییە هەرزان و دوور لە چەشە و هونەری رازانکارییەی کولتووری کورد، خەریکە وێنا و دیمەنی تەلارسازیی رەسەنی کوردی، کە جیهانبینی و یادەوەریی کوردی بەرجەستە دەکاتەوە، لەناو دەچێ. هاوکاتیش، بۆ نموونە، "قەڵای هەولێر"، کە واتای دێرینترین هونەری خانووسازیی دەگەیەنێ لە ژیانی مرۆڤی کورد و تەواوی مرۆڤایەتییدا، کەچی ئەمڕۆ، وێڕای فرۆشتنیان بە تورکمانە دەوڵەمەندەکان، کە مەبەستی تاڵانکردنی ناسنامەی ئەو قەڵایە دێرینەیە، هاوکاتیش بۆتە هێلانەی مار و جانەوەران. وەك گوتمان، بەشێکی سەرەکی ئەو دارمانەی کە ئەمڕۆ تەلار و شوێنەوارە کۆنینەکانی کوردستانی تەنیوەتەوە، دەگەڕێتەوە بۆ

شالاوی ئەو کۆمپانیا خانووسازیانەی تورکی و دەرەکییەکان، کە بە ڕێگەی بازرگانە پوولبازەکانی کوردستان لە هەرمێندایە. بەمجۆرە ئەمڕۆ ئەو خانوو و تالارە کۆنانەی کە بە سەلیقەی هونەری خۆماڵیی کوردییەوە نەخشەسازی شارەکانی کوردستانیان بەرجەستە دەکردەوە و هاوکاتیش واتای ناسنامەی ڕوحی کوردی نمایشدەکەن، بەرەو مەحفبوونەوە دەچن.

(دیمەنێك لە دەرگای کۆنی شاری ئامێدی، کە وێنایەکە لە سەلیقەی ڕازانکاری کورد لە تەلارسازیدا. ئەمڕۆش ئەوەی دەیەوێ بچی لە نزیکەوە ئەو دەرگایە ببینێ و مێژووەکەی تێبگا، دەبینێ کە چۆن زبڵ و فەرامۆشی خەریکە لەناوی ببات. بە کامێرای هەندرێن، 2005.)

لە قۆناغەکانی پێشتردا خانووسازەکان بە گوێرەی کەرەسە خۆماڵییەکان کە بەرهەمی دەستکردی کورد بوون و بە هاوئاهەنگی لەگەڵ دیمەنەکانی شار، نەخشەسازی بۆ دروستکردنی خانوو و بەرەکان دەکرد، کەچی ئێستا مۆدێلی کۆپانیایە دەرەکییەکان کەرەسە و نەخشەسازیی بۆ دروستکردنی شارە کوردییەکان دادەڕێژن. کەواتە، دیمەنی شارەکانی کوردستان و کەرەسەکانی خانووسازی ئەو کۆمپیانییە بازارگانیانەی ئەمڕۆ، کە بە بلۆکی چیمەنتۆ، نەخشە، ڕەنگە مردوو ەکان شارەکانی کوردستانیان تەنیووەتەوە، **ئەمەش جۆرە ڕەنگدانەوەیەکە لە ڕوحی دەسەڵاتێکی سیاسی و هونەری نەک کولتوورێکی شکۆمەندی کوردیی.**

ژێدەرەکان:

1. Michel Focault, Övervakning och straff, Viljan att veta

بۆ ڕوانگەی جەستە و دەسەلات، بڕوانە:.

1. Sexualitetens historia, del
2. Michel Feher (red): Fragments of a Haistory of the Human Body, vol.1.

language is the horizontal between heaven and earth

By: Handren

2010
Sweden